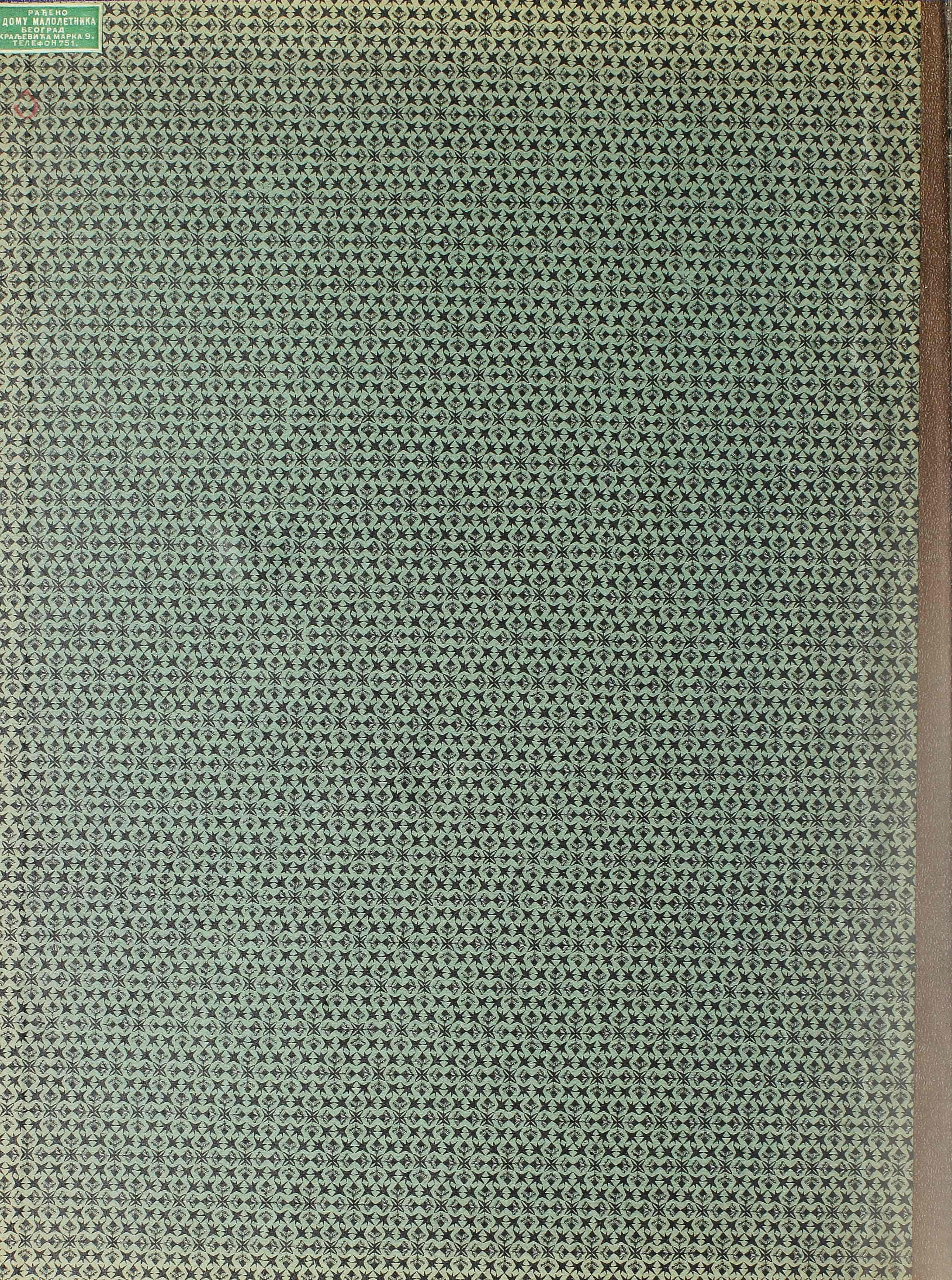

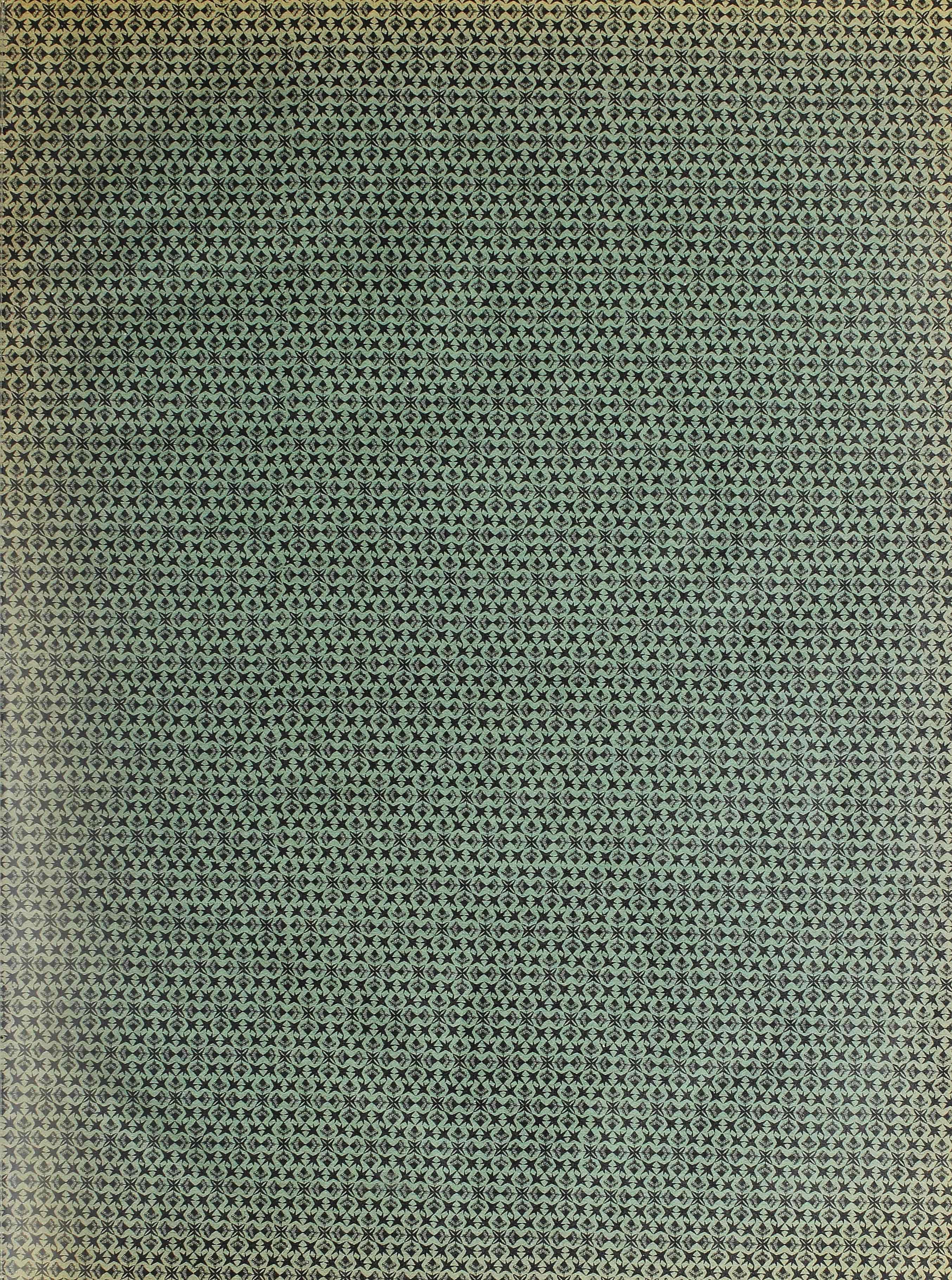
№ 6 16

ПАШИТ

РАЂЕНО
ДОМУ МАЛОЛЕТНИКА
БЕОГРАД
КРАЉЕВИЋА МАРКА 9.
ТЕЛЕФОН 751.

Адам Богосављевић

Димитрије Катић

ИЛУСТРОВАНИ
РАДИКАЛНИ АЛМАНАХ

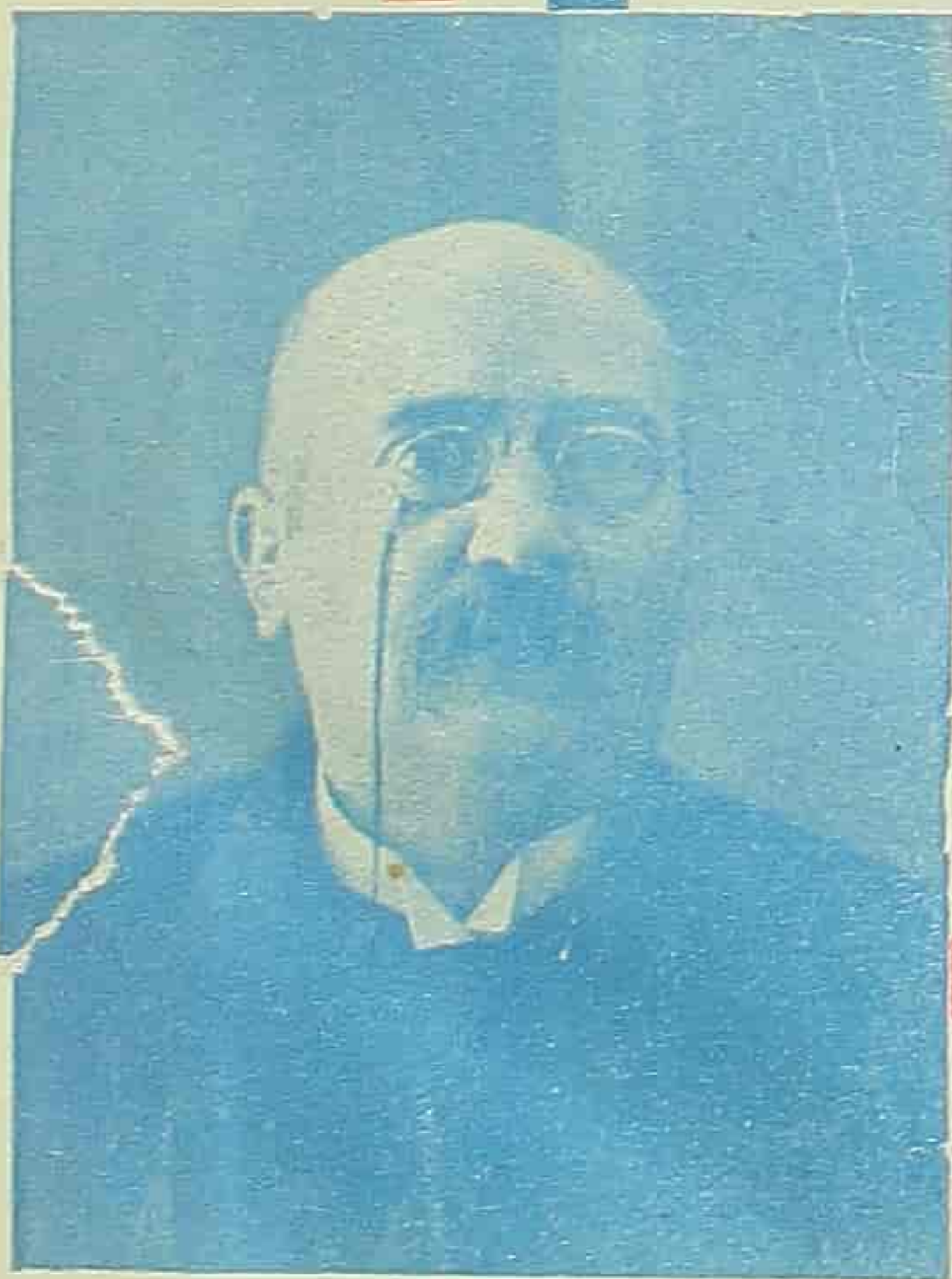
ПАШИЋ

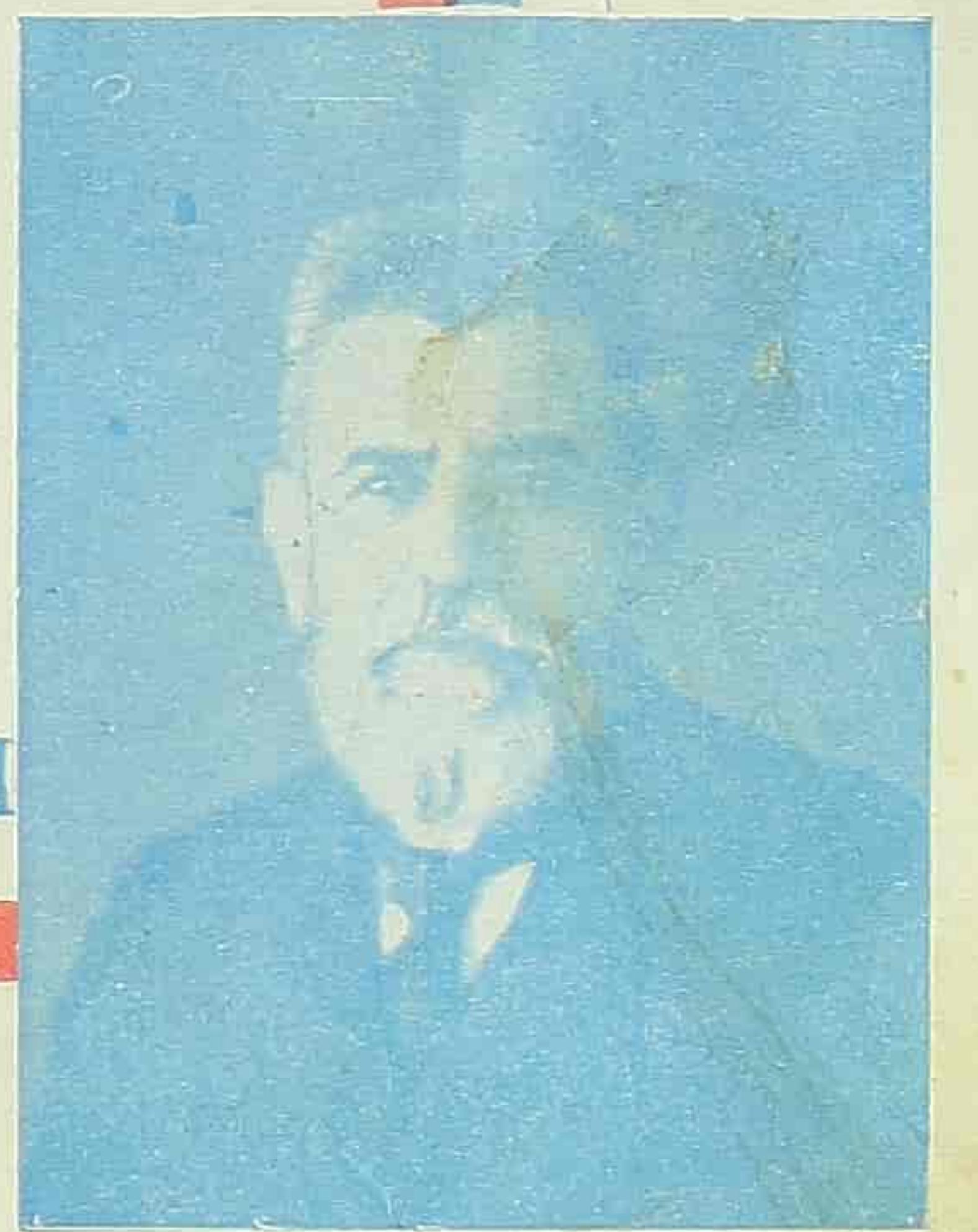
Грађа за педесетогодишњу историју
Народне Радикалне Странке
и политичку историју Србије

УРЕДНИК

ДУШАН МИЛ. ШИЈАЧКИ

Јаша Томић

Аца М. Станојевић

0

ПБ 16

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 45036

ПАШИЋ

ИЛУСТРОВАНИ РАДИКАЛНИ АЛМАНАХ

СА КАЛЕНДАРНОМ ЗА

1925.

Грађа за педесетогодишњу историју
Народне Радикалне Странке
и политичку историју Србије

УРЕДНИК

ДУШАН МИЛ. ШИЈАЧКИ

Лука Ђеловић
БЕОГРАД

Лука Остојић
БЕОГРАД

КЊИГА ДРУГА

1925

ТИФДРУК И ОФСЕТ-РОТАЦИОНА ШТАМПА ГРАФИЧКОГ ДРУШТВА »МАКАРИЈЕ« А. Д., БЕОГРАД-ЗЕМУН
БЕОГРАД

РОДОСЛОВ КРАЉЕВСКОГ ДОМА

Његово Величанство Краљ **Александар I Карађорђевић**. Рођен на Цетињу 4. (17.) децембра 1888. године. Врши Краљевску власт од 11. (24.) јуна 1914. године. Ступио на престо 4. (17.) августа 1921. године.

Њено Величанство Краљица **Марија**. Рођена у Готи (Gotha) 27. децембра 1899. г по старом календару, (9. јануара 1900. по новом). Венчана 26. маја (8. јуна) 1922. у Београду.

Његово Краљевско Височанство Престолонаследник **Петар**. Рођен у Београду 24. августа (6. септембра) 1923. године.

Његово Краљевско Височанство Принц **Ђорђе**. Рођен на Цетињу 27. августа (8. септембра) 1887. године.

Њено Краљевско Височанство Кнегиња **Јелена**. Рођена на Ријеци 23. октобра (5. новембра) 1884. године удова Кнеза Јована Константиновића.

Стриц Његовог Величанства Краља, Његово Височанство **Кнез Арсеније**. Рођен у Темишвару 3. (16.) априла 1859. године.

Син Његовог Височанства Кнеза Арсенија, Његово Височанство **Кнез Павле**. Рођен 15. (27.) априла 1893. године у Петрограду. Венчао се 9. (22.) септембра 1923. год. са Њ. Краљ. Височанством Грчком Принцезом Олгом.

Олга кћи Њ. В. Кнеза Грчког Николе, рођена у Татоју 16. (29.) маја 1903. године.

Син Његовог Височанства Кнеза Павла, Његово Височанство **Кнез Александар**. Рођен у Уајт-Лођ (Бела Кућица Војводе од Јорка) 31. јула (13. августа) 1924. године.

ДРЖАВНИ ПРАЗНИЦИ

11.-24. маја. Словенски апостоли **Ђирило и Методије**. — **15.-28. јуна**. Видов-дан, кад се чини свечан помен српским изгинулим борцима за Веру и Отаџбину. — **24. августа — 6. септембра**. Дан рођења Њ. Краљевског Височанства Наследника Престола **Петра**. — **18. новембра — 1. децембра**. Дан прогласа Уједињења Срба, Хрвата и Словенаца у једну јединствену **Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца**. — **4.-17. децембра**. Дан рођења Његовог Величанства Краља **Александра I**. — **27. децембра — 9. јануар**. Дан рођења Њ Величанства Краљице **Марије**.

У ове дане радње и дућани **затварају** се на цео дан.

ПРАЗНИЧНИ ДАНИ

У које се радње и дућани затварају на цео дан:

1) У све недељне дане.

2) У ове празничне дане: Богојављење (6.-19. јануара); Свети Сава (14.-27. јануара) Други дан Васкресења (15.-28. априла); Други дан Духова (3.-16. јуна); Први и други дан Божића (7.-25. и 8.-26. децембра); Велики Петак (12.-25. априла); Спасовдан (15. јуна — 23. маја); Преображење (6.-19. августа); Ваведење (21. новембра — 4. децембра).

У остале празничне дане, који су у овоме календару обележени црвеним словима, радње и дућани се затварају само за време службе божије.

Дани	Стари	За православне	Нови	За katolike	Дан има 10, ноћ 14 часова
С	1	Нова Година, В. В.	14	Feliks	С У Н Ц Е**)
Ч	2	Силвестар папа	15	Pavle pust.	дана изл. зал.
П	3	Прор. Мал., муч. Г.	16	Marcel	1 7:36 4:42
С	4	Св. Ев. арх. срп. *)	17	Antonije	5 7:34 4:47
Недеља 31 (Пред Богојављењем) Глас 6. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 9. На Литургији: апостол зач. 298; Јеванђеље од Луке зач. 93 и Марка зач. 1.					
Н	5	М. Теод (Крст. дан)	18	Priska	10 7:30 4:53
П	6	Богојављење	19	Kanutije	15 7:25 5:01
У	7	Саб. Јована Крст.	20	Fabije i Seb.	20 7:19 5:08
С	8	Георгије и Емил.	21	Agnica d. M.	25 7:23 5:15
Ч	9	Муч. Полиjevкто	22	Vicentije	Мене месеца:
П	10	Григорије ед. нис.	23	Vencanije Mar.	4. Последња четврт у 20 ч. 43 м.
С	11	Прец. Теодосије	24	Timotije	11. Млад месец од 17 ч. 03 м.
Недеља 32. (По Богојављењу) Глас 7. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 10. На Литургији: апостол зач. 224; Јеванђеље од Луке зач. 94 и Матеја зач. 8.					
Н	12	Мученица Татијана	25	Obrt, Pavla	19. Прва четврт у 11 ч. 25 м.
П	13	Мч. Јерм. и Стр.	26	Polikarpo	27. Пун месец у 7 ч. 40 м.
У	14	Св. Сава I арх. срп.	27	Jov. Zlatousti	Народне светковине.
С	15	Св. Гаврило Лес.	28	Margareta	14/27 Св. Сава, слава свих српских школа. 9
Ч	16	Апос. Пет. ч. вер.	29	Franc sal.	(27 XII) Дан рођења Њ. В. Краљице Марије.
П	17	Антоније Велики	30	Martina d.	Стогодишњак
С	18	Арх. Мак., Ат. Вел.	31	Petar Nolasko	гата о времену
Недеља 33. Глас 8. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 11. На Литургији: апостол зач. 285; Јеванђеље од Луке зач. 94.					
Н	19	Макарије Египћан.	1	Februar	1—9 хладно и ветровито; 10 о-блочно; 11—23 југовно; 24 и 25 ведро и хладно; 26 југовно; 27-29 снег; 30 и 31 благо време.
П	20	Јевтимије Велики	2	Sretenje	
У	21	Максим Ислов.	3	Blazijus	
С	22	Ап. Тимотеј и Ан.	4	Andrija	
Ч	23	Св. Клим. еп. ан.	5	Agata	
П	24	Прец. мџти Ксенија	6	Dorotheja	
С	25	Св. Глигор. Богос.	7	Romualdo	
Недеља Митара и Фарксеја. Глас 1. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 1. На Литургији: апостол зач. 296; Јеванђеље од Луке зач. 89.					
Н	26	Преподоб. Ксеноф.	8		
П	27	Пр. м. св. Јов. Злат.	9	Apolonija	
У	28	Јефрем Сириј	10	Sholastika	
С	29	Пр. м. св. Игњ. Бог.	11	Deziderije	
Ч	30	Три Јерарха	12	Eulalija	
П	31	Чуд. бес. Кир. и Јов.	13	Katarina	

*) Овим словима обележена су имена српских светитеља.
**) Сви датуми у овој рубрици су по новом календару.

Дани	Стари	За православне	Нови	За katolike	Дан има 11 ноћ 13 часова
С	1	Мученик Трифун	14	Valentin	С У Н Ц Е
Недеља Блудног Сина. Глас 2. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 2. На Литургији: апостол зач. 135; Јеванђеље од Луке зач. 79 и 7.					
Н	2	Оретење Господње	15	Sesdesetnica	дана изл. зал.
П	3	Сим. Бог. и пр. Ана	16	Julijana d.	1 7:03 5:25
У	4	Преп. Исидор Пел.	17	Julijan	5 6:54 5:30
С	5	Мученица Агатија	18	Simeon Bogor.	10 6:49 5:37
Ч	6	Вукол еп. мир.	19	Flavijan	15 6:40 5:44
П	7	Преподобни Пар.	20	Elevterije	20 6:32 5:50
С	8	Св. Сава II ар. срп.	21	Eleonora	25 6:23 5:57
Недеља Месопусна. Глас 3. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 3. На Литургији: апостол зач. 140; Јеванђеље од Матеја зач. 106.					
Н	9	Муч. Нић. (М. пок.)	22	Pedesetnica	Мене месеца:
П	10	Муч. Харалампје	23	Roman	3. Последња четврт у 4 ч. 17 м.
У	11	Св. Ђорђе Крат.	24	Mateja ar.	10. Млад месец у 7 ч. 51 м.
С	12	Мелен. арх. ант.	25	Valpurga	18. Прва четврт у 9 ч. 22 м.
Ч	13	Св. Симон Мирот.	26	Viktorin	25. Пун месец у 20 ч. 11 м.
П	14	Преподобни Авкс.	27	Aleksandar	Народне и земаљске светковине
С	15	Апостол Онисим	28	Leander	21/3 Св. Трифун и Влахо, слава у Приморију и Дубровнику 26/13 Св. Симеон Немања, слава у Србији.
Недеља Сиropусна. Глас 4. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 4. На Литургији: апостол зач. 112; Јеванђеље од Матеја зач. 17.					
Н	16	Муч. Ц. и др. (В. п.)	1	Mart Albin	Стогодишњак
П	17	Теод. Тир. (ш. В. П.)	2	Sumplicije	гата о времену
У	18	Лав папа римски	3	Kshigunda	1—6 ведро, 10 до 13 облачно и топло, 14 до 17 мраз, 18 до 19 топло.
С	19	Апостол Архип	4	Kazimir	
Ч	20	Лав епископ Кат.	5	Fridrih	
П	21	Преподобни Тим.	6	Fridolin	
С	22	Н. м. м. (Пр. С. Кр.)	7	Тома Akvin.	
Недеља Чиста. Глас 5. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 5. На Литургији: апостол зач. 329 од пола; Јеванђеље од Јована зач. 5.					
Н	23	Поликарип еп. См.	8	Jovan Bogos.	
П	24	И и П н. гл. Јов. К.	9	Franciska	
У	25	Тарасије арх. Цар.	10	40 mučenika	
С	26	Порф. арх. галски	11	Evlodije	
Ч	27	Прокопије Декап.	12	Grigorije V.	
П	28	Василје и Нестор	13	Nicefor	

Дани	Стари	За православне	Нови	За католике
С 1	Мученица Евдокија	14	Matilda	
Недеља Пачиота. Глас 6. На Утрени Јеванђеље васкрсно На Литургији: апостол зач. 304; Јеванђеље од Матеја зач.				
Н 2	Геодот еп. Кипр.	15	Longin	
П 3	Евтропије, Клеоник	16	Kiriak	
У 4	Преп. Герасим	17	Patricije	
С 5	Мученик Конон	18	Cirilo	
Ч 6	42 муч. у Амореји	19	Josif Zagrebnik	
П 7	Василије, Јефрем	20	Joaqim	
С 8	Теофан еп. Ник.	21	Benedikt	
Недеља Крстопокилена. Глас 7. На Утрени Јеванђеље васкрсно 7. На Литургији: апостол зач. 311; Јеванђеље од Марка зач. 37.				
Н 9	40 муч. (младенци)	22	Октавиј краљ	
П 10	Муч. Кодрат и др.	23	Отон	
У 11	Софроније пат. јер.	24	Арh. Gavriло	
С 12	Григорије Двојес.	25	Влаговести	
Ч 13	Пренос мош. Ниф.	26	Емануил	
П 14	Преп. Венедикт.	27	Руперт	
С 15	Мч. Агап. и др.	28	Guntram	
Недеља Средопосна. Глас 8. На Утрени Јеванђеље васкрсно 8. На Литургији: апостол зач. 314; Јеванђеље од Марка зач. 40.				
Н 16	Муч. Савин и Троф.	29	Eustatije	
П 17	Алексије Бож. човек	30	Viktor m.	
У 18	Кирил арх. јерус.	31	Balbina m.	
С 19	Муч. Хр. и Д. (1 б.)	1	Април	
Ч 20	Јован и Сергије	2	Гранђа	
П 21	Јаков исп. (1 б д.)	3	Rihard	
С 22	Василије Анкир.	4	Isidor	
Недеља Гласна. Глас 1. На Утрени Јеванђеље васкрсно 9. На Литургији: апостол зач. 321 од пола; Јеванђеље од Марка зач. 47.				
Н 23	Преп. Никон и др.	5	Овети	
П 24	Преп. Захар, Арп.	6	Alberto bl.	
У 25	Благовести	7	Dionisije	
С 26	Сабор арх. Гаврила	8	Makarije	
Ч 27	Св. Матр. Солун.	9	Mar. kl.	
П 28	Пр. Иларион Нови	10	Leon	
С 29	Пр. Мар. и К. (Вр.)	11	Julije	
Недеља Цветна. На Утрени Јеванђеље од Матеја зач. 83. На Литургији: апостол зач. 247; Јеванђеље од Јована зач. 41.				
Н 30	Цвети	12	Uskrs	
П 31	Чудотворац Ипат.	13	Uskrs. poned.	

Дан има 12, ноћ 12 часова

С У Н Ц Е
дана изд. зад.

1 6-17 6-02
5 6-08 6-07
10 5-58 6-15
15 5-48 6-21
20 5-40 6-27
25 5-20 6-23

Мене месеца:

4. Последња четвр у 11 ч. 51 м.
12. Млад месец у 22 ч. 46 м.
20. Прва четвр у 3 ч. 56 м.
27. Пун месец у 6 ч. 06 м.

Народне

19/6 Св. Јосиф, слава у Словеначкој.

Стогодишњак

гата о времену
1 до 6 топло; 7 киша; 8—9 облачно; 10 киша; 11 и 12 ветар; 13—16 хладно; 17 снег; 18—25 вејавице; 26 и 27 лепо; 28—30 ветар; 31 киша.

Дани	Стари	За православне	Нови	За католике
У 1	Марија Ерипханка	14	Ludvina	
С 2	Чудот. Тит и Пол.	15	Kalist	
Ч 3	Никита Исповедник	16	Eukratida	
П 4	Велики Петак	17	Rudolf	
С 5	Геодул и Агатапод	18	Arolonije	
Недеља Светла. На Литургији: апостол зач. 1. Јеванђеље од Јована зач. 1. На Вечерњи. Јеванђеље Јована зач. 65.				
Н 6	Воскрс. Хр. Ускрс	19	Кресеније	
П 7	Други дан Ускрса	20	Агнеса	
У 8	Трећи дан Ускрса	21	Anzelm	
С 9	Апост. Ирод., Агав	22	Soter	
Ч 10	Мученик Евсихије	23	Alberto	
П 11	Светленомуч. Ан.	24	Fedelis	
С 12	Преп. Вас. Испов.	25	Jevand. Marko	
Недеља Томина. На Утрени, Јеванђеље Матеја зач. 118; на Литургији: апостол зач. 14; Јеванђеље од Јована зач. 65.				
Н 13	Мученик Артемон	26	Клеути	
П 14	Март. Исп. (П. пон.)	27	Zita	
У 15	Ап. Ар., Пудла и Тр.	28	Vitalis	
С 16	Муч. Ар., Ир. и Х.	29	Petar muc.	
Ч 17	Симеон Персијски	30	Katarina	
П 18	Преп. Јов. и мч. В.	1	Мај Филр	
С 19	Пр. Јован Верх.	2	Anastasje	
Недеља Мироносица. На Утрени Јеванђеље од Марка зач. 71; На Литургији: апостол зач. 18; Јеванђеље од Марка зач. 69.				
Н 20	Теодор Трихина	3	Обретенје	
П 21	Јануарије Другови	4	Florijan	
У 22	Тодор Сикеот	5	Pije V	
С 23	Св. Ђор. (Ђур. дан)	6	Jovan iz Dam.	
Ч 24	Сава Стратигат	7	Stanislav	
П 25	Ап. и јев. Марко	8	Mihailo	
С 26	Басил. еп. амасиј.	9	Grigorije	
Недеља Распаченог. На Утрени Јеванђеље од Луке зач. 112; На Литургији: апостол зач. 23; Јеванђеље од Јована зач. 14.				
Н 27	Спаљ. м. Св. Саве	10	Antonin	
П 28	Ап. Јосон и Сос.	11	Mamerto	
У 29	Св. Василије Остр.	12	Pankracije	
С 30	Ап Јаков Завед.	13	Servacije	

Дан има 13, ноћ 11 часова

С У Н Ц Е
дана изд. зад.

1 5-18 6-41
5 5-11 5-46
10 5-03 6-2
15 4-55 9-59
20 4-48 7-05
25 4-41 7-11

Мене месеца:

2. Последња четвр у 20 ч. 31 м.
10. Млад месец у 16 ч. 01 м.
18. Прва четвр у 19 ч. 01 м.
25. Пун месец у 14 ч. 04 м.

Народне

24/11 Св. Ђурађ, слава у Словеначкој.

Стогодишњак

гата о времену
1 и 2 лепо, 3 киша, 4—10 лепо, 11—22 ветар с кишом, 23 и 24 ветар, 25 и 26 лепо, 27—29 киша, 30 ветар.

Дани	Стари	За православне	Нови	За katolike	Дан има 14, ноћ 10 часова
Ч	1	Пророк Јеремија	14	Bonifacije	С У Н Ц Е
П	2	Атанасије, Алек.	15	Isidor	дан
С	3	Муч. Тим. и Мав.	16	Ivan Nepomuk	изл. загл.
Недеља Самарјанке. На Јутрењи Јеванђеље од Јована зач. 63. На Литургији: апостол зач. 28; Јеванђеље од Јована зач. 12.					
Н	4	Мученица Пелагија	17	Paskal ispr.	1 4·33 7·18
П	5	Мученица Ирина	18	Venancije	5 4·29 7·21
У	6	Многострад. Јов	19	Ivan ispr.	10 4·25 7·28
С	7	Знам. час. Крста	20	Benardin	15 4·21 7·33
Ч	8	Ап. и Јев. Јован	21	Spasovo	20 4·18 7·37
П	9	Пренос м. Св. Ник.	22	Jelena carica	25 4·17 7·40
С	10	Ап. Симон Золот	23	Deziderije	Мене месеца:
3. Последња четврт у 6 ч. 57 м.					
10. Млад месец у 7 ч. 55 м.					
18. Прва четврт у 6 ч. 18 м.					
24. Пун месец у 21 ч. 06 м.					
31. Послед. четврт у 19 ч. 08 м.					
Народне и зем. светковине					
Н	11	Св. Ђир и Мет.	24	Jovanka	12/29 Св. Василије Острошки слава у Црној Гори.
П	12	Епифаније и Гер.	25	Urbal	*) Год. 1594 апр. 27 Синан папа спали мошти Св. Саве испред Београда, на Брачару, негде око цркве св. ап. и јев. Марка.
У	13	Муч. Гликерија	26	Filip	Стогодишњак гата о времену
С	14	Мученик Исидор	27	Marija M.	1—4 лепо; 5 киша; 6 магла; 7 киша; 8—14 лепо време; 15 киша; 16 и 17 лепо; 18 магла; 19 и 20 пријатно; 20—23 киша; 24 ветар; 25—31 ветар.
Ч	15	Славов дан (Воз.)	28	German	
П	16	Препод. Теодор	29	Muksim	
С	17	Ап. Андроник	30	Ferdinand	
Недеља Светих Отаца. На Јутрењи Јеванђеље од Јована зач. 64. На Литургији: апостол зач. 38; Јеванђеље од Јована зач. 34.					
Н	18	Мученик Теодот	31	Sil. Sv. Duha	
П	19	Патрик. еп. пр.	1	Jumi Duh. pon.	
У	20	Мученик Талалеј	2	Brazmo	
Ч	21	Цар Ђонст. и Ц. Јел.	3	Klotilda	
П	22	Св. Јован Влад.	4	Kvirin	
С	23	Михаило Синадски	5	Bonifacije	
С	24	Симеон Столпник	6	Norbert	
Недеља Тројица. На Јутрењи Јеванђеље од Јована зач. 65. На Литургији: апостол зач. 3; Јеванђеље од Јована зач. 27.					
Н	25	Св. Тројица Дух.	7	Sv. Trojstvo	
П	26	Други дан Духова	8	Medardus	
У	27	Трећи дан Духова	9	Felicijan	
С	28	Епископ Никита	10	Margarita	
Ч	29	Мученица Теодос.	11	Tjelovo	
П	30	Преподоб. Исакије	12	Ivan sah.	
С	31	Св. Апост. Ермије	13	Antonije V.	

Дани	Стари	За православне	Нови	За katolike	Дан има 15, ноћ 9 часова
Недеља 1 по Духовима (Свих Светих). Глас 8. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 1. На Литургији: апостол зач. 330; Јеванђеље од Матеја зач. 38.					
Н	1	Муч. Јустин (Пок.)	14	Vas. Veliki	С У Н Ц Е
П	2	Нић. Исп. (п. п. п.)	15	Bitus	дан
У	3	Мученик Лукијан	16	Iv. Franc	изл. загл.
С	4	Мит. пат. царигр.	17	Rajner	1 4·15 7·45
Ч	5	Св. Петар Коринц.	18	Marcelin	5 4·16 7·46
П	6	Преп. Иларије	19	Gervasije	10 4·16 7·48
С	7	Мученик Теодот	20	Sivegije	15 4·18 7·48
Мене месеца:					
9. Млад месец у 23 ч. 32 м.					
16. Прва четврт у 14 ч. 13 м.					
23. Пун месец у 4 ч. 13 м.					
30. Послед. четврт у 10 ч. 07 м.					
Народне и зем. светковине					
Н	8	Теодор Страт.	21	Alozije	24/11 Ивањ-дан, слава у Слове-начкој. 28/15 Ви-дов-дан слава у Србији и код свих Срба.
П	9	Кирил арх. алекс.	22	Pavlic	
У	10	Тимот. еп. пруски	23	Ivan Hrvat	
С	11	Ап. Варн. и Варт.	24	Rođ. Jov. Krst.	
Ч	12	Онуфрије и Петар	25	Proster	
П	13	Муч. Акилина	26	Ivan i Pavao	
С	14	Пророк Јелисеј	27	Vladislav K.	
Недеља 3. Глас 2. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 3. На Литургији: апостол зач. 88; Јеванђеље од Матеја зач. 18.					
Н	15	Видов дан	28	Vidov dan	
П	16	Чудотворац Тихон	29	Petar i Pavle	
У	17	Мученик Мануил	30	Srom. Pavlov	
С	18	Мученик Леонтије	1	Juli	
Ч	19	Ап. Јуда брат Госп.	2	Pohod. Bogog.	
П	20	Св. Наум Охрид.	3	Helidor	
С	21	Јулиан из Тарса	4	Ulrih	
Недеља 4. Глас 3. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 4. На Литургији: апостол зач. 93; Јеванђеље од Матеја зач. 25.					
Н	22	Јевсев. еп. самоски	5	Jirilo i Metod.	
П	23	Муч. Агрипин	6	Isaije progok	
У	24	Рох. Јов. Кр. Ив. дан	7	Vilbaldo	
С	25	Муч. Февронија	8	Elizabetha	
Ч	26	Преподоб. Давид	9	Viktorija	
П	27	Преп. Сампсон	10	Amalija	
С	28	Пр. м. Кире и Јов.	11	Pij I para	
Недеља 5. Глас 4. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 5. На Литургији: апостол зач. 103; Јеванђеље од Матеја зач. 28 и зач. 67.					
Н	29	Св. ап. Пет. и Пав.	12	Hajnrh	
П	30	Сабор 12 апостола	13	Margarita	

Дни	Стари	Зв православне	Нови	Зв католике
У 1	Браци: Куз. и Дам.	14	Вопавент	
С 2	Пр. хал. Бог. у Вл.	15	Rastanak	
Ч 3	Мученик Јакинт	16	Марија	
Ш 4	Андреја арх. Крит.	17	Aleksije	
С 5	Атанасије Атон.	18	Kamilo	
Недеља 6. Глас 5. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 6. На Литургији: апостол зач. 110; Јеванђеље од Матеја зач. 29.				
Н 6	Сисој Велики	19	Аугелијо	
П 7	Тома и Акакије	20	Пророк Ција	
У 8	Вмч. Прокопије	21	Дамило прер.	
С 9	Муч. Панкратије	22	Марија М.	
Ч 10	45 муч. у Никоп.	23	Аролпнатије	
П 11	Муч. Еуфимија	24	Hristina	
С 12	Муч. Прокло и И.	25	Apostol Јакков	
Недеља 7. Глас 6. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 7. На Литургији: апостол зач. 116; Јеванђеље од Матеја зач. 33.				
Н 13	Сабор арх. Гаврила	26	Апа м. d. М.	
П 14	Апостол Акила	27	Pantelija	
У 15	Муч. Кирик и Јул.	28	Irokanthije I	
С 16	Муч. Антиноген	29	Марта	
Ч 17	В. Марија (От. М.)	30	Abdonis	
П 18	Муч. Јак. и Ђм.	31	Ignjat Lojola	
С 19	Св. Стеван Лазар.	1	August	
Недеља 8. Глас 7. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 8. На Литургији: апостол зач. 124; Јеванђеље од Матеја зач. 58 и Лука зач. 14.				
Н 20	Св. Илџа пророк	2	Pogostnikula	
П 21	Симон и пр. Језех.	3	Augustin	
У 22	Марија Магдалина	4	Dominik	
С 23	Мученик Трофим	5	Марија sn.	
Ч 24	Вмуч. Христина	6	Преображење	
П 25	Усп. Ане мати Бог.	7	Кајетан	
С 26	Ђрм. и Параскева	8	Kirijak	
Недеља 9. Глас 8. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 9. На Литургији: апостол зач. 128; Јеванђеље од Матеја зач. 59.				
Н 27	Св. 7 ч., Св. Кл. ок. П.	9	Ротман	
П 28	Ап. Прохор и Ник.	10	Лаврентије	
У 29	Мученик Калиник	11	Suzana	
С 30	Мај. Анг. дес. срп.	12	Клара	
Ч 31	Св. Бвдоким (Пока.)	13	Nirolić	

Дан има 14, ноћ 10 часова

С	У	Н	Ц	Е
дане	изл.	зал.		
1	4:29	8:43		
5	4:33	7:40		
10	4:30	7:35		
15	4:43	7:30		
20	4:49	7:24		
25	4:51	7:17		

Мене месеца:

- 8. Млад месец у 12 ч. 53 м.
- 15. Прва четврт у 19 ч. 50 м.
- 22. Пул месец у 12 ч. 54 м.
- 30. Послед. четврт у 14 ч. 42 м.

Народне и зем. светковине

27/7 Св. Илџа пророк — слава у Хрватској.

Стогодишњак

гата о времену
1—5 кипа; 6—11 лепо; 12—17 кипа; 18—22 лепо; 23 и 24 кипа 25 до 31 лепо.

Дани	Стари	Зв православне	Нови	Зв католике
П 1	Св. 7 мч. М. (п. Г. п.)	14	Busevije	
С 2	Пр. м. ар. Стефана	15	Velika Gosp.	
Недеља 10. Глас 1. Јеванђеље на Јутрењи васкрсно 10. На Литургији: апостол зач. 240; Јеванђеље од Матеја зач. 72.				
Н 3	Исусије, Далмат	16	Rohus	
П 4	7 деце у Ефесу	17	Libert	
У 5	Муч. Евстигије	18	Jelena car.	
С 6	Преображење	19	Ludvig	
Ч 7	Муч. Доментје	20	Bernardo	
П 8	Емилијан и Мирон	21	Franciska	
С 9	Апостол Магија	22	Timotije	
Недеља 11. Глас 2. Јеванђеље на Јутрењи васкрсно 11. На Литургији: апостол зач. 141; Јеванђеље од Матеја зач. 77.				
Н 10	Архиђакон Јав.	23	Filip	
П 11	Архиђакон Евплого	24	Vartalomej	
У 12	Фотије и Анкикта	25	Lodovik	
С 13	Максим Исповедник	26	Pelagija	
Ч 14	Пророк Михеј	27	Josif	
П 15	Велика Госпођа	28	Augustin	
С 16	Св. Јоаким Оеогов.	29	Usekov. Јов.	
Недеља 12. Глас 3. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 1. На Литургији: апостол зач. 65; Јеванђеље од Матеја зач. 79.				
Н 17	Мученик Мирон	30	Roza	
П 18	Св. Јован Рилски	31	Rajmund	
У 19	Андреја Стратилат	1	Serf. Egidije	
С 20	Пророк Самуило	2	Zenon	
Ч 21	Апостол Тадија	3	Serafina	
П 22	Муч. Агатолик	4	Rozalija	
С 23	Мученик Лул	5	Viktorim	
Недеља 13. Глас 4. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 2. На Литургији: апостол зач. 166; Јеванђеље од Матеја зач. 87.				
Н 24	Рођ. Пр. Петра	6	R. Ni. V. P. P.	
П 25	Ап. Варл. и Тит	7	Regina	
У 26	Наталија и Адријан	8	Mala Gospoda	
С 27	Пилвен Велики	9	Gorgonije	
Ч 28	Мојсеј Мурин	10	Nikola	
П 29	Усек. гл. Јов. Курт.	11	Аугам праот.	
С 30	Саб. срп. Прос. уч.	12	Gvido	
Недеља 14. Глас 4. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 3. На Литургији: апостол зач. 170; Јеванђеље од Матеја зач. 89.				
Н 31	Пол. појаса Богор.	13	Мавтјикије	

Дан има 13, ноћ 11 часова

С	У	Н	Ц	Е
дана	изл.	зал.		
1	5:02	7:08		
5	5:07	7:00		
10	5:19	6:53		
15	5:19	6:44		
20	5:25	6:35		
25	5:31	6:24		

Мене месеца:

- 7. Млад месец у 1 ч. 22 м.
- 14. Прва четврт у 0 ч. 36 м.
- 21. Пул месец у 23 ч. 30 м.
- 28. Послед. четврт у 21 ч. 48 м.

Народне и зем. светковине

30/12 Мајка Ангелина деспт. ерпека, слава у Срему.

Стогодишњак

гата о времену
1—14 лепо, али ветровито, 15 и 16 кипа, 17—22 лепо е ветром, 23—31 лепо.

Дани	Стари	За православне	Инов	За katolike	Дан има 12, ноћ 12 часова
П	1	Симеон Столпник	14	Krstov dan	С У Н Ц Е
У	2	Мученик Мамант	15	Katarina	дана изл. зал.
С	3	Св. Јан. II патр.	16	Ludmila	1 5·93 6·13
Ч	4	Муч. Вав., пр. Мој.	17	Kornelija	5 5·43 6·06
П	5	Захарије и Јелисав.	18	Тома	10 5·50 5·56
С	6	Муч. Евдокије	19	Januarije	15 5·56 5·46
					20 6·01 5·38
					25 6·08 5·28
Недела 15. (Пред Крстов дан). Глас 6. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 4. На Литургији: апостол зач. 176; Јеванђеље од Матеја зач. 92 и Јована зач. 9.					
Н	7	Мученик Созонт	20	Евstahije	Мене месеца:
П	8	Мала Госпођа	21	Ap. Matej	5. Млад месец у
У	9	Јоак. и Ана род. Бог.	22	Mavricije	12 ч. 28 м.
С	10	Мце: Мин. и Мит.	23	Tekla	12. Прва четврт
Ч	11	Преподоб. Теодора	24	Bl. d. Marija	у 6 ч. 05 м,
П	12	Св. муч. Автоном	25	Kleo'as	19. Пун месец у
С	13	Муч. Корнилије	26	Kirijan	13 ч. 43 м.
Недела 16. Глас 7. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 5 и Јована зач. 42 од пола. На Литургији апостол зач. 170; Јеванђеље од Матеја зач. 95 и Јована зач. 60.					
Н	14	Крстов дан	27	Kozma i Dam.	Државне
П	15	Вмученик Никита	28	Večeslav	и народне
У	16	Вмуч. Еуфимија	29	Arh. Mihailo	светковине
С	17	Муч. Соф. и 3 кћери	30	Jeronim	4. авг. 6. септ.
Ч	18	Епископ Евменије	1	Октобар	дан рођења Њ.
П	19	Троф. Сав. и Дор.	2	Leodegard	В. Краљевића
С	20	Вмуч. Евстатије	3	Kandid	Петра.
Недела 17. (По Крстову дану). Глас 8. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 6. На Литургији: апостол зач. 182; Јеванђеље од Матеја зач. 62 и Марка зач. 37.					
Н	21	Апостол Кодрат	4	Frans S.	Стогодишњак
П	22	Фока и пр. Јона	5	Placid	гата о времену
У	23	Зачеће Јов. Крст.	6	Bruno	1—12 лепо, 13
С	24	Св. С. п. краљ срп.	7	Justina	киша, 14—20
Ч	25	Преп Ефросинија	8	Brigita	киша с ветром,
П	26	Смрт ап. и јев. Јов.	9	Dionosije	20—23 лепо, 24
С	27	Муч. Колистрат	10	F. Borgia	слана, 25 до 28
Недела 18. Глас 1. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 7. На Литургији: апостол зач. 188; Јеванђеље од Луке зач. 96					
Н	28	Преподоб. Харитон	11	Nikosije	киша, 29 и 30
П	29	Клр. От. (Мих. дан)	12	Maksimilijan	лепо.
У	30	Григорије из Ар.	13	Eduardo	

Дани	Стари	За православне	Инов	За katolike	Дан има 11, ноћ 13 часова
С	1	Богород. Покров	14	Kalist	С У Н Ц Е
Ч	2	Киријан и Јустин	15	Терезија	дана изл. зал.
П	3	Дионосије Ареоп.	16	Galorad	1 6·13 6·17
С	4	Св. Стеван Штиљ.	17	Hedviga	5 6·21 5·10
Недела 19. Глас 2. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 8. На Литургији: апостол зач. 124; Јеванђеље од Луке 96.					
Н	5	Муч. Харипина	18	Jevand. Luka	10 6·28 5·02
П	6	Апостол Тома	19	Petar	15 6·35 4·54
У	7	Сергије и Вакхо	20	Ivan Kenstki	20 6·41 4·47
С	8	Преп. Пелагија	21	Ursula	25 6·48 4·40
Ч	9	Св. Стев. десп. срп.	22	Kordula	Мене месеца:
П	10	Муч. Евл. и Евл.	23	Jovan Kar.	5. Млад месец у
С	11	Филип и Теофан	24	Arh. Rafailo	23 ч. 48 м.
Недела 20. Глас 3. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 9. На Литургији: апостол зач. 200; Јеванђеље од Луке зач. 30.					
Н	12	Муч. Пров. Тарах	25	Hrisant	11. Прва четврт
П	13	Муч. Кард. Папила	26	Dimitrije	у 13. ч. 44 м.
У	14	Св. Параскева	27	Sabina	19. Пун месец у
С	15	Јевтимије и Луг.	28	Simon i Juda	4 ч. 36 м.
Ч	16	Мученик Лонгин	29	Евseviје i Nag.	Народне и зем.
П	17	Пророк Осије	30	Klavdije	светковине
С	18	Св. Пет. Ц. Св. Л.	31	Volf gang	31/18 Св. Петар
Недела 21. Глас 4. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 10. На Литургији: апостол зач. 203; Јеванђеље од Луке зач. 35.					
Н	19	Св. Прохор Пчињ.	1	Novem. Sv. Sv	Цетињски - сла-
П	20	Вмуч. Артемије	2	Zadušnice	ва у Црној Гори.
У	21	Иларион Велики	3	Huberto	Стогодишњак
С	22	Аверније Епископ	4	Karlo	гата о времену.
Ч	23	Јаков брат Госп.	5	Emerih	1—10 облачно и
П	24	Муч. Арета и други	6	Leonardo	ветровито; 11 до
С	25	Марк. и Март. (Зад.)	7	Engelbert	14 ветар; 15 и 16
Недела 22. Глас 5. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 11. На Литургији: апостол зач. 63 и Матеју зач. 27.					
Н	26	Св. Вел. муч. Дим	8	Gotfrid	благо и тихо вре-
П	27	Мученик Нестор	9	Teodor m.	ме; 17—22 лепо
У	28	Арсен. I арх. срп.	10	Andrija	али ветровито;
С	29	Анастасије и Авр.	11	Martin	23 и 24 киша;
Ч	30	Милут. краљ Срп.	12	Kuniberto	25 и 26 магла;
П	31	Стахије и Амплије	13	Stanislav	27—29 облачно;
					и ветровито; 30
					и 31 киша.

Дани	Стари	За православне	Нови	За католике
С 1	Вр. Кузман и Дам.	14	Jozefat	
Недеља 23. Глас 6. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 1. На Литургији: апостол зач. 220; Јеванђеље од Луке зач. 38.				
Н 2	Муч. Акин., Циг.	15	Leorold	
П 3	Обн. хр. Св. Ђор. (Ђ.)	16	Othmar	
У 4	Јанићије Велики	17	Grigorije	
С 5	Галактион и Епис.	18	Roman	
Ч 6	Прп. Павле Испов.	19	Jelisaveta	
Ц 7	33 муч. у Мегит.	20	Feliks	
С 8	Св. Арх. Михаил.	21	Vavedenje	
Недеља 24. Глас 7. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 2. На Литургији: апостол зач. 22; Јеванђеље од Луке зач. 33.				
Н 9	Муч. Онис., Парф.	22	Сецилија	
П 10	Ап. Олимп, Ерасм	23	Kliment I rара	
У 11	Св. Ст. Деч. (Мр.)	24	Nrizogen	
С 12	Св. Јован Милост.	25	Katarina	
Ч 13	Св. Јован Златоуст	26	Konrad	
П 14	Ап. Филип (Бож. п.)	27	Varlaam	
С 15	Муч. Гурije, Самон	28	Sosten	
Недеља 25. Глас 8. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 3. На Литургији: апостол зач. 224; Јеванђеље од Луке зач. 53.				
Н 16	Јеванђелист Матеја	29	Satino	
П 17	Григорије Неок.	30	Андреја ар.	
У 18	Уједињење С. Х. С.	1	Dec. U. S. N. S.	
С 19	Авдије, Муч. Варв.	2	Vivijana	
Ч 20	Григорије Декапол.	3	Франс Ksafer	
П 21	Ваведенје	4	Varvata muc.	
С 22	Апост. Фод., Архип	5	Sava orat	
Недеља 26. Глас 1. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 4. На Литургији: апостол зач. 229; Јеванђеље од Луке зач. 86.				
Н 23	Амфил. и Григор.	6	Nikoljdan	
П 24	Вмуч. Катарина	7	Амгросије	
У 25	Св. Муч. Клим. п.	8	Zac. B. d. M.	
С 26	Преп. Алимп. Стол.	9	Leokardije	
Ч 27	Вмуч. Јак. и Пет.	10	Judita	
П 28	Стеван Нови	11	Domas	
С 29	Парамон и Филгмен	12	Maksencije	
Недеља 27. Глас 2. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 5. На Литургији: апостол зач. 233; Јеванђеље од Луке зач. 81.				
Н 30	Ап. Андрија Прв.	13	Lucija	

Дан има 13, ноћ 14 часова

С У Н Ц Е
дана изт. зал.

1 6:58 4:32
5 7:03 4:28
10 7:10 4:24
15 7:15 4:21
20 7:22 4:18
25 7:27 4:18

Мене месеца:

3. Млад месец у 8 ч. 30 м.
10. Прва четврт у 12 ч. 44 м.
18. Пун месец у 23 ч. 01 м.
26. Послед. четврт у 1 ч. 39 м.

Стогодишњак

гата о времену
1—4 лепо; 5—9 ветар и снег, 10 до 14 мраз, 15 до 17 лепо и благо, 18 и 19 киша, 20 и 21 лепо, 22 и 23 магла, 24 киша, 25 и 26 лепо, 27 до 30 мраз.

Дани	Стари	За православне	Нови	За католике
П 1	Пророк Наум	14	Spiridon	
У 2	Цар Урош Српски	15	Irinej	
С 3	Пророк Софроније	16	Adelaida	
Ч 4	Рођ. дан Кр. Алекс.	17	Rod. Kr. Алек.	
П 5	Преп. Сава Овевч.	18	Gracijan	
С 6	Св. Никола	19	Nemezije	
Недеља 28. Глас 3. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 6. На Литургији: апостол зач. 208; Јеванђеље од Луке зач. 76.				
Н 7	Амвр. еп. Медол.	20	Libert	
П 8	Преподоб. Пагатије	21	Ар. Тома	
У 9	Зачеће Богородице	22	Zenon	
С 10	Јован Деспот срп.	23	Viktorija	
Ч 11	Преподоб. Данило	24	Adam i Eва	
П 12	Спир. еп. Трим.	25	Rodenje Hrist.	
С 13	Мученик Евстрат.	26	Sv. Stevan	
Недеља 29. Глас 4. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 7. На Литургији: апостол зач. 257; Јеванђеље од Луке зач. 85.				
Н 14	Муч. Тар., Мев. (М.)	27	Jevand. Јован	
П 15	Свемуч. Егевтерије	28	Нећпа деса	
У 16	Пророк Агеј	29	Тома епис.	
С 17	Пророк Данило	30	Sar David	
Ч 18	Муч. Севастијан	31	Silvester	
П 19	Муч. Вонифације	1	Јан. 1926 г.	
С 20	Данило арх. срп.	2	Макарије	
Недеља 30. Ев. Пророца. (Пред Рождеством). Глас 5. На Јутрењи Јеванђеље васкрсно 8. На Литургији: апостол зач. 328; Јеванђеље од Луке зач. 76. н 1.				
Н 21	Муч. Јулијана (Оци)	3	Геновева	
П 22	Вмуч. Анастасија	4	Tit	
У 23	10 муч. Критских	5	Telesfor	
С 24	Пмуч. Евр. (Б. дан.	6	Три Краља	
Ч 25	Рођ. Исуса Хр. (Б.)	7	Луцијан т.	
П 26	Други дан Божића	8	Lovrencije	
С 27	Вмуч. арх. Стефан	9	Severin	
Недеља 31. (По Рождеству). Глас 6. Јеванђеље на Јутрењи васкрсно 9. На Литургији: апостол зач. 200; Јеванђеље од Луке зач. 93 и Матеја зач. 4.				
Н 28	20. хиљада муч. В.	10	Марцијан	
П 29	14 хиљада деце.	11	Higije	
У 30	Муч. Анисија	12	Arkadije	
С 31	Преп. Мелан. рим.	13	Grafira	

Дан има 9, ноћ 15 часова

С У Н Ц Е
дана изт. зал.

1 5:58 4:32
5 7:03 4:28
10 7:10 4:34
15 7:15 4:21
20 7:22 4:18
25 7:27 4:10

Мене месеца:

2. Млад месец у 18 ч. 48 м.
9. Прва четврт у 14 ч. 58 м.
17. Пун месец у 18 ч. 58 м.
25. Послед. четврт у 14 ч. 42 м.

Народне и зем. светковине

30/13 Св. Андрија првозв., дан освојења Београда; 17/4 Краљев дан рођења; 25/5 Св. Спиритон слава у Далмацији; 17 дец (9 јан.) Краљичин дан рођења.

Стогодишњак

гата о времену
1—4 лепо, 5 о блачно, 6—9 ве јавица, 10—21 лепо, 21—23 магла, 24 и 25 о блачно и хладно, 26 ветар и снег, 27—29 обично, 30 и 31 снег.

ПАШИЋ

ИЛУСТРОВАНИ РАДИКАЛНИ АЛМАНАХ
ГРАВА ЗА ИСТОРИЈУ НАРОДНЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ
И ПОЛИТИЧКУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ

Уредник ДУШАН МИЛ. ШИЈАЧКИ

СТАРИ ХРАСТ

Рођен на понос, славу и част
Свог рода на све стране,
Над Отаџбином, к'о дивски храст,
Он шири заштитне гране.

Многи и многи силнички трон
У прах се сурв'о бедан
Ал', чврст к'о Херкул, још стоји **он**
Велики, непобедан!..

Праш заборава, ил' вечна ноћ
Толике друге скрива,
А **он** још има и дух и моћ
Вечито младог дива!

Златних му дела још није крај:
Победним, мушким ходом,
Још крепке руке, крманош тај
Управља нашим бродом...

Поздравимо га из срца свег:
„Нек му је миш'ца здрава!
„Уз њега, браћо! Под његов стег!
„Живео!.. Слава! Слава!

Војислав Ј. Илић, млађи

ТРИ ВЕЛИКА СТАРЦА

ПРИЗНАЊЕ ПЕТРА ВЕЛИКОГ ОСЛОБОДИОЦА СВОЈИМ ВЕЛИКИМ САРАДНИЦИМА

Величина *Петра Великог* огледа се најбоље у томе што је знао и умео изабрати велике помагаче за велико дело народног ослобођења и уједињења. Радикална Странка је поносна, да су ти наши народни великани, десне руке Великога Краља, баш из њених редова.

Први је велики државник, велики дипломата, велики родољуб, *Никола П. Пашић*.

Своме првом сараднику на сређивању унутрашњих прилика, на учвршћивању нашег лабавог положаја споља, на економском подизању напуштене земље и фанансиском сређивању и у опште на државничком припремању, да се обезбеде ратни успеси и да се дипломатски осигурају плодови наших победа после Букурешког Мира, упутио је Краљ Петар једно писмо, које је и мора бити најдраже одликовање нашег великог Вође. Мир у Букурешту довео је Србију до мира којим су, по речима Краља Петра, наши државни и национални интереси обезбеђени. Колико је том нашем великом успеху допринео наш Пашић види се најбоље из писма, које доле цитирамо:

Драги господине Пашићу,

По повратку Вашем из Букурешта, где сте са делегатима зараћених држава закључили мир, Ја сматрам за своју дужност честитати Вам, на том знаменитом успеху. Прелазећи у мислима све фазе наше дипломатске акције прошле и ове године, Ја знам све тешкоће, које су непрестано до самога краја искрсавале да омету драгоцене тековине наше драге војске и које сте са својим друговима, као први моји саветници, имали из дана у дан да савлађујете. Знам и то, колико је за све то требало и труда и истрајности. У толико више Ви можете данас са праведним задовољством погледати на сјајне резултате

свих тих напора. Одајући Вам своје пуно признање, Ја Вас одликујем лентом Мога Ордена Белога Орла.

У Београду 1. августа 1913.

Ваш благонаклони
Петар с. р.

Други је велики војник, велики војсковођа, велики родољуб, велики наш први Војвода *Радомир Путник*, који је као министар војни рат технички припремио, као начелник Главног Генералштаба ратни план сјајно израдио и као генералисим славно га извео. Војводи Путнику, који је и сам као пензионар припадао радикалним редовима и био радикални министар војни, Краљ Петар истим поводом упутио је ово писмо:

Драги Војводо,

На славном завршетку два рата, у којима је наша драга војска својим дивним пожртвовањем покајала Косово, повратила старе српске земље, збрисала мучну сливничку успомену и удвојила Србију, Мени као Врховном Команданту, пријатна је дужност признати Вам драги Војводо, сјајне заслуге, које сте за своју земљу стекли својим мудрим и енергичним вођењем војних операција. За знак свога признања Ја Вас одликујем лентом Мога Ордена Карађорђевог Звезде.

У Београду 1. августа 1913.

Ваш благонаклони
Петар с. р.

ХЕРОЈСКА СРБИЈА

Посвећено достојном народном представнику Господ. Николи П. Пашићу*

О, земљо патње дуге, сталне,
Рођена сестро драга!
Колибе твоје све печалне,
Зле судбе носиш трага.

Подносиш, као стојак прави,
Крваве жртве многе.
Трње ти боде и крвави
Чело и твоје ноге.

Искушење те љуто гађа,
Издана два пут ниско,
Једина вредна помињања,
Срцу нам стојиш блиско.

Ми, са Србима нераздеојни,
Молимо моћног Творца,
Да Он у овој штити војни
Краља и сваког борца!

С победом нашом кад се врати
Мир кога жељно траже,
Гнусни ће тиран све да плати,
Јер Господ тако каже.

Србија наша, многопатна,
Страдати више неће.
Опет ће бити моћна, знатна,
Цветаће њено цвеће.

* Ову песму повнатог руског песника донеле су „Биржевија Вједомости“ поводом бугарског мучког препада 1915., а приликом доласка госп. Пашића у Русију априла 1916.

ПРИЛОЗИ ИСТОРИЈИ НАРОДНЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ

— I. ПРВИ ПРОГРАМ НА ОСНОВУ КОГА СЕ СТРАНКА ОРГАНИЗОВАЛА —

ОСНОВНИ ПОГЛЕДИ.

Као циљ нашег државног уређења сматрамо:

Унутра народно благостање и слободу, и с поља државну независност и ослобођење и уједињење и осталих делова Српства.

Да се тај циљ постигне треба да се развије материјална, умна и морална снага народна. Како је пак материјално благостање народа главни основ за јачање целокупне народне снаге, то — поред неговања грађанских слобода — државним установама треба да буде поглавито задатак, да подижу народно благостање јачањем произвођачке народне снаге и правичном поделом државних терета.

Да би остварење ове огромне друштвене задаће ишло што брже, што правилније и што потпуније, тражимо да се у најкраћем року приступи овим реформама:

I. Законодавство.

Да се промени устав.

— Осим одредаба у члану 1. и у 10. као и чл. 31. садањег устава*) сви други чланову устава да се могу према потреби мењати, допуњавати и укидати, а тако исто да се могу и сасвим нови чланови уметати.

Мењање устава да се изведе у овом смислу:

1. Скупштину састављају само посланици народом изабрани; избор је непосредан, а право бирања имају сви пунолетни грађани српски.

2. Законодавна скупштина састаје се у извештај дан, а разилази се кад свој дневни ред исцрпи, или кад владалац нађе за потребно да учини употребу од свога уставног права.

*) Чл. 1. тадањег устава гласио је: Књажество је Србија наследна уставна монархија са народним представништвом.

Чл. 10. први одељак тадањег устава гласио је овако: „Књажевско достојанство по старим народним закључењима пре 1830 године, која су утврђена закључењима Свето-Андрејске скупштине од године 1858., као и велике народне скупштине, држане 20. јунија 1868. године, и по гласу султанских берата и хатишерифа од године 1830. и 1868. наследно је у племену сада владајућег Књаза Милана М. Обреновића IV. у мушком потомству из законог брака по реду прворођења, и то најпре у правој линији, а кад у овој не би било наследника, онда наследство престола прелази на побочну линију, по истом реду прворођења“.

Чл. 31. тадањег устава гласио је: „Владајућа је вера у Србији источно православна. А слободна је и свака друга призната вера, и стоји под заштитом закона у извршењу својих обреда“.

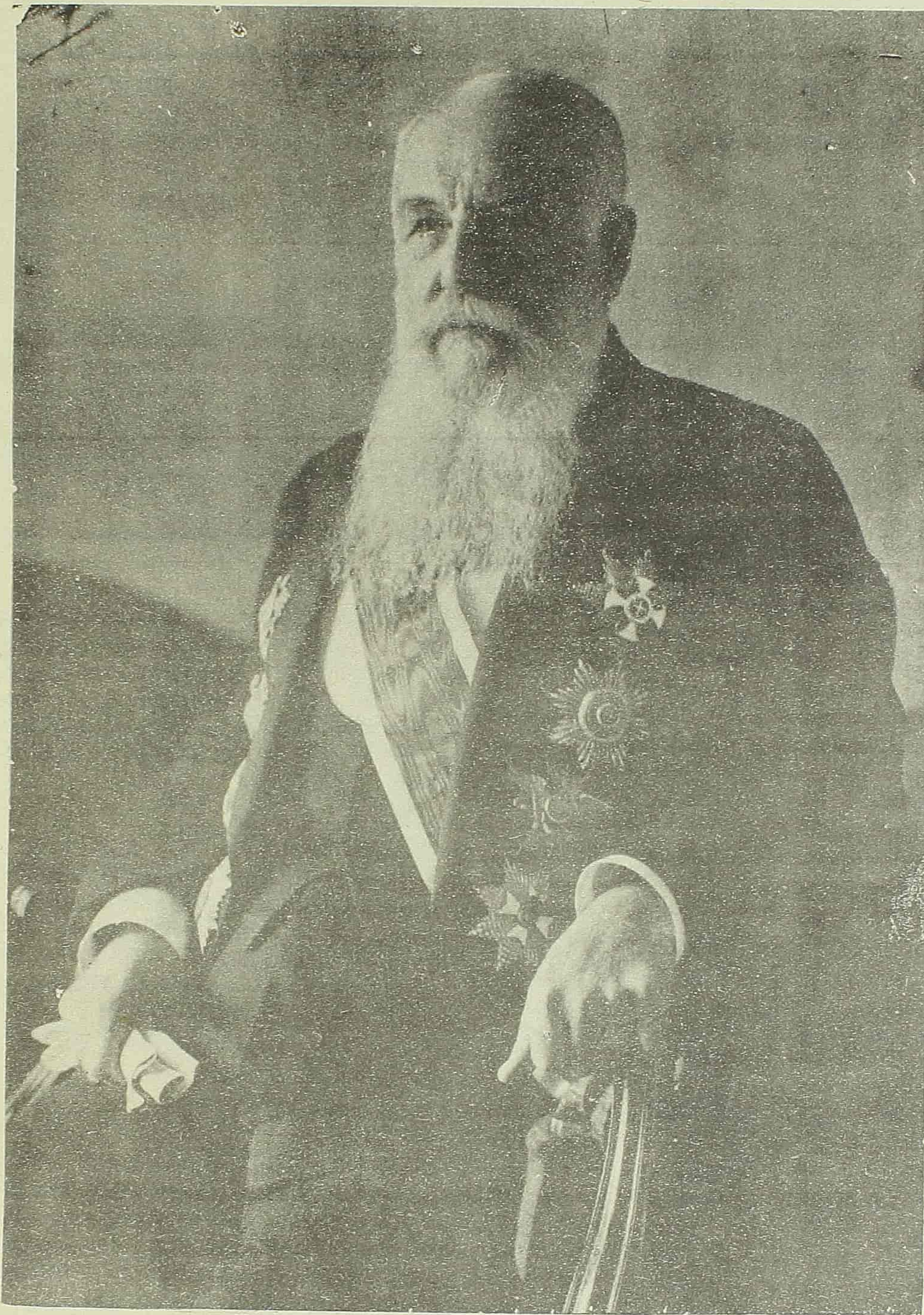
3. Законодавној скупштини уставом се ујемчава пуна законодавна власт.

4. И велика народна скупштина састаје се периодично и, осим других послова, редовни јој је задатак ревизија устава.

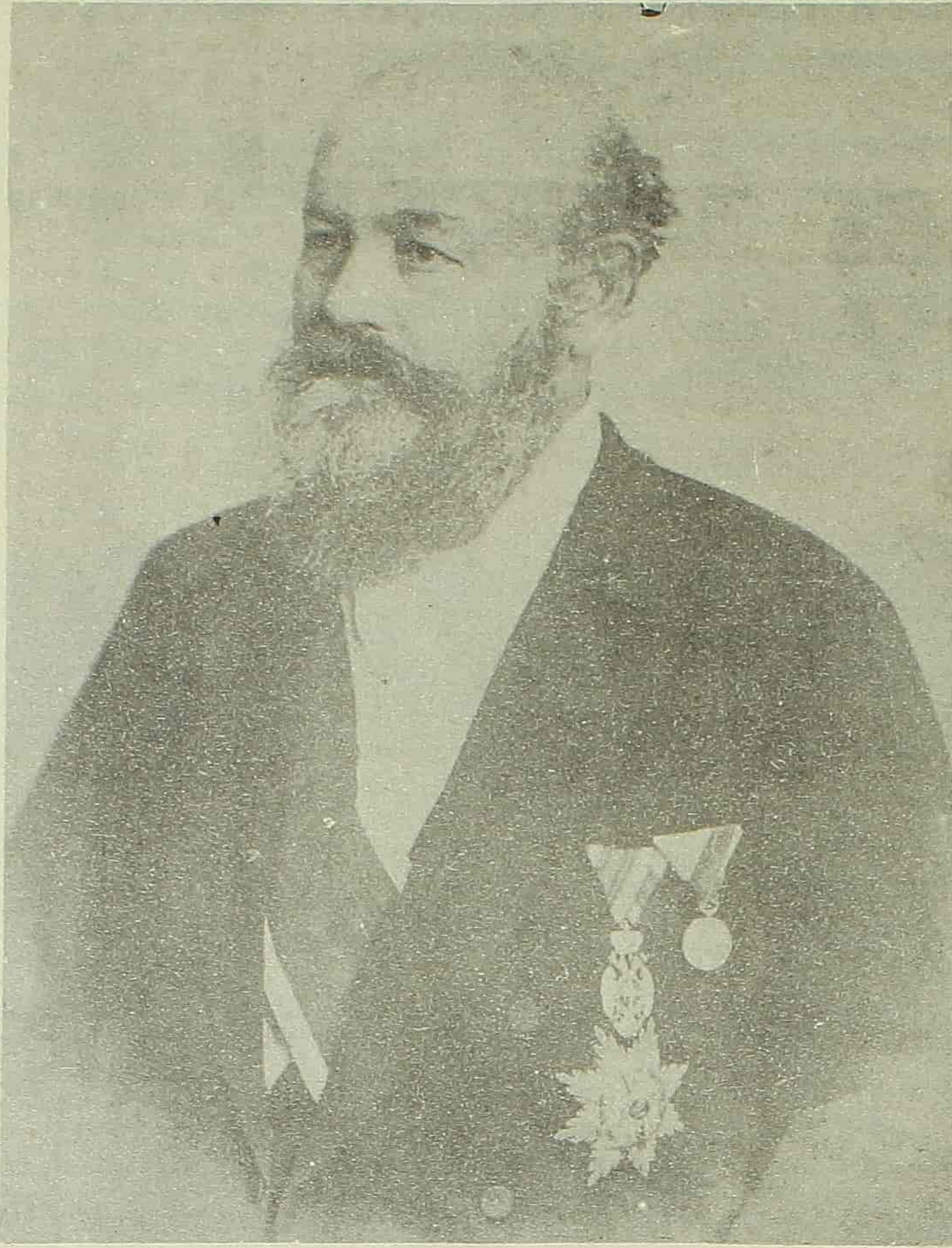
5. Да се укине државни савет и да се не може заменити никаквим другим домом.

II. Администрација.

Администрација да буде што простија, што јевтинија и што целиходнија.

Мил. П. Пашић

† Пера Велимировић, председник министарства и десна рука Николе Пашића † Др Миша В. Вујић, председник министарства и познати радикални финансијер

Да се укину садашња окружна начелства и да се напусти досадања подела на округе, па да се земља административно подели само на општине и срезове, а обоје да се уреде по начелу самоуправе. Срезови да буду довољно велики, како би финансијски били толико јаки да што успешније врше среске, економске, просветне и здравствено-полицијске задатке.

III. Судство

Да се усвоје у начелу изборни судови за грађанска, а поротни за кривична дела, с тим, да у примени може бити и комбинације начела изборних и поротних судова са начелом сталних државних судова.

IV. Финансије.

1. Садашња пореска система да се напусти, па да се ради на остварењу непосредне, прогресивне порезе по имућству и према приходима грађана.

2. Данашње финансијско устројство да се замени новом финансијском организацијом, на челу које стоји централна народна банка са нужним бројем покрајинских (обласних) банака. Те банке рукују — манипулирају — свима државним

приходима и расходима и врше у опште и друге депозитне и обртне новчане послове грађана, а нарочито потпомажу, правилно организованим кредитом, унапређење земљорадње и подизање заната и индустрије.

V. Просвета

Тежити да се оствари начело општег, обавезног, бесплатног образовања, и да се сиромашни ђаци издржавају општим трошком. Школе да буду уређене тако како ће неговати у омладини грађанске врлине и спремати је за веште, корисне и самосталне раднике.

VI. Војска.

Ради очувања наше државне независности и извршења наше спољне задаће ваља да се поклати што већа пажња организацији, обучавању и наоружавању наше народне војске.

У том циљу тражимо:

1. Да се стајаћа војска сматра просто као школа за народну војску, и према томе да се држи само толико стајаће војске, колико је нужно за успешно и правилно обучавање и организовање народне војске.

2. Војено образовање да се уведе у средње и више школе.

VII. Спољна политика.

1. Спољна политика има се водити тако, да политички и економски интереси наше домовине вазда буду очувани и заштићени, да се негује слога са свима братским суседним народима, да се живо ради на савезу балканских народа, а нарочито да се што пре постигне споразум са Црном Гором и Бугарском; да се организује културно потпомагање раскомаданих и неослобођених делова Српства, као и живо буђење свести о нашем народном јединству у удаљеним покрајинама српским, које су изложене страним елементима: да се нашим производима прокрчују стари и отварају нови путеви и нове светске пијаце.

2. Са Бугарском, као са земљом географски најближом, а по народности присно сродном, да се одржавају братски одношаји у сваком погледу и да се тежи јединству у политичкој радњи и културном развијању, које треба према могућности да се огледа и у сличности самих унутрашњих уредаба и установа.

VIII. *Захтеви који се имају остварити на овој*) или идућој законодавној скупштини, али свакојако пре мењања устава.*

1. Потпуна слобода штампе.
 2. Слобода збора и договора.
 3. Слобода удружења.
 4. Општинска самоуправа.
 5. Лична и имовина безбедност.
- (При мењању устава све ове слободе да се ујемче у самом уставу.)

6. Док се реформе порезе и нова организација финансије не изведе,

*) Овде је реч о скупштини 1881. године.

да се уведе штедња у државним издатцима где је год могуће, како би се кредит земље подигао и исплаћивање државних дугова олакшало.

IX. Опште одредбе.

1. Овај наш програм прегледаћемо и према потребама мењати и допуњавати сваке године о састанку скупштине.

2. Лист „Самоуправу“ усвајамо као орган наше партије, и стављамо јој у задатак: да опширније разјашњава овај наш програм, да расправља сва питања која су у програму до-

дирнута или иначе стоје с њима у свези, и да израђује формалне пројекте за узаконявање ових наших захтева.

3. Обвезујемо се да ћемо се овога програма тврдо држати и на његовом остварењу радити, како у скупштини тако и у народу.

* * *

Програм овај објављен је у првом броју „Самоуправе“, која се појавила 8. јануара 1881., а потписало га је 38 посланика Народне Радикалне Странке.

ФИНАНСИЈСКА ПОЛИТИКА РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ

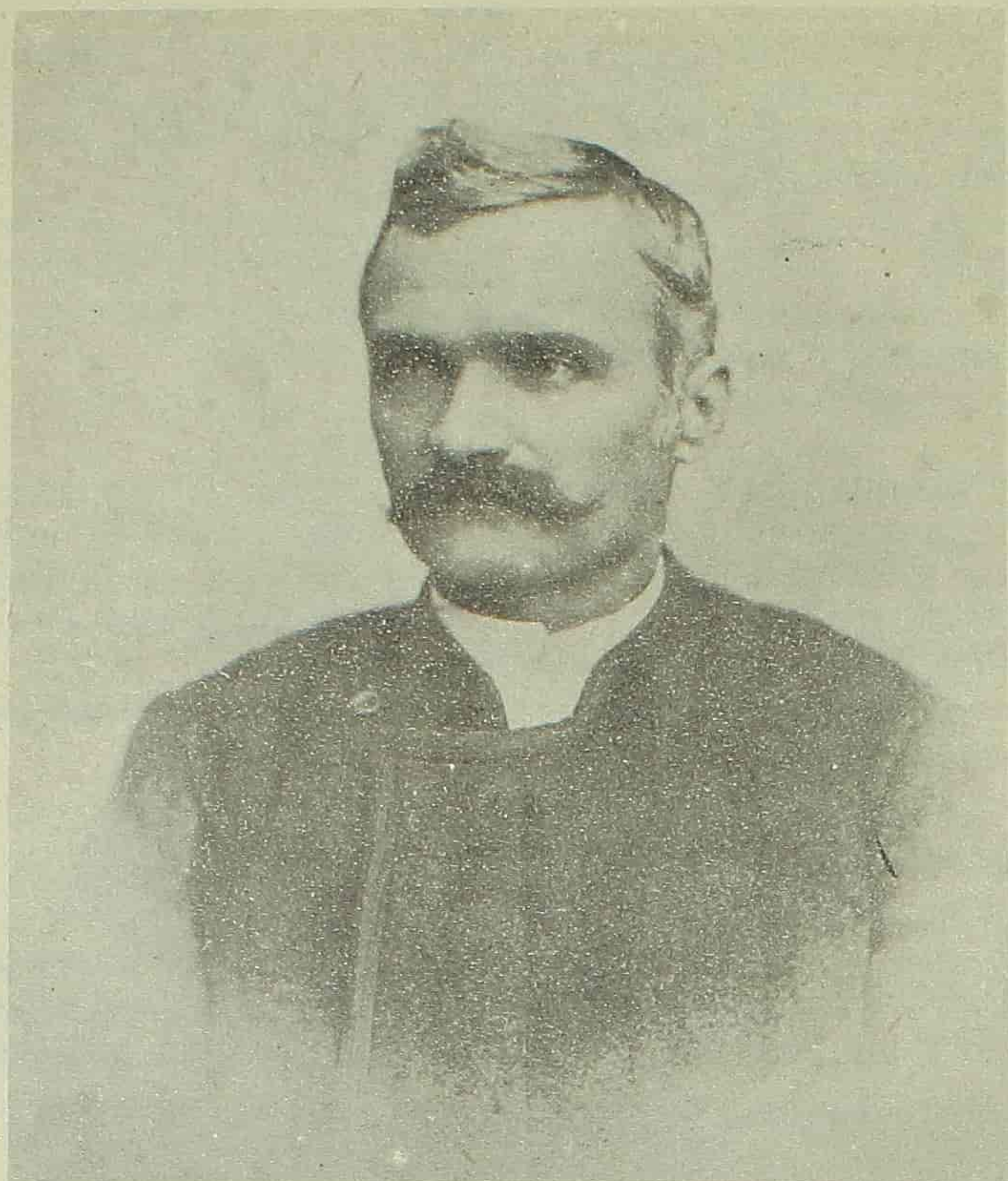
Поникла на тлу у националном смислу ревидираних идеја Светозара Марковића, радикална странка је, као што је и природно, највећи део своје политичке активности, у првим годинама деловања, била утрошила на извојевање политичких слобода и признање народних права, који су били сведени на нулу апсолутистичким немесничким Уставом од 1869 године. Ова је њена борба за народна права била и дуга и мучна, поред свега тога што су њене идеје валовитом брзином не само освојиле већину ондашњег српског народа, него и биле стекле праве апостоле, велике борце и истинске мученике. Остављајући на страну три свољашња рата, цео период нашег државног живота, који иде од седамдесетих година, па до почетка двадесетог века, био је испуњен највратоломнијим политичким авантурама и најжешћим политичким борбама за извођење и одржање уставне равнотеже, у којим је борбама радикална странка играла увек највиднију а, доцније, и пресудну улогу. Довољно је само сетити се најглавнијих политичких момената из поменутог периода времена: омладинског покрета, Зајечарске Буне, доношења устава од 1888, абдикације Краља Милана, државног удара од 1893, укидања устава од 1888 и враћања на снагу устава од 1869, повратка Краља Милана и реакције Владановог кабинета 1897, Ивањданског атентата од 1899, октроисања устава 1901, реакције Цинцар-Марковићевог кабинета, мартовских демонстрација и укидања устава за неколико часова, насилничких избора и мајске револуције 1903 — па видети, да сви ови бурни догађаји у самој ствари значе само борбу између реакције и демократије, између апсолутизма и радикалне странке. Природна је ствар, да при

оваквим несталним и бурним временима радикална странка није могла одсудно и ефикасно много допринети

консолидовању ондашњих растројених државних финансија, нити, пак, спроводити неку своју финансијску.

Генерал † Сава Грујић, председник министарства, посланик на страни, првак странке

Димитрије Матић из Дрвенца у Ресави, бив. председник Народне Скупштине

Михаило Мр. Борђевић, бив. министар и посланик на страни, радикални крајак.

политику у пуном смислу те речи, иако је она за то време у више махова узела учешћа у влади било самостално (за врло кратко време), било у коалицији са либералном или напредњачком странком. Ово на разлога, што је њено бављење на власти било врло кратковремено, док је извођење сваког финансијског програма претпостављало, с једне стране, консолидоване политичке прилике и, с друге стране, довољно времена на расположењу, чега ни једног ни другог, није било. Али ако радикална странка из напред поменутих разлога, није могла много и практично допринети консолидовању нашег државног финансијског положаја, то још не значи да се она није интересовала за ово питање и да није довољно схватила сву његову важност. Напротив. Још док је била у ставу опозиционара, радикална странка је успела да у државном буџету изведе једну веома корисну реформу и у погледу буџетског права Народне Скупштине и у погледу техничке обраде самога буџета. За време владавине кабинета Јована Ристића, 1878, драгачевски трибун Ранко Тајсић, са друговима, био је поднео интерпелацију на председника Владе, у којој је тражио да се у будуће буџет штампа у појединостима и у целини и, као такав, износи пред Скупштину, а не само пред финансијски Одбор, као што је до тада било. Ради карактеристике ондашњих прилика, овде је вредно напомене

пути, да је Јован Ристић на ову интерпелацију одговорио: да се он не боји тога, што ће Скупштина буџет кресати, јер по уставу од 1869 године, на случај распуштања Скупштине важи стари буџет, као и у случају кад се Влада не сложи са Скупштином у погледу износа буџетских кредита. Ну, поред све опозиције овом предлогу од стране Јована Ристића и Чедомира Мијатовића, исти је предлог ипак убрзо продро, те смо тако 1882 године добили први државни буџет који је био штампан и у појединостима. У овом погледу такође ваља напоменути и тај факат, да је, благодарећи једино радикалној странци, у уставу од 1888 године тачно прецизирано и подвучено најкардиналније буџетско право Народне Скупштине, које јој има служити не само као најјаче оружје за одбрану њених и народних права, него и као моћно средство, да утиче на правац државне политике у својој земљи. Даље, исто је тако заслуга радикалне странке, што је код нас 1891 године први пут заведено бруто буџетирања, које, на жалост, није могло дати трајне резултате из разлога, што су законом о конверзији државних дугова од 1895 морали бити издвојени у засебну управу сви заложени приходи (царина, обртни порез, таксене и крчмаринске марке и монополи), а ануитети рђаво закључиваних зајмова су тешко притискивали државне финансије.

Публицитет државних финансија и специјализација буџетских кредита, обезбеђење буџетског права Народне Скупштине и завођење бруто буџетирања, све су то драгоцене тековине радикалне странке из последње четврти прошлога века, које би у земљама уставности и легалности биле саме довољно јаке, да најфикасније допринесу санирању државних финансија, али које су код нас, у ондашњој ери вечитих политичких трзавица, личних режима и гажења најосновнијих уставних одредаба, по најчешће остале мртво слово на хартији. Ово је и био разлог, што су нам крајем деветнаестог и почетком двадесетог века наше државне финансије тако рђаво стајале и носиле на себи обележје најгоре финансијске администрације: стални буџетски дефицити било јавни, било у облику „депонованих кредита“, који су се појављивали волико због сталног подбацавања буџетских прихода, а нарочито непосредних пореза, често закључивање краткорочних зајмова и без одобрења Народне Скупштине ради покрића буџетских дефицита, као и покрића истих дефицита из прихода од консолидованих зајмова закључених за инвестиционе потребе. Наравно да је при оваквим околностима и државни кредит пао на веома ниске гране тако, да је средњи емисионе курс ондашњих државних зајмова једва износио 67,47%, без обзира на то, што су за ануитетску службу по истим зајмовима дате ве-

ома солидне реалне гаранције. 1-ог јануара 1890 године, дакле на непуних 25 година од дана закључења првог нашег државног зајма, укупна сума наших државних зајмова је износила једва нешто више од 304 милијона, 46.653.29 динара, а ануитетска служба по истим зајмовима 17 милијона, 208.696.04 динара, док је укупна сума буџета прихода износила једва нешто више од 34 милијона динара, што значи да је сама ануитетска служба износила 50% државног буџета прихода! А најнеутешнија ствар у свему овоме била је та, што је непуну половину прихода од ових зајмова била употребљена на инвестиционе радове, а већи део на подмирење дефицита у државном буџету, који никако нису могли бити скинути с дневног реда.

Овај наш нимало незавидан финансијски положај био је отежан још и тиме, што смо ми по сили трговинских конвенција са Аустро-Угарском, које су дошле као последица Берлинскога Конгреса, и тајних политичких уговора, који су дошли као последица личних симпатија и личног политичког курса Краља Милана, били ушли у политички и економски обруч ондашње Аустро-Угарске, остављајући јој на милост и немилост наше најбитније земаљске интересе.

Срећом, ово се стање није могло продужити у недоглед. После свих мање-више срећних ранијих напора, демократија је најзад морала победити апсолутизам и узети државну крму у своје руке. Тако је ускоро после револуције од 29. маја 1903. дата могућност радикалној странци, да приведе у дело финансијске закључке свога програма, који је она још 1887. године из Ниша била упутила Краљу Милану, на његов захтев. Ти су се закључци састојали у постигнућу буџетске равнотеже, у штедњи, у дефинитивном укидању буџетских дефицита и летећих зајмова и у интензивном, а не само екстензивном експлоатисању државних фискалних извора, јер се било стало на гледиште, да се олакшају порески терети треба их поново поднети. И није требало да прође много времена, па да се покажу веома повољни резултати ове здраве финансијске политике, чије је спровођење све до 1915. године за највећи део времена било пало у део нашем највећем финансијеру, покојном др. Лазу Пачу-у, за кога је један од најчувенијих немачких публициста пре рата рекао, да би се из њега могла истесати два добра немачка министра финансија. Већ буџетска 1904. година завршила

се се суфицитом од 6,583.083,96 динара; и, како је радикална странка од овога времена па све до почетка Балканских ратова, изузев краћих интервала, остала на челу управе земље, то је ова повољна буџетска ситуација остала непромењена скоро за све то време, поред свег природног повећања буџетских расхода, тако, да је од поменутих буџетских суфицита образована државна готовина представљала врло моћан извор за покриће првих ратних трошкова из 1912 и 1913 године.

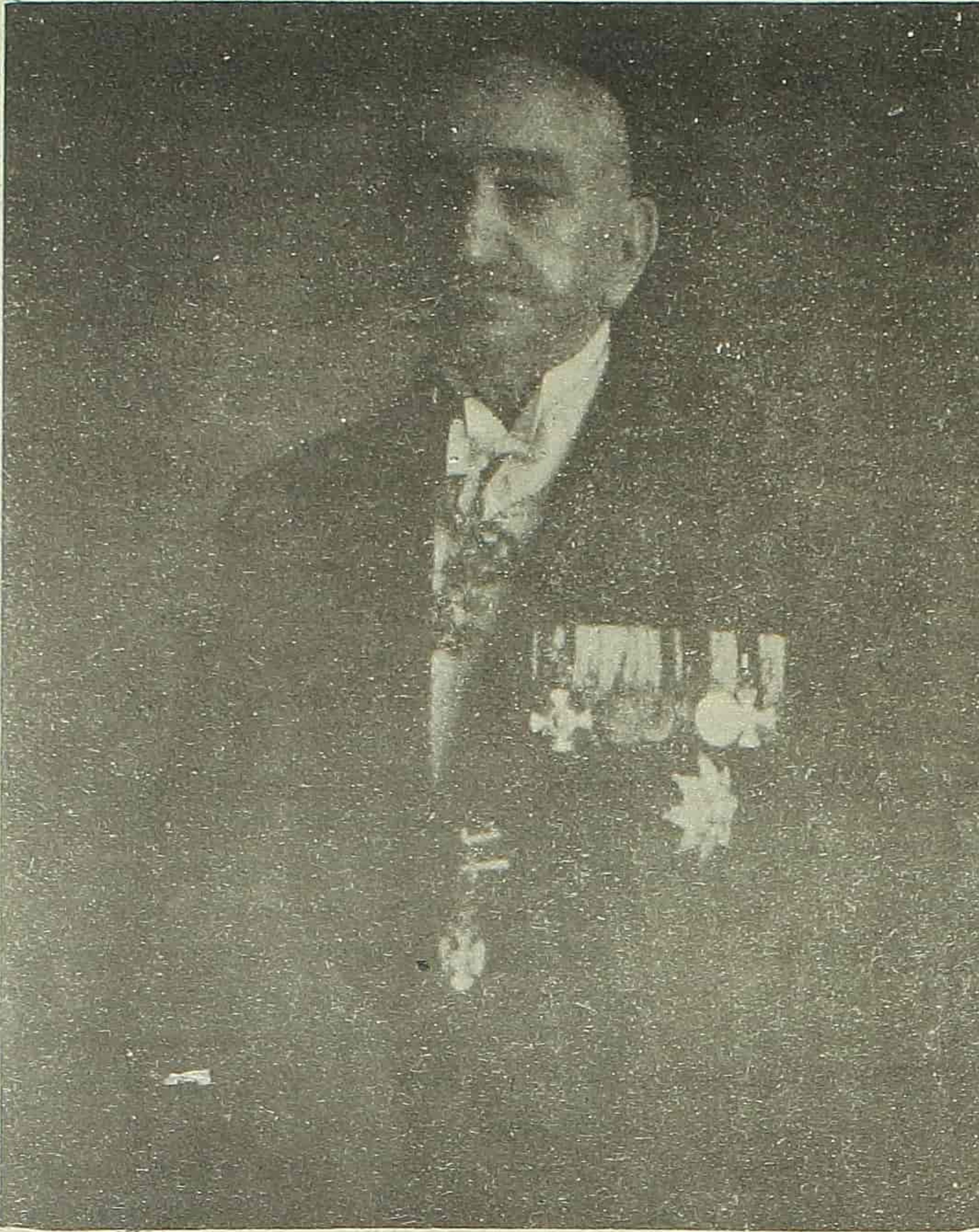
Упоредо са овим побољшањем општег финансијског државног положаја се побољшао и наш државни кредит тако, да су државни зајмови од 1906, 1909 и 1913 године, с обзи-

ром на ондашње стање европске новчане пијаве, закључени под несравњено повољнијим условима, него пређашњи зајмови. У којој се мери наш државни финансијски положај био побољшао, види се најбоље по томе, што је — и то после Балканских ратова — ануитетска служба по нашим зајмовима, у износу од 45,974.950 динара, представљала 4,76 на сто од укупне суме предвиђених државних расхода последњег предратног буџета за 1914 годину, у износу од 214.320.670 динара, док је 1890 године иста ануитетска служба износила 50% од укупне суме државног буџета.

Напоследку, радикалној странци је припала и та част, што је, после

Бивши председници Народне Скупштине † Риста Поповић, трговац из Голупца, и Арса Дреновац, трговац из Крушевца (седећи) и првак радикала Јоца Ж. Језановић-Шалчанин дугогодишњи народни посланик

Лука Теловић, трговац из Београда дугогодишњи члан
Главног Одбора Н. Р. С., велики народни добротвор

† Јоца Ж. Јовановић—Шапчанин, трговац, дугогодишњи
народни посланик, велики народни добротвор

многа заслужних напора на економском и политичком пољу, успела да нашу земљу ослободи од економског и политичког тугорства Аустро-Угарске, и да је у политичком погледу приближи слободним европским демократијама, чији нам је савез пружио драгоцену помоћ за ослобођење и уједињење целокупног нашег народа.

Још тежи и још компликованији финансијски задаци су стајали пред радикалном странком после ослобођења и уједињења, т. ј. после 1. де-

цембра 1918 г. Решење ових задатака било је отежано тиме, што су несређени политички односи омели, да се ма шта озбиљно и трајно учини на овом пољу. Уз то ваља додати још и то, да су ти исти несређени политички односи били узрок те је радикална странка, за највећи део времена од ослобођења и уједињења па на овамо, била лишена и управе државним финансијама. Министри финансија после европског рата били су махом нерадикали. Тек кад је, стицајем политичких прилика, кра-

јем 1922. године дата могућност радикалној странци да предузме не само ефективно вођење државних послова, него и дириговање државним финансијама, она је, благодарем томе, што је несметано остала на власти дуже времена, успела да оствари знатан део свога програма санирања државних финансија, од којих овде нарочито ваља поменути после рата први пут постигнуту буџетску равнотежу, путем завођења ванредног приреза, остварење активног трговинског биланса, постепено поправљање вредности домаћег новца. Док је 100 динара вредело крајем 1922 г. у Цириху само 5,40 швајц. франака, крајем 1924 г. динар тамо нотира 7.50. За две године пораст је за неких 38%. И с обзиром на затечено стање, ови сами остварени резултати представљају врло, врло знатну активу у корист радикалне странке, премда се не може рећи да је с овим њен финансијски програм потпуно изведен. Њена улога на финансијском пољу још није потпуно завршена, јер је на том пољу чекају још многобројни и не мало важни задаци. Да ли ће јој се дати могућност, да она и реши ове задатке, идући својим традиционалним и демократским путем, то ће нам казати резултати избора од 8. фебруара 1924.

Аустријанци за време окупације обесили у Ужину радикалног првака војне
Вељка Танисевића

АВЕ НИКОЛА ПАШИЋУ

Пре осамдесет година даровао Те преда Те, да Те поздравимо и да Ти је свемогући и свезнајући Господ народу Српском! Слава и хвала нека Му је!

Пре осамдесет година, у сутон земаљског дана највећег српског покољења, хероја Карађорђевић и Милошевић дошао си нам Ти, да им будеш достојан пријемник њихова народа и њихових жеља: — Благо њима!

Њих, њихово време и њихова дјела гледамо из приличне даљине, па су нам ипак још превисока и превелика, да их добро прегледамо и достојно оцјенимо.

преда Те, да Те поздравимо и да Ти благодаримо гласом Твоје захвалне дјеце!

Чинимо ти у дјетињској љубави и преузетности, јер знадемо, да је родитељу најмилији гласић и тепање његовог чеда, његовог мезимчета, макар како око њега грмљели „слава“ и „осана“ овога свијета!

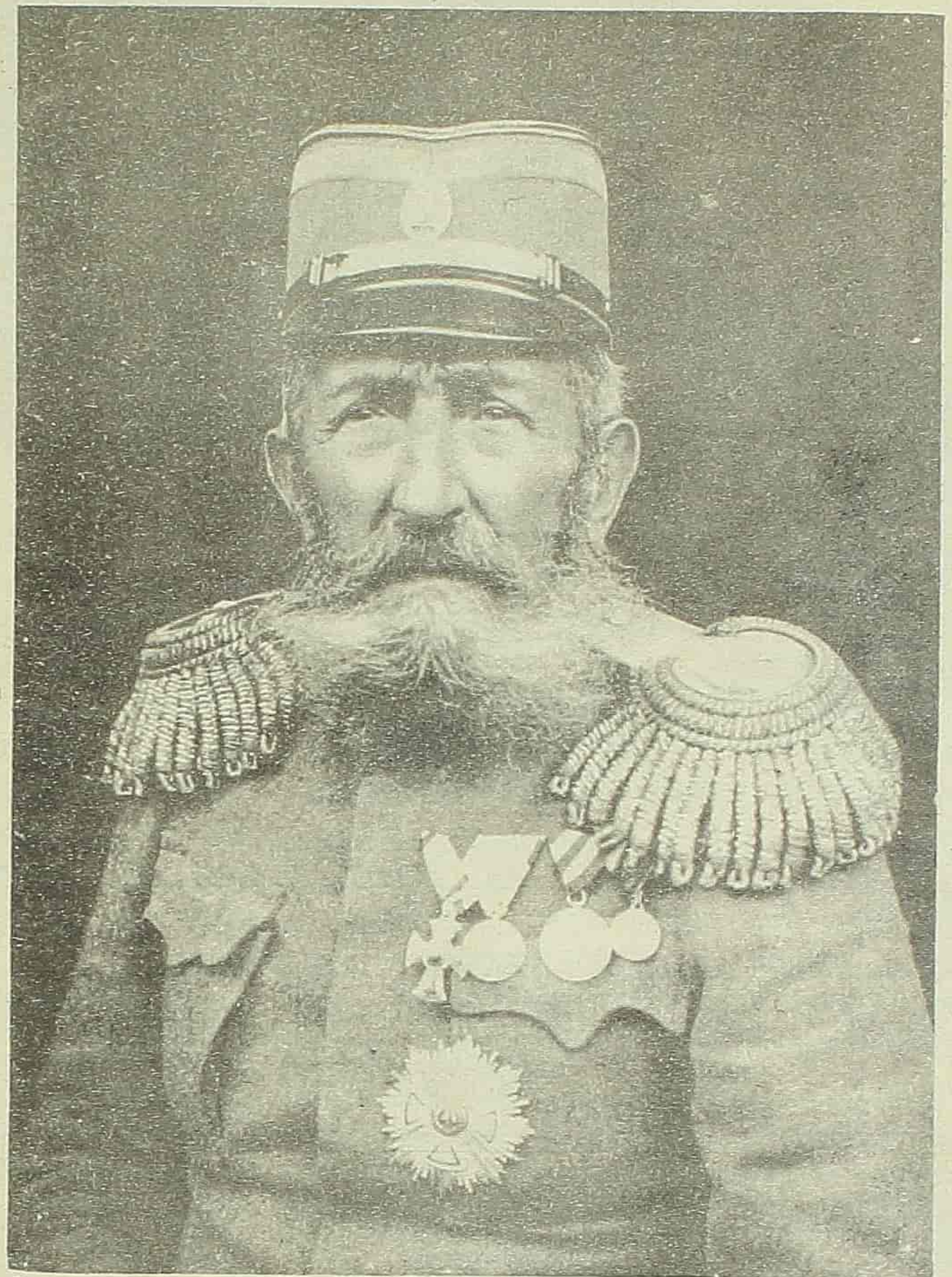
А око Тебе грми занста та „слава“ и „осана“, јер си Ти то и те како заслужно!

Ти си најприје повео народ свој, своју милу Србију, да је душевно препородиш и ослободиш, — и успјео си!

Кад је пакао покренуо све своје силе, да сломи Тебе и малу Србију, рече Ти 1914. народу своје у Нишу, „...а ако је дошло доба, да умремо, умрећемо... боље него нечасно живјети.“ Велике бјеху те ријечи! И само велики човјек могао је да их рече. Ал оне су се могле рећи само једном морално великом народу. И заиста, велики си овог народа, Твој народ бјеше велик, он Те разумједе, — он прими те ријечи и пође за Тобом у смрт! Још веће Ти бјеше дјело, кад је див Шумадијски на Руднику сломио хорде тевтонске и хунске, и кад Ти перфидни противник из Беча

Јоца Јовановић, бив. министар и дугогодишњи народни посланик, потпредседник Главног Одбора Н. Р. С.

Генерал, војвода † Лаквић Војводић, председник окружног одбора Н. Р. С. у Андријевци

А како да прегледамо и оцјенимо твоја дјела уз која управо стојимо?

Ко је од нас, Твојих савременика, доста велик, да макар погледом досегне Твоју висину, ко је кадар, ко је достојан, да достојно ступи преда Те и да Те долично поздравим?

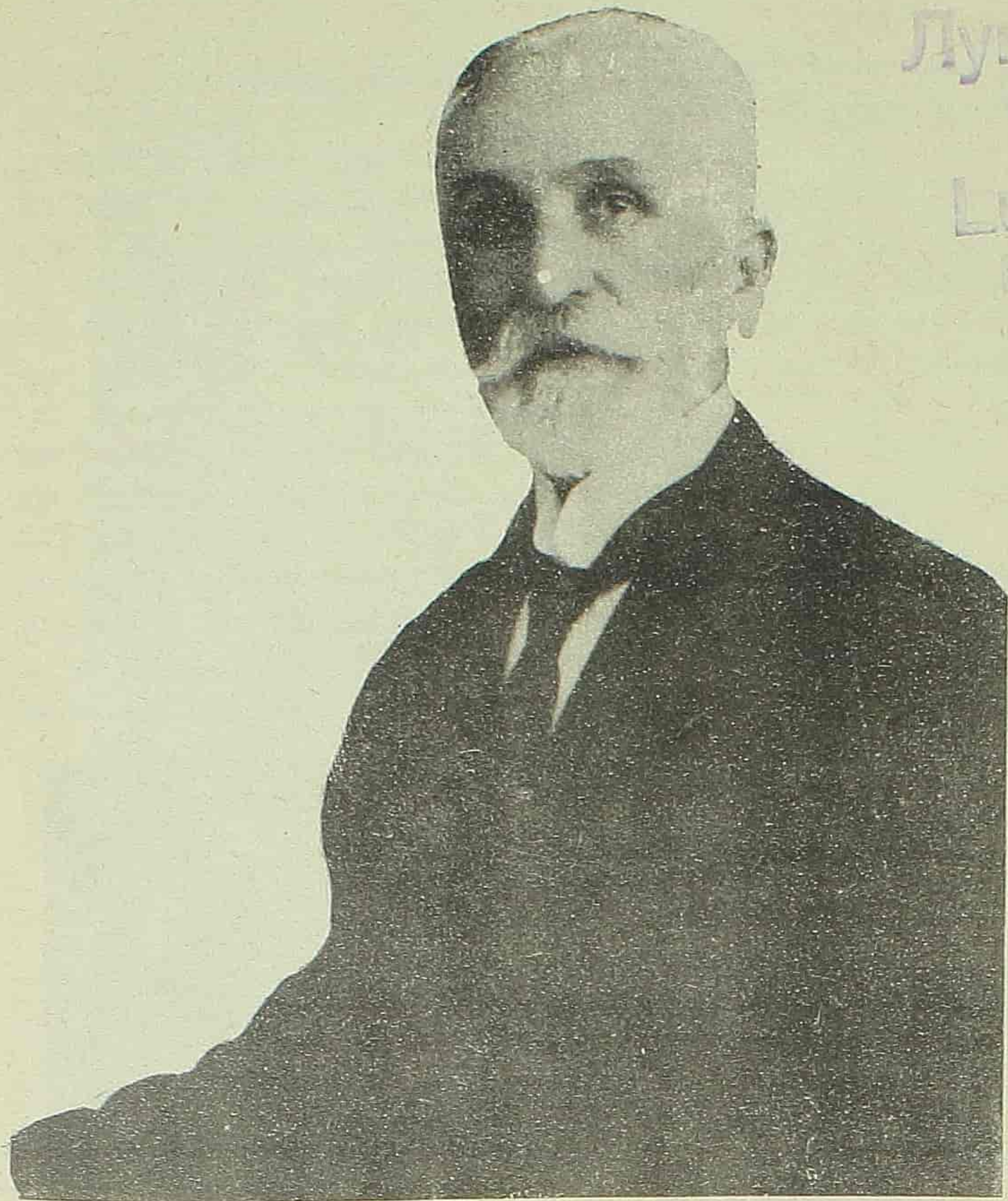
Нема га!

Па ипак, ево ми, најмањи и најмлађи у дому отаца нашијех, ми који бјесмо двоструко заробљени и силом материјалне снаге старе и силне монархије и духом заводљиве туђе културе, — ми се усуђујемо ступити

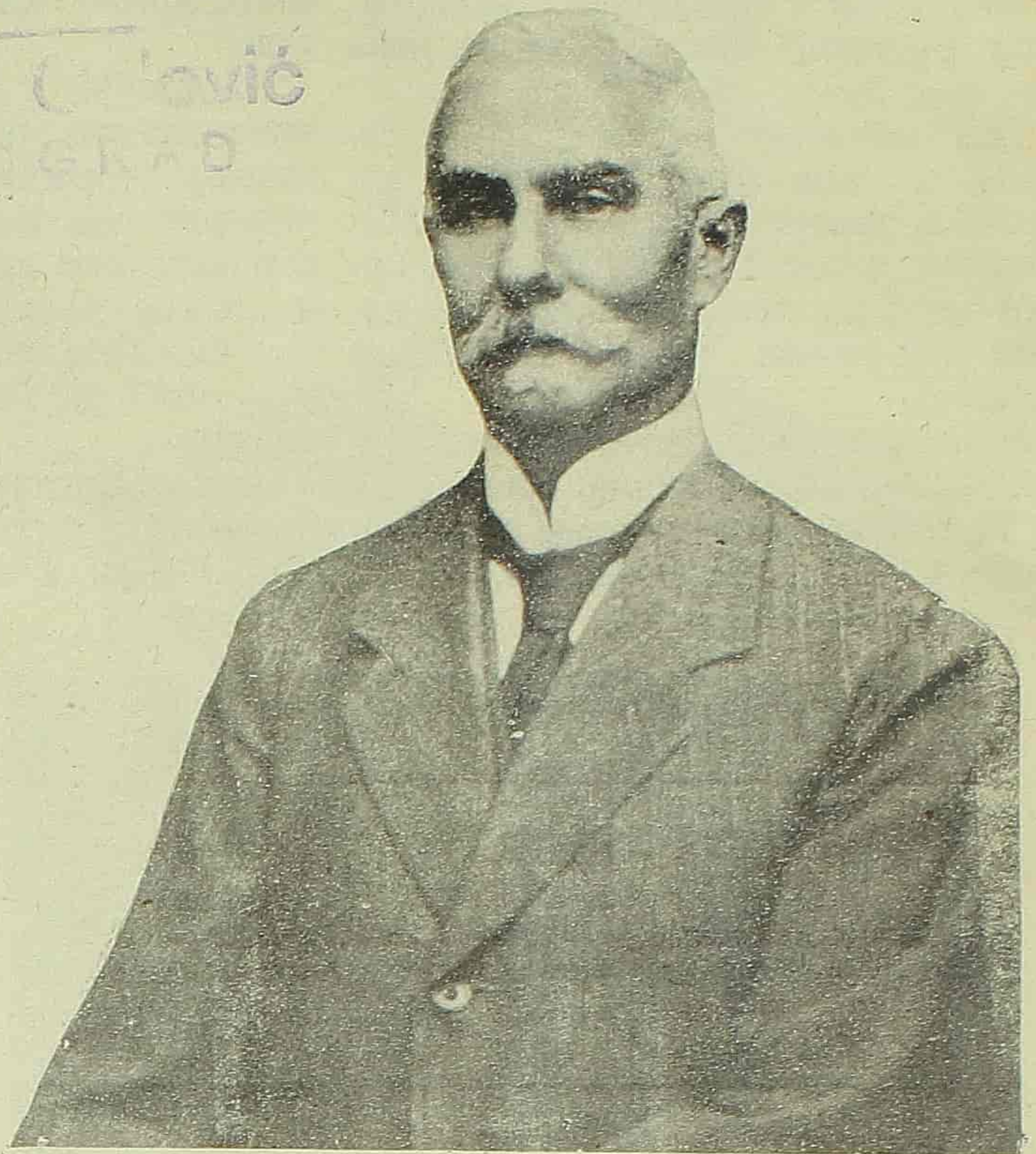
Срушио си тиранију и самовољу, и навео свој народ, овој гуњац и опанак, на пуну слободу сунца божијег. Ту се он, као њежна биљка у чистом и слободном зраку и под жаркијем зракама сунца слободе, развио у гранат храст, кога не могаше да оборени буре ни олује, ни муње ни громови, ни пожари ни поплаве, катастрофе, какве човјечанство до твојих дана није доживјело!

Велико бјеше то дјело! Но још већа, још славнија, нам се чине, а и јесу ова дјела:

стави понуде, које бјеху сјајне за Тебе и народ Твој, само да изневериш савезнике своје, — а Ти га одби, водећи народ свој и у могућу смрт, ал опет само путем части и поштења! Колика је величина тога гигантскога дјела, може да се оцјени тек онда, кад се погледају неки велики гароди, који су ступили у савезе само зато, да у згодном моменту могу да изневерере свог савезника, па да се том невјером окористе. Твоја и Твога народа политика не бјеше таква. Твоја и његова политика бјеше и он-

Михајло Јовановић, председник Касационог Суда,
бив. министар правде.

Дим. Марић, члан Државног Савета,
бив. народни посланик

да, а и сада је: „Главу дајем, — Образа не дајем“!

И трећи пут, кад се крену С в и ј е т на тебе и малу Србију, и кад ти Кајин — брат удари камом у жива ребра, Ти не клону, него попут Мојсија поведе народ Свој на страшну Голготу! Но лако бјеше Мојсију и његовом „изабраном“ народу! Пред њим бјеше само Црвено Море, које му Јехова осуши, да пријеђу „сувом ногом“, и он пође у пустињу, гдје није било непријатеља ни врагова. А Твој велики Краљ и Ти поведосте свој народ на страшне албанске планине пуне снџета и сметова, које није нико поравнио ни пута приправио. Око Мојсија не бјеше непријатеља, ал око Тебе и иза Тебе сијеваше и грмљаше ужас тугња и пожара, какав познају само катастрофе, кад Божанство уништава свјетове! Мојсије вођаше собом „сав свој народ, и стоку његову и благо његово“ и не требаше се обазирати на проклету земљу, коју остављаше! А Твој велики Краљ и Ти не проклесте земље коју остављаште, него је још више и жаркије љубисте, јер у њој чувсте писку и плач жена и дјевојака, старца и нејачи своје — српске. Око Вас ужас, иза Вас јад и црна невоља, а пред Вама тама непозната гроба! — И ви ипак кренусте тим страшним

путем! Колика снага душе, колика вјера у Бога, правду и свој народ је потребна, да човјек таково дјело учини? И заиста, историја свијета не позна ни приближно ништа слична. Ово је био свакако највећи и најкритичнији час укупне српске историје. Са овим се ужасом не може да упореди ни сама катастрофа Косовска, јер у њој — гинуше витезови, ждралови, ал остајаше тићи ждраловићи, а овдје појури у смрт све ама све од Краља до чобана! И вјера Твоја не изневјери, и народ Те Твој неостави, јер он вјероваше Теби, као Ти Богу, а те двије вјере дигаше Тебе и народ из трогодишњег гроба! И дигаше Тебе и Њега до невиђене, нечувене и ненадане славе, величине и сјаја! Хвала и Слава и Теби и Твоме великом Народу!

И сада, велики човјече и велики Србине, када си ведре, чисте и на смијане душе спреман да ступиш пред пријестоље највишег судије, да уђеш у царство „гдје Обилић над сјенима влада“, сада Ти је Усуд наредио, да нас, да сав свој народ поведеш у последњу, можда најтежу борбу! Борба ће бити тешка, јер се бориш против оног, ког нијеси рад ни ранити ни уништити, јер се бориш против властите крви и властитог меса, — против залуђеног и заблу-

ђеног брата свог! Води нас! Јер само Ти си кадар, да нас изведеш из ове смрадне каљуже! Само Ти си кадар да нас изведеш на чисте и бистре висине части, поштења, среће и на претка народног и државног!! А ја вјерујем, а вјерујеш и Ти, да ћете у тој борби слиједити сав Твој народ — јер иначе није могуће! Није иначе могуће, јер би Твој народ, да Те сад изневјери, изневјерио самог себе, плунуо на сву своју прошлост, — а то српски народ не може и неће учинити: Јер ова побједа има да учврсти и увелича само његову славу и моћ, да осигура будућност самога народа, јер Твоје не може више ништа да повећа и повиси, она је стална, вјечита и највећа!!

Аве Никола Пашићу!

Срђа Злопоглеђа.

РАДИКАЛИ О УСТАВНОСТИ

— Из прогласа „Пријатељима Народа“ —

Права уставност захтева да народ суделује у управној власти и да у својим рукама има контролну власт.

Никола П. Пашић.

ТАКО ЈЕ ЗАПОЧЕО МЕСЕЦ СМРТИ...

— УСПОМЕНЕ СА КРАЉЕВИЦЕ —

Човеку, који је слепим случајем, а много више, под силом околности упао у догађаје крваве драме, познате под именом *Зајечарска Буна*, месец новембар мора остати у неизгладивој успомени. — И данас, кад је време збрисало натписе трулих Краљевичких крстача, а трава заборавља обујмила испроваљиване гробове стрељаних бунтовника, тај месец буди у мени суморно расположење, свеже и изразито, као и оних дана када су се пушчана танад заривала у груди осуђеника.

То беше *Месец Смрти*, која се, малте не, свакога јутра под Краљевицом помађала и коштавим рукама, ув прасак пушака, као уз грохот хрпе костију, зграбила по две-три жртве пробијена чела и груди, а обливане крвљу, која је из отворених рана лопила.

И какве жртве бежу то! Изгледало је да је краљ Милан одлично познавао вредност оних, над којима се није смела пустити рука Краљевске милости. То бежу, са врло незнатним изузетком, у истину људи, чији живот беше срастао са животом народа; то бежу они прави народни прваци у чијим се особама јолично Програм Странке, политичка самосвест једнога народа. Тај озбиљни и језгровити Љуба Дидић¹⁾, онај нежни и у Књажевцу омиљени младић Љуба Божиновић²⁾, муњевити Серафим Неготинац³⁾, одлучни поп Маринко⁴⁾, и ос-

талн, њих двадесет на броју, на чијим грудима сејменске пушке отворише преко стотину рана и на командиће разнесе жива срца њихова!

† Др. Лаза Илић, лекар из Зајечара, дугогодишњи народни посланик

Требало је тога месеца живети у Зајечару, присуствовати суђењу и свакога јутра чути по један пушчани плотун, па тек онда осетити колика је разлика између непристрасног Слова Закона и суђења по „Здравом Разуму!“

Нисам ни оптуживао ни судио, па ипак ми се чинило тада као и да мо-

ја савест носи једну мрвицу одговорности, као да се на њојзи по гдекоја капља крви запекла.

И тако промицаху дани за данима; тако је једна по једна жртва, суђена по савести и „здравом разуму“ падала јутром у своју раку, а већ у вече, кад би месец избио из пробијених облака, бацао би мртвачку светлост и као забезекнута лобања бленуо на још једну нову раку, која ће, сутрадан, нову жртву прогутати.

Почело се са поп Милијом Петровићем, намесником из Бољевца. У дес-

Милан Петровић-Обућина, стари радикални првак, директор фабрике дувана у пензији

¹⁾ Дидић, угледан трговац у Соко-Бањин и народни посланик среза соко-бањског, најјачи човек овога покрета, осуђен је на смрт и стрељан 7. новембра 1893. заједно са народним посланицима *Русијом Бусићем* и командиром народне војске *Пејтром Милошевићем*. Сliku смо му донели у првој књизи на 27. страни. Он је исто тако свирепо мучен приликом стрељања као и поп Милија.

²⁾ Божиновић је био интелегентан трговац књажевачки и у Извршном Одбору играо је важну улогу. Осуђен на смрт стрељан је на Краљевици у цвету младости у 27 години 16. новембра заједно са старим уваженим трговцем књажевачким Гавром Анчићем.

³⁾ Неготинац је био трговац у Крушевцу, човек ретке душевне снаге, који је потпуно невин за ову ствар осуђен на смрт, као један од најопаснијих противника напредњачке тираније. Стрељан је на Краљевици на Светог Николу као последња жртва овог покрета. Његова невероватна кураж, хладнокрвности и неустрашимост задивила је и саме крволочне сејмене, који су га стрељали.

⁴⁾ Дели-поп Маринко Ивковић, народни посланик, зет поп Милије, стрељан је у 35. години на два дана после свога таста ка сам Аранђелов-дан на Краљевици. Како је био удов оставио је као праве сирочиће

двоје деце: ћерцицу Кадивку од 5 и синчића Милију од само две године. Обоје су се тешко у детињству мучили, јер су остали тако рећи на улици, без оца и мајке, без деде и без ујака, Добросава, који је осуђен на смрт, али је у последњем часу помилован и смртна казна му замењена са 20 година робије. Остали су са самом старом бабом, али у пустој и потпуно празној кући јер је ондашњим силницима мало било што су их у црно завиле и самохране оставили, но су им све велико имање у бесцење распродали за покриће судских трошкова. Ипак је Бог штетио сирочиће. Милију је, када му је било 12 година, пок. Радован Вукосављевић 1893. одвео у Русију. Тада је тамо био наш посланик на руском двору госп. Никола П. Пашић и он прихвати сина свога пријатеља и народног мученика. На Пашићево заузимање мали Милија је примљен у духовно училиште у Петрограду, а за тим је свршио Духовну Академију у Воронежу. Како му се није попило ступи на Универзитет у Харкову, где сврши ветерину. Оставши у Русији био је као марвени лекар код земства (њихових самоуправа) у Харкову. Када је Аустро-Угарска напала 1914. на Србију љубав за родну грудом довела га је натраг у Отаџбину. Ступио је одмах у војску и био је у разним јединицама до свршетка рата. Био је и на Солунском фронту. По рату остао је у Србији и сада је лекар-ветеринар у Свилајци. Се-

стра му Кадивка удала се за тада учитеља Косту Спасојевића, сада деловођа окружног одбора округа топличког у Прокуљу и бив. народни посланик.

Кад смо већ споменули Радована Вукосављевића, који је показао тако лепо старање за децу поп Маринка, да речемо коју и о томе честитом човеку: и он је био један од учесника у Тимочкој Буни, као учитељ у томе крају. Био је осуђен од Првог Суда и по издржаној осуди отишао је у Русију где је почео да студира медицину. Али на несрећу ослепи на пређе на права, која и доврши у Петрограду. По свршеној школи врати се у Црну Гору, одакле је био родом, и онако слеп служио је као судија у Подгорици, где је и умро пре неколико година. Био је врло добар и честит човек и велики идеалиста. Другови су га из милоште звали „с брда Радован“.

Пред Крвавим Судом поп Маринко био је најслободнији. Његово држање импоновало је и самим немилосрдним назови судијама. Свесан свога безнадног положаја он је смело ишао до краја у свом самоодрицању и примању и туђих кривица на себе. Знајући колико су тадашњи власници мерак на његову главу и да њој спаса нема он је својим смелим исказима настојавао да помогне својим пријатељима, па је њихове кривице примао на себе, драге воље, пред судом. Хтео је да помогне ближњем када не може себи. Хтео је својом жрт-

овога човека издвајао се својом трагичношћу; јер докле други полазише своме гробу мислећи једино о својој последњем часу, докле је овај отац⁵⁾, таст⁶⁾ и деда незбринуте унучади⁷⁾, гледао у мислима око свога већ зарита гроба још две отворене раке у које ће се, одмах за њим, сурвати прорешетана тела његова сина јединца и зета. Ноћ уочи свога погубљења провео је будан. Његов чувар прича, да је сву ноћ пробденисао у молитви и плачу. Плакао је за сином и зетом, који ће за њим и опомињао се ситних унучића, који ће, после поп Маринкова погубљења остати без оца и мајке.

И то га је на последњем часу највише мучило и пекло

Али њему не беше уписано да само те муке претрпи. Требало је да на дну свога рођеног гроба доживи и један физички бол, па тек онда да склопи за навек очи, можда са уверењем, да је и тај последњи бол са нарочитом намером њему причињен.

5. новембра изађе пред суд где му изрекосе Смртну Пресуду, а већ сутра дан у његову хапсану ступи официр, под чијом се командом имала извршити судска пресуда.

— Време је да полазимо! —

— Дакле, нема помиловања?

— За сада нема! —

— Онда га неће ни бити! — рече осуђеник — и уздахнувши додаде:

— Бар Добросава да не дирају!

Поп Милија изађе из своје собице; наоружани сејмени узеше га међу се и осуђеник пође последњој својој стази.

Пред влажном раком, у коју је кишаша ромињала, поп Милија мораде

вом да откупи главе својих драгих пријатеља у којима је имао вере. Хтео је њима да помогне у тешкој ситуацији и да се освети крвавом режиму, да би остало главе да свете његову. Честити Стева Бобић причао ми је у своје време са усхићењем о пожртвовању и самоодрицању попа Маринка који је, поред многих других и њему спасао главу.

Неустрашимост пред судом показао је исто тако гледајући на последњем часу смело смрти у очи. Када су га повели на стрељање наишао је на групу љака међу којима опази сузних очију свога рођака Драгољуба Миленковића, сада инспектора Окружног Аграрног Повереништва у Приштини, па ће му врло присебан рећи:

Не плачи, рођаче, из наших гробова нићи ће Слобода за вас, децу нашу!

6) Добросава Петровића и сада живог трговца и бившег дугогодишњег народног посланика из Бољевца, који је био један од најистакнутијих покретача Тимочке Буне. Осуђен је на смрт, али му је смртна казна замењена двадесетогодишњом робијом. Слику смо му донели у првој књизи Алманаха на 30 страни.

7) Попа Маринка, два дана после њега стрељаног на Краљевици.

8) Деца поп Маринкова.

стати, да му се пресуда прочита. А када се и то заврши један сејменин приђе, приведе га самртноме коцу, извади му из цепа један убрусић и поче да му везује очи.

— Почекај мало! — прошапута осуђеник.

— Шта ћеш?

— Само да још једном погледам у небо! — рече и управи поглед на више.

Небо је било мутно; ни једног зрачка, ни једне шачице небескога плаветнила да проблесне. Једноставан јесењи облак, пун влаге, превукао се преко неба, а ситна јесења кишаша монотонно ромиња и у мутним поточићима клизи у влажну раку. —

— Није отпушчајешчи раба твојего Господи! — прошапута тихо и прекрсти се према истоку.

Сејменин му веза очи, пет пушака плану и изрешетано тело сроба се у гроб. Официр и чиновници приђоше да виде.

То беше страљна слика!

Из локве крви, која шикљаше из тела, устао поп Милија на једно колело, једном руком одупире се о земљу, па докле се мучи да се усправи на ноге, јечећим гласом вапије:

— Удри, брате! Удри, брате!

Крв је упрљала мантију и седу браду, те са уздигнутом главом и молебним погледом, који је управљао горе, отвору гроба, овај недотучени човек што се из гроба дизаше, онако крвав и страљан лично је више на какву гробну сабласт него ли на жива човека.

— Удри, брате! — простења из гроба још једаред.

Сејменин стаде на ивицу раке, напери цев у теме попово, пушка опали и невољник, који се мучио да устане, погођен у теме, простре се лицем на земљу.

Господ је отпустио „раба својего“.

Из гроба покуља као магла густ пушчани дим, апови земље почеше се сручивати на још топло тело, које се трзало. За неколико минути рака је била заравњена и над њоме побито дрвено обележје без икаквога натписа.

Тако је започео Месец Смрти.

Са попа Милијом стрељаше тога дана и учитеља лозичког Миленка Првуловића и Жики Никодијевића трговца из Бољевца.

Драгутин Ј. Илић.

Радикална Великопољска Омладина 1879 С лева на десно: горњи ред: Иво Ивковић, † Милош Марковић, † Илија Верин, Лука Лазаревић, † Јелесије Марковић; доњи ред: Миленио Жујевић, Стева Михајловић, Јаша Големовић и Окица Глушчевић

НИКОЛА ПАШИЋ НА НАЦИОНАЛНОМ РАДУ

— ПРИПРЕМЕ ЗА АНЕКСИЈУ БОСНЕ И ПАШИЋ У ТОМЕ ВРЕМЕНУ —

Ступање Краља Петра Карађорђевића на српски престо половином јуна 1903. из основа је изменило и унутрашњу и спољашњу политику Србије: место политике наслона на Беч, наша спољашња и економска политика биле су упућене у правцу еманциповања од Беча. Мада је у првом кабинету иза револуције од 29. маја 1903. год. министарством иностраних дела управљао Љубомир Каљевић, стари напредњак, ипак је сама владаочева личност освежавала Српство и под турском и под аустро-угарском управом у нади, да је српска спољашња политика измењена и да настају дани националне борбе за јединство у слободи.

Узимајући државну управу у своје руке, Народна Радикална Странка је још учврстила веру у ту промену, јер је она по својој програму заступала политику наслона на Русију, а њезини најистакнутији чланови окривљени су чак и преким судом (поводом Ивањ-данског покушаја убијства над краљевим оцем Миланом Обреновићем 24. јуна 1899. г.) између осталог и као противници двојне монархије и као отворени

факат, да Србија, ако жели да буде привлачан центар за своје поробљене сународнике, мора своју унутрашњу политику заснивати на начелима парламентарне уставности, а с поља тражити ослоња на ру-

ром у руци, а раније мало друкчије. Од 1905. већ сам радио пуном паром као главни уредник „Српске Ријечи“ и са пок. Османом А. Ђикићем на јединству Срба све три вере: православне, муслиманске и католичке.

Требало је водити борбу против окупаторске управе, која је противно мандату Великих Сила, место да угушава немире, угушивала српски народ! А истовремено ваљало је уздизати и усправљати на ноге наш јадни народ, затрован духом и исцеђена тела.

Колико смо прогоњени на томе послу, то само наша душа може знати; то је немогуће забележити. Ми смо ипак радили тако резолутно, да су брзо и маркантно створена два табора: наших пријатеља и наших непријатеља. Средине није било, нити је могло бити. Ко није био уз нас јавно и отворено, он је био наш непријатељ. Подвлачим израз: *непријатељ*, јер у тренутку националне борбе не може бити речи о политичком противнику. Политичка уверења ту се не узимају у обзир, па чак ни вера није играла ника-

Драгомир Н. Јанковић,
новинар

ску дипломатију и на војну снагу.

Осигуравањем на тај начин и спољашње и унутрашње политике, Пашић је могао да предузима извесне кораке на буђењу националне свести и код нашег народа под Турском и под Аустро-Угарском. И он је то чинио, наравно веома обзриво и снажно. Оно што се под Обреновићима није смело ни замислити: политичка акција у Босни и четничка у Јужној Србији — изведене су и живо и силно. У Београду је била атмосфера испуњена националним дахом и по вароши се није говорило о неким обичним, свакидашњим пословима, него само се шапатом јављало о месту борбе у Јужној Србији или о забрањивању и строгом цензурисању „Отаџбине“, „Српске Ријечи“ „Босанско-Херцеговачког Гласника“, о народном покрету у свима правцима. Све се дало на посао, с љубављу идеалиста, испред којих је усправно и неустрашиво корачао Краљ Петар.

Лично сам учествовао у томе послу; скромно, час међу пријатељима и друговима из Босне с пе-

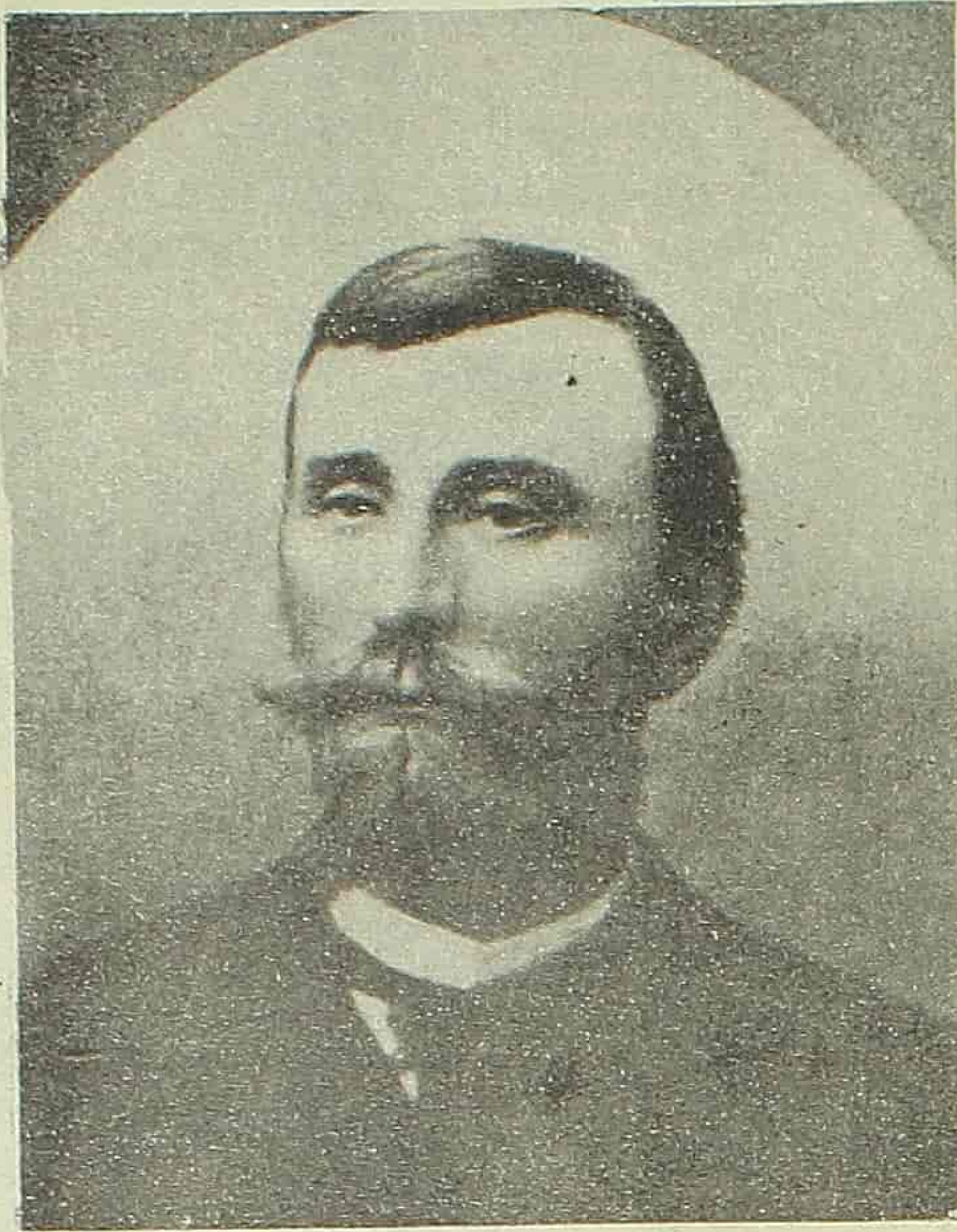
† Драгиша Васић, адвокат из Чачка, дугогодишњи народни посланик

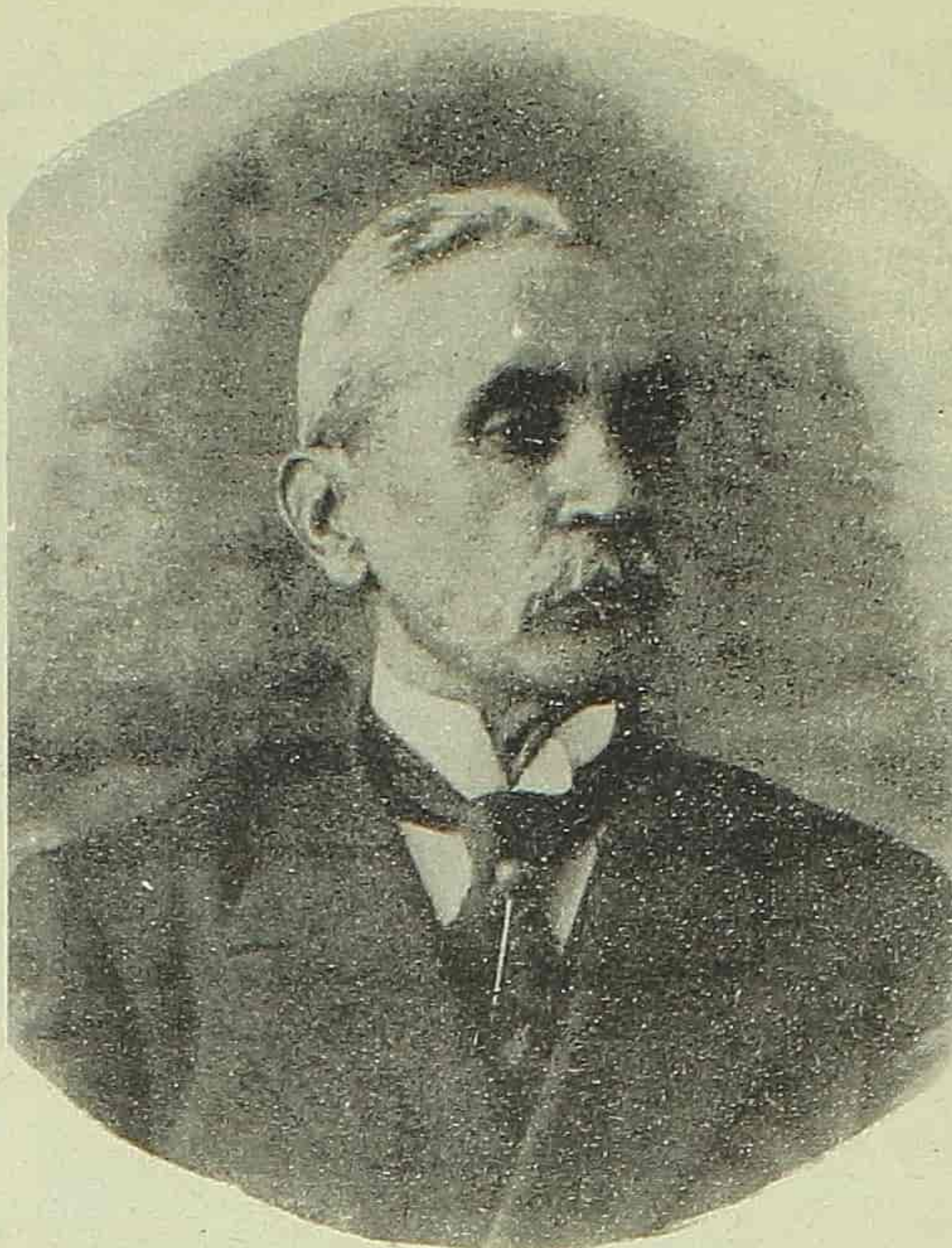
† Сретен Гогин, трговац из Чачка, председник општине, народни посланик

поборници свесловенске политике концентрисања Словенства око Русије. И оковани пред тим судом и јасније у својим партијским органима, и у опозицији и на власти Николас Пашић је стално подвлачио

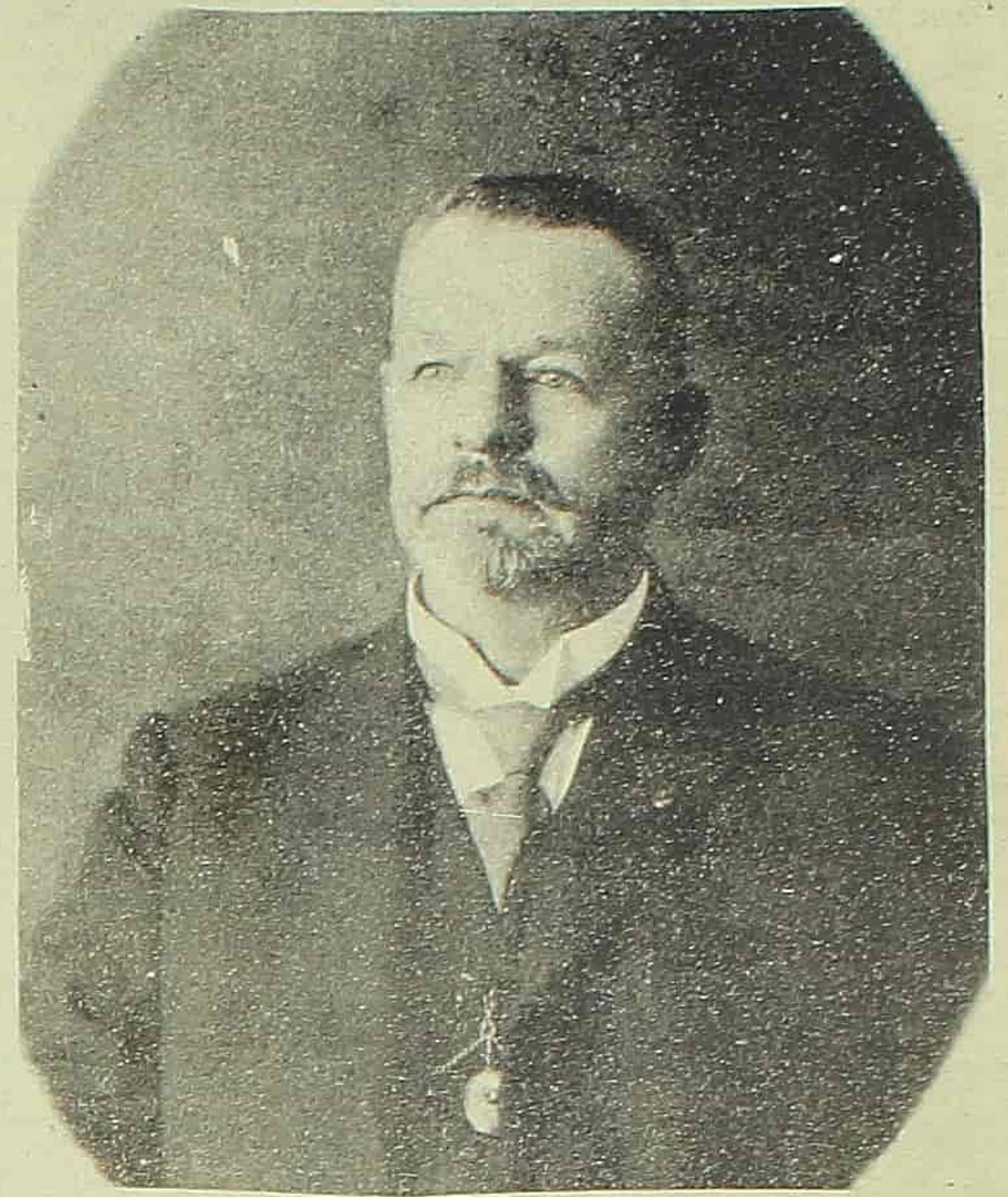
кву улогу; „ако му крв не храни српско срце, гледај, да му је источиш до задње капи“ — говорио је Петар Кочић, тада већ добро познат као књижевни радник и главни уредник „Отаџбине“ у Ба-

Јован-Јоска Јовановић, економ из Пожаревца, дугогодишњи народни посланик

Анта Радосављевић, трговац из Жагубице, дугогодишњи народни посланик

Војин Ђирковић, трговац из Пирота, дугогодишњи народни посланик

Њој Луци. И због тога је окупациона власт настојавала свим силама, да му спречи излажење листа. А то јој је лако било постићи, јер Кочић, као и сви што смо, беше сиромах. За покретање листа требао је положити јамчевину и како он није имао имовине, неколико бањалучких трговаца, Срба, дадоше менични жиро, да Српска Банка положи потребну суму, а кад некима од њих власт припрети, они отказаше своје потписе. По тој ствари позван одем из Сарајева у Бања Луку и, погодним објашњењем потребе, да „Отаџбина“ продужи свој посао, успео сам, да се јамчевина

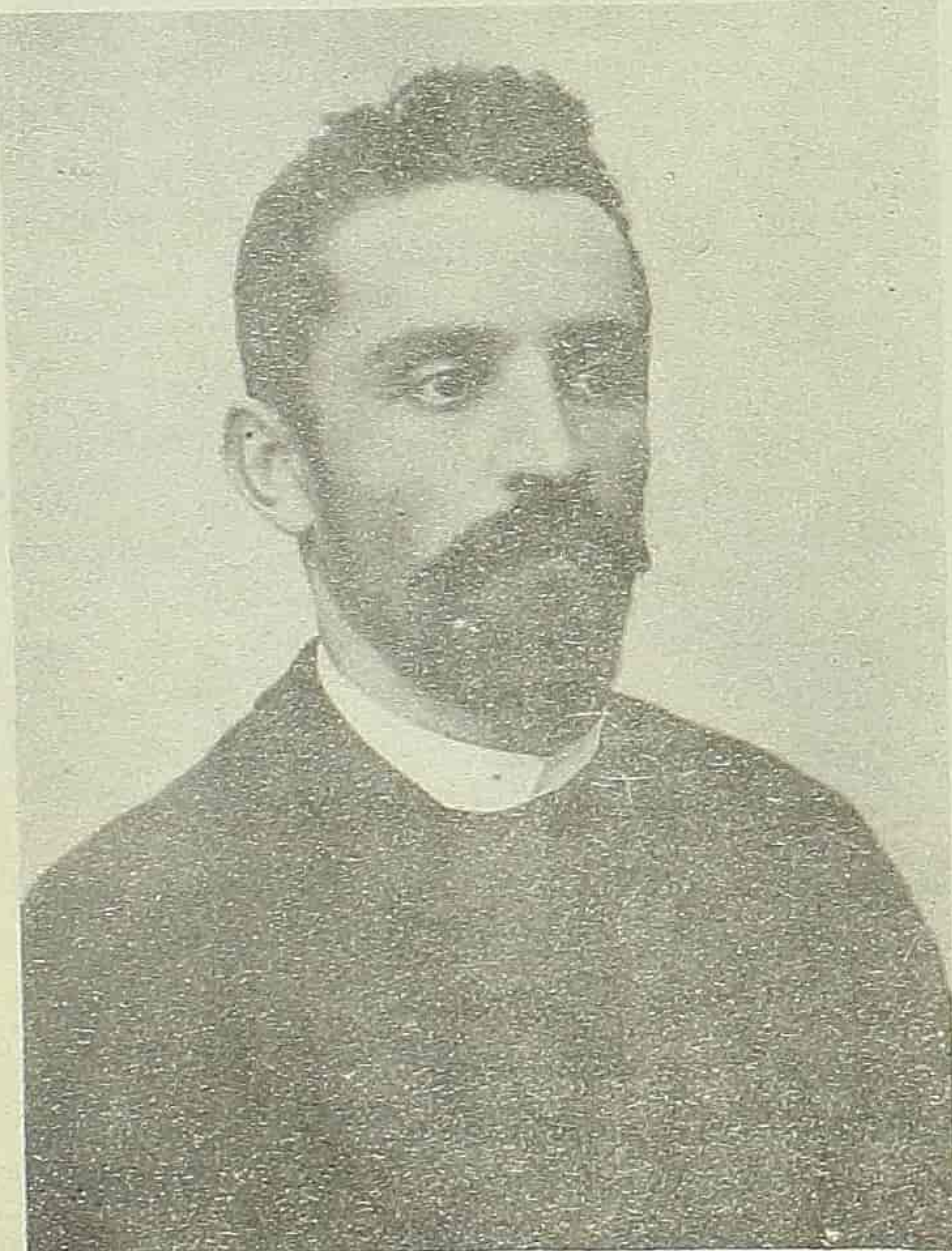
обнови и нова управа настави рад. Дотадашњи уредници „Отаџбине“ Кочић, Зрнић и Марковић били су похапшени.

Помогао сам, те су уређена два-три броја „Отаџбине“, па сам отпутовао за Сарајево, где ме је чекало страховито изненађење:

— Из Беча је стигла цовјерљива наредба земаљској влади у Сарајево, да се учине све припреме за анексију Босне и Херцеговине! Овај чин имао се извршити обазриво и у највећој тајности. Поверљиви акт стигао је у Сарајево 25. октобра 1907. год. (по ст. календару) и још истог дана пред вече, Љуб. Стје-

пановић, тада виши чиновник у мин. пољопривреде у Сарајево, сада наш обласни инспектор пољопривреде у Тузли (као што се види, слаб авансман за 17 година), донео је и предао ми веран препис ове наредбе, до које се дошло случајно: Одјелни предстојник (министар) за пољопривреду, барон Микули, био је оболео, те је на тај начин Стјепановић могао исту преписати, у пуном уверењу, да ће Србија, благовремено обавештена о томе, успешно спречавати извршење анексије.

Чим сам прибележио главне тачке ове наредбе, појурим на железничку станицу, уквратим први

Лука Лазаревић, директор гимназије, дугогодишњи народни посланик

Симица Костић, адвокат, народни посланик, радикални првак из Крагујевца

Бока Анђелковић, професор из Београда, бивши народни посланик

вечерњи воз и дођем у Београд. Имало је наших сигурних канала, да ово доставим Београду, а да не идем лично; али ме та ствар, неочекивана и гломазна, толико беше узбунила, да сам био силно узбуђен још после двадесет и више часова путовања и кад сам ушао у канцеларију д-ра Мирослава Спалајковића, тада начелника министарства иностраних дела, 27. октобра 1907. год. (п. с. к.) и замолио га, да упита господ. Пашића: да ли ме може примити?

Како је господ. Пашић био у Скупштини, то М. Спалајковић пође самном, те у соби Председника Скупштине обавестим обојицу о тој наредби бечке владе.

Пашић је, замишљен, ходао неколико тренутака по маленој соби старе Скупштинске зграде. Видело се очигледно, да је изненађен овом вешћу — не може се рећи, да је био узбуђен, па ипак, сасвим мирно проговори:

— Па то њих Немачка баш гура на Балкан. Није им погодан тренутак, није нимало. Али, кад они започињу, ми се морамо бранити, па како Бог дâ. Правда је на нашој страни. То је сигурно, а остало видећемо...

После подужег разговора личне природе самном и пошто Спалајковићу потписа извесна званична акта, која овај беше донео собом из канцеларије, господ. Пашић ми поручи да не одем, док му се поново не јавим, а ја сам баш то и желео: да бих се оријентирао у овој ново створеној ситуацији, која из основа мења положај Босне и Херцеговине не само државно-правни, него и међународно-правни.

Истог дана по ручку разговарао сам с Јаковом Чорбићем, врло виђеним народним послаником за округ чачански и по његовим речима могло се јасно закључивати, да је Пашића изненадила вест о аустро-угарској намери, да изврши присаједињење Босне и Херцеговине двојној монархији. А о томе сам се и сам уверио још у истом тренутку, кад нас господ. Пашић сусстиже и позва к себи у Министарство Иностраних Послова.

— У већем делу европске дипломатије подозревају у Немачку и њезину експанзију на Исток, а она необазриво даје доказе против себе и као навлаш изазива свет на одбрану, говораше нам Пашић забринуту, као да о нечем другом мисли, а гледа у нас двојицу, с којима наставља разговор, дотле вођен у самом себи. — „И право је, што им се тако догађа, јер ова њихова колонизаторска политика руши др-

жаве и народе, који имају све услове, да се самостално и правилно развијају на своме огњишту, у потпуно слободоумном правцу, који се забрањује и самим Немцима у немачкој царевини, а већ подјармљени народи не смеју ни да помишљају на какве народне, слободоумне институције. Угушују они све и понемчавају свуда, а то мора да изазива народе на отпор, сасвим природно...

— Говорили су ми, да се муслиманци Срби приближују на заједнички рад с вама; треба да настојавате на томе, да то чине и Срби католичке вере; они би требало да то чине пре него мухамеданци, јер су просвећенији од њих. Улазите међу њих обазриво — сви смо ми један народ, треба да имамо и један заједнички програм рада. За политичко удруживање синова једнога народа не треба вера да буде сметња. Просто треба поштовати свачију вероисповест, па ће се братство учврстити и ако су три вере по среди. Нарочито међу школованом омладином треба то ширити, јер ће се скорим указати потреба да будемо један исти народ и пред странцима и пред самима собом. Кајаће се сваки, ко не буде овако поступао и ко не увиди, где му је брат а где непријатељ.

— Можеш уверити сваког нашег пријатеља тамо у Босни и Херцеговини, да им окупаторске власти не могу бити искрено, пријатељски наклоњене, па ма какве повластице чиниле појединцима; док у нама они треба да гледају браћу рођену. Србија стално мисли на њихове велике невоље и сматра их потпуно као своје сопствене... Ти се пази добро; никако не смеш губити из вида, да си Србин, родом из Србије, јер ће они, нарочито сад најстрожије мотрити на нас, да би у нашим поступцима налазили изговор за ово, што они већ извршују, — рече ми господ. Пашић, поздрављајући се с нама двојицом. — Твој рукопис не треба да се нађе у њиховој руци; пази и на друштво, у коме се крећеш. Знаш, није то као овде код нас у Србији, где је слобода збора и договора, и где ти знаш какав је ко; тамо има много људи, сумњивих са наше тачке гледишта, као што сте ви њима сумњиви са њиховог гледишта.

Како на први поглед изгледа свака истинска мудрост неутлађена, обична, сваком приступачна мисао, и кад је човек слуша, олако је прима. Међутим, у овим његовим речима изговореним без имало углађености, садржан је читав систем у посматрању политичких односа

у Босни и Херцеговини тога времена, кад их је у истини било врло мало званих и одабраних, који су куражно и отворено посматрали ствари „с наше тачке гледишта“, док их је био врло велики број чак и међу нашим, који су бојажљиво гледали на догађаје а из њихових радњи видело се, да су склони „њиховој тачки гледишта“, — како је то господ. Пашић класично формулисао и подвојио.

Сва акција у нашој босанско-херцеговачкој јавности у то доба: Кочићева преко „Отаџбине“, Ринде Радуловића преко мостарског „Народа“, Османа Ђикића преко „Босанско-Херцеговачког Гласника“ и „Мусавата“ и моја преко „Српске Ријечи“ — с нашим друговима и пријатељима — била је упућена у главном на ту страну, да повећамо онај мален број људи, који посматрају ствари, догађаје и прилике, „с наше тачке гледишта“ и да се бар наши људи не извргавају у оне, који су на супротној, непријатељској страни.

Моћ предвиђања догађаја, несумњива моћ коју је Никола Пашић поседовао кроз читав свој дугогодишњи, политички живот и рад, — видно се манифестовала и овом приликом. Дочекали смо и уверили смо се, да су сва ова његова предвиђања дословно испуњена: Немачка је гурала Аустро-Угарску на Балкан у невреме и на голему несрећу обеју царевина. Никола Пашић и његов следбеник на положају Министра иностраних послова Д-р. Милован Ђ. Миловановић приметно су искористили ону годину дана од наредбе за припрему до проглашења анексије Босне тако, да је Европа прешла била с резигнацијом преко тога акта у тренутку објаве, али је после шест година Европа ефикасно показала своје расположење и према Аустро-Угарској и према народима, који су под њеном управом били.

Драг. Н. Јанковић

Сава Марковић економ из Љуљака, бивши народни посланик

Никола П. Пашић

Сенатор, Творац и Вођа Народне Радикалне Странке — Дугогодишњи председник Владе Краљевине Србије и Краљевине С. Х. С. — Председник Народне Скупштине — Председник Државног Савета — Председник Општине Града Београда — Први и дугогодишњи председник Радикалног Посланичког Клуба и Главног Одбора Народне Радикалне Странке — Краљевски Пуномоћни Министар и Изванредни посланик на страни — Вођа српске делегације на Конгресима Мира 1913. г. у Букурешту и 1918. г. у Паризу

НИКОЛА П. ПАШИЋ

ПАТРИЈАРХ СЛОВЕНСКИХ ПОЛИТИЧАРА

ЖИВОТНОГ ЗАМАШАЈА ПО ДРЖАВУ. ПРЕДСЕДНИК РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ И ПО ЦЕНУ ЧАРБЕВИЦЕ СРУШИЛА ЈЕ ЗА ЦИГЛИХ ДЕСЕТ ГОДИНА ТВРДОКОРНОГ КРАЉА МИЛАНА И ЊЕГОВУ НАСИЛНИЧКУ ПОЛИТИКУ УНУТРИ И НЕ-НАРОДНУ СПОЉНУ. СЛОМЉЕН БОРБОМ СА СВОЈИМ НАРОДОМ КРАЉ МИЛАН ДАЈЕ СЛОБОДОУМНИ УСТАВ ОД 1888. И САМИМ ТИМ СЕБЕ ПРИМОРАВА НА КАПИТУЛАЦИЈУ ПРЕД НАРОДОМ — АБДИКАЦИЈУ.

Онако исто као што су Кочина Крајина, Карађорђево Устаник, Хаџи Проданова Буна и Милошевићев Таковски Устаник зачетак нашег Ослобођења од туђега јарма исто је тако појава Народне Радикалне Странке од пресудне важности по наше унутрашње Слободе. Тек овај значајни покрет донео је народу праву и пуну, истинску Слободу.

Зна се да је семе Радикализма у Србији посејао светла помена „сејач идеја“ *Светозар Марковић*. Његов први ученик и друг *Никола Пашић* сигурно је онај, који је највише помогао, да из тога семена израсте огромно стабло и који је највише допринео, да то горостасно стабло уроди тако дивним и толико обилним плодом. Камен темељац Радикалној Странци ударио је у својој раној младости Пашић. Он ју је градио даље. И под седе власи, на заранку свога толико плодна живота, Пашић ју је подигао на више но завидну висину.

Од зачетка њена па до врхунца моћи странку умно води и кроз очајно тешке перипетије доводи до коначне победе и у унутрашњој и у спољној политици и постиже успех каквим се може похвалити мало који политичар у свету. Он један примитиван, али врло разборит и природом обдарен народ, диже и освешћује да само неколико деценија после претешких и пуних жртава борбе за ослобођење од дахија, са истим таквим одушевљењем ступи у борбу противу домаће олигархије, која је један честити, свој рођени народ, задржала у положају политички неправне раје. Први наши школовани људи, пуни љубави за свој народ и пуни похвалне жеље да помогну, по дужности, да им се народ културно подигне и политички постане важан чинилац, који ће својом судбином руководити, чинили су похвале вредне напоре. Но без довољно енергије и са недовољно истрајности. Схватљиво кад се зна, да се ваљало упуштати у неравну борбу са тада снажним династијашком кликом, која није хтела ни чути за народна права, јер је у томе видела крвљење своје свемоћи. Тек коло омладинаца, које је зачетак Радикалне Странке, на челу са Пашићем, од почетка до данас, ступа смело и отворено у неравну борбу. Тешке жртве пратиле су ту борбу, али се није дуго чекало

на њен крај. Неизборачки Странка и по цену чарбевике срушила је за циглих десет година тврдокорног Краља Милана и његову насилничку политику унутри и не-народну спољну. Сломљен борбом са својим народом Краљ Милан даје слободоумни Устав од 1888. и самим тим себе приморава на капитулацију пред народом — абдикацију.

А када скупо искуство оца ништа не научи сина радикали опет настављају борбу сада за очување тешко већ стечених народних права. И злорађења донесе суђење. Горачић и друге скупоцене народне жртве до-

Душан Мил. Цијачки, новинар

неше 29. Мај. Доласком на престо најидеалнијег народног владоца, који је свесрдно пригрлио сарадњу Радикалне Странке, странка показује своју огромну позитивну снагу и државотворну моћ. Испунивши тако до краја први део свога програма: „Унутра народно благостање и слободу“, све под мудрим вођством Пашића, странка моћно помогнута од увиђавног и родољубивог Краља за сва времена Великог Петра баца се свом снагом на остварење другог дела свога програма: „а споља државну независност и ослобођење и уједињење и осталих делова Српства“. Сви смо сведоци успеха у томе правцу па је

Председни Погледно о томе дуљити разговор. Велики успех откупљен је страшним жртвама, али је народ припремљен на то и отуд и они најтеже погођени, којима је семе затрвено, када се осврну на плодове својих жртава с поносом веле „просте нека су моје жртве!“

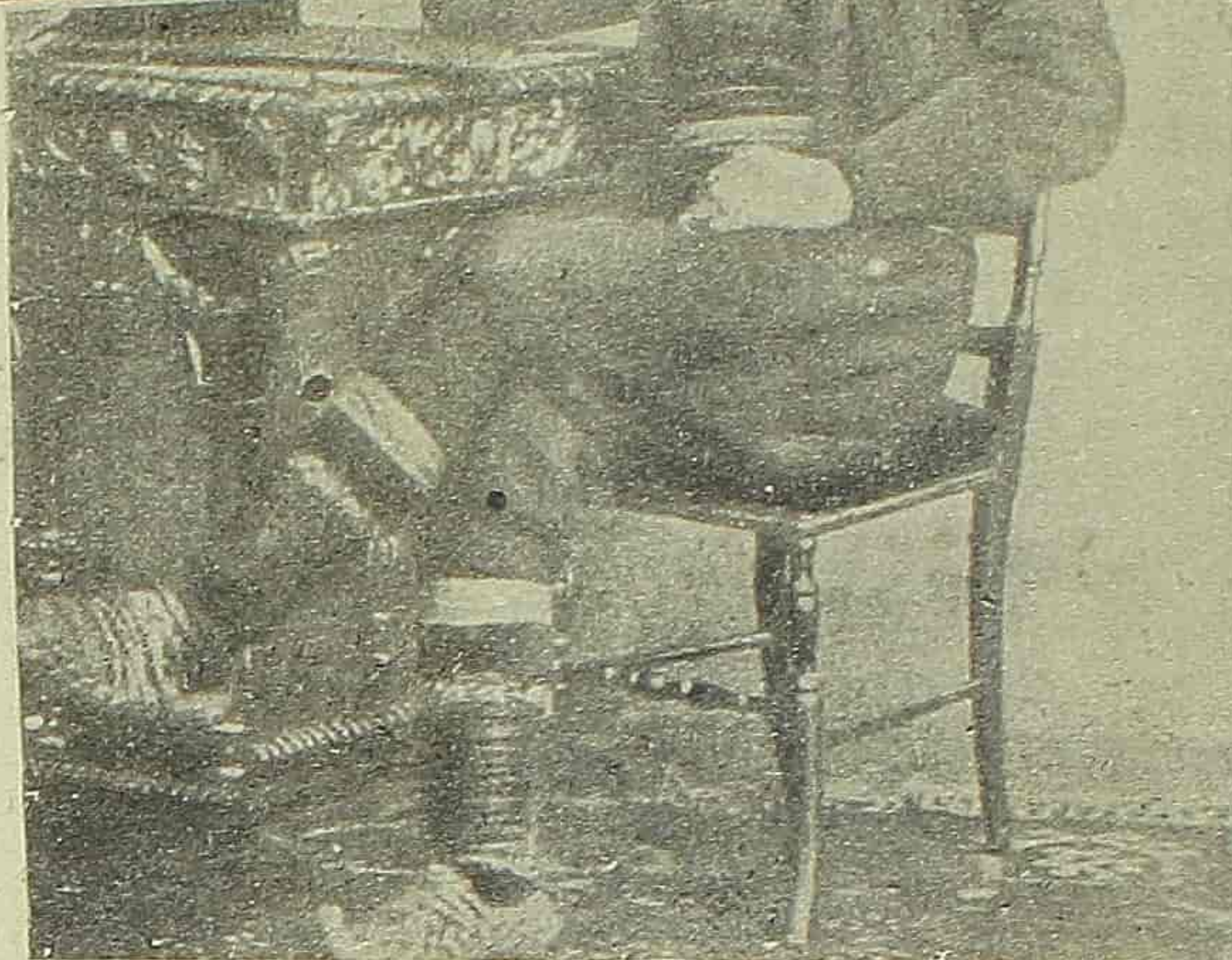
Од почетка, као Творац Радикалне Странке Пашић је увек странку знао водити и смело корачајући напред он је увек знао шта хоће и био је увек свестан онога што се може. Присуство духа га никад није остављало и он никад није долазио у искушење. У најтежим, најтрагичнијим данима нашег народа, када смо ходили Албанским беспућем он је био најхладнокрвнији и ако је мало било оних, који га нису том приликом хулили због његове одлучности, да се у борби иде до краја, до победе, коју је он својим сигурним прозирањем у будућност и својом познатом проицљивом далековидношћу сигурно предосећао.

Он је ишао са силном вером у снагу народа, који гњеван протестује, али дужност врши, који се очајно тешко раставља са родном грудом, али је оставља и иде у неизвесност, да очува образ пред савезницима, јер је Пашић за утеху духом посусталим имао само једну утеху, једну наду, мало је речено наду но чврсту веру: „у добром смо друштву“. И под оружјем већ уморени један народ у тој вери напустио је породицу, дом и домовину и пошао за својим дужностима. Велика је заслуга Радикалне Странке што се она борила за народна права, али још већа што је у исто време народ упозоравала и на дужности, које из тих права проистичу. Тако се може објаснити да је народ, сељачки народ, одушевљен успесима у унутрашњој политици, сав се вољно жртвовао за остварење својих вековних националних идеала.

У томе је она огромна разлика између стваралачка рада Николе Пашића и Радикалне Странке и рупилачка роварења Степана Радића и његове ХРСС. Скроз је погрешно мишљење да је радикална странка икад била рушилачка. Радикална Странка никад није била антидинастична. Чак ни 1883. радикали, када су били изазвани и принуђени, да се лате оружја нису били противу једног и ако рђавог носиоца круне но против једног система, који је био неподно-

Љуба Р. Јовановић-Лаповски, бивши председник Народне Скупштине, под чијим је председништвом проглашено присаједињење новоослобођених крајева Краљевине Србији у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца

Алекса Жујовић, дугогодишњи народни посланик из Космаја, по слици коју су израдили за време окупације Аустријанци уценивши великом уценом главу овог чувеног народног трибуна

шљив и неиздржим. Радикали нису ишли за обарањем династије Обреновића, а дошавши у крвав сукоб са пет шестина народа она је оборила саму себе, јер ко зло чини зло ће дочекати. Радикали су увек хтели „с краљем за народ“. Обреновићи су хтели своје погрешно схваћене интересе да сакрију под лажним геслом „Отаџбина пре свега“. Нису радикали радили на рушењу Обреновића, јер су од првога почетка свог рада хтели да се покажу као државотворна странка. Обреновиће је срушио неоправдан страх пред радикалима, који су имали уза се не мало цео народ, с чиме се морало рачунати.

Истрајан у борби за народна права он је са истом истрајношћу наставио рад на стварању овога великог дела.

Три Велика Старца ударише камен темељац Великој Отаџбини. Три највећа сина највеће генерације наше Велике Нације. Двојица су се, под теретом година, упокојили: Краљ Петар Велики и велики војвода Путник. Трећи њихов, њима раван друг, велики државник, велики родољуб и велики син великог рода Никола П. Пашић још је духом врло крепак старац пун великог смисла за тешке послератне националне проблеме и расположење маса противу оне вла-

де, која је увек на врхунцу државне управе наше Велике Краљевине, чијем стварању је он тако много допринео. На челу државе он је спремио, он је водио рат од почетка, он га је, кроз многе тешке перипетије, привео сјајном крају. Он је већ одавна један једини у Европи шеф ратне Глације, који још држи чврсто у својим мужевним рукама управу над земљом, коју је тако много проширио и чијем снажењу и консолидовању тако много доприноси.

Попут цара Давида Велики Петар је могао рећи:

Пашић је крепост главе моје! Путник скиптар мој!

Николи Пашићу Радикална Странка, као у осталом за све своје успехе и у унутрашњој и у спољној политици, има да захвали што после свих несумњиво тешких последица скоро десетогодишњих ратова, које је он водио као шеф одговорне владе, њен углед у народу није опао, на против што је њена снага знатно порасла и што данас Радикална Странка представља без мало сву здраву снагу Српскога Народа. Правило је да ратови, и много краћи и када се сврше са мање жртава, изазивају не-

расположење маса противу оне владе, која их води. Успешни ратови за Ослобођење и Уједињење 1876.—77.—78. срушили су тадашњу либералну владу и странку и ако је она тада била на својој кулминацији. Напредњаке је срушила Сливница.

Радикали су земљу задужили и она им је верна остала и после рата за то што су морално припремили народ за рат, у који је наш војник весело ишао.

Цео свој дуги век, сву своју умну снагу, исполинску енергију и истрајност Никола Пашић је посветио прво Слободи унутра па када је надчовечанским напорима ову утврдио онда великим националним задацима мале Србије, Косовским идеалима Српскога Народа, силна прегнућа и у напону моралне па и физичке снаге. Отуда писати о Пашићу значи ни мање ни више но писати политичку историју Србије за последњих пет деценија, тако пуних бурним догађајима. И повесницу џиновских напора овога Великога Нараштаја. Великом делу, Пашић је допринео врло много. Толико много, да га с пуно права данашњи нараштај сматра за највећег живог сина нашег времена, које тек има по заслуги да буде опевано. И то ће још у пунијој

мери подвући и истаћи они што за нама буду дошли да у миру и безбрижно уживају слатке плодове сиљних напора и жртва наше данашњице. Јесте, нови нараштаји при помешну светлог имена овог од главних Твораца велике садашњице скидаће побожно капу, ако су под њом, и о поштовањем устајати са својих седишта.

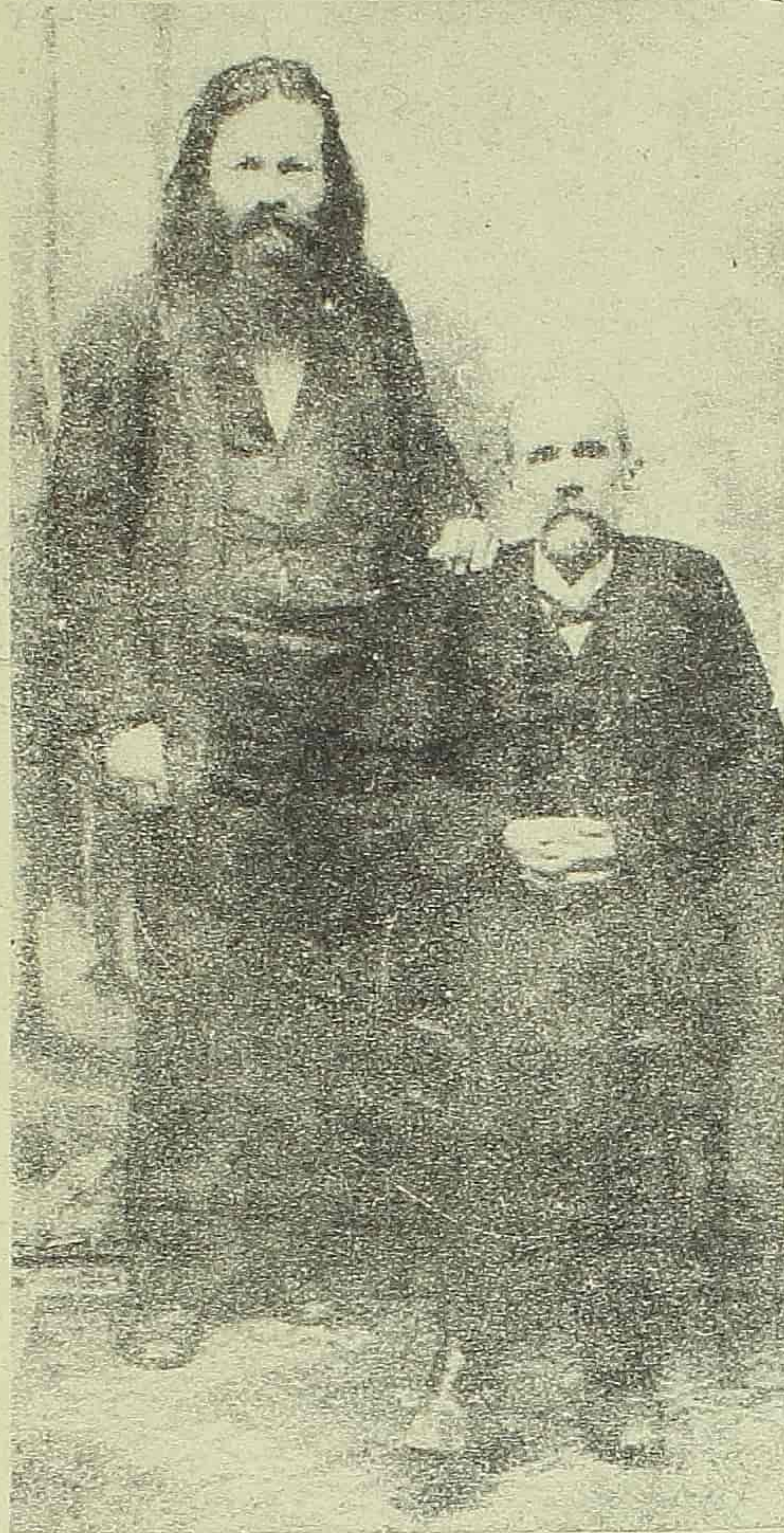
И ако творац и вођа једне велике и толико заслужне политичке странке, највеће и најјаче у земљи, он не припада само њој. Он је наша општа својина, он припада Народу. Он је наш заједнички капитал, велики и драгоцен. У дубокој старости, срећан да је своју мисију у животу завршио успешно, као ретко ко од великих државника у свету, он се није повукао у заслужени мир, да из даљине одмарајући се од сиљних напора, ужива у посматрању свога великог дела. Улазећи, слава Богу, данас у деведесете године он младићском енергијом наставља и даље да служи томе делу, као што се добар родитељ до краја свога живота стара за своје најбоље чедо. Оно што је помогао да се створи он помаже да се учврсти, оснажи, амалгамише.

И ако се живима ма колико они били заслужни, ретко где подижу споменици, већ сада се може рећи, да је Пашић, *најпопуларнија политичка личност* не само међу својим једномишљеницима, који га обожавају, но у опште код целог нашег народа. Он је највеће политичко име нашег народа. И још нешто више: Пашић је и за увек ће остати једна велика политичка фигура у Европи и свету и наша жива Народна Реликвија. Пред странцима он је наша национална част и биће кроз све векове понос наше расе. „Пашић је данас у нашој земљи највећи ауторитет међу државницима, као што је Степа Степановић највећи ауторитет међу војницима, као што је Јован Цвијић највећи ауторитет међу научницима”, вели Крста Цицварић, за кога се не може рећи да је нарочито расположен према радикалима. А свемоћни диктатор Италије Мусолини рекао је: „Дивим се вашем председнику Пашићу, који у својој личности оличава целу модерну историју Србије”. И политички противници признају му велики ауторитет *чак одвише велики за наше мале прилике*, рекао је у једној прилици иначе сада огорчени противник и ако раније сарадник Пашићеве политике бив. хрватски бан Томљеновић. Загребачки првашки орган „Праваш”, коме ништа неваља наше само за то што је српско у једној прилици отворено

признаје, да је Пашић државник *снажне и реалне концепције* и вели да је само Влада са мужем таквог ауторитета на челу у стању, у доба демократизма, проводити основе од виталног замахаја по државу.

Патријарх словенских политичара рекао је за Пашића *незаборављени наш велики пријатељ цар Никола II.*

Највећи савремени политички људи у Америци, Енглеској, Француској, Италији и т. д., који су с Пашићем сарађивали на стварању данашње ситуације у Европи, о њему мисле и говоре као о генијалном државнику.

† Љуба Јоксимовић, дугогодишњи народни посланик и један од оснивача Н. Р. С. (седећи) и Драгиша Лапчевић, новинар и књижевник, један од вођа радакала у ужичком округу, доцније вођа социјалистичке странке

Славни енглески премијер *Лојд Џорџ* рекао је: „Две малене земље, Србија и Грчка, дале су нам два највећа човека у европској дипломатији: Пашића и Веницелоса... Годинама сам слушао о Пашићу и познавао га као једног од *најмудријих, најумнијих и најпатриотскијих људи на Истоку. Србија му много дугује.* И Европа чини ми се, да му је обавезна”.

Лорд *Роберт Сесил*, енглески министар, рекао је, да је: *Пашић једна од најхеројскијих фигура овога рата и један од најоштроумнијих држав-*

ника Савеза. Пашић је развио највеће способности државничке и смелости, а то је и ретка и важна квалификација за једног државника, исто толико потребна на војништу, као и у Министарском Савету.”

Председник Републике Француске *Поенкаре* рекао је, да је Пашић „*оличење витештва и умности српске расе*”.

Овако лепо мишљење једног од највећих савремених политичара света свакако да је врло ласкаво за нашег уваженог премијера, коме ни најогорченији политички противници не могу одрећи, да је он наш политичар, највећег, за државу тако драгоценог, искуства и државник чији је здрави инстинкт увек предосећао и мудро отклањао сваку опасност.

Епископ лондонски *Бери*, исповедник енглеског Краља, рекао је:

„У часу највеће трагедије Србије Пашић је рекао: „Боље је часно умрети но нечасно живети”. После победе над Бугарима Пашић је рекао: „Не освета над непријатељима но праведна казна”. Госп. Пашић је показао и нама Енглежима, којим путем морамо ићи у часовима несреће и среће”.

„Најјачи провиденијални дух у дипломатској историји Србије — то је Пашић, пише један родољуб у „Дубровачкој Споменици”.

„Државнички и хришћански говор Пашића још један пут нам је показао, како треба да мисли и ради један прави дипломата и хришћански државник. Енглеска црква је срећна што је могла да ради за Србију и Српски Народ, који је тако срећан да има државника као што је Пашић”, рекао је архиепископ контелеријски *Родуан Контор*.

Тако о Пашићу мисле сви велики европски политичари.

И сам вођа хрватске сељачке републиканске странке *Стјепан Радић*, за кога се не може рећи да има лично симпатија за Пашића рекао је за њега, да је Пашић *јак у спољној политици* у којој је *увек имао успеха.* По Радићевим речима Пашић је за Хрвате учинио „огромно много, јер нас је ослободио”.

Пашић је лично највише допринео не само дипломатској но и техничко-војничкој спреми Србије за рат. А за сво дуго време ратовања 1912, —1918. он је био на челу државне управе и можда је био једини међу нашим државницима, у коме никад ни за тренутак није поколебана вера у добар исход наше ствари. Никад ни у добру ни у злу! А било је горких тренутака и тешких часова. И

Прота † Захарије Захарић, из Кремне,
стари народни посланик

у најтежим, у Скадру, он је био ведар, никад погружен, и храбрио је све око себе: није сада добро, али у изгледу је брзо боље! Не може нам бити зло када смо у добром друштву. Никад ни за тренутак он није изгубио присуство духа, ничим се ни за моменат није дао поколебати. Остао је стално оптимиста. Показао се као редак стојик и оних горких дана. И тада је био међу нама најприсебнији и са највише вере, да је све то пролазно и да идући у све тежу неизвесност и све даље од дома и Домовине у ствари гредимо право срећи народа, његовом не само Ослобођењу но и Уједињењу.

Када су му оних најтежих дана пред уништење све наше сјајне војничке спреме и пред напуштање тла Отаџбине, поједини пријатељи, у најбољој намери, скретали пажњу на огорчење света, који у очајању грди и прети Пашићу он је миран, као увек, хладнокрвно одговорио:

— Нека ме грде. Ја више волим да ме они грде, но да ме њихова деца проклињу!

Када смо стигли до Сан Ђованија и неизвесност била на кулминацији, многи дотле оптимисте завапише пред старим државником:

— Пропали смо, где ћемо сада? Шта ће бити и од нас и од Србије?

— Видите ли ону велику лађу на морској пучини? Е, за њу ћемо привезати и наш мали чун, па шта нам заједно Бог да!, са пуно самопоуздања одговори Пашић, показујући на енглеског горостаса од ратне лађе, која је крстарила по морској пучини.

Тако је и било. Нашавши се у добру друштву ми смо нашу ствар најбоље привели управо сјајном тријумфу.

На Крфу, када смо били изгнаници без Отаџбине Пашић је рекао Марселу Динану, дописнику парискога „Тана“:

— Велика Србија живи у нама и ми ћемо је са нашим савезницима и остварити!

Трагично искушење земље, којом управља, није ни у колико поколебало његове наде, нити је сломило његову енергију, констатује том приликом Динан.

У то време француски председник Министарства и познати наш пријатељ Бријан поздравља у Пашићу врла државника и одличног патриоту, који није никада у времену искушења губио веру у своју земљу и који је верно, раме уз раме са Француском, довео до победе — икупитељке.

У једној другој прилици Бријан изјављује задовољство и срећу, што је био у могућности да оцени висину осећања и ширину погледа првог српског државника.

И ако припада једној странци Пашић је најпопуларнија личност у Србији. И што год се више будемо одмицали од доба у коме је он сарађивао на великом делу, све ће се јасније, боље и тачније опртавати сва величина фигуре седог државника, који ће у Историју Српскога Народа и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца ући забележен златним словима као Велики Мајстор Великог Дела.

Велики Старац улази срећно у девету деценију свога часна живота, испуњена само мудрим радом за добро рода и Отаџбине, окружена ло-

Прота Здравко Пауновић,
стари радикални првак

Прота † Андра Љубичић, из В. Градишта,
стари народни посланик

вор-венцем сјајних успеха, који су овенчали ореолом славе име светло Николе Пашића „докле, тече сунца и месеца“.

* * *

Године 1844., лицем на дан Светога Николе, на дан Крсног Имена честитог дома угледног зајечарског трговца *Пера Пашића* нашло се лепо и здраво мушкарче, које је само себи донело име своје Славе. Његово рођење било је велика срећа и прави Божји благослов и излив милости Свевишњег на род Пашића. Нико тада није могао ни сањати, да је то у исто време био и диван Господњи дар васцелом Српском Народу. Па и још нешто више целокупном Словенском Југу, чији је данас највећи син то зајечарско новорођенче из 1844., године знатне и по томе што нам је она даровала и једног од највећих српских владара делима Великог Петра.

Малиша, данас с пуно части и права звани *Велики Зајечарцац*, у ствари је знаменити Положанин, јер му је порекло из питомог Тетова, са извора свете нам воде Вардара. Већ у основној школи истакао се марљивим радом и проицавошћу. Разборити Тетовац Пера опазивши код свога сина и таленат и вољу за школу одлучи се, да свога Николу школује, што у оно време много значаше, јер је више школовање још било господски луксуз. Завршивши у Крагујевцу са похвалним успехом гимназију, коју је почео у родном Зајечару, млади Пашић одлучи да се посвети техници. Тако је у Београду

почео на Великој Школи студирати технику. Као одличан ђак 1868. буде као државни питомац послат на страну, где настави започете студије и опет са похвалним успехом заврши их на чувеној у свету политехници у Цириху, у Швајцарској.

Као студент у Цириху видно се издвајао као најбољи и најспособнији међу другсвима и ако су у том колу

је тиштала тешка мука наших неослобођених сународника, нарочито оних у Турској. Ни као друг највећих руских револуционара он се није одушевљавао за интернационалу, јер је увек био велики националиста и јер је увек веровао и у животворну моћ свога народа и не мање „у неисцрпну и стваралачку моћ старије словенске сестре — Русије”. И у друштву Бакунина Пашић је био и до краја остао верни пријатељ Русије, који је увек неодступно водио српску државну политику, не раздвајајући је од државне политике Русије. Још као ђак у Цириху Пашић је на једном предавању устао противу гледишта самога Бакунина и успео је да својим разлозима пожње велика успеха са теоријом противном Бакуниновом разлагању. На супрот борби за интернационалу Пашић се заузимао да се словенске снаге не троше за нешто чему још није време, но да се пре тога поради, да се под Турцима подјармљени Словени ослободе испод ига Стамбола и полумесеца. Каква част и срећа, да је он као шеф српске владе те своје младићске идеале у стварност претворио.

Образован у слободњачкој Швајцарској и запојен на чистом извору великим идејама онога доба Пашић се враћа у Отаџбину, 1873., да прихвати вођство једног у нашој историји тако знаменитог покрета из руку,

је на чвршће тло, у парламенат, у који је први пут изабран 1. новембра 1878. Тако је данас он наш најстарији активни парламентарцац. Од тада је он биран на свима изборима и посланик је скоро 50 година. Прекид је био само за време док је био у емиграцији.

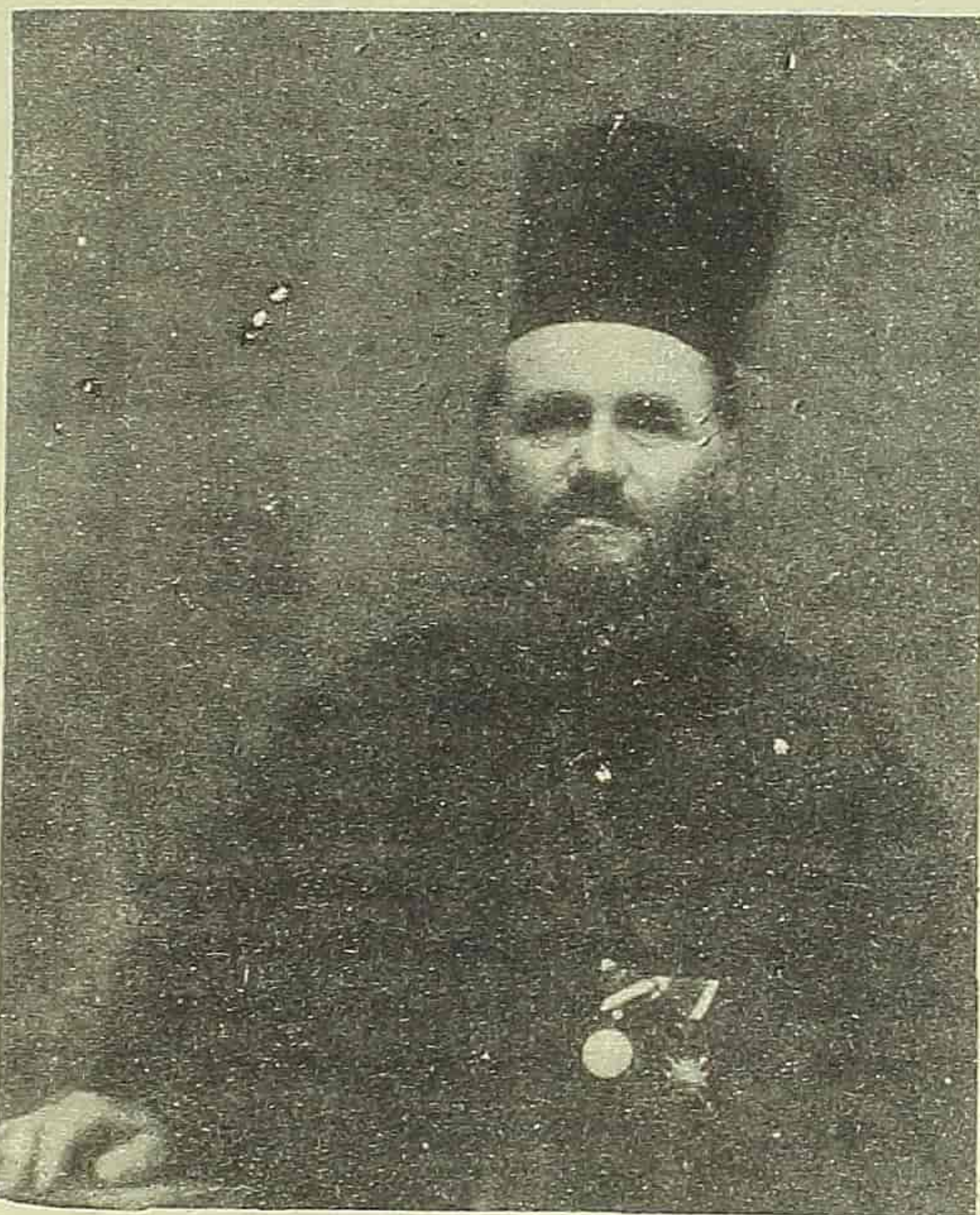
По смрти Светозара Никола Пашић „постаје гравитациона тачка и

Прота † Иван Протић,
стари народни посланик, првак подгорских радикала

бриљирала имена многих доцније знаменитих наших људи, међу којима нарочито вреди истаћи: Перу Велимировића, Лазу Пачуа, Буру Љочића, Миту Ракића, Симу Лозанића, и од млађих Милана Мостића, Стеву Грнчаревића, Јована Жујовића, др. Марка Лека, Перу Тодоровића, два брата Хрваћана, два брата Данића и т. д. У то време Пашић је био врло радо виђен у друштву најнапреднијих омладинаца Европе, који су се окупљали на слободном тлу Швајцарске, која је давала окриља и заштите свима борцима за слободу, политичким емигрантима. Нарочито је радо приман у круговима великих руских слободњака, па је у то време био интиман пријатељ чувеног руског револуционара Бакунина, који је младог Пашића необично ценио и волео предвиђајући, да Пашић има сјајне предиспозиције да игра велику улогу у историји свога народа.

За време свога дружења са руским револуционарима Пашић је томе колу припадао само и искључиво као национални револуционар, кога

Поп † Милорад Ив. Протић,
бив. народни посланик, првак подгорских радикала

посусталог услед тешке болести свога старијег друга, Претече Светозара Марковића. Марковић је са својом „Јавности”, „Гласом Јавности” и „Ослобођењем” отпочео новинарску борбу за своје идеје. Пашић ту борбу прихвата и продужава преносећи

Прота † Арса Прокопијевић,
стари народни посланик, првак мравичких радикала

центар за народне посланике опозиционе радикалне групе и за све радикалне елементе ван ње.”¹⁾ И политички и новинарски рад пок. Светозара Пашић развија ретком енергијом. Ту је он већ први и у свему партиском животу остаје увек први све до наших дана, ево већ скоро пола века.

У првом скупштинском заседању 1873. у коме су од истакнутих радикала још и чувени радикални трибуни Адам Богосављевић, Димитрије Катић и Ранко Б. Тајсић, поред још неколико, Пашић улази у најважнији одбор финансиски и бива известилац скупштинске мањине, тадашње опозиције либералима, за буџет.

Када је либерална влада због афере „Црвеног Барјачета” у Крагујевцу позатварала све чланове редакције „Старог Ослобођења”, да би само угушила лист Пашић²⁾ даје оставку на положај општинског инжињера у

1) Раша Милошевић: Тимочка Буна, стр. 9.

2) Пашић је у то време од другова послан у логор босанских усташа.

Крушевцу у намери, да у Крагујевцу прихвати лист. Министар Унутрашњих Дела наређује, да се Пашић протера из Крагујевца „као човек без занимања”. Већ се тад у владајућим круговима осетило, да је Пашић она *централна личност око које ће се у брзо окупити сви* млади људи од вредности и груписати цео снажна замаха радикални покрет.

Већ почетком осамдесетих година покрет младих људи у велико се разбуктао. Народ, загревајући се за нове идеје, листом је пришао овој у тили час створеној неодољивој струји. Већ у то време било је јасно, да је тек створена Радикална Странка сила првог реда. Од тада „цео је живот Радикалне Странке *корачање у напред*, кроз честе и велике препоне” вели партиски противник радикала Живан Живановић.

сова за председника, али му ни тај избор Краљ Милан није хтео да потврди.

У Скупштини од 1880. први пут је организован Клуб Посланика Народне Радикалне Странке. *Први* председник Клуба био је Никола Пашић. Он је то остао све до наших дана и био је то увек, ако службеним положајем није био спречен да се прими те части.

Клуб је под потписом свих својих чланова објавио у првом броју новог органа странке „Самоуправи” од 8. јануара 1881. Програм Народне Радикалне Странке „да би рад радикалних посланика и правац био под контролом народа”. Тај програм доносимо у целости на 3. страни, као један драгоцен историјски документ. И њега *први* потписује Никола Пашић.

Преко 4000 најбољих грађана и из најудаљенијих крајева скупило се ту на братско виђење и пријатељски договор. Међу њима Никола Пашић, Аца Станојевић и Раша Милошевић, једина тројица још од живих учесника, твораца Радикалне Странке и читава дична плејада сада већ упокојених истакнутих првака и заслужних бораца за радикалне идеје, као Коста Таушановић, Пера Тодоровић, Гига Гершић, Светозар Милосављевић, Стојан Протић, Добра Ружић, Симица Костић, Срета Анђелковић и Паја Вуковић из Крагујевца, Димитрије Катих из Ресаве, Ранко Тајошић из Драгачева, Станко Петровић из Алексиначке Мораве, прота Милан Ђурић из Ужица, Максим Сретеновић из Горњег Милановца, Михаило Веселиновић из Књажевца, прота Милоје

Окружни одбор Народне Радикалне Странке за округ Пожаревачки 1924

То је живот Николе Пашића, *јер Пашић је Радикална Странка, Радикална Странка је Пашић.*

Радикална је Странка *стожер државе*. Пашић је стожер Радикалне Странке.

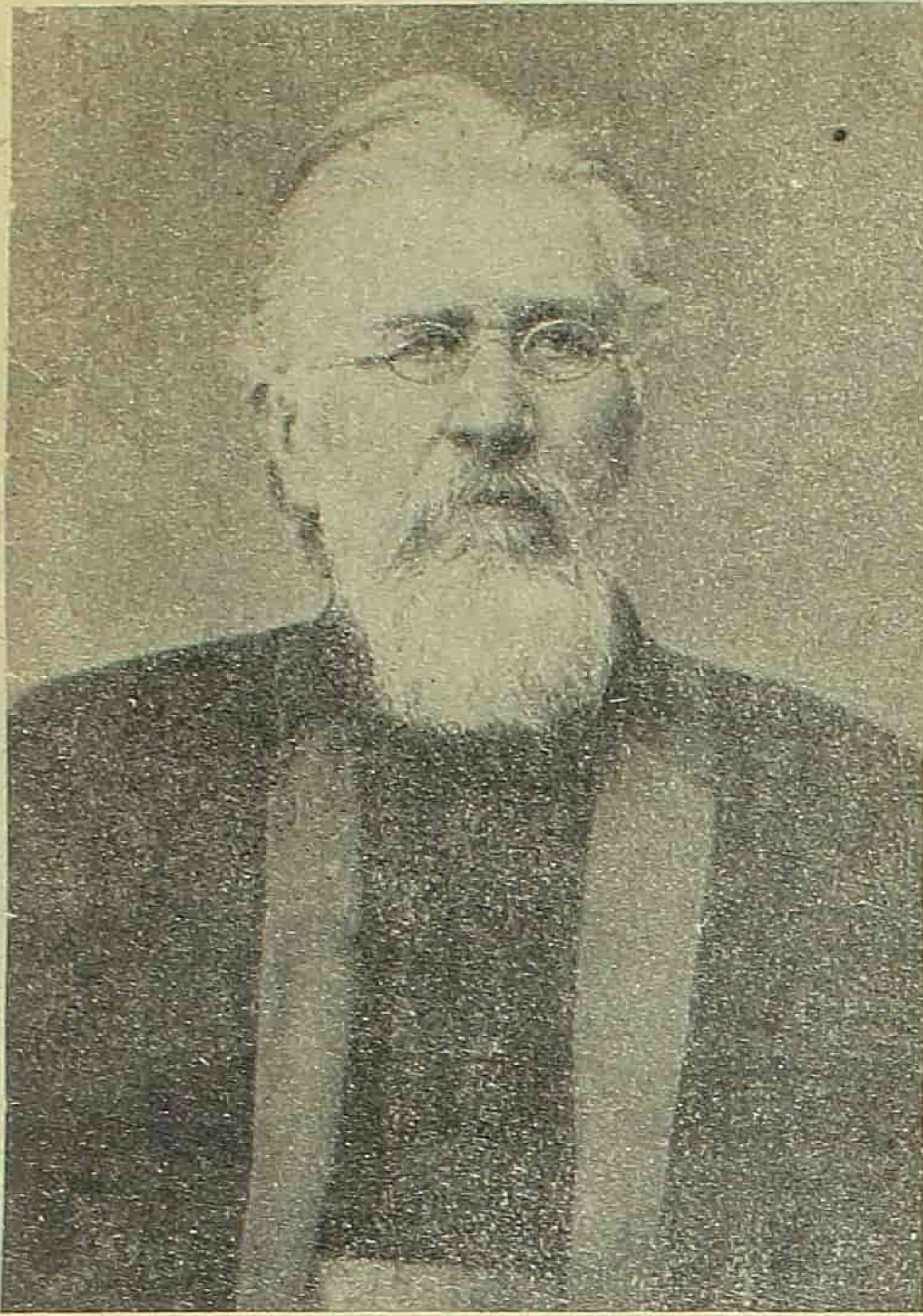
Као *први* у томе дивном колу Пашић се први пут појављује на прогласу „Пријатељима народа” 1880., који за њим потписују истакнути радикални прваци: Паја Вуковић, Риста Поповић, Јоца Ж. Јовановић-Шалчанин и Коста Таушановић. Од тада он је свакад и свугде *први међу радикалима*. Изабран по други пут за народног посланика 30. новембра 1880. он од 141 гласа добија 134 гласа за председника Народне Скупштине. Али га Краљ Милан, који је по либералном Уставу од 1869. имао то право, није хтео потврдити у томе својству. То се Пашићу поновило и 1883., када је добио највећи број гла-

Уз програм изради се и Статут, који ћемо такође у целости донети, и на основу њега поче се силном енергијом спроводити организација у целој земљи. И на том замашном послу Пашић је *први и највреднији*.

Привремени Главни Одбор, коме је председник Пашић, сазива прву земљску скупштину радикала из целе земље. Један од врло знаменитих догађаја у историји Радикалне Странке. Скупштина је одржана у срцу Шумадије и гнезду Радикализма, упоришту „комунаца”, у Крагујевцу у дане 26., 27., 28. јула 1882. на Илијној Води, под ведрим небом, јер је одзив народа из целе земље за ондашње прилике био огроман. То је био највећи политички збор до тада у земљи. Ту су се искупили најенергичнији и најватренији поборници радикализма и најистакнутији борци за начела нове странке из целе зем-

Барјактаревевић, браћа Благоје и Јоца Божићи из Бадњевца, Васа Гавровић из Чачака, Љуба Јоксимовић са Уба, доцније књијар у Београду, Коста Борисављевић и многи други светла спомена тада већ у десето-годишњој борби опробани неустрашми борци за народна права и слободе, који заставу радикализма високо држаху и светло је пронеше у својим борбом очеличеним рукама.

Главни говорник је на збору био сам Никола Пашић. Том приликом он је одржао своју чувену орацију која је силно одјекнула у целој земљи и учинила на масе фрапирајући утисак. Овај говор изазвао је неописано одушевљење, а људима из народа дао и нове воље и нова снажна ослоњаца за агитацију у масама. Смело и без и најмање претеривања се може речи, да никад до тад а нити од тада до данас није код нас изговоре-

Прота † Милош Папић из Жабља,
првак шајкашких Срба

на запаљивија реч, нити је и један говор ни пре ни после тако ушао у душу народа, као што је овај Пашићев. То је чувена Пашићева *Химна Народу*, која је извађена из душе народа, која је најбоље погодила осећаје народних широких доле бесправних маса и коју је због тога народ схватио као Јерихонску Трубу и *листом јој се одазвао*. У почетку ове своје знамените речи Пашић је изнео зачетке борбе за народна права у Србији, похвално говорећи о раду слободоумне омладине од 1858. Изнео је како се развијала свест нашег народа за своја основна грађанска права. Опртавши политичке догађаје од увођења у живот либералног и сувише назадног Устава од 1869. до 1875. године, од када се датира појава групе нових младих људи са новим радикалним идејама, и до доласка на управу напредњака 1880. Критиковао је оштро, али оправдано, напредњачку реакцију и непоштовање народних права и невођење рачуна о интересима земље, што је радикале принудило да се дефинитивно одвоје од напредњака. Пашић је јасно и врло убедљивим начином, популарно у лепим примерима опртао величину народне снаге и светињу његових права: *да управљајући сам собом буде сам ковач своје среће*.

Преко четири хиљаде најбољих синова земље нетремице је, са највећом пажњом, слушало свога већ тада не обично популарног вођу, чија је свака реч са слашћу просто гутана.

После овог гласовитог Пашићевог говора, који је учинио ванредан у-

печатак, и изазвао познату крилатицу: *Народ је Извор и Утока власти*, тумачио је програм странке речити Пера Тодоровић. Тај говор, такође значајан, донели смо у првој књизи Алманаха на 55. страни.

На овом великом збору, на коме је по једногласном избору председавао Никола Пашић, изабран је први стални Главни Одбор, који ће ускоро бити изведен пред Преки Суд у Зајечару. Историје ради ваља забележити имена оних, који су поверењем народа и слободним избором први дошли на чело ове силне организације. То су: Пашић, Гершић, Таушановић, Рапа Милошевић, Пера Тодоровић, Светомир Николајевић, Светозар Милосављевић, Таса Банковић, Стева Стевановић, трговац са

Прота Крста Ђорђевић, бив. нар. посланик
првак чувеног Српског Пореча

Саве и Јован-Јошка Симић, штампар. Њихови заменици су били: Стојан Протић, Ђаја, Коста Борисављевић и Милан Банковић.

На првој својој седници Главни Одбор је себи за председника изабрао Николу Пашића. Од тада до данас Пашић стално ужива ту највећу почаст и знак највишег поверења.

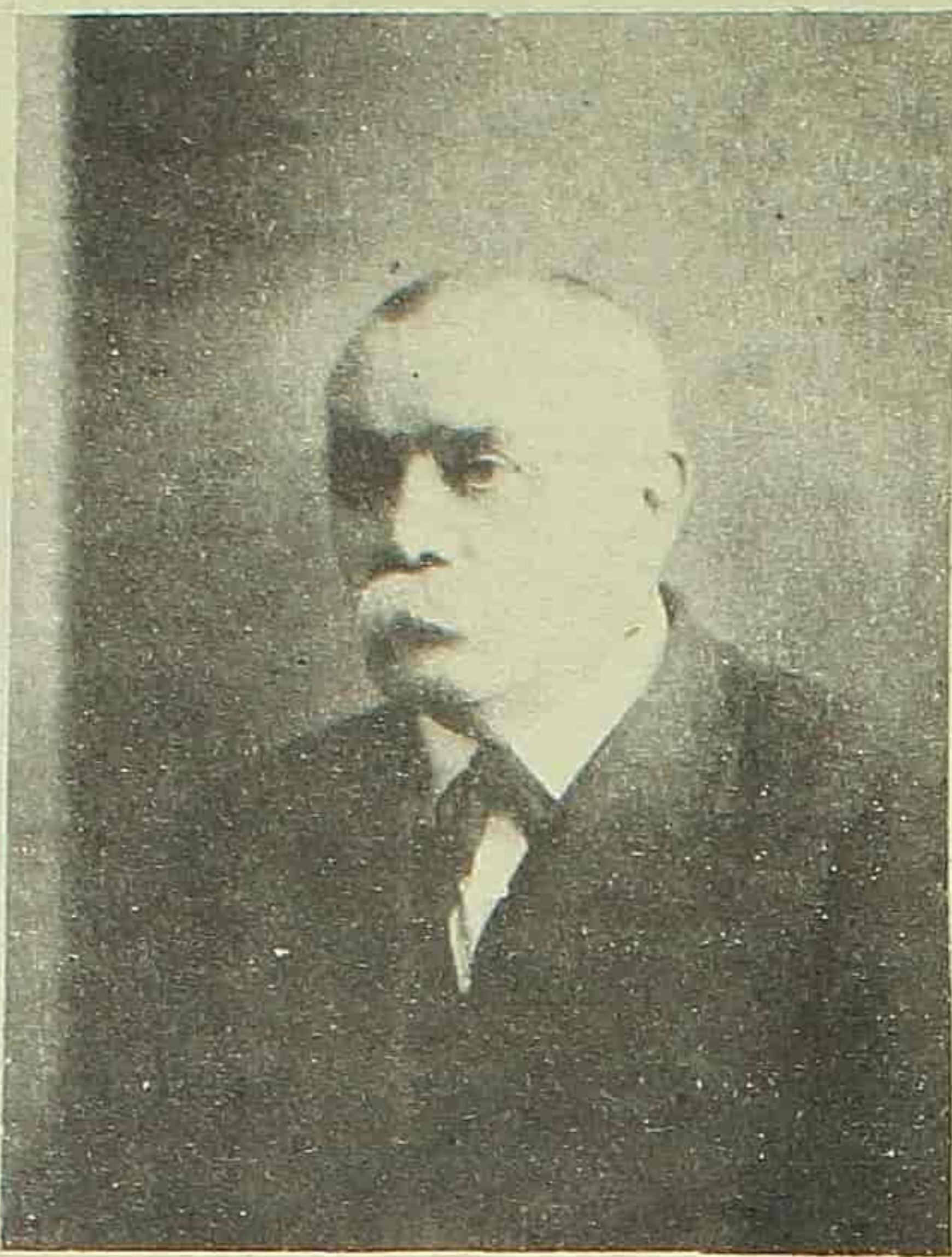
Пашић је не само умна снага, он је и вешт организатор и највреднији радник, најпреданији странци. Када су радикали узели у израду свој нацрт Устава, то је било 1883., тај посао је поверен, као стручњаку, најбољем правнику у странци, а и у земљи, професору правног факултета Велике Школе и прваку странке Гиги Гершићу. Не много располо-

жени према Пашићу Рапа Милошевић у својој „Тимочкој Буни“ тим поводом пише: „Пашић није смео оставити да овај посао виси у ваздуху, он се морао свршити, и с тога он (Пашић) приступа послу у коме смо га помагали нас неколико чланова Главног Одбора“. То потврђује и савременик тих догађаја Живан Живановић, који у својој Политичкој Историји Србије тврди, *да је аутор тога нацрта Устава главом Никола Пашић*.

У времену од 1880. до 1882. радикални посланици у два маха су подносили оставке, да на тај начин протестују против наопаког и по државу и народ штетног рада напредњачке владе, да би је на тај сштар начин спречили у томе раду. Влада је на њихова места расписивала нове изборе, а народ, да докаже своје одобравање својим избраницима понова их је, крај свега терора власти, бирао за своје представнике у Народној Скупштини. Краљ Милан, који није бирао средства у борби против мрских му радикала наредио је, да се и по трећи пут изабрани радикали лише мандата, а да за изабране буду оглашени и у Скупштину буду као посланици уведени њихови против-кандидати, ма да су добили само по неколико гласова у целом срезу. Тако је на пр. поништен мандат чувенога радикалног посланика честитог Пера Стефановића са Буковице, срез моравички, који је добио преко 5000 гласова, а за посланика оглашен његов противкандидат који је у целом срезу добио цигло два гласа. По томе случају св посланици ове Скупштине у народу познати

† Јован Шелмић, стари народни посланик
и радикални првак из Топлице

Иво Ивковић, председник Апелационог Суда у Београду

под заједљивим именом *двогласци*. То је почетак оних тешких напредњачких *Седам година* о којима главни кривац, Краљ Милан у часовима покајања пише у једном своме писму пок. Гарашанину 12. септембра 1888.: „*Седам година дана, ја сам се као бесомучан борио противу целог свога народа за вас, и партију којој сте били вођа...*”

Страшан терор изазвао је 1893. познати народни покрет у Тимочкој Крајини. Пашић је и у тим врло критичним часовима од првака Радикалне Странке *једини био на висини ситуације*. Овом покрету претходила је једна историјски важна седница Главног Одбора са првацима из Па-

Васа Франичевић, директор банке, првак тимочких радикала

рода. Састанак је био у Таушановићевом дому у Београду 23. септембра 1883. Изасланик за округ црноморски дао нам је о тој судбоносној седници ове значајне податке:

— Било је много предлога: шта да се ради, да би се обориле тадашњи режим. Није донето ни једно дефинитивно решење, али смо сви били сложни у томе:

1. Да се народу остави на вољу: хоће ли предати оружје или не, те да би то био пробни камен: да ли је народ сазрео за оружан отпор.

2. Ако буна избије у једном селу или срезу, да се остави самом себи. Али ако би се побунио један или два округа, да су остали окрузи дужни да се и они дигну на оружје.

3. У том случају *дужни су* сви чланови Главног Одбора из Београда, да иду најкраћим путем у своје

† Михајло Т. Јановљевић, бив. инспектор Министарства Финансија

окруте: Пашић у црноморски, Пера Тодоровић у Јасеницу, Раша Милошевић у Пирот и т. д.

Као што се зна *једини је Никола Пашић следовао тој одлуци*. Онај исти Пашић који је, као председник напред поменуте тајне конференције, присутним нарочито скренуо пажњу, да ће бити изложени разним искушењима, али ма каква она била да им ваља одолети, да сви морају бити свесни своје одговорности и пред собом и пред народом. Треба се решити, рекао је он, на коју ћемо страну, какву ћемо тактику изабрати у нашој борби, која нам предстоји. А када је одлука пала он је по њој и поступио. Једини из Београда од учесника тајне конференције. Пашић је прешао још тада недовршеним савским мостом Саву 25. октобра и отишао у Земун, одакле је са пок. Јашом Томићем и пок. Владом Стојановићем „*Босом*” преко Угарске и Румуније дошао у Видин. Ту је стигао, биће, последњег дана октобра. Истог дана стигли су у Видин пок.

Васа Т. Димитријевић, директор Генералне Дирекције Царина

Риста Лазаревић и син му *Ђока*, пошто су устаници, који су 26. октобра напали на Зајечар, међу којима су и они били, разбијени. Истог дана Пашић се састао са овим нашим избеглицама, којима је наредио, да се одмах врате у Кулу, место у Бугарској два сата далеко од наше границе, и ту да га чекају. Заповест су извршили и сачекали Пашића, који је стигао ноћу око 11 часова.

Те исте ноћи Пашић је лично са именованим нашао човека, који ће их најкраћим путем спровести до Вратарнице, пошто је *Ђока Лазаревић*, референтући Пашићу о ситуацији код устаника рекао, да се у току сутрашњег дана очекују борбе

Јаков М. Васовић, начелник Министарства Финансија у пензији

код Вратарнице између организованих Књажевачких устаника и владиних трупа.

Пашић, Јаша Томић, Влада „Тоса“, Ђока Лазаревић и отац му Риста били су спремни на полазак када сазнадоше, да је у Кули и Аца Станојевић. Нашавши се с њим сазнадоше вест, која их није ни мало обрадовала, да је све свршено и да је и он једва избегао.

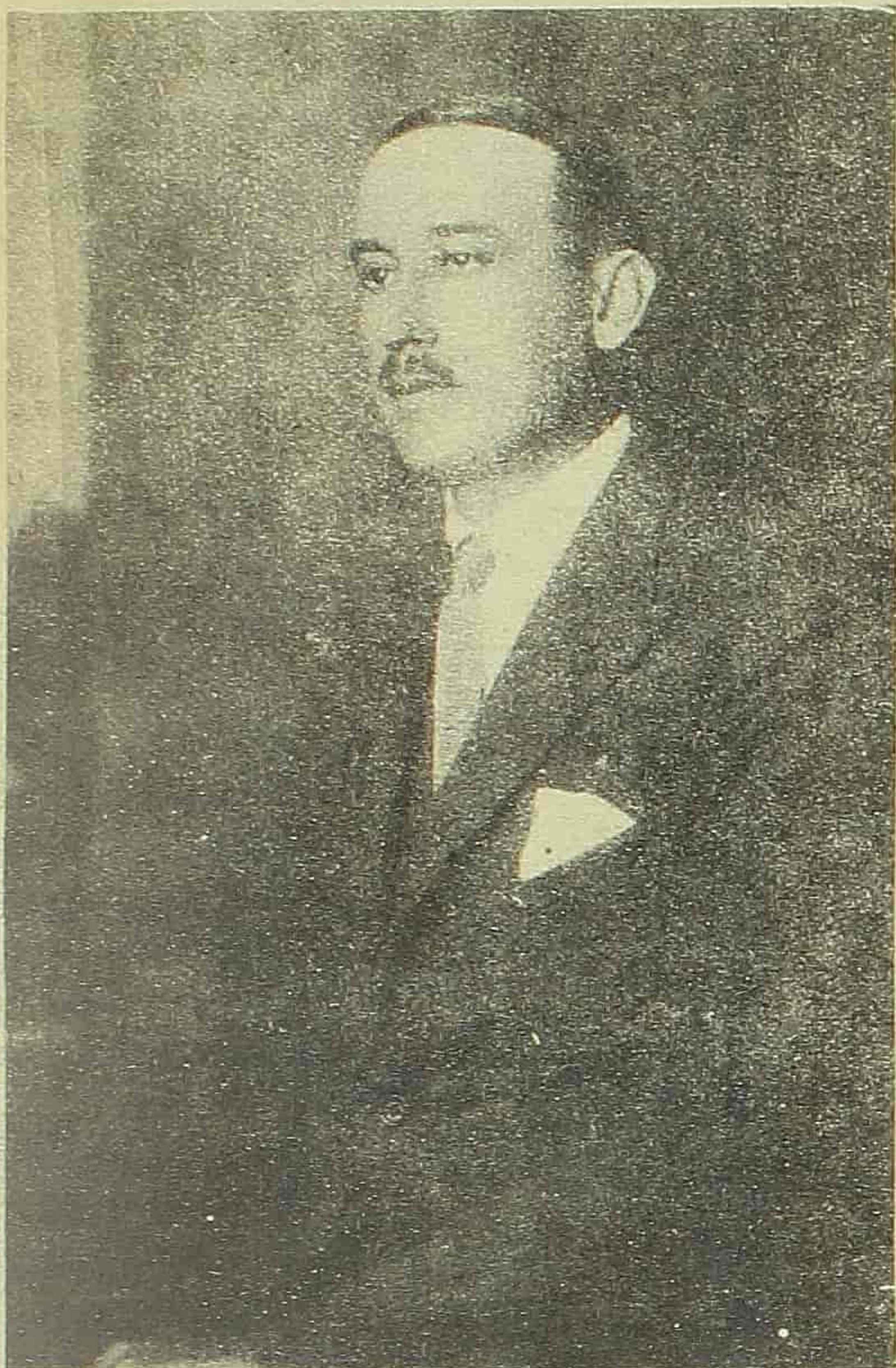
Овде изложено најбоље демантује злонамерно тврђење, да је Пашић 1883. *побегао* и изневерио своје другове у Београду. Ми смо се тим питањем бавили и у нашем напису 1883. у првој књизи Алманаха, а из успомена једног од најглавнијих учесника у Буни честитог Аце Станојевића, који доносимо на 33. стра-

она нађе познатог земунског штампарца Грабовачког и да преко њега саопшти Пашићу да се одмах врати у Београд, *јер су се они решили, да не иду*. Да није постојала већ ранија одлука, да заједно најпречим путем похитају у побуњене крајеве и да о томе није било претходног споразума који би разлог руководио Рашиу и Таушановића, да поверавају ову мисију Зиболдовој? Зашто би они њу слали Пашићу с поруком, да се

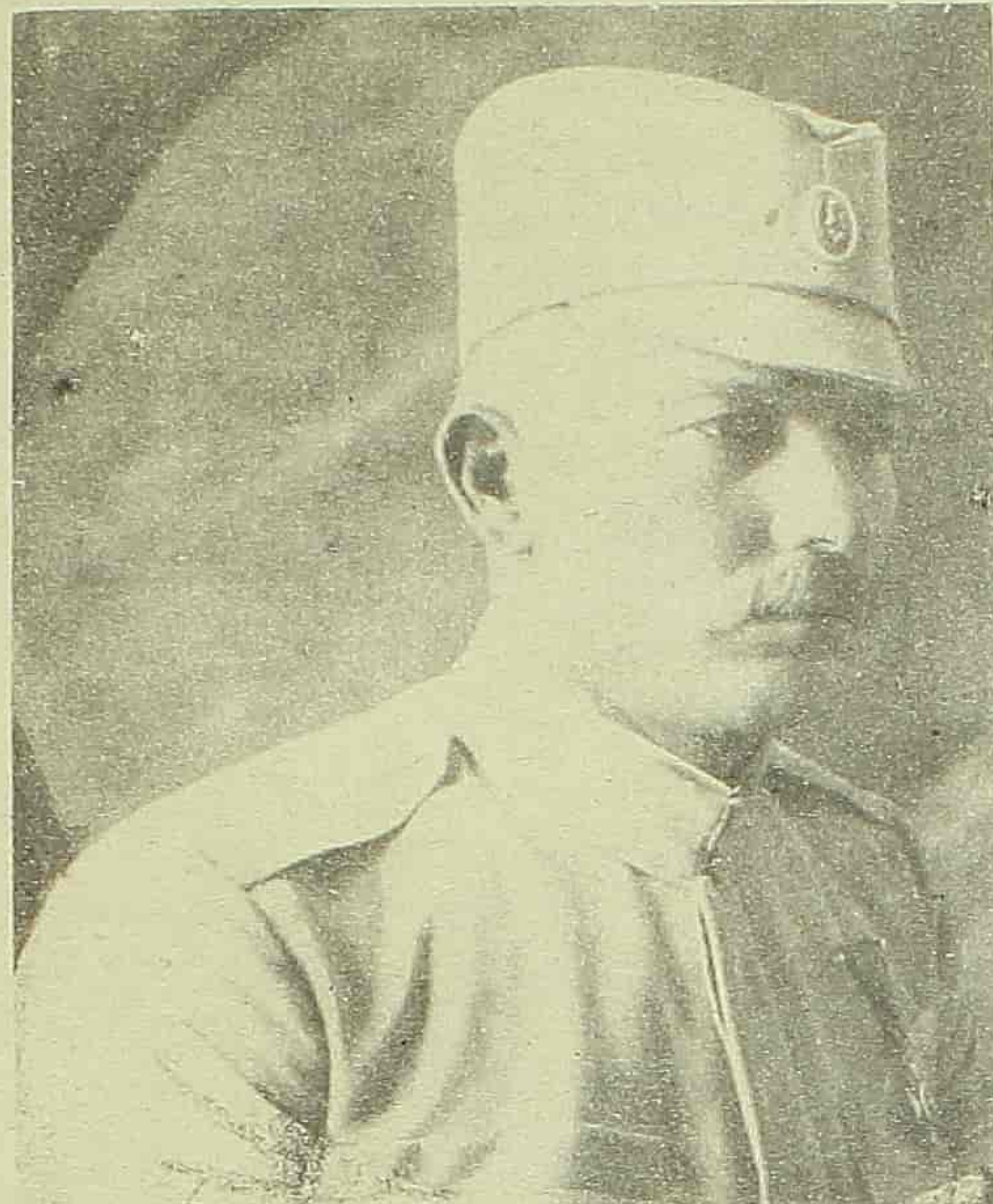
одмах оковани и бачени у томруке горњег београдског града.

Године 1883. Пашић је коректно поступио покоривши се одлуци, која је донета и са његовим саизвољењем.

У емиграцији, врло тешкој и горкој, Пашић је провео дуже од свих радикалних емиграната. Осуђени и утамничени помиловани су на нову годину 1886. не из осећаја милосрђа и човекољубља, јер је маса потпуно невиних осуђена,⁴⁾ но из политичких рачуна Краља Милана у којима се ипак преварио. Од тога помиловања изузети су осуђени, који су се налазили у емиграцији, *дакле* и Пашић. Но годину дана доцније, 22. децембра 1887. Краљ Милан је помиловао и све емигранте. Али је и о-

Добрица Матковић, велики жупан
Брегалничке Области у Штипу

Василије Трбић,
чувени комитски војвода и првак радикала
Маркова Прилепа

враћа, у сваком случају да их не чека? Мисија Зиболдове потврђује са сигурношћу нашу тезу, у толико јаче што је госпођица Зиболд још живи сведок.

Они су, док их је Пашић очекивао у Земуну и због тога и сам одоцнио, одустали од тога да следеју Пашићеву примеру и познатој одлуци за то, што је већ било доцкан, јер се у Београду пронео глас, да је буна већ угушена, а знали су да нема доказа за њихову кривицу.

Када се госпођица Зиболд по обављеној мисији, вратила из Земуна затекла је код куће Рашине (и своје) забринуте Таушановића и Перу Тодоровића, поред Раше, који су с великим нестрпљењем очекивали, какве ће им гласе она донети. Када им је Зиболдова рекла, да се на њих чека они нису знали на што да се одлуче, колебали су се. Уз Зиболдову, која је препоручивала, да се одмах иде, стаде одлучно и госпођа др. Драга Рашина.

И тако две жене одлучношћу својом победе тројицу народних вођа и би одлучено, да сви још те ноћи иду.

Међу тим, било је већ доцкан за извођење те одоцнеле одлуке, пошто су те ноћи сви ухваћени на легалу и

Миливој Петровић, велики жупан
Бачке Области у Сомбору

вога пута учинио *изузетак само и једино према Николи Пашићу*, зар да и још једном тако убедљиво покажа, како је *Пашић снага, које се највише бојао*. Глумац, као и увек, он је свој страх покрио плаштом „осећања дужности према Отаџбини и љубави према њој”. Та љубав диктовала му је — мржњу према Пашићу, па је чак навео и неке тобожње

ни, јасно произилази, да *Пашић није побегао*. Напротив јасно је, да су у тим мучним тренутцима њега изневерили његови другови из Београда, који су у последњем тренутку малаксали и нису у себи нашли довољно смелости, да изврше своју судбоносну одлуку са тајне седнице, коју смо горе цитирали.

У својој скоро објављеној књизи „Тимочка Буна” један од чланова Главног Одбора Раша Милошевић нетачно представља овај моменат. Факт је, да је Раша у договору са Таушановићем послао у Земун госпођицу доктор Марију Зиболдову,³⁾ да

3) Више о њој и њеној улози у догађајима 1883 ваћи ће наши читаоци у напису „Жене у радикалном покрету”.

4) Када је у јутру на нову годину чукао глас у Нишу о ослобођењу радикалних осуђеника, и то управник казног завода саопштио председнику нишког суда Андри Грујићу, 1883. члану преког суда у Зајечару, онда је овај рекао: „Хм, дакле пуштени! Нису, вала, ни били криви...” Види о овоме „Политичка Историја Србије у другој половини деветнаестог века” од Живана Живановића, књига II., страна 298.

† Милутин Поповић, члан Главне Контроле, угледан радикални првак

разлоге што само Пашића искључује из помиловања. Сви су се вратили домовима само је Пашић остао у туђини, из које се није могао вратити све док је Милан краљевао. Тек када је Краљ Милан абдицирао Пашићу је омогућен повратак у Отаџбину. Пет дана по силаску Миланову са престола Намесници су, тобож на Миланову молбу, потписали указ, којим се Пашићу опрашта смртна казна са свим и повраћа се у сва права, која је пресудом зајечарског Преког Суда изгубио.

После пет година живота на горком изгнаничком хлебу Пашић се враћа у Србију у правом тријумфу.

Борђе Ј. Вуковић, трговац, дугогодишњи народни посланик жичког среза

Пошао је из Румуније лађом и дуж целе обале до Београда народ је своје мученику-победнику приређивао овације, које су најречитије откривале право расположење народа, његово поштовање према Пашићу и оданост према Радикалној Странци. У Београду, на савском пристаништу приређен му је величанствен дочек, који га је тронуо до суза. Пола Београда изашло је да дочека и поздраве свога миљеника. Диван родољубив поздравни говор изрекао му је том приликом један од најугледнијих представника београдске чаршије Тодор Михајловић, трговац.

„Радикална га је странка оберучке дочекала”, каже један политички противник, који не може да сакрије да му то није било пријатно, јер Пашић одмах свом снагом ступа у политичку акцију. На првим изборима, за ванредну Народну Скупштину, 14. септембра 1889. радикали добијају огромну већину, без мало све

Ђура Јеремић, трговац из Ивањице, дугогодишњи народни посланик

мандате. Од 117—108. Пашића бира Београд, чији је још и данас представник у Народној Скупштини. На овим изборима либерали добијају осам мандата, а напредњаци ни један једини. Ваља овде споменути, да су и на првим слободним изборима у Србији, за Велику Уставотворну Скупштину, која је усвојила Устав од 1888., напредњаци до ноге потучени. Од 600 посланика радикали су добили 550, а остало либерали.

Новој Скупштини радикали за председника бирају свога вођу Пашића. Пашић као председник својом познатом марљивошћу и вредношћу мрави много је допринео, да ова Скупштина успешно и брзо изврши врло повољно свој задатак: увођење

Маринко Станојевић, дугогодишњи народни посланик, директор Гимназије у Зајечару

у живот новог Устава. Тада су одузете железнице из руку странаца, тако и монополи, донет је читав низ важних закона у духу програма Радикалне Странке, као: закон о слободи штампе, за коју се Пашић својски заузимао још 1878. када је први пут народним поверењем ушао у Скупштину, закон о општинској и окружној самоуправи, слободи збора и договора, закон о смањењу бирачког ценза, тако да сваки грађанин, који плаћа 15 динара непосредне порезе има права гласа и т. д. Ова је Скупштина стигла и да укине преке Судове, прогонства ван земље и смртну казну за политичке кривце

Живојин Шобић, председник општине у Липлисту, стари народни посланик

КЛУБ
НАРОДНЕ
РАДИКАЛНЕ
СТРАНКЕ
на
КРФУ
1916.

Септембра 14. извршени су избори народних посланика за прву редовну трогодишњу периоду по новом Уставу. Резултат је био, као што се и очекивало, опет сјајна победа Народне Радикалне Странке, која је добила преко сто мандата. Либерали су добили 15. И напредњаци су овога пута били боље среће, но прошлих избора, јер су добили и они један мандат. Изабран им је био само вођа Милутин Гарашанин, но и овај јединац тек по количнику у подунавском округу (данас су то два округа београдски и смедеревски).

На своме првом састанку и ова Скупштина изабра себи за председника Николу Пашића, који је доцније поставши председник владе председништво Скупштине уступио Димитрију Катићу.

Пашић је председник Народне Скупштине био још и 1893. и 1897.

По паду Грујићева кабинета Пашић, као председник Скупштине, образложи свој радикални кабинет 11. фебруара 1891. Пашић је био председник без портфеља. Тако Пашић први пут тада постаје министар и стаје на чело владе са задатком, да очува стање, које је настало новим Уставом и абдикацијом Краља Милана, и да то стање стално штити од сваког могућег поремећаја, с које би год стране долазио, и да настојава, да се учврсти парламентарна владавина, те да се стечене слободе и права обезбеде и уреде нарочитим законима у духу Устава, а према захтевима новог времена, како би Србија обновљена и оснажена, спремна била да врши свој национални задатак.

Но то су биле само лепе жеље чијем је остварењу Радикална Странка, на челу са Пашићем, могла приступити тек по паду Обреновића, када је на српски престо сео у истини уставни владалац блаженопочивши Краљ Петар.

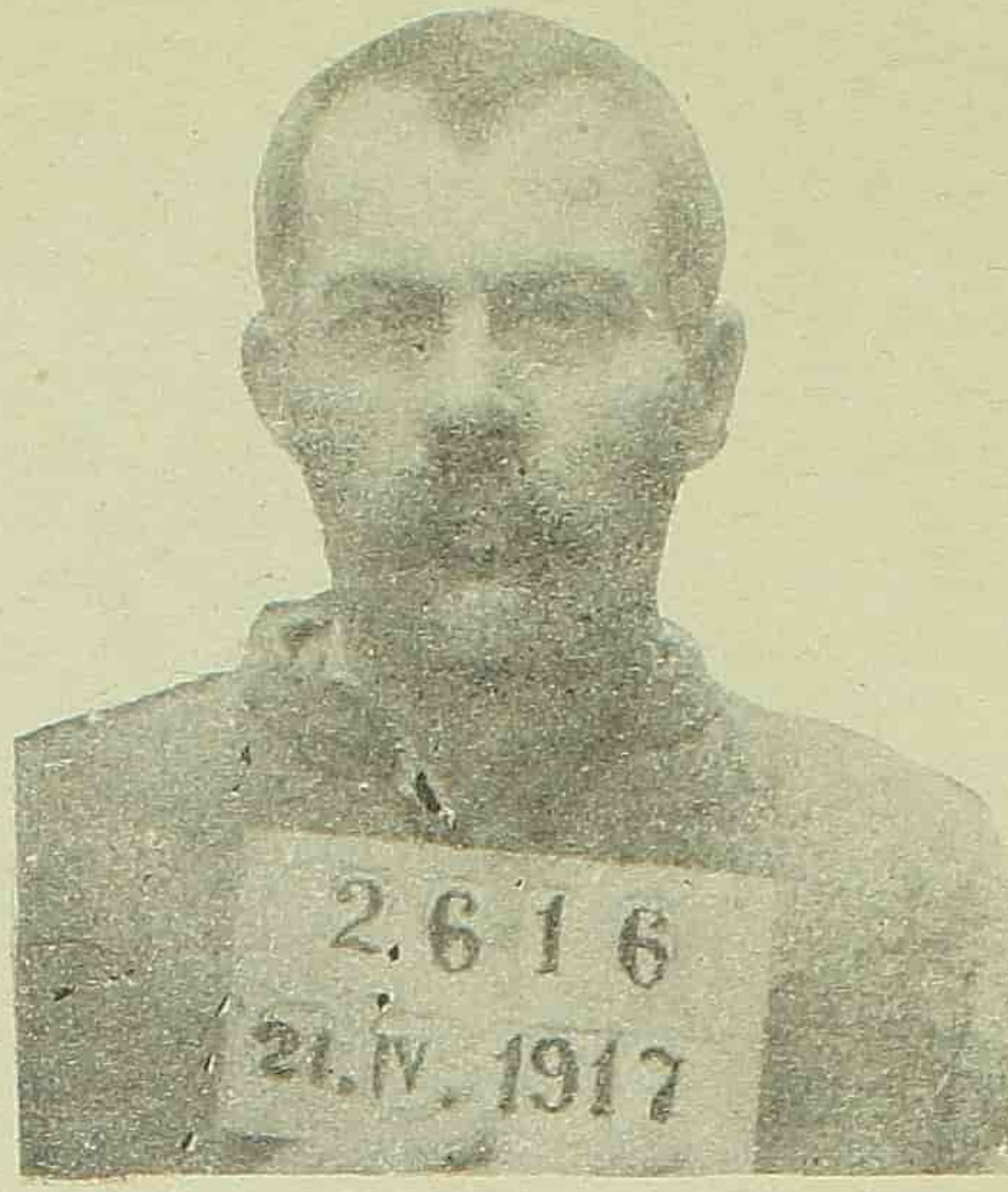
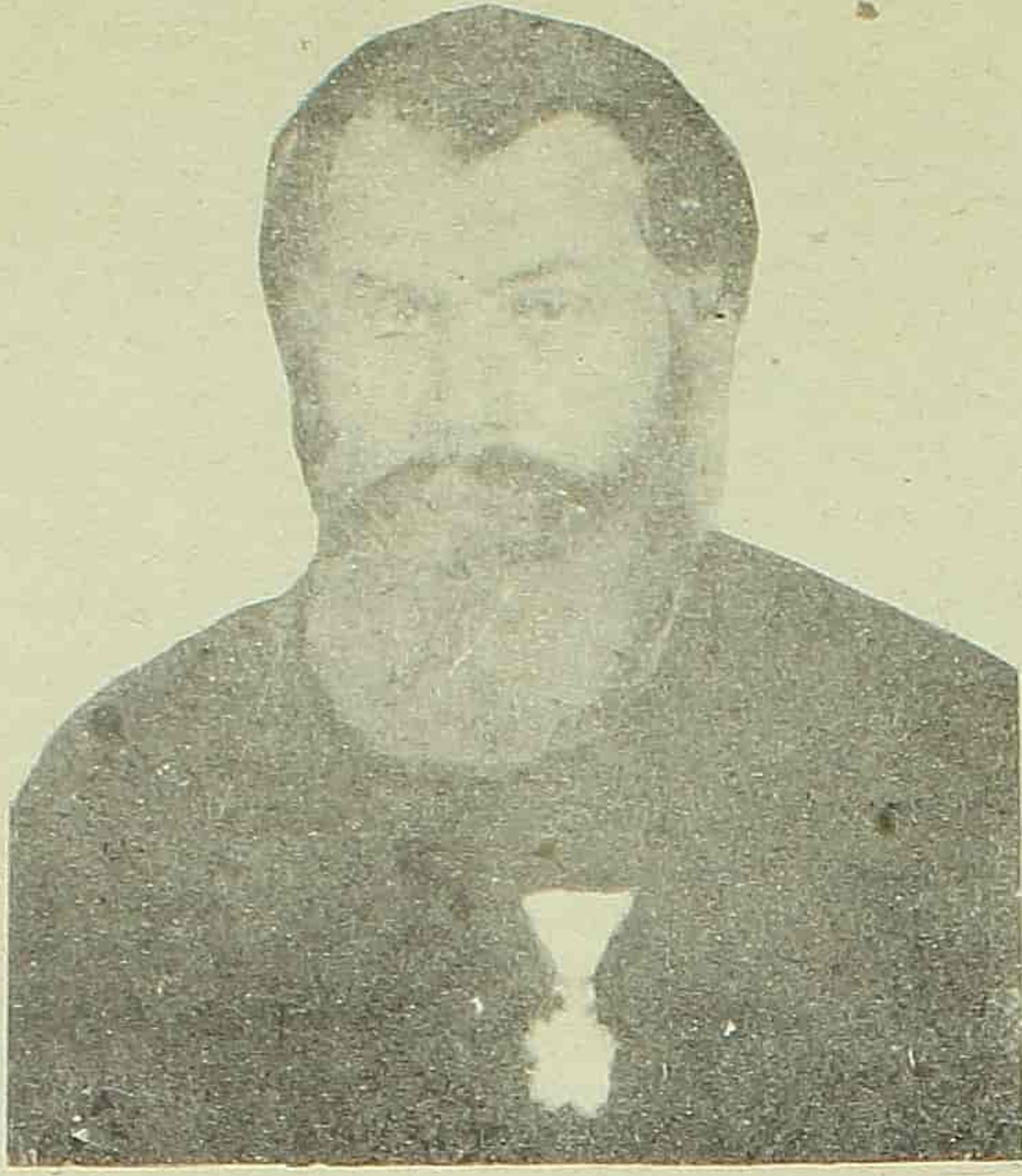
Када је 22. октобра 1892. одступио Др. Миша Вујић са положаја министра финансија прима тај портфељ као заступник, сам Пашић.

Реконструкцијом кабинета од 21. марта 1892. Пашић уз председништво узима први пут у своје руке спољне послове, а задржава под својом управом и министарство финансија.

Ваља имати на уму, за оцену способности Пашића и на овом врло тешком и одговорном положају, за њега сасвим новом, да су напредњаци

ЧЛАНОВИ
ПАШИЋЕВЕ
ВЛАДЕ
на
КРФУ
1916.
са
члановима
Радикалног
Клуба

Поп Сима Беговић, свештеник са Пала, код Сарајева, осуђен на смрт као „велеиздајник“ и помилован на 20 година робије, са које је пуштен по ослобођењу Босне. Једна слика представља оца Симу данас, а друга као робијаша у Зеници

после своје седмогодишње владавине и после рата са Бугарима 1885—86. оставили државне финансије у тако рунираном стању, да би тешко било и првокласном стручњаку наћи се у једном тако хаотичном стању. Никола Пашић ни на томе послу није остао постидан и својим способностима, сада на пољу финансијском, учинио је неизмерних користи земљи. Свугде велики он се показао велики и као финансијер. Ужасан финансијски неред, наслеђен од напредњака, Пашић успева у великој мери да санира, чиме потврђује мишљење једног угледног радикалног првака, да је он најумешнији и најчистији, то нарочито подвлачимо, човек у Радикалној Странци. Признајући му умешност и сам политички противник Живан Живановић у свом, више пута помињаном делу лојално мора да призна за Пашића, према коме нема разлога бити галантан, на против, да је Пашић био бољи министар финансија, но по неки стручњак. Од политичког противника више но ласкаво признање.

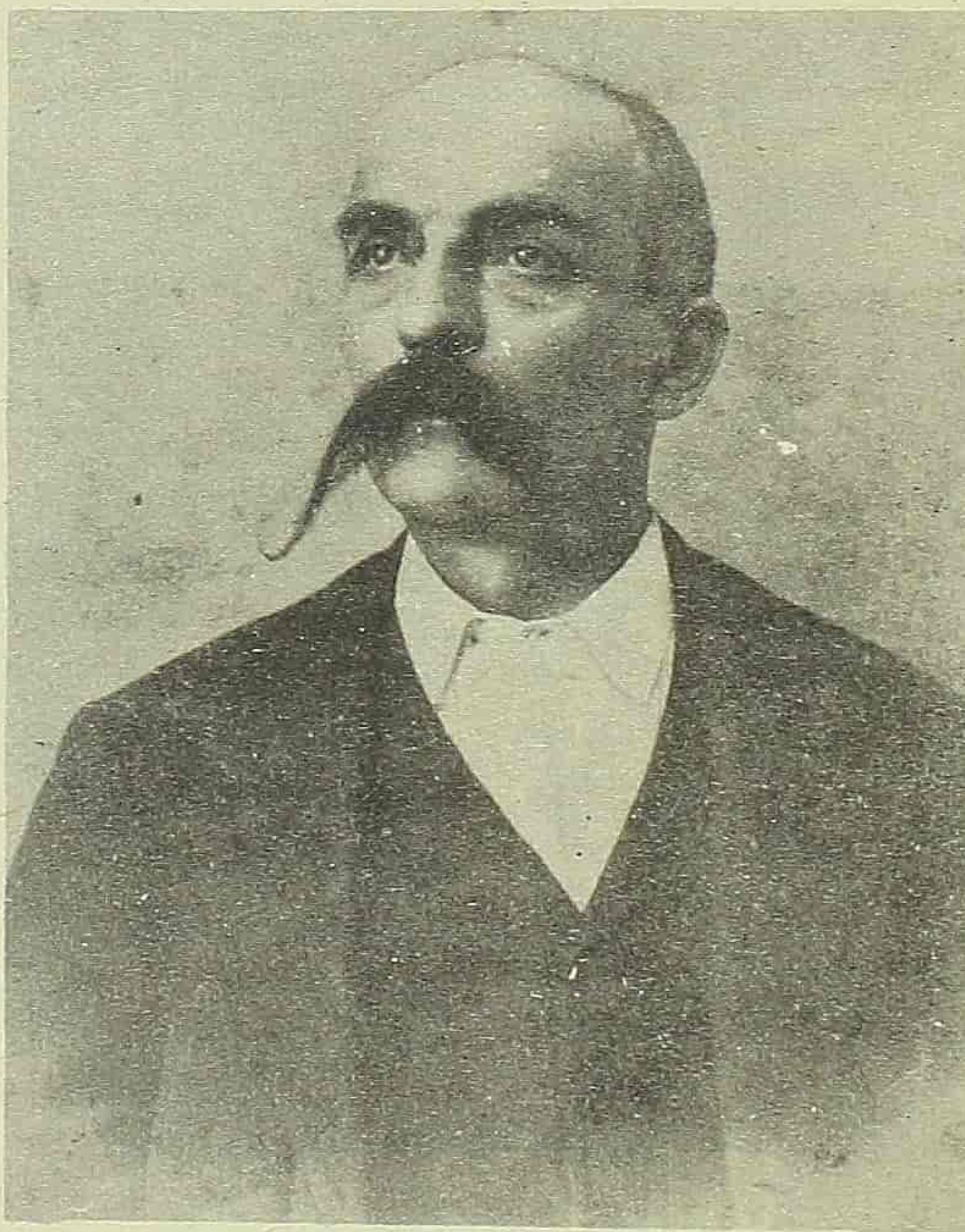
Као председник владе у јулу те године Пашић је пратио Краља Александра на његову путу у походе руском цару Александру III.

Доласком радикала на управу земље извршено је приближавање Србије Русији, у којој је Пашић, уз Митрополита Михаила, најбоље увек стојао. Приликом ове Краљеве походе цар Александар је рекао оне историски знамените речи, да до анексије српских земаља Босне и Херцеговине *никад неће доћи*.

— То знају у Бечу. Такав покушај био би фаталан по Аустрију, рекао је енергично Цар.

Речи великог Цара и великог нашег пријатеља врло су се брзо и обистиниле, на нашу велику срећу.

Приближавање Србије Русији није конвенирало разкраљу Милану. А када Пашићева влада уз то кроз Скупштину спроведе закон по коме је Краљу Милану одузето право да живи у Србији, да не би био сталан извор политичких трзавица, он подземним утицајима обори радикалну Пашићеву владу 9. августа 1892. Сада настаје страшна теревенка и силно прогањање радикала, крунисано — Горачићем. На насиљем спроведеним изборима либералима пође за руком, по цену проливања крви; да добију већину од неколико гласова у Скупштини. Али ова полицијом „изабрана“ Скупштина ни-

Самчо Савић, економ из Свештице, стари народни посланик

је стигла ни да пређе на рад, јер је изненади 1. Април, кога је дана Краљ Александар збацио не само насилничку либералну владу, но и Намесништво, које је ту владу подржавало.

Владу образује радикал Др. Лаза Докић. На изборима 18. маја радикали добију огромну већину, а за председника Скупштине би поново изабран Никола Пашић. Пошто се ускоро показала потреба, да смо јаче заступљени на руском двору Пашић одлази за српског посланика у Петроград. На томе је положају био врло користан, а остао је на њему све до 4. априла 1894. када је дао оставку у знак протеста, што се Краљ Милан, противно својој часној речи и одлуци Скупштине, вратио у Србију, да по њој вршља по своме обичају.

Радикална влада Саве Грујића пада и нижу се непарламентарне владе: Ђоке Симића, Светомира и Владана. За то време пукинут је и Устав од 1888. и реакција се потпуно зацарила. Радикали су били ван закона. У томе се деси и познати, како по свему изгледа вешто намештени, *Ивањањски атентат 1898* на Краља Милана. Видећи да је атентатор, један млади Босанац Ђура Кнежевић, промашио Краљ Милан је ту на лицу места гњевно узвикнуо:

Овај атентат је дело Николе Пашића и његових радикала!

То је био сигнал да се све што је радикал почне гонити као дивље звери.

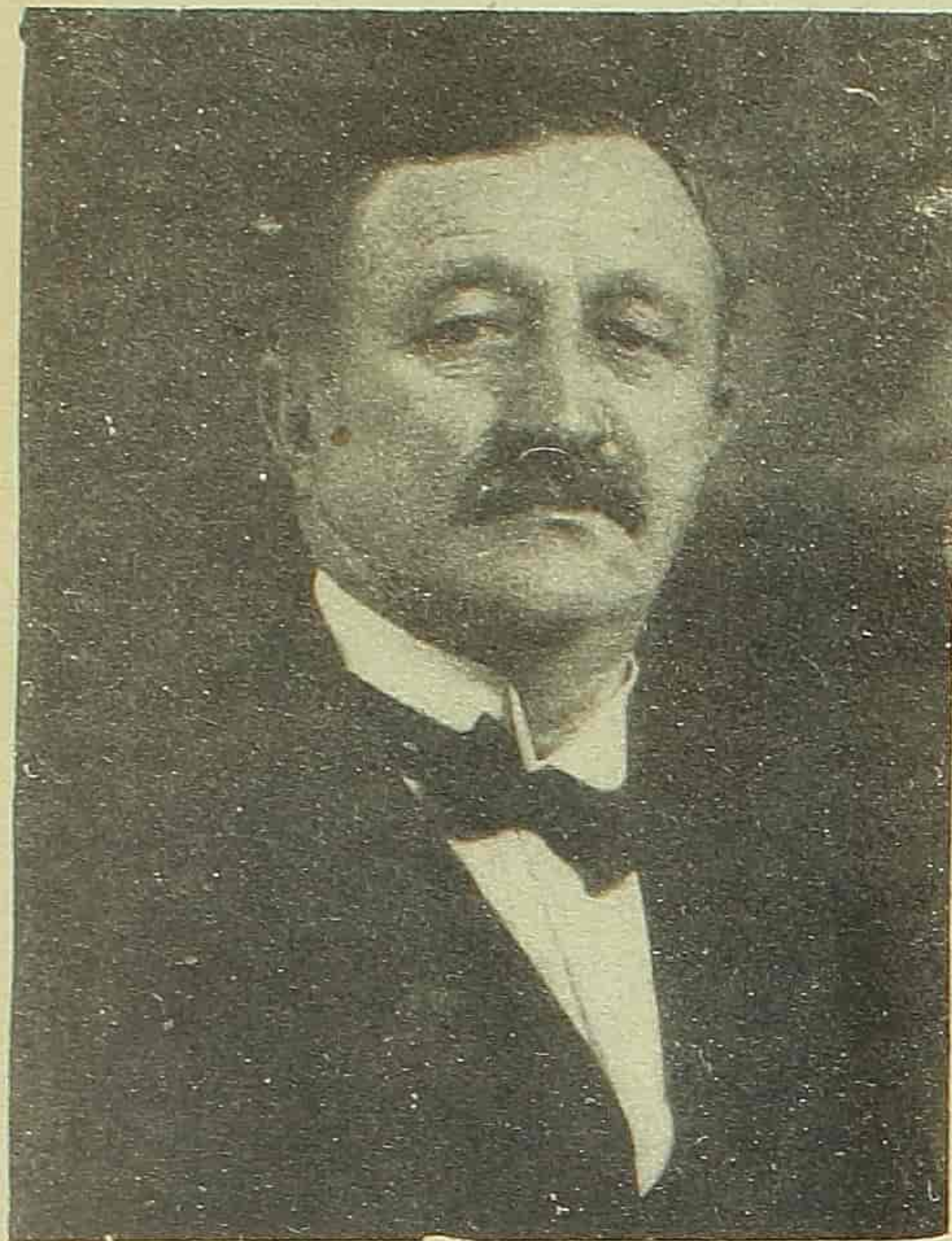
Још исте ноћи, на категорички захтев Краља Милана, чак противно жељи Владанове владе, буде оглашено ванредно стање за Београд и додунавски округ. У Београду се одмах образује Преки Суд. Масу радикала похалсише и бацише их у најгоре томруке, наравно све у најтежим оковима.

Никола Пашић је тек био пуштен из затвора у Казненом Заводу у Пожаревцу, где је био девет месеци у затвору по осуди суда за дело увреде Краљу Милану, коју му је нанео у једној својој нужној одбрани. Он је међу првима ухапшен, а за њим су следовали небројени други прваци из Београда и унутрашњости.

Силници су се постарали за лажне сведоке. Пашића су теретили нељуди, које никад није ни видео, да је у Пожаревцу у затвору претио разкраљу Милану, да ће бити убијен. Други, да им је причао у пожаревачком парку, како он мора Милана уклонити и смакнути.

Пашићу се радило о глави, јер је и цео атентат за то измишљен и уј-

дурисан. Милан је мислио да је дошао моменат да се курталише за на-век мрског му, јер опасног противника, али му то није ни овога пута пошло за руком. Милан је хтео по сваку цену да Пашић буде осуђен на смрт и ако је свакоме до очигледности било јасно, да је он у овој ствари потпуно невин. Миланове планове овога пута је помрсила Русија.

Јован Ђирковић, стари национални радник, вођа Срба под Турском, по ослобођењу стално народни посланик

Руска влада интервенисала је у овој ствари преко Немачке, а ова преко Аустрије, да Пашићу ништа несме бити. Благодарети тој интервенцији Пашић је од Преког Суда осуђен само пет година затвора, па и од тога одмах помилован с тим, да мора одмах ићи у „добровољно“ изгнанство у иностранство. Тако је Пашић морао опет у емиграцију у којој је остао све док Краљ Милан није дефинитивно оставио Србију, да се више ни мртав у њу не врати.

Пропустили смо напред поменути један колосалан успех Пашића и радикала за време ове реакције. То је била можда најлепша манифестација снаге Радикалне Странке у народу. Манифестација у толико значајнија што је изведена под реакцијом, која је немилосрдно прогонила и само име радикал. Био је то велики Радикални Митинг одржан 28. јула 1896. Митинг је био сјајан протест Народа против неуставног владања. Одржан је на Толчидерском Брду, јер није било у Београду другог места на коме би се могао одржати такав монстр-митинг, како су га назвали сами политички противници. Преко четрдесет хиљада бирача похрлило је на позив Пашића из целе земље, из најудаљенијих крајева, да покажу

властодршцима своју солидарност са својим вођама и њиховим радом. Похитали су, напустили своје послове, изложили се трошку и што је још горе прогонима власти, само да покажу да је Радикална Странка — Народ, који не допушта, да се без њега и против њега влада. Ова манифестација од које су озбиљно задрхтали властодршци, дело је енергије Николе Пашића, који је митингу по једногласној одлуци, и председавао.

Када је Краљ Александар „даровао“ нови Устав од 1901. са установом Сената Пашић је на првим изборима 1901. изабран за сенатора, на коме је положају остао кратко време, пошто је Краљ Александар тај свој Устав сам суспендовао марта 1903., да би само могао да смени радикале са места, која су по Уставу некретна.

С једне стране несрећна самовољна унутрашња политика, с друге брукса са измишљеним порођајем Краљице Драге даде подстрека једној групи младих родољубивих официра, да радикално пречисте са недрживим стањем. Резултат тога је крвави 29. Мај 1903.

Снага Радикалне Странке сада долази у могућност да покаже своју несумњиву вредност. И памет Николе Пашића. Одмах је повраћен, с малим изменама Устав од 1888. и тиме укинут и Сенат, као ненародна установа.

Године 1904. Пашић ступа у кабинет Саве Грујића, као министар спољних послова. У 1906. образује владу у којој је имао два портфеља: спољне послове и грађевине. Када се за време анексионе кризе образовао коалициони кабинет Пашић је у њему задржао свој дотадашњи портфељ грађевина.

Када већ спомињемо Пашића као члана владе као стручњака у свом фаху, да напоменемо данас већ мало познати факт, да је Пашић и као зналац своје струке био један од најбољих у својој генерацији и да је своју струку волео можда више но и саму политику, све док га крупни дотађаји не одвојише од посла за који се са пуно љубави стручно спремао. Противници, којима су били зазорни његови успеси, у своје време покушавали су да руше његов велики ауторитет износећи измишљотине о његовој стручној спреми. Као и све друго што су противу њега износили и то је била само обична пакост. Као стручњак он је оправдао добар глас одмах чим се повратио са школовања. Као инжињер министарства грађевина он је изградио нацрт трасе прве железни-

чке пруге у Србији. А као стручњак он се показао и достојан поверења на пословима у Крушевцу и Пожаревцу, где је у младости био општински инжињер. Шта више Пашић је имао амбиција да буде професор, мислим путева и мостова, на техничком факултету тадашње Велике Школе, на шта је имао и законског права по одличној школској сведоци и врло солидном стручном знању. Тражећи катедру он је чак био готов да умери своју политичку агресивност, али јер се није хтео дефинитивно одрећи свог политичког мишљења, нити одрећи дотадашњег, великим успесима праћеног политичког рада, био је одбијен. Насилничке владе, против којих се он борио, нису свом опасном противнику, без обзира на његове ванредне квалификације, хтеле дати тако угледан положај. Страховали су, да би тиме још више допринели његовом већ тако великом угледу, а као опасном противнику нису хтеле његов престиж појачавати. Бацивши се после сав само и једино на политику, која га је потпуно апсорбовала, није стигао више, да се бави својим стручним

Марко Комненић, вођа бокелских Срба и народни посланик

стварима. Ипак је као министар грађевина, у више наврата, показао ретку стручну спрему и велико занимање за послове у којима је био како се каже „печен“ и који су били идеал његове младости.

Темељну стручну спрему, он се показао темељан у сваком послу кога се латио, документовао је и на положају председника општине престо-

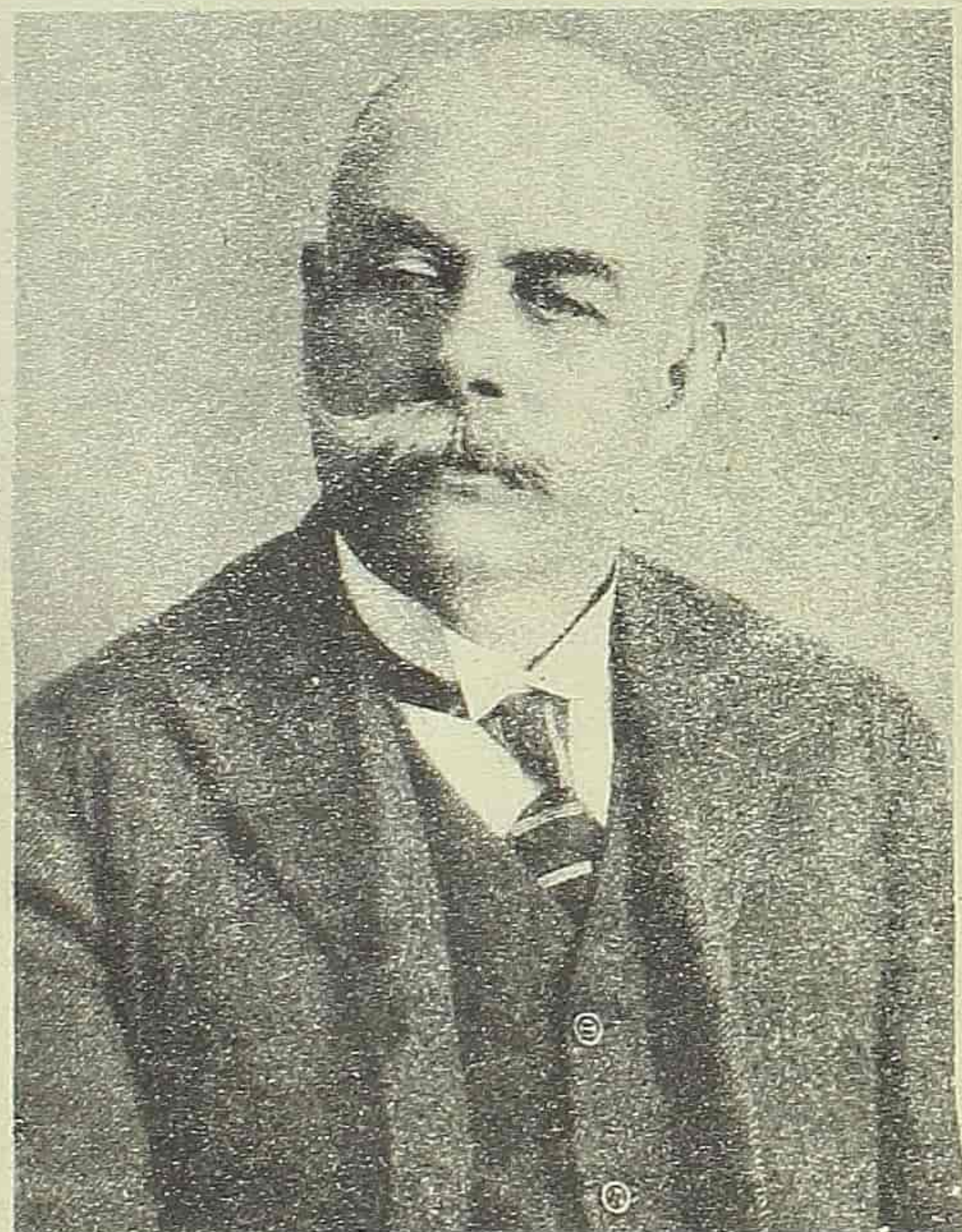
нице Београда, које је место заузимао у два маха, 1890—91. и по други пут 1897. године.

Председник заједничке радикално-самосталске владе постаје 8. октобра 1910. и од тада је, са незнатним прекидима за кратко време, стално на челу владе Србије и после сјајних победа у тешком рату, Краљевине свих Срба, Хрвата и Словенаца, први пут уједињених у једну државу, огромним делом баш заслугом овог Великог Вође Највећег Нараштаја нашег народа.

Године 1910. изабран је за државног саветника и постављен за председника Државног Савета на коме је положају остао све до скоро.

Главне своје успехе Пашић је постигао у вођењу спољне политике. Пашић је ту недостижан. Он је брод Србије, који се давио у бари непријатељске Аустрије, привео у бистре воде братске Русије. Од ране своје младости вруће је заговарао братске односе са Бугарском и постиже, да и тај свој сан оствари, да буде творац знаменитог Балканског Савеза, који је срушио Турску империју и одагнао је из Европе, а мајци Србији присајединио вековима отргнуте крајеве од Јавора до Беласице и Охридског Језера. Под његовом управом освећено је Косово и покајана Сливница.

„Његовим гестом — а он је одвише мудар, да не би знао, какву је беду значио његов гест и за њега лично и за његову земљу — примила је цивилизација провокацију пруског варваризма”, рекао је славни енглески премијер Лојд Џорџ. Он прима рукавицу коју нам у лице бесно и охоло баца моћна хабсбуршка импе-

Јевта Поповић, стари радикални борац, начелник Генералне Железничке Дирекције у пензији

рија. Прима јер је својом мудро политиком обезбедио малој Србији помоћ целог културног света. Мала али духом и пожртвовањем велика Србија рађа моћну, велику и у свету цењену Југославију. Уједињени смо али у прах и пепео уништени спољни непријатељи ускрсавају у слугерањама порушене монархије, којима помаже и завист побеђених суседа. Пашић се не устручава да се и са овим подземним силама стави у коштац. И као што је са правом виртуозношћу припремио и ретким схватањем стварности обезбедио крајњи повољан исход: тако велику творевину, умно обезбеђује од подривања унутра и узнемиравања споља.

Приближавање Србије Русији извело је с великим успехом Пашић. Ближу везу са руским службеним круговима он је ухватио још за време емиграције, када је дошао у присне односе са Петроградом и те односе с пуно поверење развијао је он и Радикална Странка стално и тиме нам обезбедише помоћ моћне Русије у данима Србијиног „бити ил' не бити”.

Видов-дански Устав његово је дело; дело његова ума и снаге, његових бистрих погледа у напред, увиђавности и његове ретке довитљивости и још веће одлучности и решености. Он је увек доносио добро промишљене и промерене одлуке, дубоко простудиравши ствар, а кад се на нешто одлучи онда смело корача напред и свакад је умео своје намере да приведе у дело. Давши темељним законом добру основу моћној држави, тешкој тековини, Пашић, проницљива духа, одмах прелази на осигурање с поља и жури се да сврши све што је потребно за обезбеђење целине државе, да би јој осигурао јак и чврст положај у свези великих западних пријатељских и савезничких сила.

Споразум са Италијом о пријатељству диктирала му је добро схваћена заједница интереса и заједничка сигурност. Још од Крфа Пашић на томе помно ради. Споразум с Италијом велико је дело победе непријатеља унутра и одстрањење могућих трзавица са стране непријатеља споља. Мала Антанта дело је његова проницава духа. Велико своје дело обезбедио је он споразумом и савезом са пријатељском Француском, за коју нас вечно везује захвалност и заједнички прсливена крв за ослобођење народа и дело истинског мира.

„Пашић је један од највећих државника нашег доба. Поред Поенкареа, тешко му је ко раван међу ев-

ропским државницима”, написао је угледни прашки „Час”, поводом уговора са Италијом.

„Режим Пашића је био један патриотски режим у коме смо дошли до великих националних успеха”, признаје Крста Цицварих.

Његовом далековидом патриотизму, по речима Лојда Џорџа, много дугујемо. Врло много. Пашић је наше највеће политичко име, најкрупнија наша политичка фигура, неспорно наш најзаслужнији национални радник, јер је он радом од скоро пола века много допринео делу модернизације Србије и стварању Уједињења целе нације.

Први и најзаслужнији син Велике Отаџбине, то је Никола Пашић.

И још нешто више: *Никола Пашић је најизразитији Геније Српског Народа, који испољава све менталне особине наше снажне расе.*

Као такав он је достојно представљао Србију у два маха на међународним конгресима Мира, као први члан и шеф наше делегације. Први пут 1913. у Букурешту, где је закључен познати за нас тако повољан мир, којим смо потпуно очували све тековине рата с Турцима и Бугарима и постали пуноправни господари целе Старе Србије и највећег дела Македоније. Други пут на великом светском Конгресу Мира у Паризу, 1918., после коначног пораза централних сила, где је Версаљским Уговором обезбедио у идеалном смислу наше Државно Јединство и своје дипломатске напоре и успехе крунисао светлим ореолом: *уједињеном Краљевином Срба, Хрвата и Словенаца.*

Најстарији наш државник, он је и најстарији наш новинар.

Пашића као новинара јавност недовољно познаје и ако је он један од наших *не само најстаријих но и најбољих новинара.* По смрти Светозара Марковића, који је умро 26. фебруара 1875. у Трсту, Пашић је тај који прихвата не само његов политички но и новинарски рад. На „Старом Ослобођењу” видимо Пашића опет као првог међу друговима, од којих нарочито вреди напоменути све покојне, Перу Тодоровића, Перу Велимировића, Стеву Милићевића, Миту Стојановића (погинуо у борби на Адорцу), Срету Анђелковића и т. д. Старајући се да радикална штампа, као најјаче агитационо средство, буде што боља он је пронашао новинарски таленат у Стојана Протића и он је Стојана привео новинарству привезавши га за „Самоуправу”. И на „Самоуправи” Пашић, по тврђењу доброг познаваоца прилика и односа у Ра-

дикалној Странци Рапе Милошевића, остаје веома активан у сарадњи на листу. Он је био тај који је давао тон у листу при претресању појединих питања. Како онда пре више од четрдесет година тако *све до данашњега дана*. Многи најјачи чланци,

Др. Момчило Ивковић, дугогодишњи народни посланик, државни подсекретар за Аграрну Реформу, председник Удружења Лекара Краљевине С. Х. С.

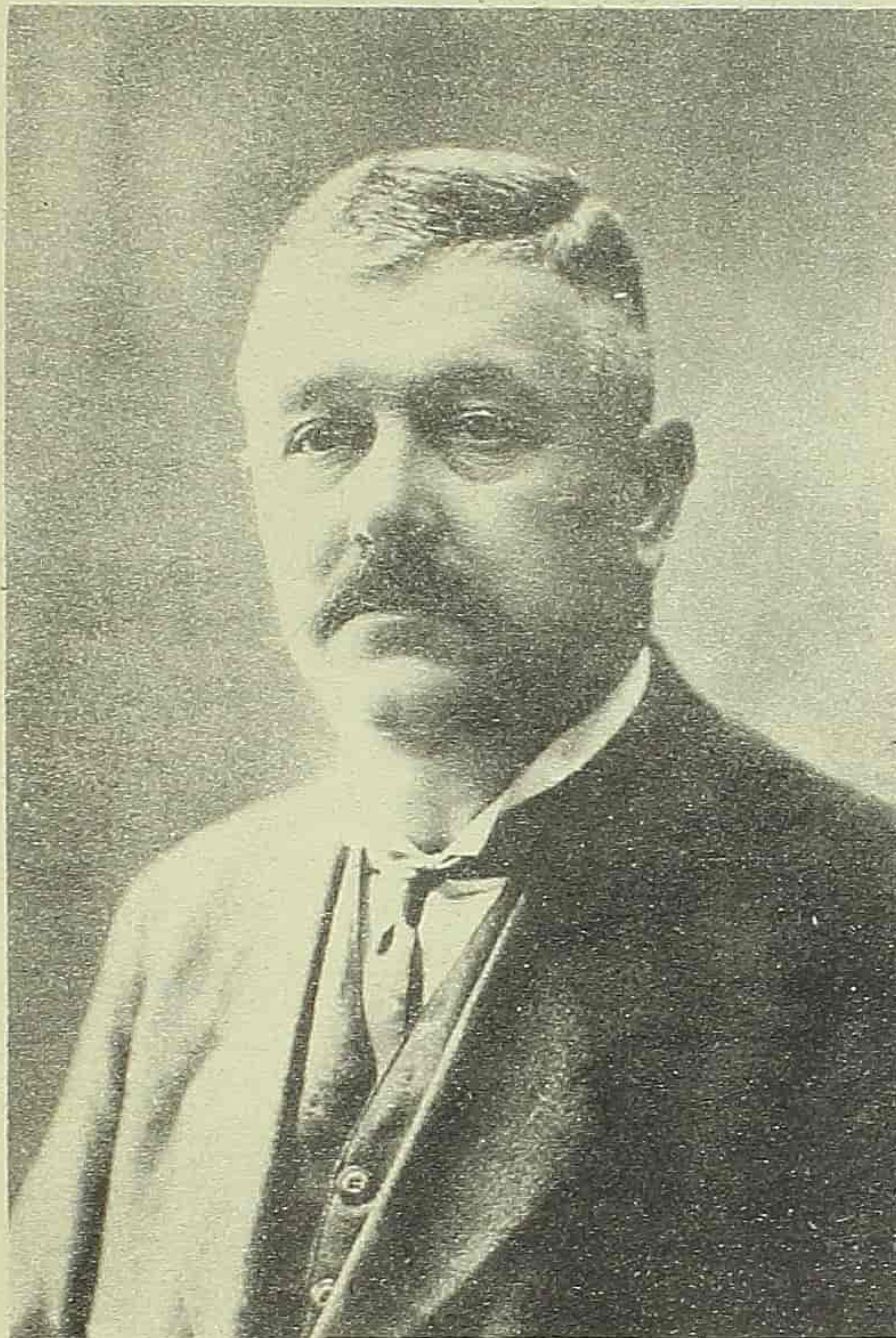
који су хваљени као ремек дело вештог пера Пера Тодоровића, у ствари су били из мајсторског пера Николе Пашића, који је и сам настојавао да у томе сачува своју анонимност. Познато је какав је силан упечаток изазвао чланак у „Самоуправи“ под насловом „Разорување народне војске“. Тај је чланак због своје силе тада у свима круговима приписиван Тодоровићу и можда шира јавност не би никад ни сазнала, да је Пашић његов аутор, да на Преком Суду у Зајечару није због њега тражена глава Пера Тодоровића. Овај чувени Пашићев чланак изазвао је у своје време, објављен је 30. јула 1883., читаву буру у тадашњој напредњачкој штампи, а владин орган напредњачко „Видело“ крстило га је именом „Не дајте оружје“. На преком Суду овај је чланак оптужен као „позивање народа на буну“. То је свакако један од најјачих чланака, као што је говор на Илијној Води један од најјачих Пашићевих говора. Обоје били су од пресудне важности за живот и рад Радикалне Странке, творевине духа и енергије Николе Пашића. И онај говор и овај чланак два су можда најчвршћа стуба у темељима Радикалне Странке и улазе у њену историју као два велика момента.

Чланак „Разорување народне војске“⁵⁾ угледао је света у време велике запетости између радикала, који су већ представљали готово цео народ, и Краља Милана и његове насилничке владе по имену напредњачке, у ствари врло назадњачке. То је управо почетак онога времена када се у залуд просипала снага једног самосвесног народа и једног несумњиво талентованог али одвише настраног и невероватно ћудљивог самодршца.

То је оно време за које сам Краљ Милан вели, у писму Милутину Гарашанину из Беча 8/20. фебруара 1891. да је с напредњацима радио што није требао „упркос више пута са свим јасно манифестованој жељи *целога народа*“, а против радикала, којима признаје „да су бар имали грађанске куражи, да се боре отворено и искрено противу човека, који је био њихов владајући суверен“.

Преки Суд у Зајечару је овај чланак узео као *главни доказ* у оптужби противу чланова Главног Одбора када је за њих тражио смртну казну.

У оптужби се каже, да је судећи по тону, по стилу њих писао главни

† Пера Шантић, трговац из Мостара, првак Херцеговачких радикала

сарадник „Самоуправе“, оптужени Пера Тодоровић, с тога се он и оптужује као главни кривац у позивању

⁵⁾ За разумевање овога морамо напоменути, да је од српско-турског рата државно оружје остало у рукама народне војске (резервиста), те су у случају мобилизације имали доћи на зборно место са оружјем и спремом, која је за време мира дотле била поверена њиховом чувању.

народа на буну путем штампе, а сви остали као његови саучесници, јер су као одговорни представници странке могли а нису спречили такво писање. Зна се да је Пера Тодоровић већ онда *важио* као наш најбољи публициста, па се по томе мо-

Др. Иван Гмајнер, адвокат из Загреба, првак радикалне странке међу Хрватима

же оценити истинска публицистичка вредност Николе Пашића, чији су чланци били тако сјајни да су их приписивали нашем најбољем стилисти.

На претресу Пера је на часну реч изјавио, да он није писац тога чланка и да је тек доцније дознао, да је чланак писао сам Пашић.

— „Style c'est l'homme!“⁶⁾ упаде му у реч, председник суда Рајовић.

— Ја вас уверавам часном речју да нисам писао.

— Онда сте га очешљали, одговори Рајовић, коме такође није било познато, да је Пашић такав мајстор на перу.

— Ни то нисам, јер сам тада био у Рајхенхалу.

Видећи да суд сумња у његов исказ Пера се обрати на Рапу Милошевића, од кога и знамо овај детаљ, да потврди његове наводе, што је Рапа и учинио, јер је у то време и сам био у редакцији па му је то било познато.

Но и после тога Пашић је остао велики али увек анонимни новинар, чијим су се чланцима многи дивили, а да нису ни знали да су његови.

Колико је утисак тога чланка био силан једновремено и на народ, који се листом сврстао у редовима Радикалне Странке, и био готов ићи и у ватру и у воду за својим вођама и на

⁶⁾ Стил одаје писца.

напредњачку владу и Краља Милана, који су озбиљно зазирали од радикалне снаге, због чега су познатом тајном конвенцијом себи обезбедили помоћ Аустрије противу свога рођеног народа, сведочи историски факт, да је извршење разоружања задржано за два месеца, све до 23. септембра, када се прешло на њено извршење, јер се, по осигураном залеђу, с планом ишло за тим, да се народ изазове на оружан отпор, као што је и било.

Небројени су чланци Пашићеви у главном партиском органу. Готово стално он их пише, а када је одвише заузети својим многобројним и тешким функцијама у влади и странци, други их пише, али увек и само по његовим инструкцијама, те је он, што је у широј јавности слабо знано, од увек главни стуб „Самоуправе“.

Када је по Балканском рату објављен Пашићев експозе о томе многи су му се дивили а многи, чак и партиски људи, мислили и веровали, да је ту стилистички сјајну ствар написао Стојан Протић. То веровање је ишло дотле, да је чак и један од наших ваљаних новинара и добрих познавалаца Пашића на перу упитао Стојана Протића, да ли је он писац тога експозеа за који чак и бечка „Нова Слободна Преса“ није могла на ино но га је назвала „мајстер-штик“, или да ли га је бар он стилизовао или дотерао?

Одричући категорички да је ма каква удела у овоме имао Стојан је одлучно и самоуверено рекао:

— Писао је сам Пашић. Ја ту ни пера кључио нисам. А и на што би? Никола је бољи новинар и од мене и од тебе!

Као политичар Пашић има још једну лепу код нас прилично ретку особину. То је његова толеранција. У политичкој толеранцији он је далеко измакао испред свих наших политичара. Увек чврста карактера он се никад није загревао ни руководио осећајима политичке освете и увек је настојавао да ти осећаји не отму маха ни код других. Није партиски искључив. Никад ни у пуном јеку политичке борбе код нас често вођене са врло мало скрупула није био искључив партизан. Узвишен над садашњицом он није злопамтило и зна увреде праштати. Он живи и ради за будућност и тек када га будемо изгубили осетиће се права мера његове вредности.

За свој полувековни савесни и ваљани на свима пољима рад за Народ, Краља и Отаџбину Пашић је стекао небројена признања и одлико-

вања: од Народа стално безгранично поверење, од Краља сва највиша одликовања, која постоје као знаци признања за најбољу децу Отаџбине. Пашић је један једини срећни, који има част да има ленте свих српских ордена: Карађорђевог Звезде, Белог Орла, Светог Саве и Таковског Крста. Он је међу нашим државницима, једини, који има највећа одликовања свих савезничких држава: Енглеске, Француске, Италије, Белгије, Грчке, Румуније и братске Чехо-Словачке, као и готово свих осталих европских држава. Братска Русија, у којој је Пашић најпопуларнији Југословен, окитила је груди патријарха словенских политичара свим својим највећим одликовањима, па чак и двоглавим Белим Орлом, Петроградско Друштво Словенског Научног Уједињења и чувено Славјанско Општество изабрала су

Илија Михајловић, трговац из Аранђеловца дугогодишњи народни посланик,

га за свога почаснога члана. Братска Пољска, да нарочито истакне колико цени заслуге српског премијера за обнову Пољске одликовала га је орденом Белог Орла. Овај орден је један од првих и најстаријих у Европи, установљен је још у 14. веку и њиме се могу награђивати од странаца само и једино владоци. Изузетак од тога, за пуних седам векова, учињен је само за два у истини данашња великана Европе: за славног француског маршала Фоша и нашег великог Пашића. Када први људи целог света и представници великих држава овако цене нашег великана колико тек ми треба да се поносимо што га имамо и да смо срећни да се можемо користити и његовом мудрошћу и његовим великим угледом у свету.

Пашић је међу државницима Европе један редак феномен, који је и у дубокој својој старости, по снажној својој природи, крепак и духом и телом. Снажна борбена природа он свој живот одржава не миром но непрестаним радом, сталном борбом у којој се он не умара, која њега напротив јача. Тако се једино може објаснити готово загоњена чињеница, да он водећи политику читав један леп људски век, а државну управу, кроз најтеже буре, више од четврт столећа, не само није посустао но га видимо потпуно свежа као првог у новој борби, која је, како је врло лепо константовано у првом реду довршење националне борбе: између новог духа, који хоће велику будућност, и старог духа, који хоће малу прошлост. За велику будућност Пашић се сав залагао целога свога живота па њеном обезбеђењу ето посвећује, са пуно одушевљења, и дане заранка свога живота, коме ће се потомство побожним поштовањем дивити.

За правилну оцену те његове ретке снаге ваља нарочито узети у обзир факт, да је он живео и радио на тако запаљивом тлу Балкана и у доба када је политичар његова духа и менталитета водећи политику увек лебдео између живота и смрти. Ни смртна осуда, ни изгнанства, ни тамнице њега нити су поколебали ни уморили.

Још на послу он је данас наша највећа политичка драгоценост. Младићским одушевљењем и снагом једног исполина Пашић, као једна Голјатска фигура, и данас се налази на челу државне управе. И данас води прву реч у држави, и данас у њој важи као човек без кога се не може. А колико Народ у то верује, да се без старог лава не може сведочи она из народа излетела крилатица: Нема владе без седе браде!

Нека би наша велика и у свету слављена држава, створена његовом сарадњом, вођена његовом мудрошћу и политичким тактом, заштићена његовим ауторитетом у земљи и пред културним народима и цивилизованим земљама, ослањајући се на његово дуго искуство и о-сведочену мудрост, пошла што брже потпуној консолидацији и општој срећности, јер то је и једина жеља нашега омиљеног Баје, жеља за чије је остварење он увек непоштено залагао себе свим својим бићем.

Част му зато! Хвала! Слава!

На Светог Николу 1924.

Душ. Мил. Шијачки.

НИКОЛА ПАШИЋ У ПОЛИТИЧКОЈ БОРБИ

Изванредна способност Николе Пашића у политичкој борби утврђује се већ самим фактом, да је он *потукао све своје противнике*, како у туђим странкама, тако и у својој властитој странци. Тој победи Николе Пашића, несумњиво, највише је допринела *ведра и мирна присебност*, и здрава и силна, *логичност* његова...

Некако пред светски рат, у „Српској Застави“ објављен је био један врло оштар напад на Пашића, у коме се тврдило, како ће ускоро, пред Министарски Савет, доћи на решење једно озбиљно државно питање, и како ће Пашић учинити, да се то питање реши у интересу његове странке

Кад сам тај напис поднео господину Пашићу, питајући шта да одговорим на њ, он, пошто је мирно прочитао тај напад, одговорио је:

— Боже мој! *ово су са свим луди луди!*... Ово питање доће ће на решавање кроз месец дана, и решиће се *како треба*, и како *мора да се реши*. Одговорићеш, дакле, да је ова тврдња неистинита, али *немој много на томе инсистирати*...

— За што? запитих ја у чуду.

— Знам, они ће и даље ово тврдити. Ти их пусти!.. Кад се ствар сврши, видеће се да су они тврдили једну *неистину*, те ће *имати више да се сидуе!*

Ја се осменух!

— Јест, јест, рече г. Пашић; *што ти да их учиш памети, кад су луди?! Нека и даље тумарају!*...

Кад сам, истога дана, у вече, уз смех, испричао ту ствар пок. Стојану Протићу, он ће рећи:

— Јесте, Никола је силно *еквилибриран човек!*.. Тога је *тешко наљутити, и избити из такта!*

— А ја, додах на то, кад нешто погрешим, и кад се наљутим на себе сама, по недељу дана, идем као *пребијено псето*, и формално одболујем!..

— Јао!.. И код мене ти је тако *цикну Стојан*. То су оболели живци!.. А у Николе, заврши Стојан, живци су као *конопци!*..

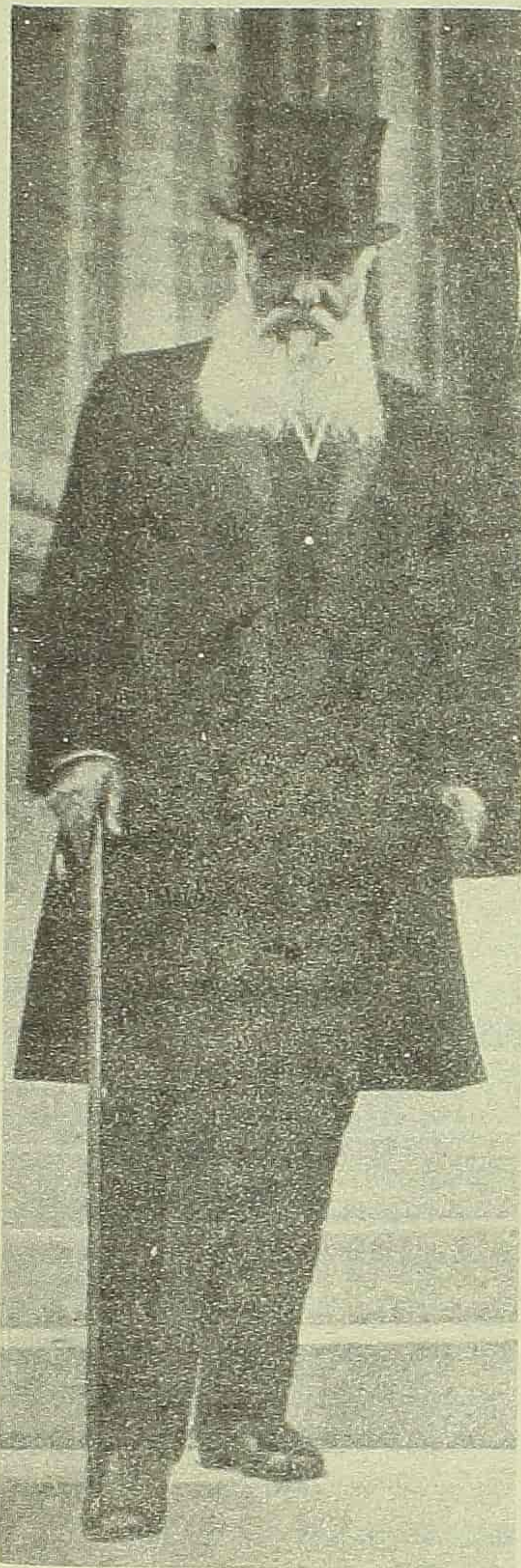
За време светскога рата, у Нишу, почетком 1915. године, запитам једнога дана г. Пашића, шта да радим поводом врло оштрог и врло лажљивог писања бугарске штампе о нашој земљи.

Господин Пашић замисли се мало, па ће рећи:

— Знаш, Бугари лудо раде!.. Али, *што они луђе раде, то је боље за нас!* Дакле, ти ћеш одговарати на њихове

оптужбе, и обарати их поузданим чињеницама. Али, *не смеш бити одвише агресиван*, јер би нам то могли замерити савезници, који раде све што могу, да привуку Бугарску на нашу страну..

Те наредбе држао сам се мало дуже времена, али, кад је пок. Стојан Протић, осуо оштрим чланцима на Бугаре, *осоколи се и ја!* Еле, једнога дана, у суботу, изађе у „Самоуправи“ један врло оштар чланак Стојанов против Бугара. У недељу, у Нишкој Бањи, у броју од недеље, прочитам, наравно по наредби г. Пашића, *ограду* од стране редакције од поменутог Стојановог чланка, о чијим се политичким погледима говорило,

Никола П. Пашић

да нису израз редакције, него израз *мишљења једног њеног сарадника!*..

На здравље!.. „Самоуправа“ демантује Стојана Протића!.. Лако је било погодити шта ће из тога изаћи!..

У понедељак у јутру, одем ка госп. Пашићу, за нова упутства.

Госп. Пашић, и ако љут, рече хладно:

Заборавао си што сам ти рекао! Од сада, мораћеш све чланке о Бугарској носити на преглед г. Јоци Јовановићу..

— Брњица! помислих у себи.

Одмах по том одем г. Јовановићу да га упитам о упутствима која му је г. Пашић издао.

На моје питање о томе, г. Јовановић рече:

— Јова зна шта треба да пише о Бугарима, али је *много љут на њих*, рекао ми је г. Пашић. Ви ћете остављати идеје у његовим чланцима, али *ћете ублажавати оштрине израза*..

— Је ли то све, запитих г. Јовановића.

— Све, одговори он.

— Лепо, рекох ја. Можемо ми писати и академски.

После тога, у „Самоуправи“ је објављен низ чланака под насловом: „Братски разговори“. Г. Јовановић скоро ништа није у њима мењао, јер су били написани у духу наредбе г. Пашића. Једнога дана, г. Јовановић ми рече:

— Бугарски листови осули живу паљбу на г. Стојана, због ваших чланака.

— Добро је, рекох, значи да су погодили у мету, кад се Бугари љуте, и ако су без оштрине у изразима. А г. Стојан је у Врњцима, те неће ни знати за те нападаје...

Од тога времена, била је *протрчала црна мачка* између Николе Пашића и Стојана Протића. Стојан *није хтео више ни да чује за „Самоуправу“*, и отишао је у Врње, где је остао до евакуације. Разлаз између Пашића и Стојана био је тада већ јавна ствар.

Из каснијих излагања политичара сазнао сам, да је тај разлаз потекао због тога, што је Пашић, ради образовања коалиционог кабинета, морао жртвовати Стојана. Та је версија, свакојачко, тачна, али ја ипак не могу да се отмам од утиска, да је инцидент у „Самоуправи“, бар у извесној мери, *допринео да дође до тога разлаза*..

Никола Пашић, као Шеф странке и Председник владе, никад и никоме, *није допуштао да прелази преко његових погледа!*.. Душа ваља, ти погледу *увек су били тачни, и засновани на поузданим и стварним чињеницама*..

Београд, децембра 1924.

Јов. В. Несторовић,
новинар.

СЕЋАЊЕ НА ЕМИГРАНТСКЕ ДАНЕ

— ПРЕЛАЗАК ГРАНИЦЕ 1883 — БУГАРСКО ГОСТОПРИМСТВО — ЈАША ТОМИЋ И СРПСКА ЕМИГРАЦИЈА
У БУГАРСКОЈ — ПАШИЋЕВ ДОЛАЗАК — СВЕ ЈЕ СВРШЕНО! — ЈАШИНО
ПЕВАЊЕ О БУНИ — ЕМИГРАНТИ О ЈАШИ —

Последњег дана октобра месеца 1883. године, освануо сам на граници. У тимочкој долини ноћас је ромњала јесења киша, а на граничним висовима појавио се јутрос први снег. Пешачећи целу ноћ, прешао сам границу без тешкоћа и једном којом стазом спустио се низ планину најближем бугарском селу Раковици. Упућиван од сељака, на које сам наилазио, доспео сам општинској судници, која је у исто време била и сеоска крчма. Ту сам застао председника с његовим биром, представио се и у кратко рекао, зашто сам прешао границу без пасопа.

Председник ме је саслушао и стао ме храбрити:

— Недејте страхувате, у нас влада је конституција.¹⁾

А затим је приступио испитивању мога имовнога стања:

— Пари имате ли?

Покажем свој новчаник у коме је било четири дуката у злату, што сам новајмио од ређака, који ме је допратио до границе и четири динара сребра, затим цешни револвер и кишобран, који ми је тако добро послужио у одбрани од чебанских паса.

— А, такви хора не идат сас малко пари.²⁾

И приступио је претресу уз припомоћ бирова.

Пошто су ме претресли до нага задовољили су се да поделе са мном златну монету и да ме затим обавесте, шта даље предстоји.

— Одморите се малечко, а подирште ви поваждам в Кула до околиски началник.³⁾

Неиспаван, уморан и изнемогао после догађаја последњих дана пружио сам се по једној узаној клупици сеоске направе, која је представљала намештај суднице и заспао мртвим сном, који у осталом, није могао дуже трајати, јер је ревносни председник желео, да се час пре опрости незгодног госта.

Пробудили су ме. Један наоружан сељак стајао је пристојно у судници и чекао. Председник ми је објаснио, да је то мој спроводник и пружио му отворено писмо за срескота начелника у Кули, а мени одлучно рече:

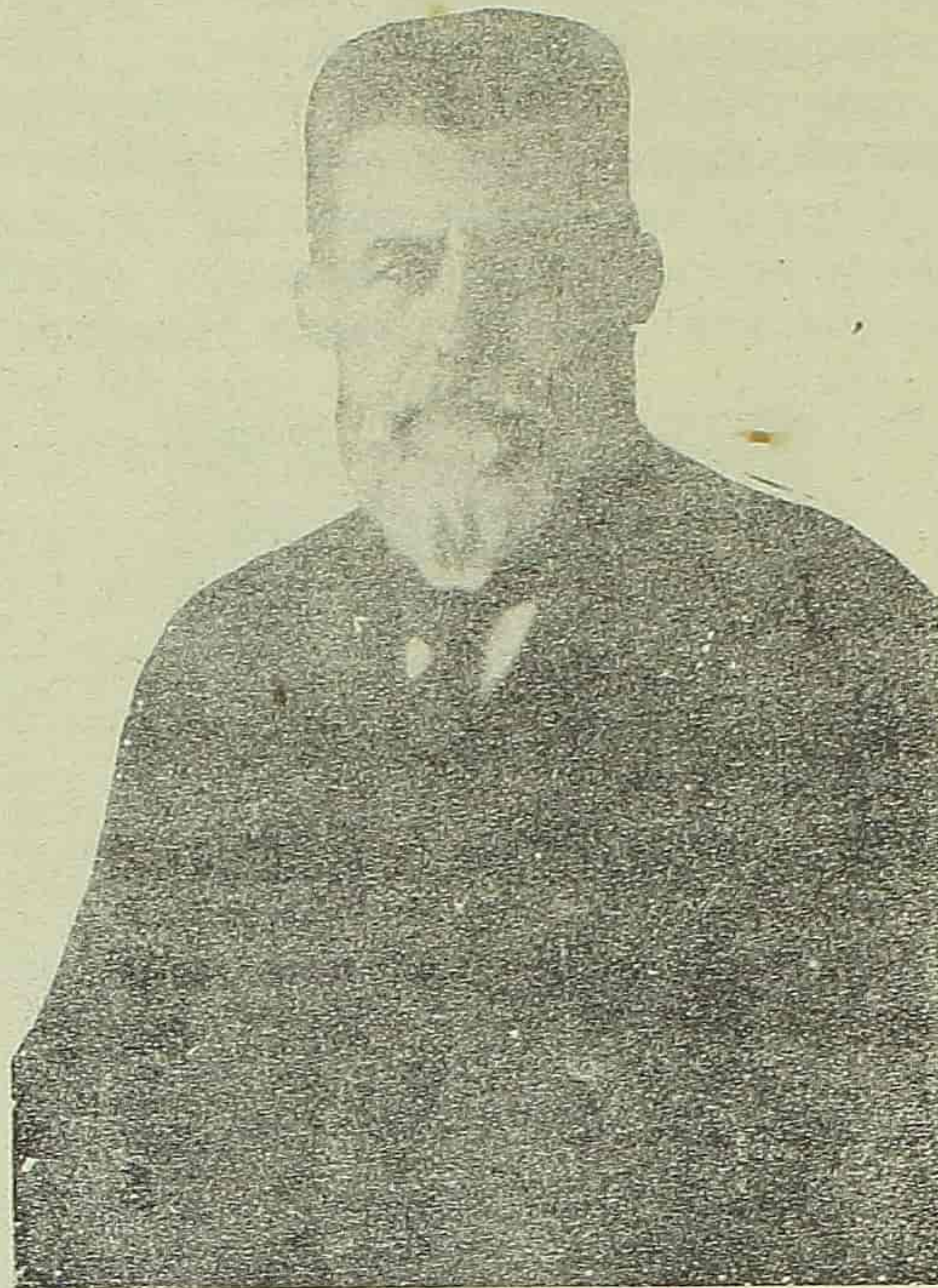
¹⁾ Не плашите се, код нас влада Устав.

²⁾ А, такви људи не путују с мало новаца.

³⁾ Одморите се мало па ћу вас после спровести срескотом начелнику у Кулу.

— Вставај да отивате.⁴⁾

Пред судницом мој спроводник се прихвати свога коња, а за мене не беше приправљено никакво саобраћајно средство; јасно је било да треба пешачити.

Аца М. Станојевић, дугогодишњи председник Народне Скупштине, уз Пашића најугледнији радикални првак

Осетио сам све незгоде од овако спремљенога спровода, па се обратих председнику:

— Зар не бисте могли наћи и мени једнога коња; платићу кирију колико је право.

— Това неште може да биде, у нас је ред и конституција.⁵⁾

Али ја сам уморан, а пут до Куле далек; ја не могу, да издржим пешачење поред коњаника; и осим тога, то се неће противити вашој конституцији.

— Да млчиш!⁶⁾

Ућутах после овако љубазног и убедљивог одговора, а још љубазнији спроводник изгура ме испред себе и тако кренусмо: ја пешке напред, а он на коњу позади.

Овакав је ред остао непромењен до саме Куле и није ми једном само тога дана падала ружна мисао и могућа претпоставка, да мој спровод-

⁴⁾ Устани да идете.

⁵⁾ То не може бити код нас је ред и Устав.

⁶⁾ Да ћутиш.

ник може однети околиском начелнику кметово писмо без мене — у славу конституције.

Касно у вече, било је прошло девет часова, стигли смо у Кулу. Околиски началник био је љубазан, да ми дозволи да проведем ноћ у једној крчми. Нешто касније дошао је био и окружни управитељ, мој познаник из Србије. Но ја сам о томе тек сутра дан сазнао и с њим се видео.

Како сам дошао у крчму, пао сам уморан на један општи кревет застрасуром и заспао. Тек ме је био ухватио сан осетио сам, да ме неко дрма и буди, но мени није било лако да се пробудим. Кад отворих очи с изненађењем видех поред себе Николу Пашића, Јашу Томића и Владу Милојевића, уредника „Посе“.

Сви у путничкој опреми. Јаша је нарочито падао у очи. На глави му велика јагњећа шубара, сако-капут одговарао је блузи, о појасу револвер, на ногама високе чизме.

— Шта је? Је ли свршено? — пита Пашић.

— Јесте, све је свршено; покрет је утишан.

И испричах неке појединости о томе.

— Можда ће се моћи прикупити нешто људи у вашем крају, па да наставимо? — пита Јаша.

— Не верујем; сад је управ најмање изгледа за то.

— А ако бисмо ми прешли границу и појавили се у народу?

— Ни у том случају.

Сањиву и уморном није ми било до дужег разговора и објашњавања; једва сам могао рећи то неколико речи; па се окренух на другу страну да продужим спавање.

Сутра дан рано Јаша и Влада онако опремљени отишли су на Вршкучу где се налазила погранична царинска власт бугарска, одатле су неопажени прешли на нашу страну, осматрали положаје, које је дан раније држала наша стајаћа војска, пропитивали очевидце догађаја и разбирали о моменталној ситуацији, па се у вече вратили у Кулу.

Јаша је у то доба био у редакцији „Самоуправе“. Писао је живе и ватрене чланке и није један од тих чланака приписиван Пери Тодоровићу. Кад су чланови Главног Одбора у последњем часу одлучили, да се уклоне из Београда и да иду у народ, Јаша је изабрао друштво Пашићево

Пашићева Влада и последња Народна Скупштина Краљевине Србије на Крфу 1916. Председник Пашић био је на путу у Русију.

и пошао са њим у намери да преко Бугарске пређу у црноморски округ где је покрет био нешто живљи, и увере се на лицу места шта је управу ствари. И они су изишли из Београда, али очекујући, најпре, још неке другове из Београда, да им се придруже у Земуну и провлачећи се, затим, кроз многе тешкоће у путу, преко Аустро-Угарске и Румуније, стигли су у Бугарску и на границу нешто доцније. Тако су ми сутра дан објашњавали ствар Јаша и Влада. Именовали су и личности, које су очекиване у Земуну и у драстичној форми износили узроке њихову изостанку.

Они су остали још дан-два у Кули и око границе, па су затим дошли у Видин. Одатле је Јаша отишао, по споразуму с нама, у Земун, да продужи услуге емиграцији и да буде ближе Београду. Ту се задржао неко време, али није био задовољан својим бављењем. Често је писао да је готово излишно његово бављење ту пошто га Београд не држи у току ствари.

Из тога времена важно је забележити његову намеру, да покрене у Земуну лист. О томе он пише у једном свом писму без датума (сва његова писма тога доба су без датума):

— За најдаље три недеље покренућу овде с Милошем (Грабовачким) лист. Треба да буде Памфлет као париски „Гримасе“. Доносиће кратке, занимљиве, али одлучне политичке чланке, кратке приче, па и песме. Бавиће се и са стварима угарских Срба, али још више догађајима у Ср-

бији. Иако пише у малим књижицама на 2 табака сваки 16 страна. Тако може писати о политици, а не треба му кауција. Милош ће штампати тако рећи бадава, наплатиће хартију и слагаче и ако узима лист 200—250 претилатника, управо, ако се прода од сваке свеске 200—250 комада по 20 новч. = 2 гроша, моћи ће опстати. Говорио је пријатељски са овд. држав. тужиоцем и он рече, да ће лист моћи излазити само ако се не меша много у хрватске размирице. Шта да радимо? Решили смо да о Хрватској никуда и не спомињемо...”

Нисам имао прилику да видим тај намеравани лист. По овој прилици остала је ова намера неостварена одласком Јашиним из Земуна.

Ту, у Земуну, опевао је „Буну у Србији“. Нешто касније он о том пише: „Написао сам песму од близу два штампана табака. Држим да ми је боље испала за руком, но ма која досадања. Писана је просто, за масу и удешена за агитацију. Овде се не сме штампати. Може ли тамо? (у Бугарској). Управо требало би да може. Тешкоћа је и око новца. Коштаће на 40 фор. од 1000, а ја немам новца. Од своје стране дао бих 10 фл. а кад би штампарија чекала могао би се један део и продати, па платити...”

Другим писмом шаље спреmlену песму.

„Као што ћеш видети, пише, ... нисам хтео да опевам историју, није то ме време, но спев за агитацију. Нека се нико не срди ако није достојно споменути. Избегаво сам имена и узимао сам их тамо, где су нужно тре-

бала. Нека ни теби не буде криво (пише једном од првака емиграције) што си ушао у онај шкандал и оцекну, ти си ми био најугоднија личност, јер твоје име ће направити највећег ефекта. Држим да то знаш, да у Краљевом крштеном писму пише: „Емил Разнован“. Отац му није помињан. Ту је крштеницу видео Ђ. код митрополита. Гледај дакле и штампачај песму...”* А после овога даје се савет о облику књиге „како би се лакше крипом преносила“, па се уз то значајки рачуна, колико би реди песма изнела штампана (1330 реди) и како би изгледала „кад би се штампала на великом табаку, као што је онај у календару „Орлу“ и на два ступца“ и колико би штампала ста-ла и „како би се најлакше могла дотурити штампана до Н. Сада, а одатле до Земуна“ и т. д.

Писмо се завршава молбом да се „никоме не спомиње од кога је песма. Није ни од какве часне, а ако дочују могу се без нужде светити мојима, који су у Србији остали, а нису ни поданици.”

Наша је жива жеља била, да се песма штампа што пре, али смо у том послу наишли на велике тешкоће. Пре свега нама у емиграцији није лако било одвојити потребну суму за штампу и друге трошкове; а осим тога била је и једна друга невоља. У целој Бугарској, није онда било оно неколико чисто српских слова; у Ру-

* Овде се помиње извор верзија, која је наша места у песми, да краљ Милан није Обрекович и да је на крштењу добио име Емил.

муницији тако исто. Најзад како тако нашла се штампарија и песма из о-базривости дата у препису, да се штампа. Кад је свршено штампање, слагач, који је тај посао радио (неки Кнез Милојковић) пријавио је ствар полицији, која је спис конфисковала, и како смо чули одпратила у Београд.

Оригинал песме је остао, па је про-пао приликом екстернирања емигра-ције из Бугарске.

Тако је завршена историја ове Ја-шине песме, којој није било суђено да допре, где је била намењена.

Јаша је затим напустио Земун и прешао у Нови Сад, да се више по-свети пословима Војводине. Међутим то му није ни мало сметало, да про-дужи везе с емиграцијом. И он их је

одржавао све до повратка Пашићева у Србију.

Као у сваком послу који је радио, тако је и у овоме био неуморан и до краја предан ствари емиграције и радикалне странке.

Писао је у многим српским и не-ким страним листовима о покрету у Источној Србији и обавештавао ши-ру европску јавност о њему. *Нова Слободна Преса* бечка стајала му је за прво време на расположењу као редовном дописнику и он је ту об-јективно и опширно приказивао тај покрет, она је најпре примала без резерве написе о томе, а после му је, по свој прилици на захтев из Бео-града, одказала гостопримство и са-рађивање на листу.

А. М. Станојевић.

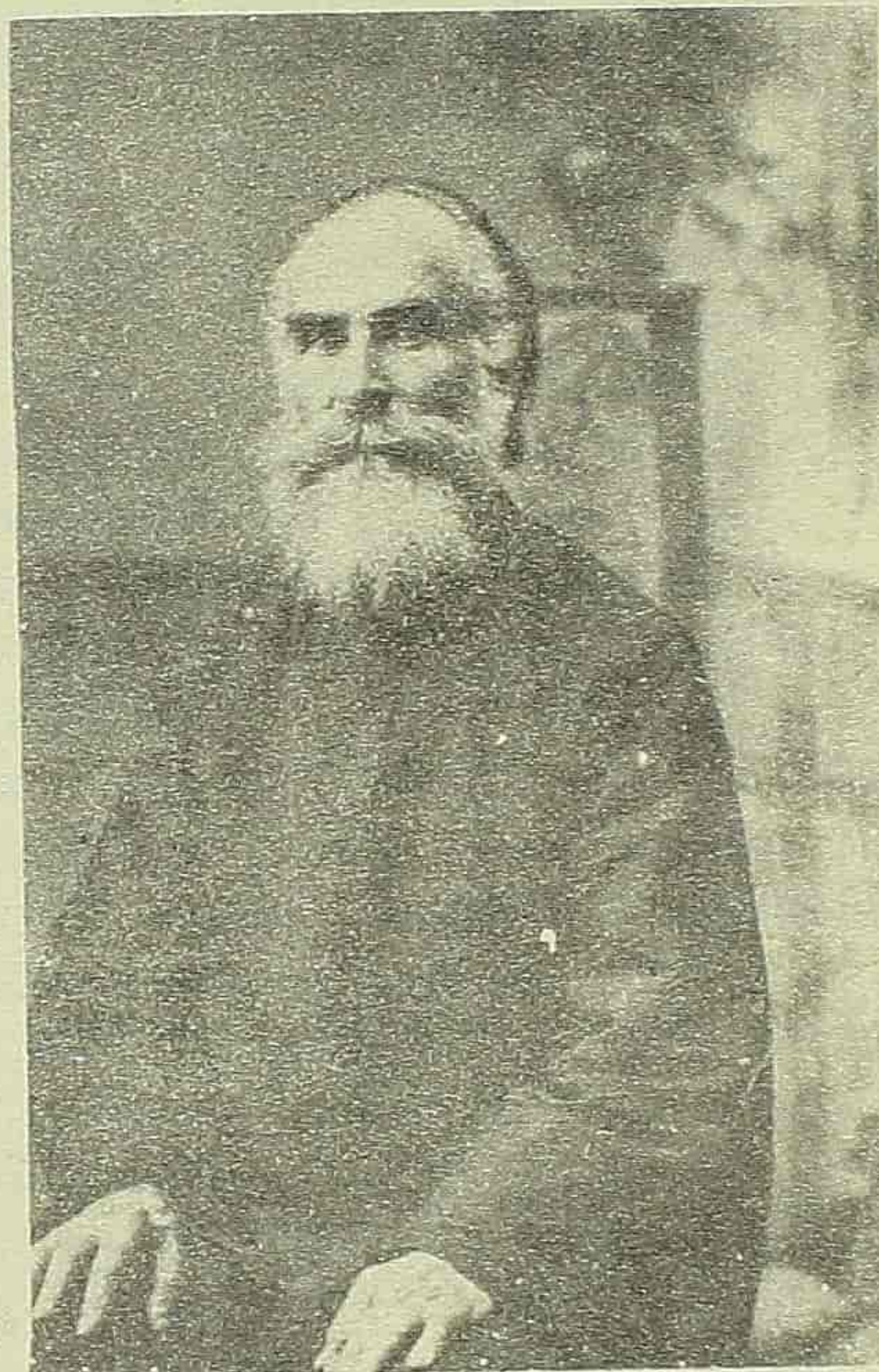
ТИМОЧКА БУНА

— ГРАЂА ЗА ИСТОРИЈУ ЗНАМЕНИТОГ НАРОДНОГ ПОКРЕТА У ИСТОЧНОЈ СРБИЈИ 1883, — СЕЋАЊЕ ЈЕДНОГ НА СМРТ ОСУЂЕНОГ УЧЕСНИКА ПОБУНЕ. —

Октобра 1883. било је врло бурно политичко стање у земљи. Краљ Ми-лан са напредњацима и напредња-чком владом свим силама је био пре-гао да радикалну странку уништи и ако је био свестан тешкоће тога, јер је Радикална Странка тада предста-вљала готово цео народ. Говорио је да ће у чизмама газити по радикал-ској крви на Теразијама. Напредња-чка је влада са својом полицијом на све стране гањала, апсила, тукла пр-ваке радикалне по целој земљи. А да би у томе имала што више успеха установили су нарочиту војску, коју су назвали „чуvari јавне безбедно-сти. Народ их је назвао „сејмени“, јер је та напредњачка војска вршила оно исто што су вршили сејмени под Турцима. Сејмени су ишли од општи-не до општине, од села до села и где су дошли, призивали су од-мах оне грађане, учитеље, пред-седнике општина, за које су зна-ли да су радикали, те су их ту-кли, премлаћивали и тако ис-пребијане остављали, а они ишли даље, где су исто чинили. Полиција је радикалним првацима стварала кривице и по испитаним лажним, у-дешеним сведоцима ове стављала у затвор. Тако су радили сејмени и по-лиција, а напредњачка влада је опет прегла свим силама да у народ баца ватру и народ на ма који начин иза-зове на буну.

Како је у то време источни крај Србије био најрадикалнији, тако да

одатле напредњаци нису имали сво-је посланике, па не само то но ни посланичке кандидате нису могли имати, то су на овај крај нарочито кивни били и решили да изазову бу-ну по сваку цену.

Прота Веља Антонијевић, председник Духовног Суда у Цезанији, на смрт осуђен од Преког Суда 1883.

Да би свој план извели прво су у источну Србију послали старог и препреденог полицајца и вишегоди-шњег председника министарства Чи-ча Николу Христића. Он је обшпао сва важна места у помечутоме крају. Кад је дошао у Зајечар паредио је,

да се окружне апсане полицијске о-граде тврдим зидом, што је одмах и учињено. Из Зајечара је дошао у Књажевац, где се највише задржа-вао и са радикалним првацима не-престано био у додиру. Он их је сам тражио и њима одлазио. Али, од сви-ју првака највише се задржавао у ду-ћану Љубе Божиновића, доцније на Краљевици стрељаног. Из Књажевца је отишао у Соко Бању, одатле у А-лексинац и друга места. Његово пу-товање трајало је око месец дана. Кад се вратио у Београд влада на-предњачка предузела је свој рад. На-редила је да се одузме оружје од на-родних војника. Одређене су комисси-је за скупљање оружја од којих је је-дна дошла у срез бољевачки, а друга у срез соко-бањски. Обе су имале задатак да изазову у народу незадо-вољство што му се одузима оружје, а поред овога и на буну. Чланови и је-дне и друге комисије говорили су на-роду: „е сад кад си предао пушку можеш припасати кецелу“. Док су једни овако говорили други су се у-мешали међу народ и наговарали да не предају своје пушке. Уз све то су били према народу врло груби, наср-тљиви, најбезобразније псовали па и шамарали.

Ово народ није могао да отрпи и ако је био вољан да преда оружје. Сви договорно нападну и отму већ предато оружје и откажу послуш-ност и комисијама и полицијским властима. Ово се једва дочекало и влада одмах по извештају полиције, прогласи ванредно стање за побуње-на места.

Ја сам у то време био учитељ у се-лу Валевцу, срез заглавски, округ књажевачки, где нисам сваки дан могао добијати новине те сам био у великом нестрпљењу. Баш у очи Ми-тровдана пође један ваљан и утледан домаћин и радикалац из Валевца за Књажевац, *Видојко Аџија*, и ја га за-молим, да ми донесе из Књажевца новине.

С нестрпљењем сам очекивао ње-гов повратак. Он се у подне већ враћа.

— Камо новине чика Видојко?

— Зле ти новине учитељу! Нема новине. Зло је велико!

— Како, море, шта је, казуј!

— Па проглашено за налп и алек-синачки округ ванредно стање. У срезу бољевачком и соко-бањском народ није хтео предати оружје. От-казао послушност и дигли буну. Бо-љевчани у Честобродници, а Соко-бањци у Клисурци ставили се у бојни поредак и чекају војску да се бију.

Ни часа нисам часно већ се сме-ста сам кренем у Књажевац да се

лично о свему уверим. Нађем се са Ацом Станојевићем, који ми је све што чух од чика Видоја потврдио и показа ми два сељака, упућена од Љубе Дидића, који тражи нашу помоћ и да му се пошаље што пре муниција из војног магацина.

Како се већ почео хватати мрак то Аца она два сељака предаде једном нашем радикалцу да код њега преноће, а сутра дан се врате натраг и добро крију да их полиција не ухвати, јер баш тога момента дође опет један наш и рече нам, да је срески капетан отишао да ову двојицу тражи по селима и одмах ухвати.

Раставши се са она два сељака договоримо се са Ацом да се по вечери састанемо у кафани. Зна се већ у којој. Разуме се, да су имали и други на тај састанак доћи.

По вечери скупимо се у кафани, али Аца је изашао из кафане са командантом војске и није се враћао до пола ноћи. Кад је дошао казао нам је шта је са командантом удесио и одмах се приступи распореду где ће који од нас отићи да народ спреми на буну и у исто време поведемо са оружјем.

Ја сам отишао пок. Станоју Динићу, народном посланику. С њиме сам уредио све како треба па одатле отишао у Црвење, где су ме чекали већ искомплићени наоружани сељаци и после мога говора војници су пошли самном у Злне, где сам без икаква

Из Жлна је послато наређење, у села Понор и Коренту, јер су ова два села, као и Црвење и Мучибаба сачињавала општину Жлнску. За један сат ови војници из Жлна, Понора и Коренте били су на зборном ме-

Прота Мих. С. Николић, председник Духовног Суда у пензији, осуђен од Преког Суда 1883, на 20 година робије

сту. Из Жлна, под командом пијонирског четовође Петра из Црвења, код Динићеве воденице дочекао нас је коњаник, послат од Аце Станојевића, те је он ову војску одвео на Ластавичко Поље, где је био војни магацин са муницијом, који је одузет од стражара, отворен и муниција потребна послата Љуби Дидићу. Код магацина је постављена наша стража, а са остатком војске заузета су у самом Књажевцу сва надлежательства. За пошту и телеграф поставили смо наше људе, а имали смо их на расположењу. Тако се у Књажевцу створила буна баш на Митров-дан. До сванућа идућег дана слегла се сва војска којој је зборно место Књажевац. Поред Књажевца била су још зборна места: Дервен-Сврљиг, командант Петар Милошевић, народни посланик и командир народне војске; Краљево Село, командант Маринко Марковић из Врбице; Дољна Каменица, командант Димитрије Ристић, из Каменице. Књажевачкој војсци био је командант Никола Филиповић-Муња. Поред пешадије имали смо и коњицу и једну брдску батерију.

Кад је војска, коју сам ја довео заузела надлежательства ја похитах у мој Валевац, где су ме с нестрпљивом очекивали. Ту сам дао налог

председнику општине да нареди да војници из његове општине буду спремни, да кад окупљена војска из Бучја и околних села дође у Валевац придруже се овој и да четовођа Петар, који је био деловођа општине Валевац, прими команду над војском, пошто је и раније он био четовођа те војске и с војском оду у Књажевац и јави се четовођа команданту батаљона. Овај је све тачно извршио.

Та војска, која је ишла из Бучја, спроводила је собом и среског начелника, који је из Књажевца пошао да по селима хвата бунтовнике, а нарочито ону двојицу које је послао Љуба Дидић. Кад је капетан дошао у Бучје затекао је двојицу Ласовчана и одмах их притвори. Али Бучјани видећи капетанову намеру, а добивши већ и из Књажевца извештај о устанку, ослободе оба Ласовчана а капетана притворе и дотерају у Књажевац.

Сутра дан ја одем у Књажевац где затекнем Извршни Одбор као и сву окупљену војску, која се распоредила на позиције.

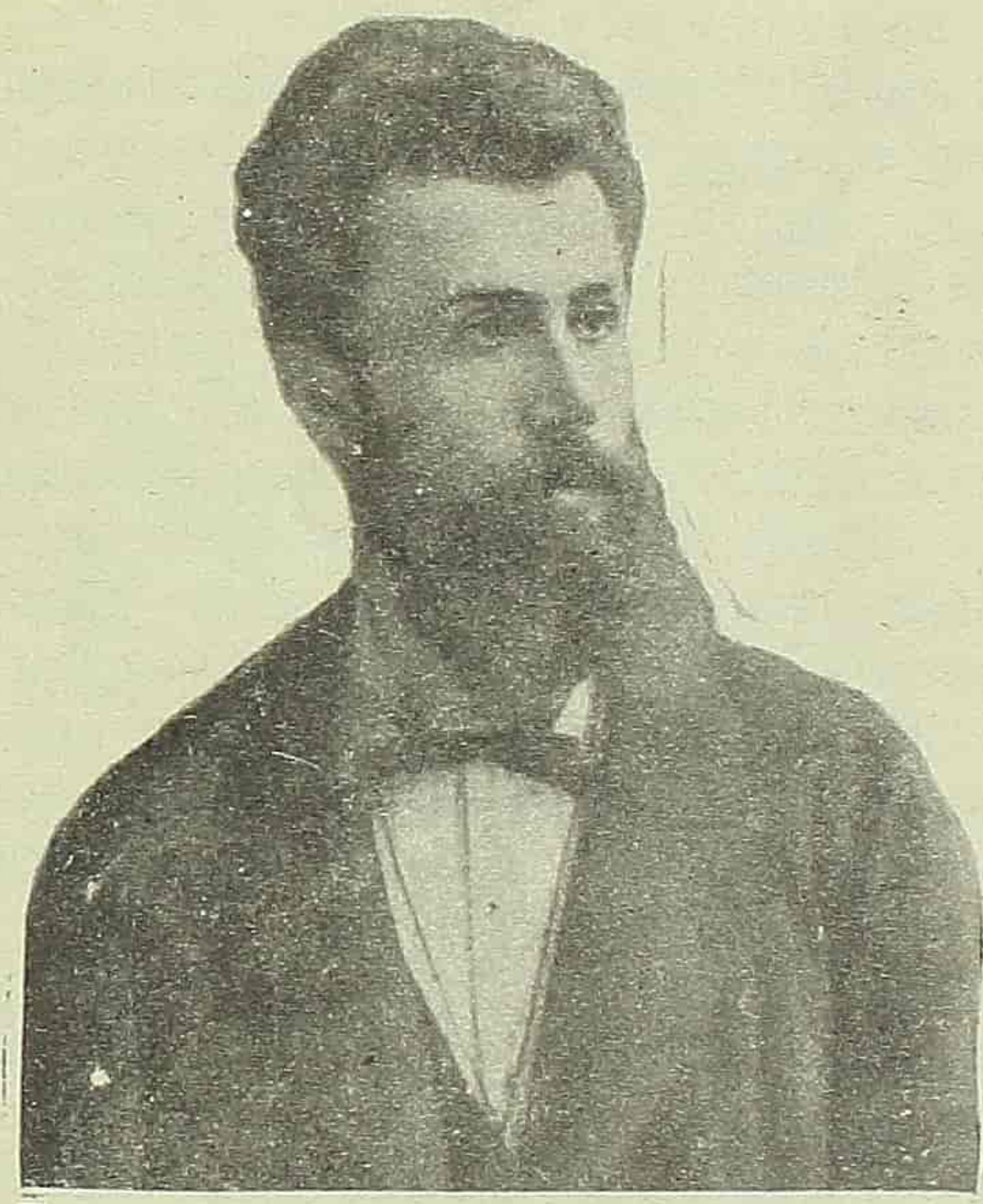
Сврљичка војска посела је Грамаду и њу је стајаћа војска из Ниша, под командом потпуковника Драгољуба Марковића напала, мислим, 30 или 31 новембра.

Командир Петар имао је наређење да са војском не ступа у борбу, али да може ако се укаже потреба, пу-

Михаило Рашиковић, деловођа окружног одбора крајинског, као учесник у Тимочкој Буни

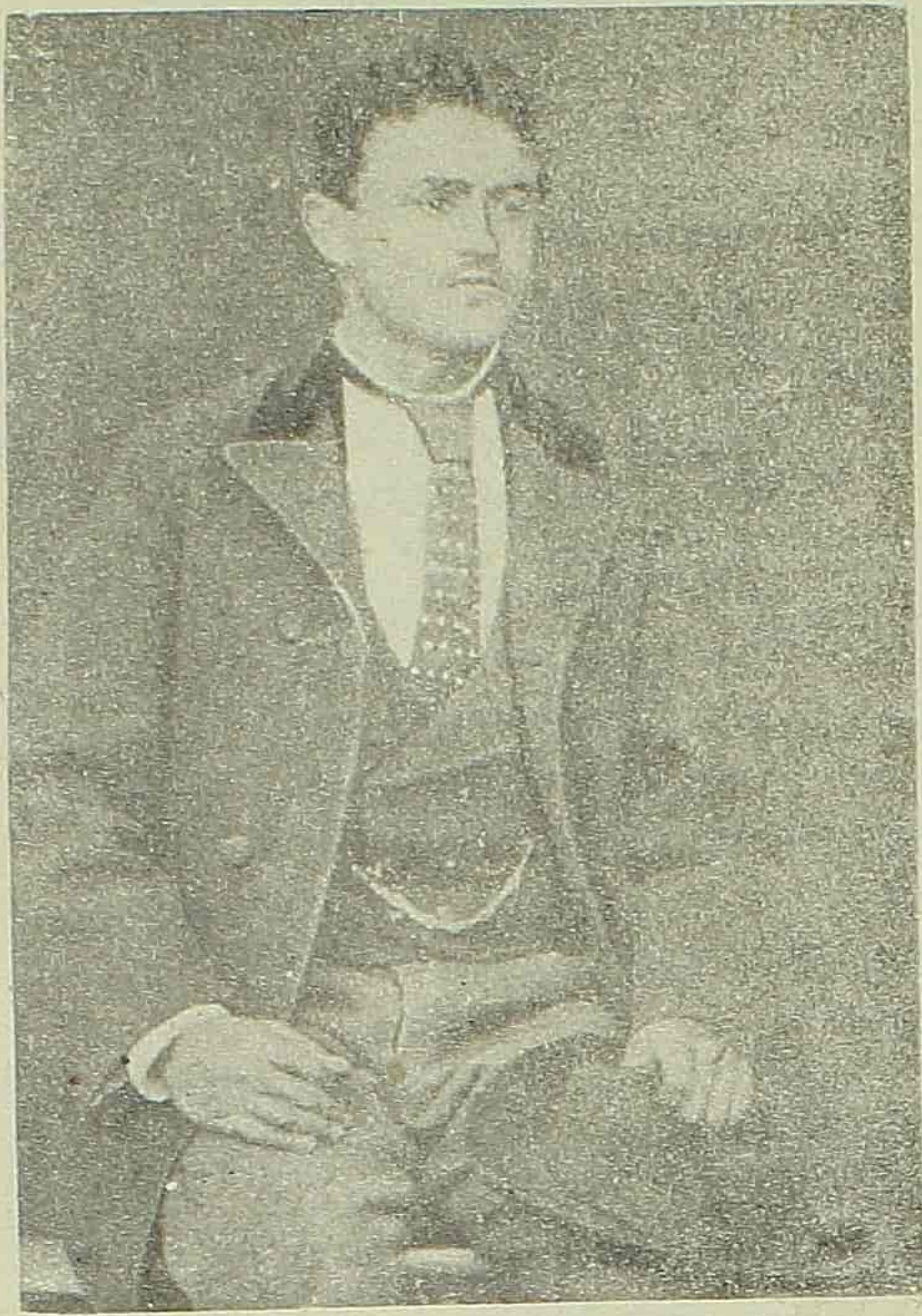
говора наредио трубачу да свира узбуну, а кметовима наредио, да иду од куће до куће и све војнике са храном за три дана испрате пред мејану, где је зборно место, а где су и војници из Црвења.

Бока Лазаревић, индустријалац и повинар из Негтина, као учесник у Тимочкој Буни

цаги у ваздух, преко војске, да би је заплашио. Када је командант стајаће војске видео да народна војска не пуца у месо он изда наређење, да се пуца у народну војску, што се и учинило и са наше стране пало је око 20 рањених. Када су ово наши војни-

ци видели повуку се натраг и расту-
ре се. Са четом је остао само коман-
дир прве чете Никола Зука из Пре-
конога, и он видећи да стајаћа вој-
ска нештедимице бије у месо нареди
својој чети да и она равним начином

Никола Д. Борчевић, трговац
из Књажевца, осуђен од Преког Суда
у Зајчару

одговори пуцајући у месо. Коман-
дант Драгољуб видећи шта је урадио
није се усудио да настави борбу већ
се заустави где се нашао, испод Гра-
маде. Ту се задржи целе ноћи, а наша
се чета повуче у Дервен.

Кад је Извршни Одбор добио изве-
штај о стању на Грамади одреди ме-
не да одем у Дервен и стање попра-
вим. Одмах сам отишао са једним ко-
њаником и у пола ноћи стигнем у
Дервен. Целим путем пратила ме је
киша и снег. У Дервену сам затекао
цео Извршни Одбор, који ме је оче-
кивао. Распитао о стању и по прим-
љеном извештају од Петра, командан-
та Сврљишке војске, разашаљемо ор-
донансе са наређењем по селима, да
се до сванућа сва војска скупи на
Дервен, што је и учињено.

Са Петром распоредимо војску
више среске канцеларије на брду.
Она је држала десну страну Сврљи-
шког Тимока и заузимала простор
од Нишевца до Жељева. Среску кан-
целарију предамо Стеви Кандићу,
писару среза нишког, који је од на-
ших војника био заробљен.

Са Петром код војске били смо за-
једно и очекивали са које ће се стра-
не појавити стајаћа војска. Нашој
војсци издато је наређење да никако
не дозволи да стајаћа војска пређе
Тимок. На случај да она почне пу-
цати у месо да то исто учини и наша
војска.

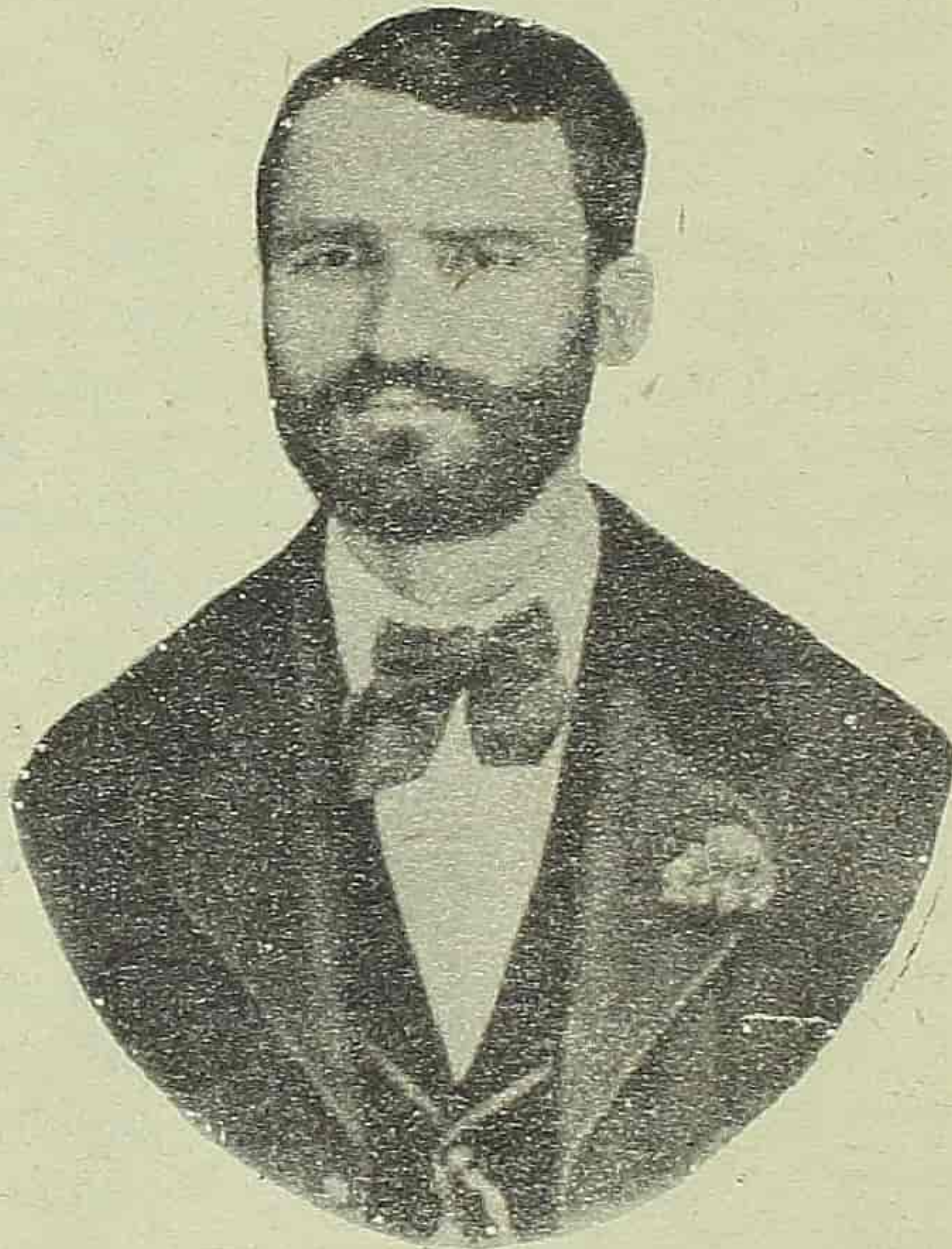
Око десет часова пре подне почела
се појављивати војска са стране се-
ла Мерцелата и Нишевца и чим је
изашла на висораван брда почели су
њихови топови пуцати на нашу вој-
ску. Управо пуцали су у браник где
је наша војска неко време, долазећи
из села бррвила. Ја и Петар спреми-
ли смо се да одемо на тај крај наше
војске, али у то време стигше из
Књажевца два ордонанса са писмом,
које предадоше Пери. Кад је Пера
прочитао писмо даде га мени те га и
ја прочитах. Садржина писма била
је ова:

„Вође овога покрета побегле су но-
ћас. Немој ступати у борбу. Са вој-
ском повлачи се ка Књажевцу.”

Писмо је било адресовано на Пе-
тра. Прочитавши његову поражава-
јућу садржину ја рекох Петру:

„Свршено је! Нареди да се свира
вољно и војска растура, а ти Пера
одмах право на бугарску границу па
у Бугарску. Немој се главом шалити
да останеш”.

Код нас је био и учитељ црнољева-
чки Сметислав Радовановић те је и
он збуњен за садржину писма, па и ње-
му исто препоручих да са Петром
одмах иду одавде и да не слазе код
среске канцеларије. Учитељ Свети-
слав ме послуша, а Пера не, већ сиђе
код канцеларије где га затекне стаја-

Никодије Антић, трговац из Бољевца,
који је као секретар радикалног одбора
осуђен од Преког Суда 1883. на смрт, па
помилван на 20 година робије, коју је до
1886. издржавао у београдском граду.

ћа војска и одмах га ухалсе, пошто
су га официри пртходно сабљама до-
бро изударали. Ја, пак, са истим ор-
донансом одмах са фронта пођем са
батеријом нашом од два топа и мно-
гим војницима за Књажевац.

Улазећи у Књажевац, у Пиротску
Малу, сретнем Љубу Каменчића, и
Вељу Стојковића, судске писаре.
Видећи их упитам Каменчића:
где ће? Он у место да ми одговори на
моје питање сав узбуђен рече ми:

Милета М. Рајковић, фотограф
из Алексинца, као осуђеник по осуди
Преког Суда

„Та где ћеш ти? Још од јуче по те-
бе јуре. Претурише целу варош. Бе-
жи куда год знаш? А где је Петрова
војска?”

— Растурила се!

— Не долазе овамо?

— Не! кратко одвратих и одмах
скренем за Валевац са два војника
из моје општине. Стигао сам кући
око 9 сати у вече 3. новембра. Ту од
жене сазнадох да су ме већ тражили
код куће и да им је она одговорила
да незна о мени ништа, јер неколико
дана нисам кући долазио.

У први мах се реших, да од пола
ноћи бегам за Бугарску, али се пре-
домислих и одлучих да останем. Су-
тра дан долази општински деловођа,
напред поменути четовођа, и зове ме,
да ме пребаци преко бугарске гра-
нице. Нисам пристао. Није прошло
ни по сата долази срески писар И-
везић са шест коњаника и среским
пандуром. Деловођа општине опет
долази и нуди ми да ме привремено
склоне у селу, као што су деловођу
општине бучјанске Мију. Опет нисам
пристао. Реших сам се да останем па
шта ми Бог да. Када је толики свет
поапшан нека и мене апсе. С на-
родом сам био до онога часа и повео
га на буну, па га сада остављати!
Тај ће нам народ опет требати, нетре-
ба га напуштати!

Када је деловођа отишао од мене
судници, где је био писар са коња-

ницима, нису се задржали ни четврт сата и ево их школи. Коњаници заузеше све излазе школског дворишта а писар сам уђе код мене у собу. Затекло ме је баш при ручку. Жену сам спремио за овај случај, да се неби изненадила и да не би као свака женска плакала и протестовала. Казао сам јој: доћи ће можда колико сутра да траже преписку нашег радикалног одбора, коме сам био секретар. Претурате све по кући, немој ништа бранити. Нека траже, ништа ваћи неће. Све сам ноћас уништио — спалио.

И заиста, сутра дан лично сам средски капетан дошао је и чинио прегрес по кући и све ствари пописао ради продаје. Када ништа није могао ваћи зачудио се и питао жену, па где су хартије учитељеве и његова преписка са радикалним Главним Одбором?

— Веља ми о томе никад ништа није говорио и ја вам ништа не знам. Све његове хартије и књиге ви сте претресли и прегледали. Других хартија нема.

После три-четири дана опет је капетан долазио и вршио претрес, али се и сада увајдио као и први пут.

Кад сам завршио ручак и са писарем попили поред чаше вина и кафу, пошли смо за Књажевац. Имао је доброту те је свога пандура скинуо са коња, да иде пешке, а мени дао да јашим.

Дошли смо у Књажевац баш у моменту када је војска из Ниша и она

из Зајечара улазила у варош, а сејмени су већ били код начелства. Мене је писар Ивезић одвео код секретара првостепеног суда, који ме је, по кратком саслушању ухватио, где је већ био у затвору Добросав Петровић из Бољевца, у најгору апсану — подрум.

Са Добросавом био је ухапшен и неки Радомир, звани Бело из Жлна. Када уђох у подрум и врата се замном затворише и ја, долазећи споља са светлости у мраку не видим кога има унутри, а Радомир ће узвикнути:

„Ево овај господине Добросаве дође у наше село те ни побуни!”

А Добросав ће му рећи:

„То нигде да ниси говорио па ни код суда, јер ће га одмах стрељати”. И Радомир је тај савет послушао и није то пред судом рекао.

После 3—4 дана спровели су нас у Зајечар. Све су нас затворили у средске апсане. Пред Преки Суд изведен сам 16. новембра са још осморицом. Свега нас је било девет. Мене, Петра Васића, Николу Филиповића, Муњу и Ђоку Димитријевића, деловођу општине књажевачке, а сви троје из Књажевца, осудише на — смрт.

Чим је председник Преког Суда Драгомир Цв. Рајовић изрекао пресуду ушао је у судску дворану апсанција поручник Влајко Перишић, командир сејмена, и нас четворицу отерао у апсану где су се затварали на смрт осуђени. Ту смо затекли на

смрт осуђене другове: Љубу Божиновића, Гавру Аничића и Станоја Динића, народног посланика. Њих су сутра дан у 9 часова извели из апсане и одвели на Краљевицу где су их тога дана стрељали.

Ми смо у затвору остали да чекамо када ће и нас повести истим путем али бесмо боље среће, јер нам саопштише, да је нама четворици у путу Краљеве милости смртна казна замењена са 20 година робије.

Помиловање смо добили заузимањем мога оца, који се са генералом Тихомиром Николићем, Краљевим Комесаром, познавао и који нам је помиловање и издејствовао. Мој се отац врло добро познавао и са Рајовићем. И њему је ишао и молио га, али га овај категорички одбио, рекавши му:

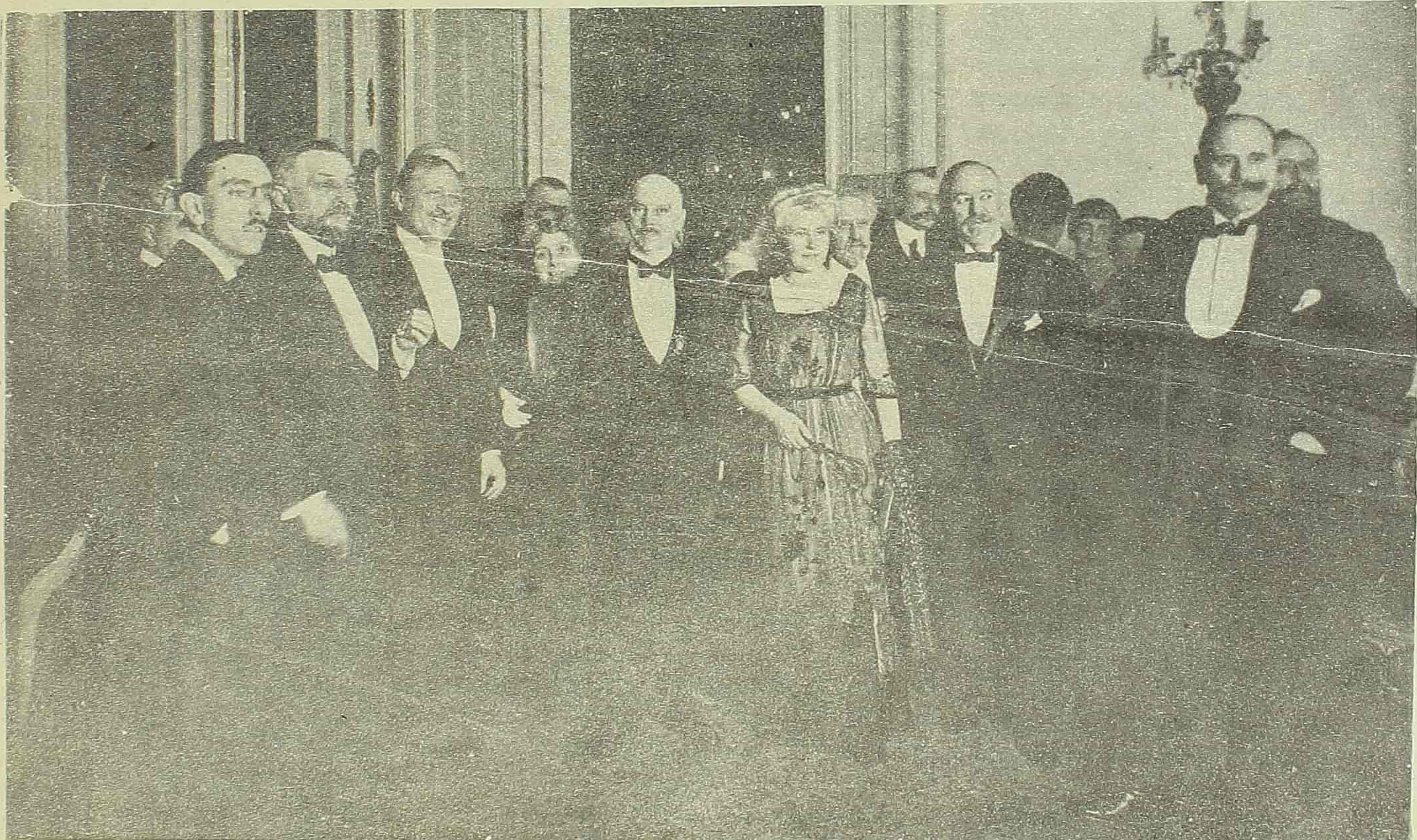
„Две главе да има обе ћу му узети. Он неможе остати жив. Он је главни кривац овога дела. Он је бунио народ”.

Приликом саопштавања смртне осуде Рајовић је казао:

„Као главни кривац ове буне и антидинастичар учитељ валеvски Веља Антонијевић осуђује се на смрт!”

После неколико дана спровели су нас на издржавање осуде у Нишки Казнени Завод. Ту смо тешко робовали пуне две године и педесет и седам дана. На нову годину 1886. амнестирали смо и пуштени у слободу.

Прота Веља Антонијевић.

† Д-р Миленио Р. Воснић као српски посланик у Паризу на једној манифестацији у Паризу за Србе и Србију

НАШЕ СВЕТЕ ЖРТВЕ

МУЧЕНИЦИ ИЗ ВРЕМЕНА ОКУПАЦИЈЕ.

Једног натмуреног дана, када су густе облаци покривали цело небо, корачала је главном улицом — града Крушевца чудна поворка. Било је то 9. јула 1916.

Десет српских грађана, окованих ногу и свезаних руку, опкољени оружаном мађарском жандармеријом, корачали су на своје губилиште, припремљено у дворишту касарне Цара Лазара.

То је била пратња без свештеника, без сродника, без погребних венаца, без кита цвећа и без мртвачких сандука!

Они који су имали да умру, били су још живи, и корачали су на својој сопственој пратњи!

Снажно, громко корачање мађарске спроводничке страже и звецкање њених сабаља и бајонета — то је била једина погребна музика!

— „Шта су ови јадници урадили?“ — чуо се плашљиви шапат међу гомилом света, која је бивала све гушћа.

— „Ако си ти што урадио, брате, то су они!“

— „Па зашто их онда, по Богу брате, воде на губилиште?“

— „Зато, што су оптужени, да су наговарали народ, да не предаје оружје окупаторским властима.“

— „А како се зову ови невини јадници?“

— „Онај први, високи и стасити, то је Војислав Браловић, шеф поштанске-телеграфске станице у Брусу; онај други то је Сибин Јеличић, најбогатији и најутледнији трговац у Брусу брат старог народног посланика и једног од највиђенијих радикалних првака из народа Боље; онај трећи то је Милосав Стевовић, угледни трговац и председник радикалног средског одбора, онај четврти то је и т. д...“

Али зашто стаде ова језива поворка.

Стигла је на губилиште.

Пошто је пратња живих „покојника“ била завршена, имала је, по неком обрнутом варварском реду, тек сад наступити њихова смрт.

Десет тек подигнутих вешала речито су говорила о начину њихова погубљења...

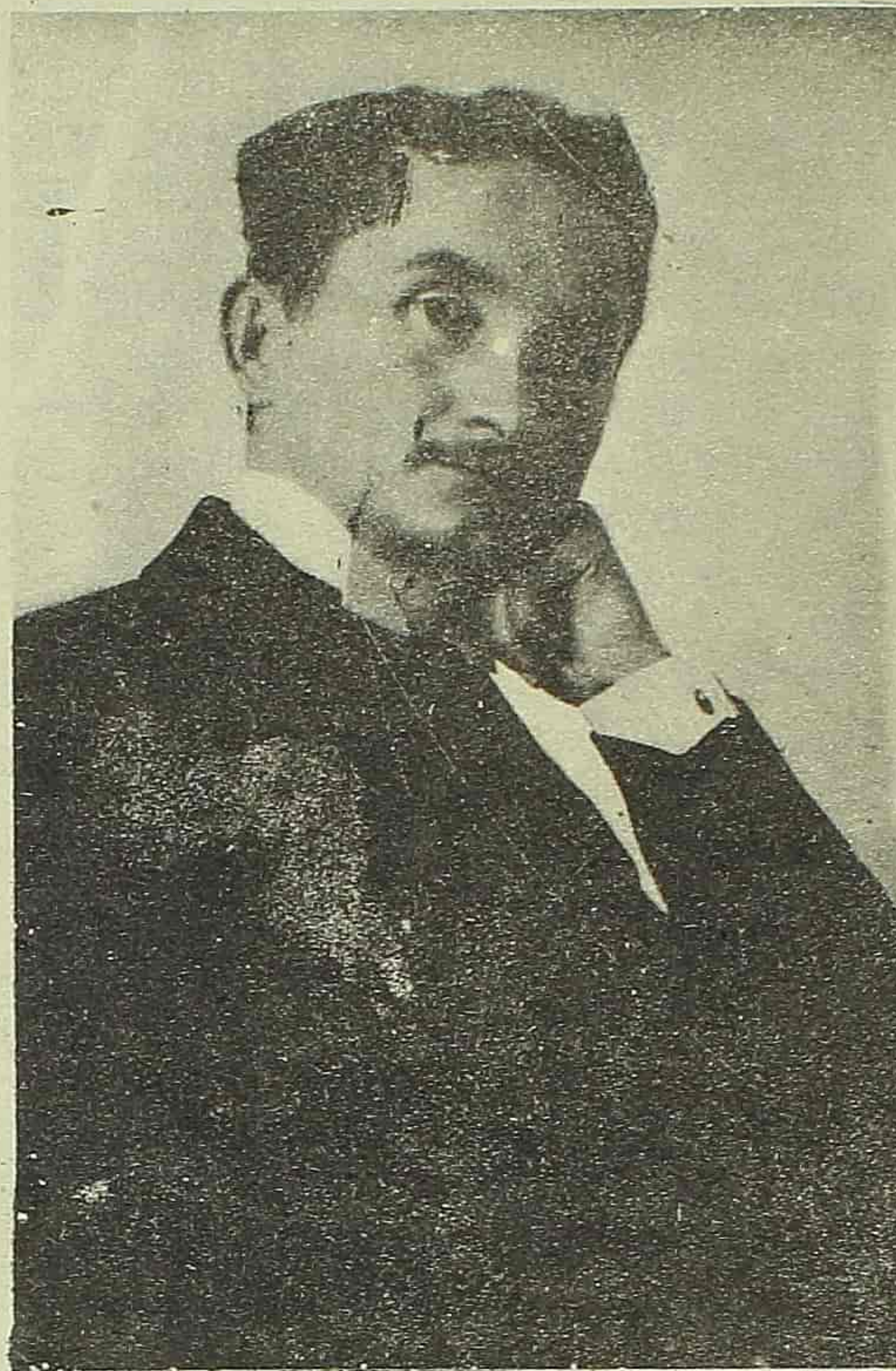
— „Не вешање свих одједанпут, већ редом, једног за другим!“ — тако је гласила пресуда аустро-мађар-

ског преког суда. Част да буде први обешен припала је „коловођи завере“, Војиславу Браловићу.

Млад, стасит, поносито уздигнуте главе, не клецајући ногом, и не тражећи милост од варвара, несрећник се по спремљеним лествицама попе на вешала.

Кад је био горе, баца поглед унаоколо...

Неколико стотина очију, пуних суза и саучешћа, биле су упрте на њега.

Војислав Ј. Илић — млади песник

Мајке су једном руком брисале сузе, а другом подизале децу, да виде мученике.

— „— „Браћо!“ — увикну одоздо снажним гласом — „Ја умирем невин, али доћи ће страшни суд и нашим целацима!““

Да би спречио даљи говор, целат, брзином страха, потрча уз лествице, да што пре оконча језовиту и ужасну процедуру...

На смрт осуђени несрећник имао је само још толико времена, колико је потребно, да се изговоре цигло две речи, и он их је изговорио, кликују је:

„Живела Србија!“

— „Вешај!“ — одјекну груба мађарска команда.

Конопац се намиче на врат, лествице се нагло измичу, и невинна жртва остаје, али само за секунду, лебећи у ваздуху...

У истом магновењу ока, сви, и публика и присутни Мађари са целатом притрчаше к вешалима...

Шта се догодило?

Као да је неумитна Правда желе-ла коритовати варварску пресуду, конопац се прекинуо и „мртвац“ још жив и здрав, дочекао се на ноге, па, у недоумици, ено, гледа зачуђено око себе, не разумејући, да ли је то изненадна милост, или случајна игра Провиђења...

И ту, где би сваки други, па чак и људождер, застао ганут и рекао: „Овај је човек праведник, јер ни смрт га, ето, неће! Поклањам му живот!“ — сурово мађарско срце остаје зверски хладно...

— „Други конопац!“ — раздра се опет избезумљени Мађар. И, већ после пола минута, лепи, добри и вазда весели Браловић нишао се у ваздуху као онакажена и помодрела лешина...

После њега дође ред на Стевовића, а трећи по реду био је Сибин Јеличић.

Иако већ постарији човек, и он је стојички испио своју чашу.

На његов усклик, управљен гомили српског света: „Збогом, народе! Сећај ме се!“ — женске су одговориле жецањем, а мушкарци нервозним сте-зањем срдаца и шкргутом зуби...

После Јеличића редом, остали...

Последњи који је имао испити чашу смрти био је неки непознати Копаоничанин, сељак од тридесетак година. Иако је видео мученичку смрт деветорице својих другова, овај се човек, са невероватном хладнокрвношћу, својственом само нашој раси, попео на своју Голготу...

Зауставио је поглед на гомилици мађарских официра испод вешала... Немогуће је никад заборавити тај поглед, пуно бескрајног презрења...

Пре него што ће му бити навучена замка на врат, мученик је учинио нешто неочекивано, нешто узвишено: плунуо је доле на мађарске официре па затим умро... С његовим вешањем свршен је цео овај „крвави посао“...

Иако је плувачка презрења одмах убрисана с мађарских мундира, срамота од овог вешања неће бити избрисана никада...

† Сибин Ц. Јеличић, индустријалац из Бруса † Милосав Стевовић, трговац из Бруса

Обешени од Аустријанаца у Крушевцу 9. јула 1916.

* * *

После годину дана, када је Крушевац већ био слободан, дигао сам се, да потражим гробове ових мученика. Био је новембарски дан.

Вејавица. Снег до колена... Источно од Касарне Цара Лазара зауставих се пред једном дугачком, дрвеном оградом у облику правоугаоника...

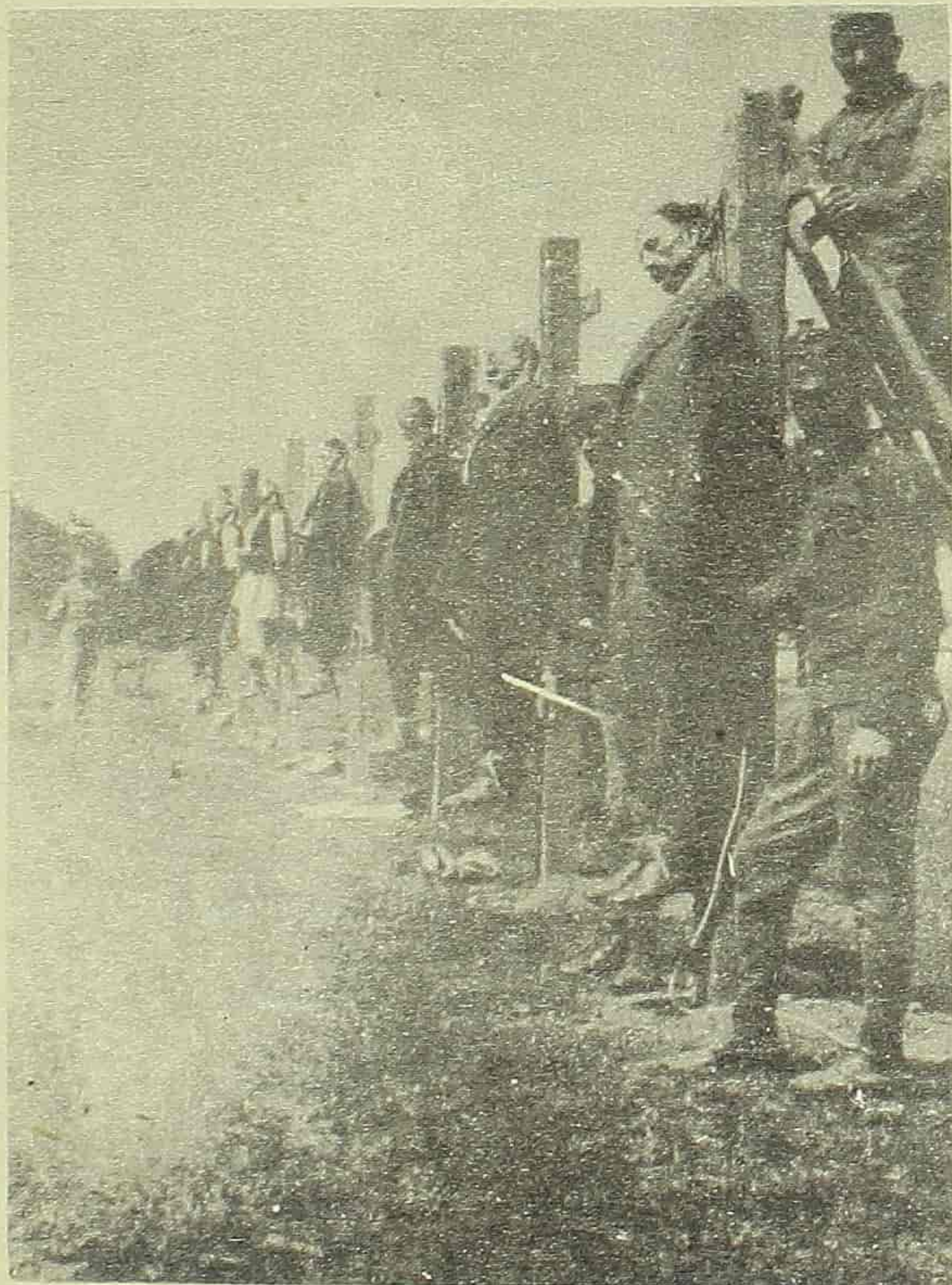
Десет снежних хумки, у оквиру те ограде, означавале су гробове десеторице праведника...

На крстачи Браловићевог гроба — венчић зимских ружа, дирљив знак љубави уцвељене супруге, узорите жене, која је, обучена у четничко одело, и, јашући на коњу, прва с комитама ушла у Крушевац, доносећи му слободу...

И, док сам ја стајао и размишљао, једна лепа сеница на оближњем жбуњу непрестано је цвркулала.

Чинило ми се, да њен цвркулт говори:

— „Устајте, мученици! Србија је слободна! Нема више вешала! Устај-

Вешање Сибина Јеличића, Милосава Стевовића, Војислава Браловића и других у Крушевцу, 9. јула 1916.

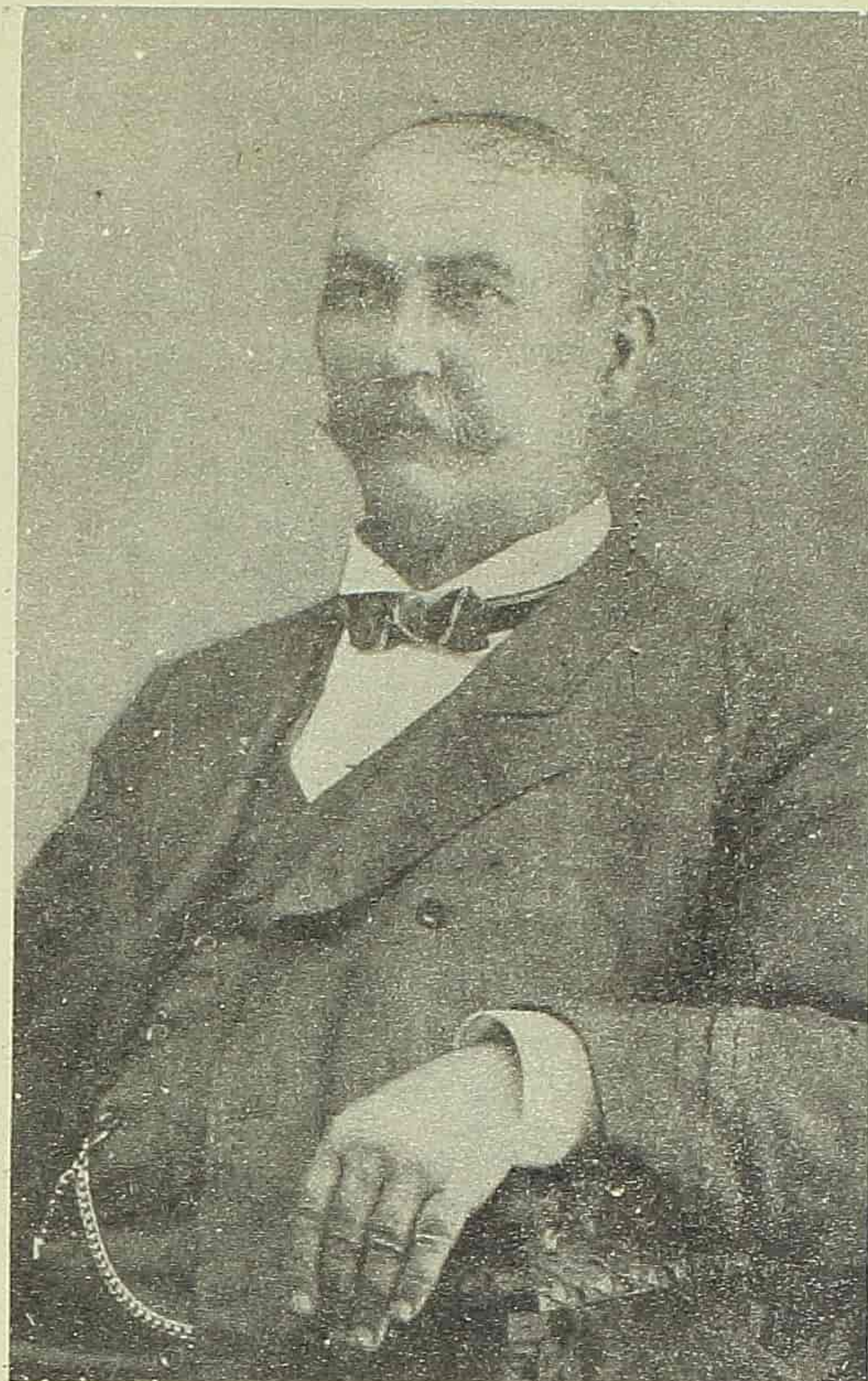
те! Како је леп живот! Како је заносна Слобода!”

Али, не беше одговора...

Само је снег и даље вејао, као да жели да изатка десет дивних снежних одора, тако сјајних и тако чистих као и невиност ових мученика...

Снег је и даље вејао, и ускоро савим завејао ове гробове, тако просте, тако једноставне, као и сви херојски гробови у овој земљи...

Војислав Илић — млађи*)

† Сима Вујић, трговац у Шапцу, кога су Аустријанци стрељали као радикалног првака 22. фебруара (по ст. кал.) 1917 године

*) Наш цењени песник поетски је описао смрт наших мученика, које су Аустријанци обесили у Крушевцу, само зато што су страховали од њихова велика угледа и знатна утицаја на народ. Жалимо што незнамо имена свих ових жртава љубави за Отаџбину, јер њихова имена ваља сачувати потомству за пример. Поред Браловића, управника поште у Брусу, овом приликом су платили животом два најистакнутија радикална првака, два највиђенија копаоничка грађанина: Милосав Стевовић, трговац из Бруса, бивши окружни и народни посланик среза копаоничког, дугогодишњи председник општине у Брусу и председник радикалног средског одбора, и друг му Сибин Ц. Јеличић, индустријалац из Бруса, брат Воже, једног од најстаријих и најугледнијих радикалних првака и посланика из народа. Светао им спомен у новим нараштајима!

Уз њихове часне ликове доносимо и слику језовитог момента, који представља сам чин вешања, које наш народ сматра као одвратну смртну казну.

Слава честитим Мученицима!

ЛИЧНОСТ И ПОЛИТИКА НИКОЛЕ П. ПАШИЋА

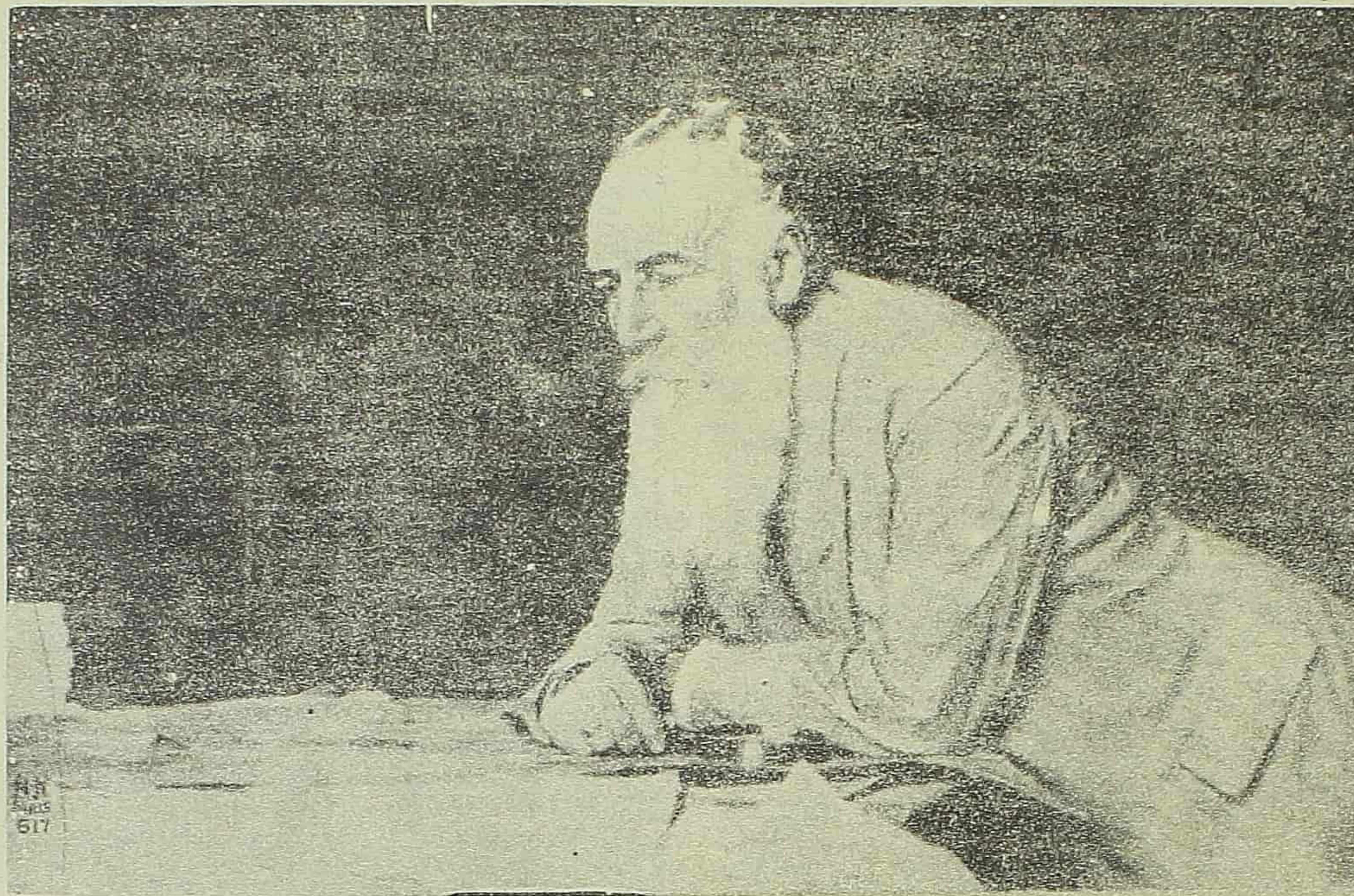
— У СВЕТЛОСТИ КРИТИКЕ ЈЕДНОГ ОБЈЕКТИВНОГ НЕМАЧКОГ ПУБЛИЦИСТЕ. — ЧВРСТА ВОЉА, ОШТАР СМИСАО И БИСТРА ПАМЕТ У ВОЂЕЊУ ДРЖАВНЕ ПОЛИТИКЕ. — ЧОВЕК ЗА ЧИЈУ ЈЕ ДЕЛАТНОСТ БИЛА ВЕЗАНА СУДБИНА ОВЕ ДРЖАВЕ У НАЈВАЖНИЈИМ МОМЕНТИМА ЊЕНЕ ИСТОРИЈЕ. —

Чувени немачки публициста и буршке монархије и да ће дотерати бивши социјалистички посланик у Рајхстагу, Херман Вендел, који је у кобним данима 1914. године имао толико грађанске смелости да у сред небезумљене Немачке јавно и смело каже да је рат против Србије злочин и насиље, написао је пре кратког времена о нашем уваженом великану на уводном месту у угледном чешком листу „Prager Presse“ један врло леп чанак из кога преносимо неке

срећни брод Срба, Хрвата и Словенаца у луку народног јединства. Па ипак су тумачи људске судбине и историје народа покушали после Пашићевих баснословних успеха да вежу оба периода његова живота и да објасне његову политичку каријеру као низ бакунинских конспирација. У томе има толико истине колико је мисао југословенског јединства крштена револуционарном ватром. Од

овота друга Светозара Марковића, о-душевљеног апостола социјализма и радикализма код Срба, научио је млади Пашић да циљ праве политике будућности мора да буде демократија и самоуправа унутра, а у спољној политици стварање српско-бугарског савеза као први корак савезу балканских народа, а онда уништење османлијске и хабсбуршке силе. Та наука је остала за њега компас, и његово дело је било револуционарно, на чијим је темељима уклесано његово име, и у великом историјском значењу: нису само раширење државне границе и замењена обележја властодржаца, него је распадом аустро-угарског и турског феудализма дошло и ослобођење сељака и темељно преображење друштвених класа у корист широких слојева. У пркос карактеристике средине из које је изашао, пола столећа је напредовала демократија, његово главно политичко обележје.

„У свима личним и политичким бурама које су прохујале изнад његове главе, умео је он да сачува „еквivalente““. Када је претио неизбежни неспоразум са Бугарима год. 1913., када је 1914. пред њим на писаћем столу претећи стајао Бертолдов ултиматум, када је 1915. Антанта наваљивала да се Бугарској учине територијалне концесије, када је 1916. пред њим стајала готово разбијена снага српског народа, сви ти тешки

Никола П. Пашић

пасусе, да наш народ види како о великом старцу мисли један непристрастан новинар и ако Немац.

„Када је млади Никола Пашић, студент инжењерије на цришској политехници, седео уз Бакуњина, и када је из његових уста добио похвалу: „Ево рођеног револуционара“, — у то време била је Србија, не простирући се ни до Ниша, мала земља, османлијска вазална држава, а над њеном се престоницом, над Београдом још вила застава са полумесецима. Турска, простирући се у то време на три континента, изгледала је поред ње као колос од државе, а Аустро-Угарска, ојачана уговором од 1867. год., стајала је, задајући респект, као велика сила међу великим силама. Ко би се тада усудио да прорекне, да ће тај младић, револуционарац, после четири деценија, као први државник Србије доживети протеривање Османлија из Европе и распад Хабс-

Јуначки бокаљски усмоци, честити Херцеговољани, учесници у херцеговачком устанку 1875., са својим народним послаником Мирком Комненовићем.

† Стојан М. Протић, бив. председник министарства, дугогодишњи народни посланик, директор „Самоуправе“ и т. д.

Д-р Милован Ђ. Миловановић, бив. министар иностраних дела и један од најкултурнијих људи Србије

догађаји нису могли савити старчева плећа. Па и то што су му у обичајној разузданој партијској борби чињена пребацивања и клевете што му противници подмећу да је себичан и жељан новца, што су рачунали колико је милиона стекао, колико је кућа накуповао, што га је Јаша Продановић називао најкорумптивнијим човеком, све га је то оставило хладним, потпуно свесним поверења које има у њега народ. Познавалац људи, он је постао под тим клеветима и грдњама у току деценија најпопуларнија појава на београдској калдрми, и када је, као и некада, копчао преко Теразија, достојанствено одмереним кораком, усправљен, не обазрући се, мирних очију, на старачком неразјашњивом лицу на коме се оцртава страственост, онда су Београђани показивали странцу „Чича Бају“, и причали му о његовом шпартански једноставном животу и о македонској салати, коју је министар председник волео да сам направи.

„Највећи део тих анекдота прича је о његовој лукавости. Није само припрости сељак веровао у његову управо надземаљску препреденост, која му је омогућила да целу Европу замеша и да Србија извуче из тога користи, него је и образован човек наслућивао иза ћутања вечито за-

копчаног мистерију макиавелистичких планова, а када би Пашић отворио уста, његов говор је звучао и сувише безначајно и није показивао дубоко значење, а његова реч и сувише искрена и није изгледала као дипломатско претварање. Да ли он осећајући добрим инстинктом није хтео да буде у крупним стварима лукав, или ни сам није био тога свестан, у сваком случају су његове политичке конструкције биле генијално једноставне, и кад његово дело стоји завршено, изгледа као прегледан систем правих линија и геометријских фигура.

„С тога његов опортунизам и нема ништа заједничко са оном склоношћу ка компромису који лови једнодневне успехе и живи данас до сутра. Он је увек, и у најтежим данима, јасно чувао две главне линије свога живота и својих уверења: радикалну странку довести на власт, и тако постићи ослобођење и уједињење Јужних Словена. Када је извео год. 1903. први део свога програма, поверио је Пашић своје другу Протићу вођење унутрашњих послова, а сам се посветио скоро сасвим спољној политици да и други део свога програма приведе у дело. Два аксиома није ни тада напустио: пријатељство са Бугарима, које је тридесет

година проповедао и које је он у својим плановима видео већ персонално уједињене, а затим наслањање на Петроград, јер је прихватио Ристићеву тезу да Србија не може бити истовремено у добрим односима и са Аустријом и са Русијом. За ту оријентацију одлучиле су трезвеног човека, хладног фанатика истине, најмање неки осећајни разлози: не због романтичног сањалаштва о југословенској крвној вези или словенском братству, него због реалног политичког сазнања да је то најбоље за интересе Србије.

„Тако је помагање од стране Русије било дуго времена једна од тајни његовог успеха, али како је светски рат из корена ишчупао Хабсбуршку монархију, поделила му је судбина нешто још више, чему се не би смео надати неки други смртник после толико дарова: слом царистичке Русије је поравнао поље, на коме се подигла национална зграда Срба, Хрвата и Словенаца, а да при том није постала московска вазална држава. Па и кад би он после 1918. год. био Бизмаркове судбине, који после завршетка своје спољно-политичке задаће није имао срећну руку у унутрашњој политици, и онда је име Николе Пашића везано за сва времена са делом тога уједињења.

НИКОЛА ПАШИЋ У ПРИЧАМА

— ЗАНИМЉИВЕ И ЗНАЧАЈНЕ АНЕГДОТЕ ИЗ ЖИВОТА ВЕЛИКОГ ДРЖАВНИКА —

За познавање и процењивање свакога човека и његова рада врло су значајни како његови поступци тако и оцена оних људи који с њим опште и раде. А поступци наши и мишљења наше околине о нама истичу се врло јасно у свакој прилици нашега јавнога живота. Због тога о поступцима и о личности свакога од нас памти се све оно што нас одваја од других људи, и у облику приче преноси се од једног до другог и против наше воље и жеље.

Још више имају вредности приче о поступцима и о начину живота великих људи, те је на такве приче обраћана пажња и у стара времена. Знаменити грчки историк Плутарх украсио је своје дивне животописе великих Грка и Римљана изразитим причама, које су о њима остале у сећању потомства. И српски Плутарх, Милан Милићевић, одабраним причама о знаменитим Србима новијега времена живо приказује њихов начин живљења, јарко осветљава њихов рад и сјајно истиче њихове намере.

Велики савремени државник српски и југословенски Никола Пашић

заслужио је од својих савременика ту пажњу, да се од заборава сачувају приче о начину његова мишљења, његова рада, његова живота. Ово одликовање, значајније за савременике и за потомство него за Великог Зајечарца Николу Пашића лично, треба указати Николи Пашићу баш због тога што је он државник повучен и закопчан (а не отворен и говорљив), те многи његови поступци нашем свету, који је од природе радознао, чине се нејасни, неодређени, неодлучни...

Уредништво Алманаха *Пашић* објављује неколико прича о раду, поступању и животу Николе Пашића, до којих је дошло при завршетку рада око овога издања. Ово је тек почетак овога корисног рада, те број прича није могао бити обилат, да би се оне могле бирати и ређати по њиховој унутрашњој вредности, него се саопштавају оне приче, до којих се могло доћи на брзу руку. Намера је главна: показати вредност сваке приче, везане за збор и твор Николе Пашића.

Уверени смо, да ће поштоваоци Николе Пашића, покренути овим

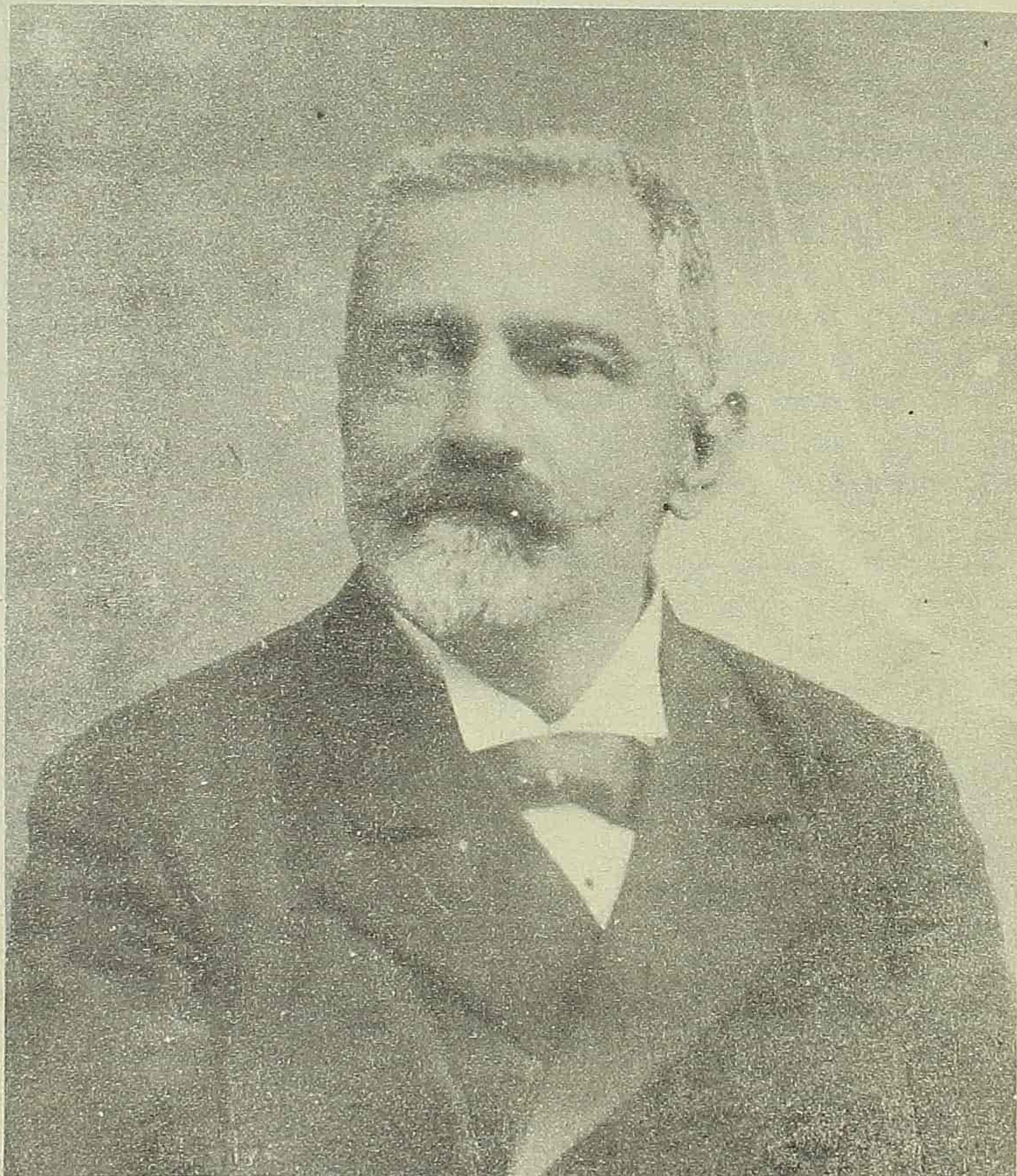
нашим разлозима и нашим примером, настати да се потомству предаду све приче, које осветљавају мишљење, рад, понашање и вођење живота тако ретко великог државника и родољуба српског и југословенског какав је у очима свих непристрасних људи — мислилаца Никола Пашић.

ЛАЗАР ПАЧУ
О НИКОЛИ ПАШИЋУ

— На једном дворском балу — прича угледни радикалски првак Јоца Станковић — задржах се код бифета са Лазом Пачуом, који се тешко кретао. На један мах сину ми једна мисао у свести, и ја је изрекох у облику питања:

— Молим вас, господине Пачу, реците ми, каква је то снага у господина Пашића, којом он води прву реч у нашој странци и управља њом већ толико година?

— Казаћу вам, Станковићу, одговори Пачу, спремајући се, да што краће изрекне свој суд о Пашићу. — „Сви ми у Главном Одбору Ради-

† Др Илија Моловић, окр. физикус у Крагујевцу, стари радикални првак и народни посланик

† Јанко Чорбић, трговац са Рашке првак чачанских радикала и дугогодишњи народни посланик

калне Странке правимо за будућност и оваква и онаква предвиђања, и добра и рђава. Међутим, Николине политичке комбинације најтачније су, и док се наше комбинације већином не остварују, Николине се готово свагда испуњавају!"

ЧУВАЊЕ ДРЖАВНЕ ТАЈНЕ

„Био сам на служби у нашем Главном Генералштабу као мајор” — причаше још пре турског рата садашњи армијски генерал и познати војсковођа Петар Пешић, садашњи начелник нашег Главног Генералштаба и бивши Министар Војни. Једнога дана будем одређен да господицу Пашићу као министру спољних послова поднесем извештај о нашој четничкој акцији у Старој Србији и Македонији. Нисам имао прилике приказати се староме државнику до тога тренутка. Примео ме је љубазно, а ја одмах приђох послу: разастрех карте и почех објашњавати наша гледишта...

Одједном врата се отворише: у собу улази неко без куцања!

Пашић наглим покретом руку скупи све карте и хартије у једну гужву, да се не види, какве су то хартије, и познавши улазника, рече: „А, ти си, Стојане! Молим те, уђи у мој кабинет, док ја са мојим пријатељем, господином мајором, не свршим неки приватни посао, за који ме он моли.”

„Бејаш изненађен оволиком обазривошћу. Ни Стојан Протић не мора знати, шта се ради, а мене приказује као свога пријатеља! Док сам жив, памтићу ову поуку о чувању државних тајни!”

НЕОБИЧНА

ДОСЕТЛИВОСТ

У Соко-Бањи пред повлачењем српске војске преко Арбаније... Ноћу се чује далека топовска палба, у правцу Текије... Избегли Београђани, очајни за будућност Србије и Српства, у чудноватој самообмани теше се и најнестварнијим вестима и нагађањима... Духовно погледи упрти на српску војску, а још више на српску дипломатију... Претресају се дела српских државника, од Илије Гарашанина до Милована Миловановића... Говори се о Николи Пашићу, и свако га цени са свог личног и партиског гледишта. Узима реч угледни родољуб, политичар и грађанин београдски, Голуб Јањић и прича своју успомену на Николу Пашића одмере-

но, мирно, трезвено, онако како увек говоре наши људи из Јужне Србије.

— У старосрбијанском и македонском друштву *Српска Браћа* били смо се нашли у великој неприлици приликом приређивања велике забаве у корист друштвених намера: требало је и позвати на забаву турскога посланика и извести једну тачку, која је управљена против Турске! Ни један члан одбора није умео разрешити ову тешку загонетку, па ни сам Љуба Јовановић, који и међу нама беше јако цењен као врло родољубив и оштроуман Приморац — наш „с мора мајстор”... Најзад неко предложи, да ја као председник одбора и добар познаник (и сусед) Николе Пашића запитам Пашића, не би ли нам он могао помоћи..

Пораним и сусретнем се са Пашићем баш на уласку његове куће.

— Помаже Бог, господине министре!

— Бог вам помогао, комшија!

И ја му саопштих нашу невољу..

Пашић је врло пажљиво слушао моје причање, а кад ја заврших, Пашић ми, по свом обичају чупкајући своју дугу, пророчку браду, одговори својим мирним, уједначеним гласом:

— Ја бих предложио, да урадите ово: да однесете једну позивницу,

адресовану турском посланику, на пошту, па да замолите чиновника, да на позивницу стави поштански жиг на један дан пре забаве, а да поштоноша преда исту позивницу посланству сутра дан по забави.

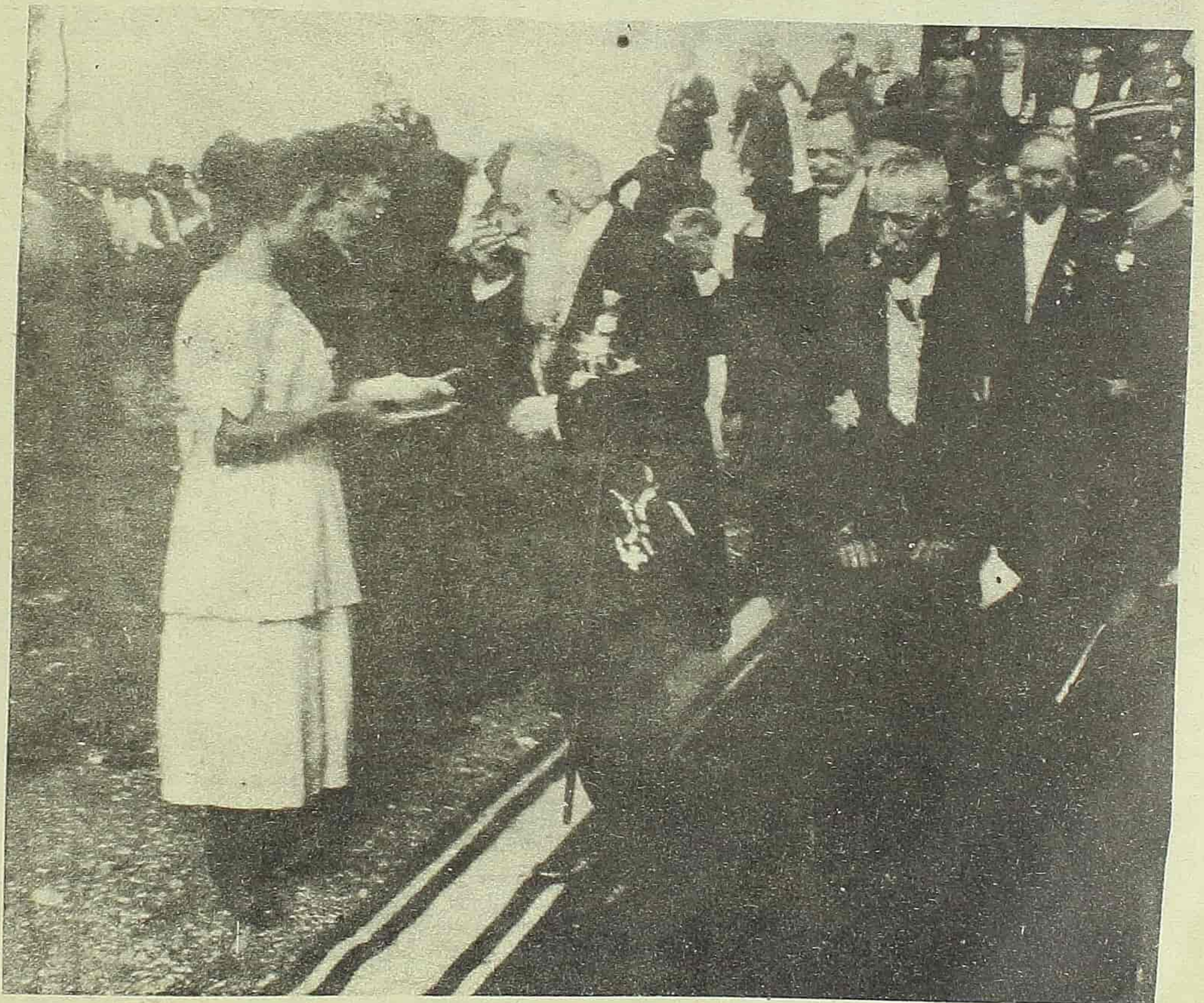
— Мени паде терет са срца! Славна одлука!... И кулус на месту, и козе на броју! Захвалим Пашићу од срца на мудрој савету и опростим се с њим... Целу ову ствар изведемо по његову упутству и све нам упали! Турчин нам писмено изјави жаљење, што због неуредности на пошти није могао лично доћи на забаву и посла обилат прилог!

— Ја сам политички противник Николе Пашића, али се његовом родољубљу и његовој умешности мора човек поклонити. Бадава, Пашић уме радити мудро, тајно и вешто!” завршио је причање стари српски родољуб осмејкујући се задовољно.

А један слушалац додаде:

„Хвала вам, земљаче, на овој значајној причи! Можемо се надати, да ће Никола Пашић као такав политичар, уз помоћ савезника и храбре српске војске, ипак срећно провести српски брод кроз све буре и олује овога страшног светског рата”.

И развијаше се ако не весело, а оно бар охрабрени.

Никола П. Пашић, као председник владе, на погребу Петра Великог у Тополи, узима жито за душу Великог Краља

ИЗ ПРОШЛОСТИ...

— УСПОМЕНЕ ЈЕДНОГ СТАРОГ РАДИКАЛЦА —

Изненадно сам премештен са службом из Пожаревца у Ваљево. Било је то за време радикално-либералске фузије 1887. године. Криво ми је било — а коме би и могло бити право?! — што ме премештају из места где ми је било добро. Па још тако далеко.

Али је у овом премештају било и нешто што ме је вукло к Ваљеву. У вароши је био Љуба Ненадовић, у округу поп Марко Петровић, оба из Бранковине. Радовао сам се што ћу познати та два човека, што ћу бити у близини њиховој.

† Влајко Тадић, председник општине и радикални првак

Љуба Ненадовић био је једна жива знаменитост у Ваљево. Доста је људи, угледних људи, књижевника, старијих и млађих, долазило у Ваљево само да се упозна с Љубом Ненадовићем. А давнашњи познаници његови сећали су се овога знаменитог човека, и од времена на време, посећивали га. Право је задовољство било провести и сат-два с Љубом Ненадовићем, а ја сам имао срећу да неколико година проведем у непосредној близини његовој.

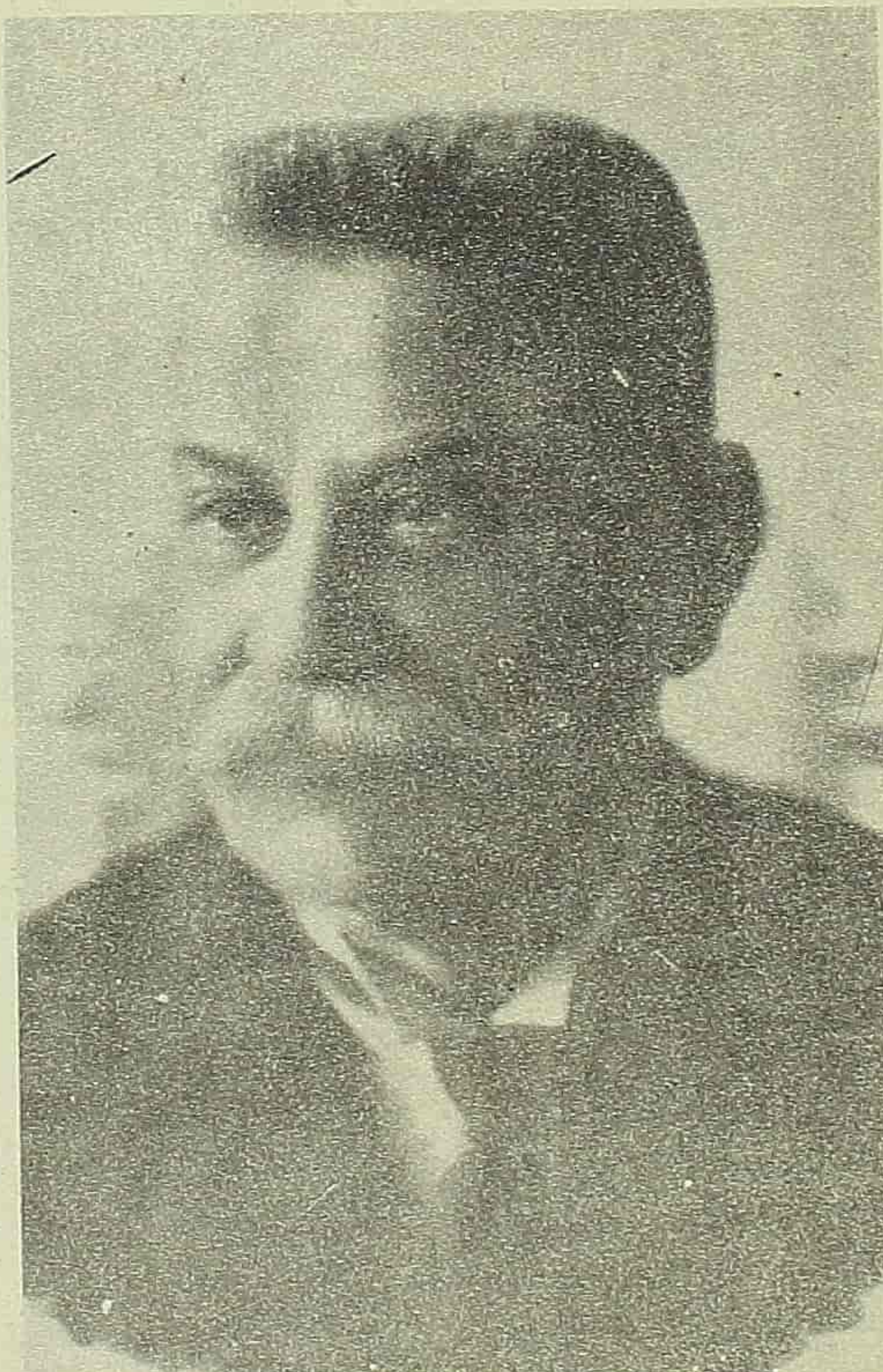
У вароши Ваљево била је Радикална Странка врло јака. И либерала и напредњака, укупно, није било ни 15%. У првим редовима ваљевских радикала стајали су: Пера Драговић адвокат, Влајко Тадић председник општине, Вучић Миловановић економ, Мита Робовић прив. адвокат, Јова Молнар штампар, учитељи: Јовић, Соколовић, Љубиша, Среја; млади писари: Ник. Станковић, М. Ђуричић, Миливоје Савић.

С таквим људима дало се живети; с њима се могло радити.

Молнар покрете „Ваљев. Новине“. Сувише мали лист по формату, излазио је двапут недељно, али му је утицај у округу био велики. Брижљиво уређиван, овај је лист одскакао од осталих паланачких листова. Често су београдски листови, и радикални и противнички, скретали пажњу на „Ваљевске Новине“: цитирали их, или се упуштали у полемику с њима. Али није ни чудо што су „Ваљев. Новине“ биле тако на гласу, кад су између осталих сарадника својих имале за сараднике: Љубу Ненадовића и попа Марка Петровића.

Није Љуба Ненадовић био радикал; није он био члан ниједне политичке странке. Али је био уман човек. Философ, пријатељ свега што је добро и поштено. Несумњиво да је и сам увиђао да је Радикална Странка била на правом путу, па јој је поклањао пажњу. С радикалима је највише друговао. На „Ваљев. Новинама“ радио је докле су год излазиле. Политички преглед, белешке из науке и књижевности, новине и проналасци, ситнице — то су биле рубрике, које је редовно попуњавао Љуба Ненадовић.

Пун хумора, увек готов на шалу, Љуба Ненадовић, у Молнаревој

Дим. Соколовић, учитељ из Београда, члан Главног Одбора, б. председник месног одбора Н. Р. С. у Београду

Штампарији, где је било и уредништво „Ваљев. Новина“, пошто пре листа београдске политичке листове, вели: „Бадава, онога, све новине, ништа без „Ваљев. Новина“. Њих кад узме човек, бар има шта и да прочита“.

Поп Марко је писао чланке у „Ваљев. Новинама“; из Београда, за време Скупштине, слао је дописе и извештаје. Најинтересантнија су му била Писма са села. У тим писмима поп Марко је анализовао душу нашег сељака. Зауостављао се често на онима, који су сисали крв сељаку, који су га завадили и на зло наводили. Та су писма врло радо читана. У Ваљево су и противници радикала жалили, кад у којем броју „Ваљев. Новина“ не нађу ниједно писмо са села.

Поп Марко је био редак човек. Оно што је био Димитрије Катић у Ресави, то је био поп Марко у ваљевском округу. лепе памети, начитан, пажљив, довољно отмен, озбиљан — он је још у младим годинама својим привукао пажњу све околине своје. С уласком у Радикалну Странку он је одмах постао првак њен у округу. На зборовима радикалним, где је био поп Марко, ту су хиљаде долазиле, да га чују. А он је говорио из душе народне. Говорио смишљено и лепо, као нико дотле.

Биран за народног посланика на свима изборима под напредњацама и после под радикалним владама, пуних двадесет година, без прекида, он с чашћу носи име народног посланика.

Један од најбољих говорника у Скупштини, најистакнутији представник народни, поп Марко привукао је пажњу и Краља Милана. У Нишу, за време Скупштине, под напредњачким владама, поп Марко је чешће позиван у двор. Краљ Милан је хтео да општи и усмено и писмено с посланицима из опозиције. Попа Марка је ценио; ценио је и памет његову и карактер му, па је хтео, преко њега, да се информише о правим жељама ондашње опозиције скупштинске. Све му се чинило да има нешто прикривено, што се не казује у Скупштини, а помаља се на зборовима — како су гласили полицијски извештаји — неки баук за Краља. Попу Марку је веровао, па је тражио од њега да му искрено каже: шта се захтева од њега, па да се народ задовољи и умири. Довољно слободан да каже што мисли, уме-

шан да мисли своје изрази јасно, уверен, да му је дужност и пред владоцем, као и пред Богом, говорити само истину — поп Марко је говорио отворено и — убедљиво. Некад, по три дана узастопце, поп Марко је одлазио у Двор. По два и три сата трајале су те аудијенције. Одлучан противник великих рефорама политичких и одушевљен поборник најширих политичких слобода — Краљ Милан и поп Марко воде тако дуге разговоре, испитујући све разлоге за и против потребе за политичке слободе.

Поп Марко се враћао из Двора с уверењем да је савесно одговорио својој дужности; Краљ Милан је ос-

Двору; колико је несрећан био у брачном животу; како су му погрешне политичке лекције давале још од почетка, итд.

Остали смо сваки при свом мишљењу, али ја и у жељи да проверим казивање поп-Марково. Он ми је, без сумње, говорио онако како је мислио; а као паметан човек умео је и оценити онога, с којим је тако често био у додиру.

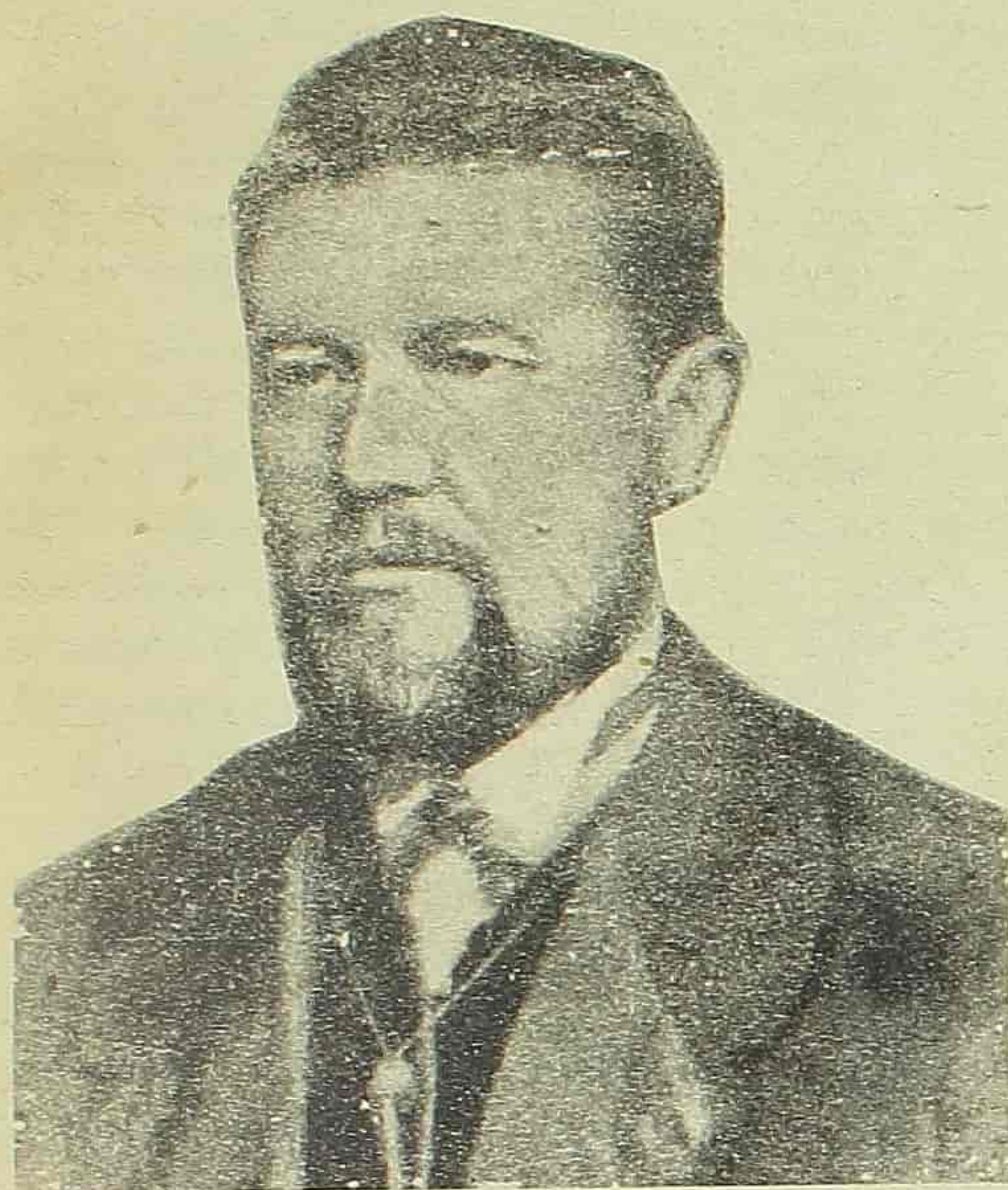
Члан Главног Одбора Радикалне Странке, члан Клубског Одбора за време Скупштине — поп Марко је увек био пажљив посматрач и савестан судија. Било их је, којима суд његов није био увек по вољи. О том поп Марко није водио бриге. Није једна од крупних одлука измењена по предлогу поп-Маркову, јер су разлози његови били толико јаки, да се преко њих није могло прећи. Он је говорио без срџбе, без увреда, пажљиво, али одлучно. И лични и начелни пријатељ његов, министар, није могао рачунати на потпору поп-Маркову, ако је чега год у радњи његовој било, што није за народ корисно. Увек му је пред очима био народни интерес, па тек после партијски; а никад лични.

Сукобила се једном два угледна члана Радикалне Странке, обојица чланови владе. Покушавало се дуже време да се њихове несугласице прикрију; а кад се већ није дало више крити, упињали су се остали чланови владе да изравњају њихов спор. Пошто се није могло успети, Клубски Одбор узне ствар у проце-

њивање, и најзад се једни ставише на страну једнога министра, други на страну другог. Поп Марко је подједнако ценио и једнога и другог, није одобравао ни једном ни другом да на рачун послова државних, расправљају своје личне ствари, и отога стаде на једино правилно гледиште: обојица напоље. „Нек иду на мегдан, далеко од народних послова, па нек се тамо понесу!”

Могло се приговорити, суду његову да је оштар, понекада и врло оштар; али никад неправичан.

Често су политички противници, с подсмехом говорили о једном другом члану Радикалне Странке, називајући га трибуном народним. Биро-

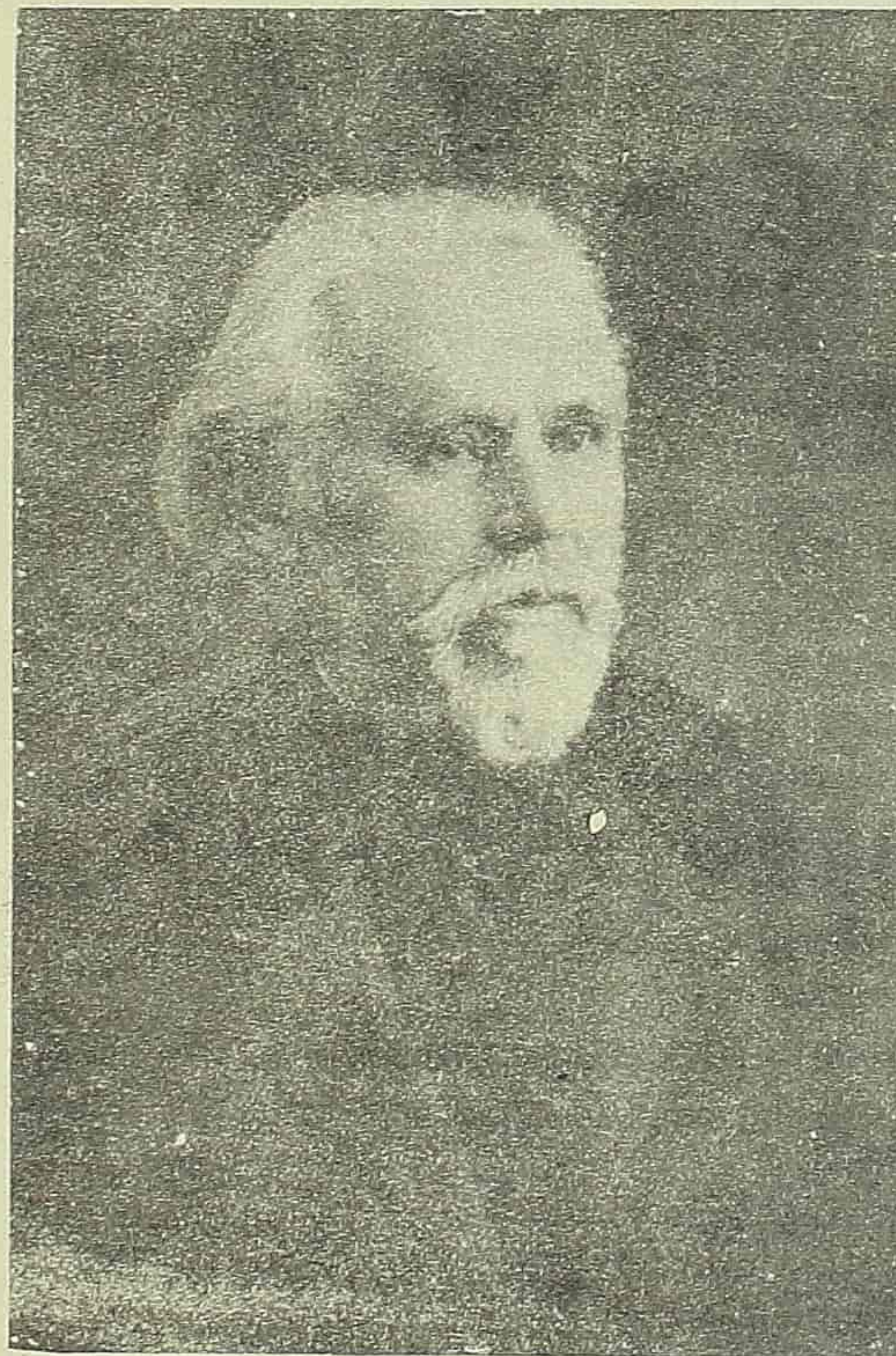
† Пера Драговић, адвокат,
радикални првак

тајао поколебан разлозима поп-Марковим. Мислио је да поп Марко има донекле право, и стога је желео да продужи разговор с овим паметним човеком.

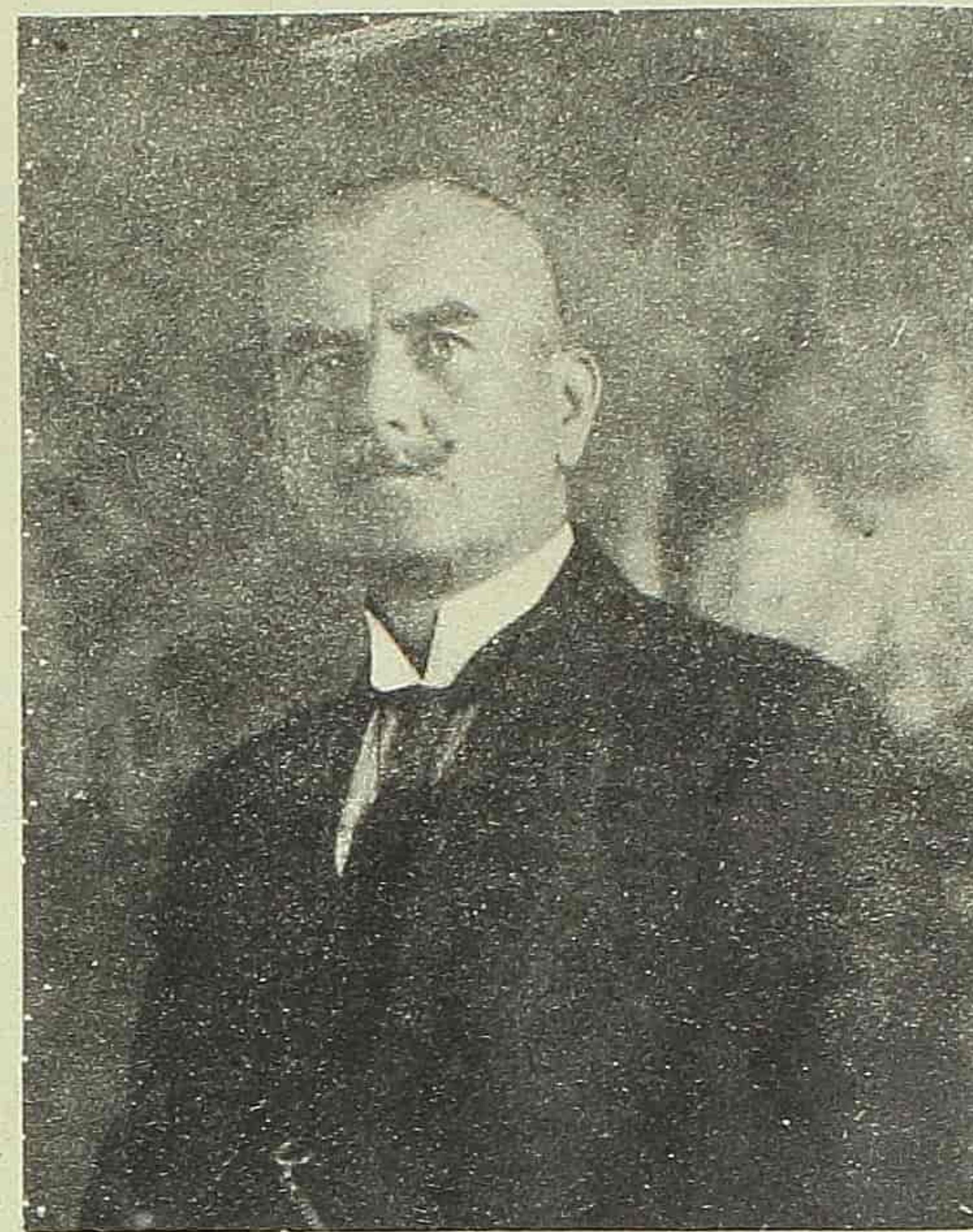
Једном приликом, неколико година после абдикације Краља Милана, у разговору о Краљу Милану, рећи ће ми поп Марко: „Да није био онако плаховит; да су га друкчије васпитали — имали бисмо у њему владоца, да би нам завидила Европа”.

Нисам познавао Краља Милана из непосредна општења, већ сам, као и сви остали, веровао оном што се о њему говорило и писало. Ценио сам га по резултатима које је дала владавина његова. Стога је моје мишљење о Краљу Милану било много друкчије, и рекох то поп-Марку.

„Вараш се, вели, јер га не познајеш”. Стаде ми наводити у каквим је приликама растао: ко га је васпитавао у детињству његову; у којим је годинама проглашен за владоца; каква му је околина била на

Протођакон Љубиша Марчевић,
учитељ у Београду

Срећко-Среја Стевановић,
учитељ у пензији

кратским и реакционарним странкама народни трибуни су нека врста чудовишта, која се и не узимају озбиљно у уста. Праве народне странке имају и теже за тим да имају истините и искрене своје представнике — то су народни трибуни. Један од тих народних трибуна био је и поп Марко Петровић из Бранковине.

Радикална Странка имала је у поп-Марку угледна члана, свога првака, Мала Бранковина, која је дала Српском Народу неколико знаменитих људи из породице Ненадовића, може се поносити што је и поп Марко Петровић у њој угледао света.

И по памети и по карактеру поп-Марко је редак човек. Пружамо прст омладини радикалној на поп-Марка: да се угледа на њега, да иде његовим трагом.

У Београду, децембра 1924.

Стари Радикалац

НАШИ ДРЖАВНИЦИ: Д-р МОМЧИЛО НИНЧИЋ

Велики Мајстор за вођење спољне политике није думен државног брода испуштао из својих снажних и поузданих руку све док себи није нашао замену у коју је сам веровао. Замена, коју је сам себи припремио, уочивши способност, умешност и окретност његову, то је данашњи наш министар спољних послова др. Момчило Нинчић, човек који је од првог дана своје чиновничке каријере показивао редак дар, велики ванредно разрађен таленат за вођење политике великог стила. Једна од најлеп-

ших особина нашег Великог Вође је његово интересовање за нове нараштаје у којима је он уочавао и издвајао најбоље, да би им поверио да они оспособљени и на послу поучени и у све суптилности деликатних послова упућени једног дана приме на себе бригу о старању за државу. Пашићева је велика заслуга што је он не само умео но и хтео да из генерација издваја оно што је најбоље и да те најспособније истакне, издвоји и да им и прилике и могућности да се сваки у свом правцу рада што

боље развије. Његов последник у вођењу спољне политике наследник је кога је велики државник сам себи спремио као достојну замену. Данас је у свету др. Нинчић наш најпознатији политичар и сигурно највише цењени државник. Управо он је данас једини представник наш пред великим страним светом, о коме Европа ласкаво мисли и о коме страна штампа с похвалом пише. Он у Европи важи као ученик великог Учитеља, и то као достојни ученик и наследник једног таквог великана као што је Пашић. Свој лепо ум он је оборужао енергијом и својом истрајношћу и доследношћу у руковођењу спољне политике; он је нашој држави створио и очувао престиж и увео је у ред великих сила. Осигурао јој је место с којим се ми можемо поносити у европском концерту. Држећи се идеја свога знаменитог учитеља, Нинчић је те идеје мајсторски и са великим успехом разрађивао и нашу спољну политику поставио на једну више но солидну основу. У Малој Антанти он је једна од главних чињеница. А то много значи када се зна, да у њој заступају све удружене силе оно што су те земље имале најбоље. Односе са великим савезничким силама он је увек успео да одржи у пуном складу и ако је то често био један врло сложен и врло тежак проблем. Његова мудра политика највише је допринела да нам савезничка Француска тако предусретљиво помогне, да наша војска дође до модерног и до довољног наоружања под тако повољним условима. У Лиги Народа он нас са пуно части представља и успева да се у његовој личности наша Отаџбина високо одликује. Он помно чува старе за нас свете везе и ствара са великим успехом нове. Он успева да и Албанију привуче ка нашој моћној држави и да од те вазда непријатељске према нама земље створи државу у чије се пријатељство можемо поуздати. Он води стару политику Радикалне Странке споразума балканских народа и крај свих, мал те не непремостивих, тешкоћа он и у томе правцу постиже успехе, који су његова част, а наша државна корист. И у односима према данашњој Русији он уме да одржава један врло коректан став. Према толико грешним Бугарима он уме да нађе и одржава однос, који показује да смо склони да бацимо забораву све њихове неопростиве погрешке, које смо у толико теже осећали и још осећамо што су нам

Др. Момчило Нинчић, министар спољних послова

мучке ударце задавали као најближа браћа. Стојећи на становишту лојалног испуњавања закључених уговора он и Бугарима излази на сусрет, да би у обостраном интересу поступно залечујући старе ране дошли у што топлији контакт, те да ипак можемо једног дана наћи се на једном терену одбране толиких заједничких интереса на нашем крвавом Балкану. Са тешко пораженом Аустријом односи су нам данас у потпуном складу. Распарчана Угарска приморана је да према нама бар до некле мења своју агресивну политику, а и то је не мала заслуга нашега др. Нинчића. Свакако да је ипак круна његових дипломатских успеха наставак Пашићеве политике пријатељства према Италији. Суседна велика држава са односима несрећеним и затегнутим представљала је за нас једну врло озбиљну и врло опасну ситуацију. Допринети томе да од тога великог суседа створимо искреног пријатеља био је сигурно по наше опште интересе врло захвалан, али и више но тежак посао, коме је дорастао само један велики муж садашњице. Др. Нинчић се такав показао. И на овом послу он је радио ретком истрајношћу и велики посао срећно је привео крају, који је поразио унутрашње, а довео у велику забуну непријатеље ван наших граница, које су пријатељством са Италијом обезбеђене дипломатски, као што су поуздано браћене војнички. Споразум са Италијом представља сигурно наш највећи дипломатски и национални успех од како смо уједињени. Он је дипломатска круна наших ратних успеха, јер он обезбеђује нашој држави, да се у миру и без већих трзавица правилно развија, да и наш привредни живот може ући у нормални колосек. Требало је не само памети но и велика доза куражи да се овом значајном послу приђе. Нинчић је правилно схватајући интересе државе и умео и смео да тај посао приведе крају како је најбоље по обостране интересе, а самим тим је своје дело најбоље осигурао и дао му животворне моћи, да може опстати.

У научном и политичком животу Србије Нинчић је млад почео да игра врло видну улогу, што је иначе прилична реткост код нас. Већ у 27 години он као млад доктор права са париског Универзитета, који је завршио 1899., долази на тадашњу још Велику Школу за наставника Народне Економије. Већ и пре тога као стручњак био је и ако још врло млад важна чињеница у Министарству Финансија и Министарству Привреде у одељењу за трговину

и радиност. Министарство спољних послова, коме је он сада на челу, поверило му је још 1905., да оснује одељење за трговинску политику.

На тим важним пословима, одмах је уочена његова велика стручна спрема и његова љубав за посао и то је учинило, да је брзо правио каријеру испред свих својих савременика. Године 1912. први пут улази у Народну Скупштину као радикални посланик, изабран у подринском округу. Од тада је без прекида биран до Уједињења у Подрињу, а после у северном Банату, одакле му је по оцу порекло.

Као посланик убрзо је постао Министар финансија још 1915., а од Ослобођења финансија, трговине и најзад спољних послова на коме достојно и данас представља државу према иностранству, а чини част на томе месту Радикалној Странци.

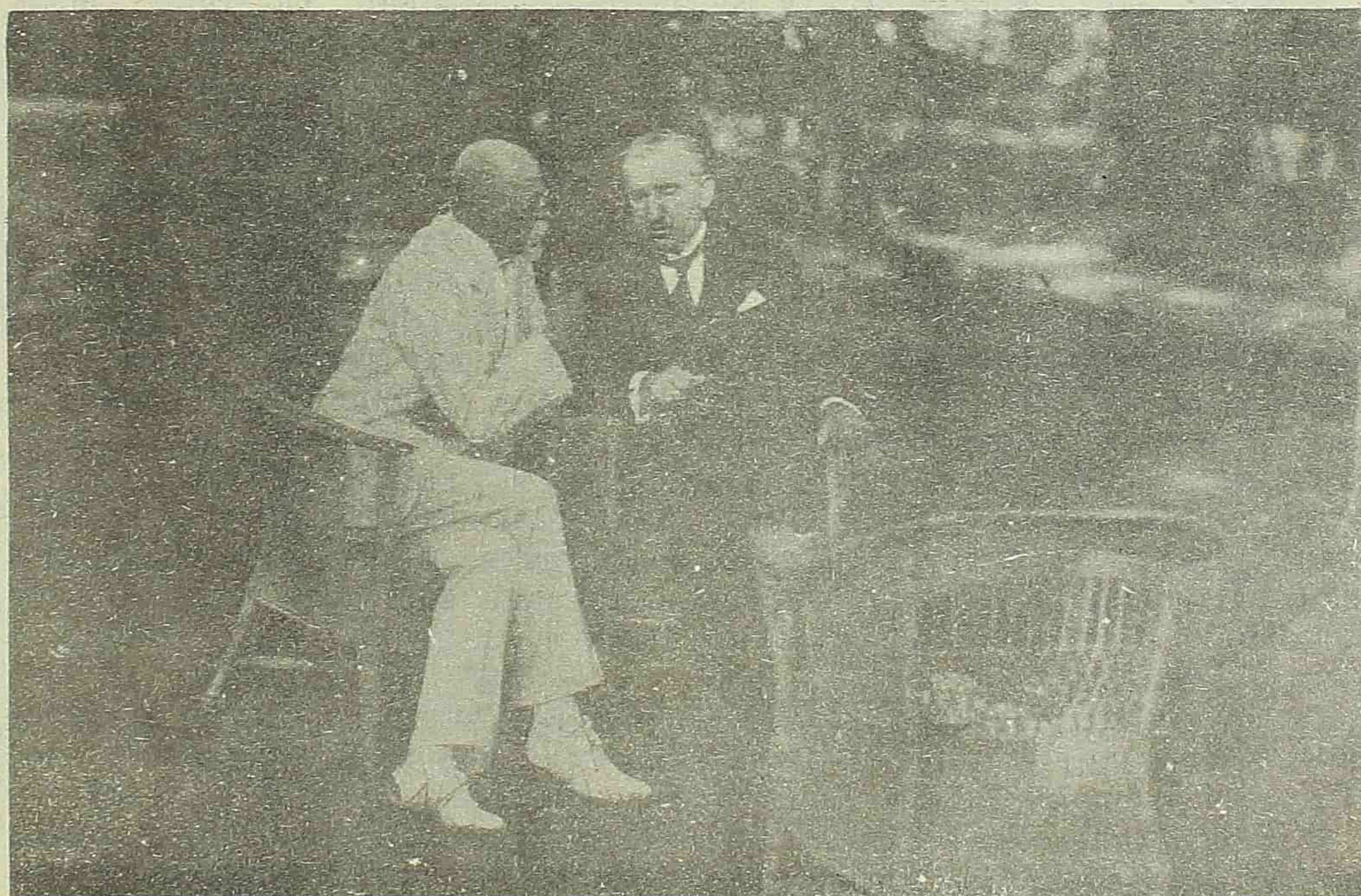
На свима пољима рада показао је много умешности, пуно такта и свестрано познавање и најтежих проблема. Тако је само својим радом стекао реноме човека велике вредности. Колико је у својој странци цењен показују дужности које му је партија поверавала. Он је свакад и на сваком послу оправдао очекивања и показао се достојним велике вере, коју у његову способност имају његови политички пријатељи. Отуда његов велики углед у странци, која га с правом убраја у своје најбоље људе. Он је као наш партиски првак понос странке, а на сваком европском дивану он је част Отаџбине.

Др. Нинчић је син старог познатог српског правника, бив. мини-

стра правде и честитог касационца пок. Арона. Родио се 28. маја 1876. године у Јагодини, где му је отац био са службом. Одрастао је у Београду где је свршио основну школу и гимназију 1894. Године 1899. на Универзитету у Паризу постао је доктор права на основу ванредно успешне дисертације.

Вративши се у Отаџбину своју лепу школску сведоџбу потврдио је на раду. Сваки посао који му је поверен он је свршавао на време и на најбољи начин. Већ пре но што ће добити катедру на Великој Школи он се истакао својим радовима као познавалац финансијских наука, нарочито је важио као капацитет за пореске ствари. Из те области он је написао више расправа. Ове су свратиле на себе пажњу стручних кругова, који су брзо уочили лепу вредност младог париског доктора. Његови радови из тога доба учинили су својом озбиљношћу и својом лепо документованом стручношћу, да је млади Нинчић врло брзо правио управо сјајну чиновничку каријеру. „Финансијски Преглед“, „Глас права, судства и администрације“, „Архив за правне и друштвене науке“, „Дело“ имали су у младоме доктору једног од својих врло цењених сарадника, чији су радови падали јако у очи. За време једне кратке паузе, када није био члан владе, Нинчић покрене угледни часопис „Нови Живот“, који под његовим власништвом и данас излази ево већ пета година.

Када је Велика Школа уздигнута на степен Универзитета Нинчић и на њему задржава своју катедру Народне Економије и постаје доцније и редовни професор.

Др. Момчило Нинчић у походи код Председника Републике Чехословачке Др. Масарика

Омладина је са правим задовољством и великом пасијом слушала његова занимљива и врло лепо и с пажњом разрађена предавања и може се рећи, да је Нинчић био један од најомиљенијих наставника на београдском Универзитету, који је много изгубио када се Нинчић дефинитивно посветио политици. Неколико генерација његових ученика увек ће се са захвалношћу сећати свога одличнога професора, на чија се предавања ишло са нарочитим задовољством.

После десет година предана рада на Универзитету он улази активно у политику. У тежњи да новим вредним снагама обнове своје прве редове радикали обезбеђују Нинчићу мандат и он први пут 1912. улази као посланик у Народну Скупштину, као први квалификовани у подринском округу. Као првокласни стручњак он тешке 1915. улази у владу и поверава му се важан положај министра финансија, на коме је месту заменио генијалног дра Лазу Пачу. И ту је оправдао наде у њега полагане и од тада је, с малим прекидом, готово стално члан владе. Министарство спољних послова поверио му је Пашић први пут 1922. и од тада готово стално он држи овај толико важан портфељ, кога се показао потпуно дорастао и са кога је места постигао успехе по којима ће га историја с хвалом опомињати.

Д. М. Ш.

Марко Трифковић, потпредседник Краљевске Владе, дугогодишњи народни посланик, дугогодишњи министар, бивши министар-председник, један од најугледнијих првака Народне Радикалне Странке

НАШИ ПРАВНИЦИ

— МИХАЈЛО П. ЈОВАНОВИЋ, ПРЕДСЕДНИК КАСАЦИОНОГ СУДА У БЕОГРАДУ —

Уважени наш правни првак у редовима је радикала од оснивања странке. Рођен је у Крагујевцу 1855. Правни факултет свршио је 1875. у Београду. По свршеном школовању служио је у главном скоро увек у судској струци, изузев кратких пролаза кроз политичке положаје, као окружни начелник 1888, и као управник вароши Београда 1891., са којих је места ишао у пензију по паду радикалне владе. Године 1903. после мајске револуције, а по оставци Љубе Живковића, постаје Министар Правде у кабинету Авакумовића. По оставци револуционарног кабинета Авакумовићевог изабран је за Председника Апелационог Суда у Београду. Новембра 1904. године постаје по други пут Министар Правде у кабинету Николе Пашића.

По паду Пашићеве владе по други пут је изабран за Председника Апелационог Суда. Марта 1907. год.

постаје државни саветник. Маја 1908. год. на основу избора од стране Државног Савета и Касационог Суда постаје Председник Касационог Суда, на ком се положају и данас налази, и чини част нашем у век на висини правосуђу.

У току ових година, на положају Председника Касационог Суда Јовановић је дао доказа не само велике правне ерудације, већ и највеће преданости и љубави према својој високој функцији. Његова осведочена непристрасност није никад била нити је могла бити поречена ни од кога који може и хоће објективно да цени рад једног човека.

Јовановић је штампао велики број стручних расправа по правним ревијама и другим часописима, веома документованих и цењених од нашег правног света. Међу његовим расправама нарочиту пажњу привлаче: „Посмртно имање и наслед-

ник” и „Репрезентација у наслеђу”, затим „Својина и њен социјално-политички значај”.

Године 1920. одликован је високом чашћу и одређен од стране наше државе за члана сталног међународног арбитражног суда у Хагу, а потом је, кад је на основу Пакта Лиге Народа установљен Стални Суд Међународне Правде у Хагу, на скупштини Лиге Народа доживео ту ретку и велику част да буде изабран за члана тога суда.

Као што поменуемо напред Јовановић по својим политичким начелима верно стоји уз Народну Радикалну Странку од њеног оснивања.

За свој стручни рад и преданост у служби одликован је, поред осталог, и орденом Светог Саве I степена.

Људи као Михајло Јовановић велика су и корист и част Отаџбине.

Прва Окружна Скупштина округа ваљевског 1889. са својим председником Марком Ђуричићем, адвокатом у Ваљеву, данашњим министром социјалне политике

Друга Окружна Скупштина округа ваљевског са окружним начелником Милорадом Вујичићем, сада министром на расположењу

НАШИ БЕСМРТНИЦИ: ВЕЛИКИ ВОЈВОДА ПУТНИК

...ВОЈИНСТВЕНИ ГЕНИЈ СВЕМОГУЋИ... ЊЕГОШ

Као оно Наполеон о Клебару и Краљ Петар је могао рећи својим храбрим трупима упућујући их на непријатеља:

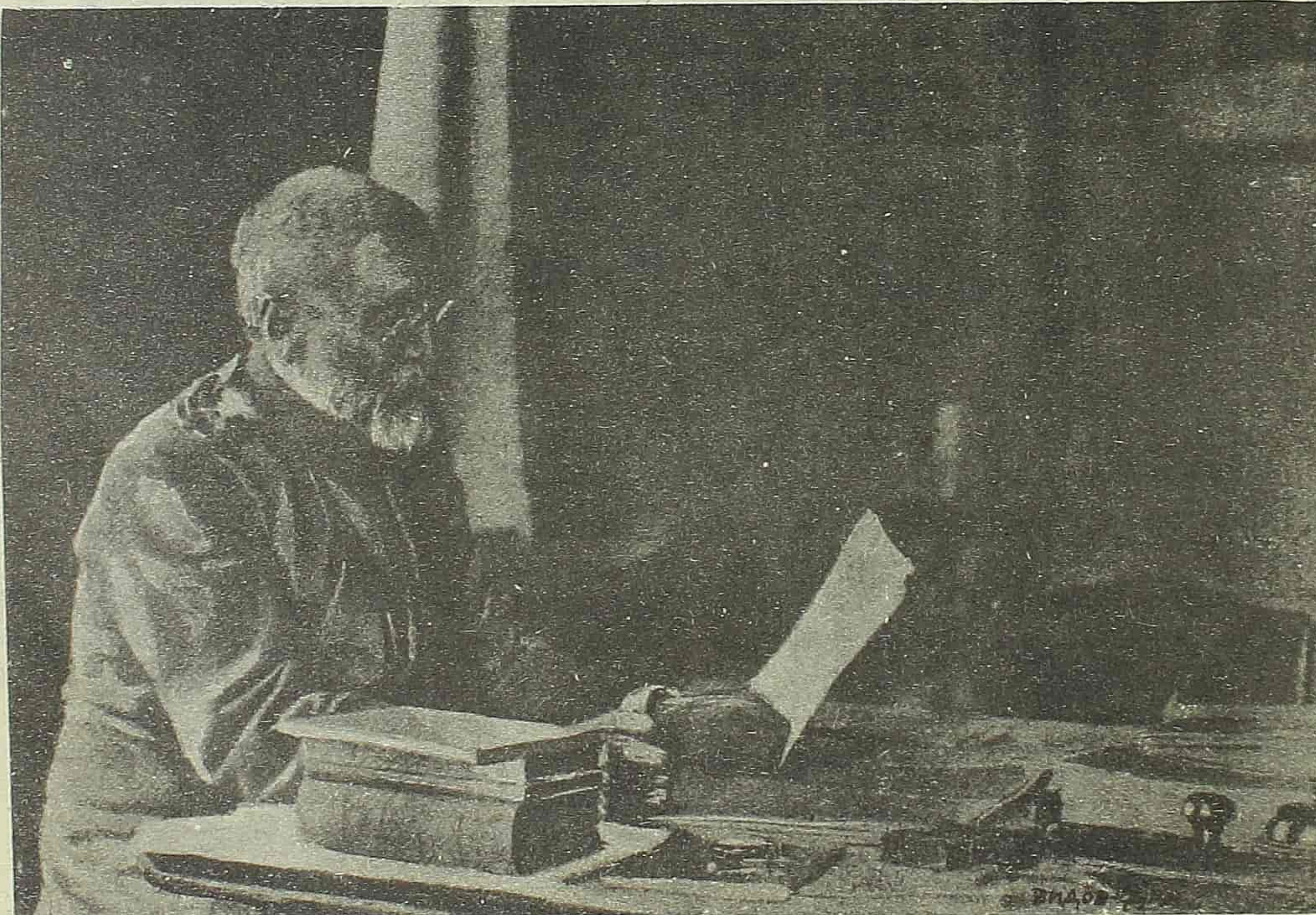
— Генерал под чије вас окриље стављам има и моје и војскино поверење.

И доиста наоружани наш народ и његове вође у рату имали су пуну веру у војводи Путнику и та вера у памет и војнички таленат његов учинили су да је српска војска низала успех за успехом и да је нису, и ако малу и у непрестаним ратовима изнурену, могли надбити ни велике царске војске, но је да се то постигне ваљало кренути и Македзена и Фалкенхајма и војске две силне царевине, Немачке и Аустрије, и две велике краљевине, Угарске и Бугарске, да се тај циљ постигне. Успели су огромном надмоћношћу да Србију привремено својом војском притисну, али нису успели нашу војску да униште. Она се прикупила и прибира нову снагу за нове подвиге, који ће изненадити свет. На жалост на челу те војске нема више старог и мудрог Путника. Године и слабост једва су му и до сад дозвољавали да ради, да много ради, али су га тај прекомерни рад и стицај несрећних прилика толико изнурили, да се он више није осећао могућ на своје високом и пуном одговорности положају. Молио је за разрешницу и добио ју је, јер ју је и заслужио. Њега замењује његов изабраник и његов ученик, војвода Живојин Мишић. Срећни што му замени ваља,

ми сматрамо за дужност, да му при његову опроштају од српске војске, која му за своју славу много дугује, посветимо неколико редака у знак свеопштег нашег народног и војничког признања за његов рад, коме ће историја дати достојну награду.

Путник је најстарији војник српски. И најбољи, то ће вам рећи сваки српски официр. По рођењу је Шумадинац, по васпитању је војник, по осећајима Србин више свега и пре свега. По свршеној гимназији љубав према војсци одвела га је у тадашњу Артиљериску Школу из које је после четири године школовања изашао као потпоручник у јесен 1866. године. Више од пола века он је био српски војник. Кроз свих тих више од педесет година Путник је и као учитељ остао ученик. Он је стално учио, непрестано радио и журио за тим, да постигне толико да сам собом буде задовољан. Радио је неуморно и у раду се истрошио, али свежину свог ума сачувао је и у дубокој старости, а његова старачка резолутност, његова одсечна одлучност у моментима општег колебања и велике кризе изненађивала је и његове младе одличне помоћнике, који су му били слепо одани, знајући да пред собом имају Велика Човека и Велика Војника, који је имао богодани војнички дар.

„Треба знати окренути војску
Па наткрилит душманина свога!“

Војвода † Радомир Путник, шеф штаба Врховне Команде и радикални министар војни

То је давно народ наш рекао и ту је истину Путник у шест ратова потврдио. Он је као официр, у кога су од ране му младости велике наде полагане, у свима нашим ранијим ратовима играо врло видну улогу. Своје способности документовао је у српско-турскоме рату 1876. и у рату 1877—78. као и у првом рату противу Бугара 1885—86. Као млад официр улевао је респекта и слепо оданост својим војницима, а доцније као виши и највиши командант и официрима, који су чврсто веровали, да Путник као дугогодишњи пун знања и пун искуства војник и војсковођа из шест ратова све чини и као Наполеон све може.

Вештина распореда трупа, по Наполеону, велика је ратна вештина а Путник се ту, нарочито у рату с Бугарима и Аустријанцима, показао у свој својој снази и пуној вредности. Његови распореди били су увек идеални, ремек дело војничке вештине. Он је умео да прикупи дата потребна му за процену прилика и на основу њих умео је да прозре намере противника и да га предухитри и онемогући му извођење његових планова. Умео је да схвати брзо и правилно сваку ситуацију, да непријатељу доскочи и приреди му сигуран пораз. Његовој моћи расуђивања и његовој дубокој проицљивости имамо да благодаримо за сјајне ратне успехе. Он је увек умео и са слабијом војском од противника да у даном тренутку, на згодно изабраном месту створи надмоћност над непријатељем. Он се никад није дао збунити. Нису то могли ни војнички силни Бугари мучким препадом на Брегалници ни далеко надмоћнији Аустријанци на Церу. Нису то могли чак ни удружени Немци са Аустро-Угарима и Бугарима, јер и ако су огромним снагама навалили једновремено са свих страна нису успели да униште српску војску но само да је потисну. Путник је на против, био увек срећне руке, он је умео да збунује противника и да га туче чак и онда, када се томе нико није смео надати. Случај са Рудником и Сувором, Космајем и Варовницом диван је пример за потврду тога тврђења. Путник ће у историји ратне вештине ући као велики тактичар, као ратни геније, који је тактом руковођења створио себи место поред светских војничких великана првога реда.

Пун искуства, стечених у шест ратова, у којима је као генерал-штабни официр увек имао важну улогу, он је постао ратник чија ће се дела проучавати у историји ратне вештине. Да један талентован војсковођа буде и велики, победилац у рату, није довољно да само темељно и критички проучи историју ратова и појединости знаменитих битака и славних подвига дрских команданата но треба да има и сопствених искустава, јер је највећи војнички геније, Наполеон рекао, да се ратовању учи само идући у ватру. А то искуство што га је у шест ратова сабрао Путник нема данас ни један европски војсковођа. Путник је несумњиво један од највећих војника садашњости. Свакако ни за длаку не мањи од Жофра и Сараја, сер Френча и Китченера, Кадорне, Хиндербурга и Макензена, Руског и Јанушевића још мање од Хецендорфа. Да и не спомињемо Поћорек, команданта уништене аустријске балканске војске, о коме је Хинденбург, кад му је стигла вест о коначном поразу Аустријанаца у Србији, упоређујући га с Путником рекао:

— Где се магарац може мерити с лавом!

Ма где ударио непријатељ нас није био у стању да изненади. Путник је увек знао своју војску: најбоље распоредити и његове армије и дивизије увек су се невероватном брзином прикупљале тамо где је у давом тренутку било најпотребније. Свакако успеси војсковођа зависе и од квалитета војске, јер и најбоље и најсрећније постављене комбинације пропадају ако војска није у стању да их изведе. Велики војсковођа био је срећан да командује великим војницима. Он све зна, војска све може! Збир тога биле су победе по којима смо постали први војнички народ на свету. Првокласна војска вођена сјајним војсковођама чинила је саме успехе од Куманова, где смо изненадили свет, до Суворора и Космаја, где смо запањили и највеће пријатеље и противнике патерали на признање да над нама не има јунака. Да нам то признају доказ је што се ни силна Немачка није у борби с нама поуздала ни у свога Макензена и Фалкенхајма ни у своје топове и војнике, ни у обилву помоћ Аустро-Угара, но су морали да ангажују и Бугаре, да би нас савладали.

Ни терет година, ни слабо здравље у телу на послу и у честу ратовању јако изнурену, ни моментални неуспеси, неминовни у свакоме рату, Путника никад до сада нису могли од посла одвојити нити се он

на послу знао заморити, још мање да су га кад забринули. У слабу старачку телу јак дух увек младићски свеж и увек невероватно ведар он је постојано био чист и миран, увек дубоко уверен у најповољнији крајњи резултат његових и наших надчовечанских напора. Било је тренутака када је многи духом клонуо и задрхтао од онога што може бити. Забринутост се могла читати на озбиљном лицу многих војсковођа. Само је тешко било опазити облаке на његову вазда ведру челу. Он је умео хладно расуђивати и онда када му је сва околина била као у грозници. Он ни у најтежим тренутцима, као сада да га гледам на прозору у Призрену, није губио наду и веру у себе и своју војску. Он је све учинио, што је до њега стајало, војска је дала све што се у херојству могло дати, а што се стихија не може да заустави ни он ни војска не могу бити криви, јер је народ лепо рекао, да су јача двојица но сам Радојица и није онда чудо, што четри лоша избише Милоша. Он је знао шта хоће и док су многи дрхтели од онога што може бити он је и у најтежим часовима и у најкритичнијим тренутцима био хладан као Веллингтон и био уверен у крајњи успех и победу као Наполеон.

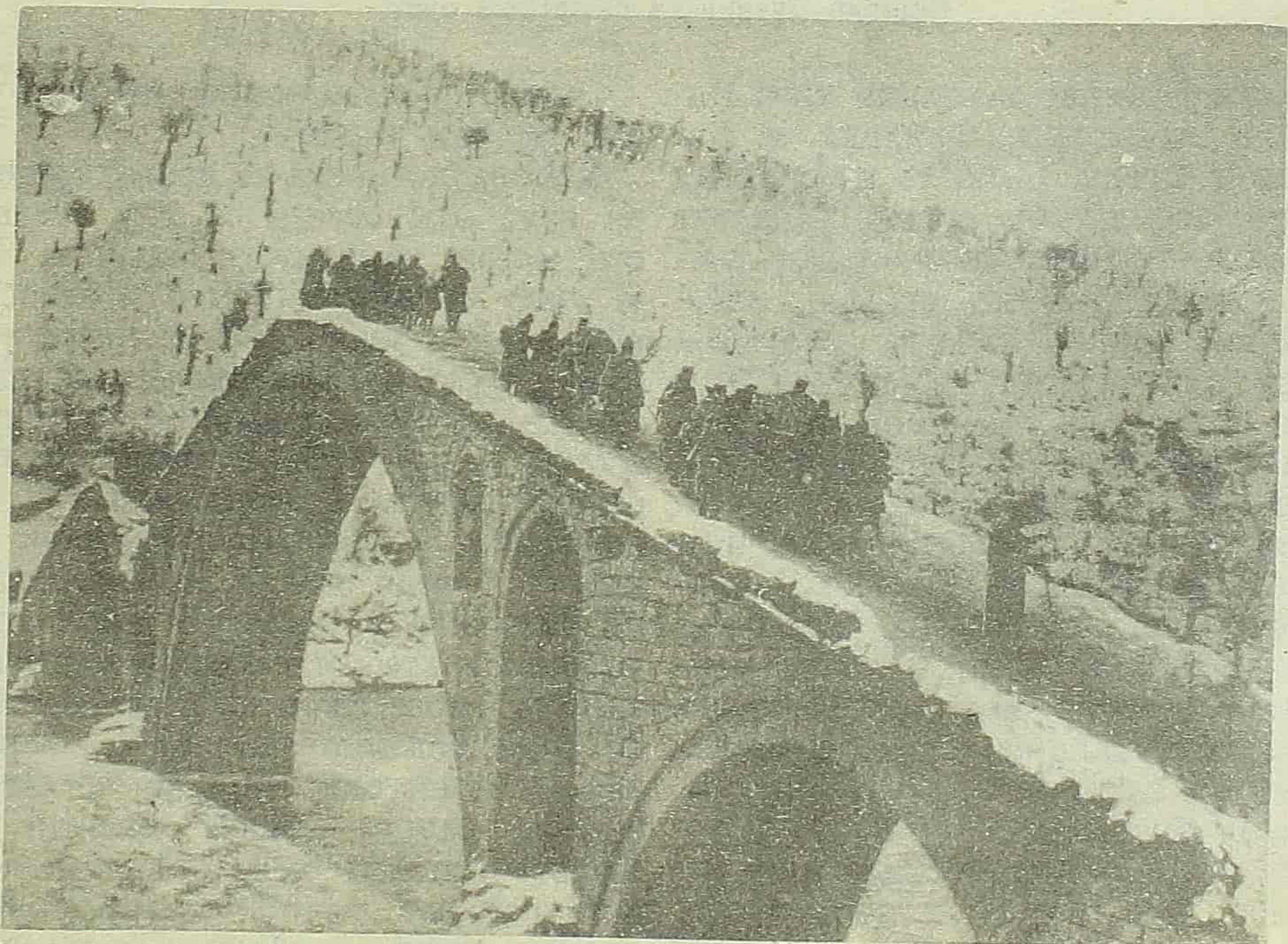
Познати себе веле да је највећа вештина, а Путник, примивши на своја плећа највећу одговорност не само пред савременицима но и пред историјом, био је увек поуздан у себе, поуздан у своје одлуке, које доноси пошто о сваком и најмањем детаљу до ситница скрупулозно размисли. Његово поуздање у себе сама било је у толико веће што је био поуздан и у војску и њене вође,

које су његове идеје имале да приводе у дело.

Наполеон је рекао, да ништа није теже од правилног решења, а Путник и у најкритичнијим тренутцима успевао је да буде најсрећнији у избору решења, увек правилног, јер је увек доносило победу над непријатељем често много јачим и технички увек несравњено спремнијим.

Путник је знао шта хоће, и познавајући ратничку вредност војске коју води без страха је очекивао резултате свога војничког талента и беспримерне храбрости своје војске. „Треба хтети, треба смети, па да видиш како с' леги" а Путник је имао довољно, често и сувише дрскости када је то требало као што је у давом моменту умео да покаже мудро расуђивање и опрезно поступање, што су најлепше одлике највећих војсковођа у историји, поред којих ће наш велики војвода, наш велики ратник Путник добити достојно почасно место.

У груписању снага Путник је показао праву уметност. Нарочито се то лепо огледало у нашој новембарској офанзиви 1914. када је из дефанзиве једним замахом прешао у несаломљиво снажну офанзиву у моменту када се непријатељ уљуљкивао варљивом надом да је српску војску довео до слома. Он се тада повлачио и ако без борбе и ако није гоњен од непријатеља. Угледајући се на Кутузова Путник је све дубље увлачио противника у наше горе. Док су многи на тај маневар гледали са страхом, не могући да схвате да то није недаћа и први корак правој пропасти, Путник, на чијем озбиљном лицу ретко лебди осмејак,

Свога великог Војводу његови силни ратници на рукама преносе кроз Албанију

осмехивао се смехом задовољна човека, чије идеје непријатељ не прозира и за то им иде у свему на руку. Недорасла војска нашој, вођена од вођа уображених, који подцењујући противника, нису ни покушавали да проару његове намере, наше повлачење нису схватили као прост маневар, кога су се требали добро чувати, но рачунајући са сигурним нашим поразом, и сами су много сарађивали и припомогли да се генерални и генијални план Путников тако брзо изврши онако како је најидеалније замишљен.

Оснони сведржатељ централних сила Виљем II. стално лети с фронта на фронт, да личним присуством утиче на своју војску.

Жофр на свом аутомобилу често обилази положаје дуж борбене ли-

мештене канцеларије, у којој му је и постеља, јер је он и дању и ноћу на послу. За њега умора нема, а ратни успеси његов једини одмор. Они хране душу његову и одржавају да не клоне његово иначе слабачко тело. Он на послу капље. Он није само титуларни шеф. Он у ствари командује. Сви конци команде у његовој су руци, он даје свима директиве и упуства, он доноси одлуке о свему и његовој противљења нема. Што он рече речено је и извршено. То је једна од тајни наших успеха.

У Путнику је формиран карактер војника велика талента и велике среће. Он сваки посао ради пун присебности и онда када су око њега у највећем узбуђењу и увек с рачуном и без страсти.

Благост његова, готово светитељска спољашност телесно слабог старчића пре вас подсећа на прво-свештеника но на првог војсковођу, најбоље војске на свету. Његов продирући поглед осваја благошћу својом, али не одаје ни мало човека колосалне енергије. Када човек зна колико тај седи и изнурени старац увек кротка духа, у себи има енергије мора веровати, да је он састављен само од молекула енергије и умне моћи, јер колико је телом слабић толико је духом колос.

Цео живот посветио је војсци. Она од њега много има и много му дугује за многе своје добре особине стечене у миру, испољене у рату. Отуда и онај његов велики, у нас јединствени мирнодобски ауторитет који је не мало допринео нашим ратним успесима.

На заласку свога плодног и корисног живота, крунисаног општим признањем краља и војске, владе и народа, Путник је постао ауторитет не само за српску војску. Он је постао војнички великан светскога гласа исто онако хваљен као што се славе: Александар Македонски, Ханибал, принц Евђеније, Кутузов, Наполеон и њима равни. Данашњи европски рат највећи је бројем учесника, најтежи по техничком савршенству, најкрвавији по упорности којом се води, најстрашнији по жртвама које падају, најскупљи по милијардама које гута, најкомпликованији по учешћу огромних маса, а у том и таквом рату наше Победе, извојеване под мудрим руковођењем Путника, по ономе како су и под којим су условима извојеване прео су стратегијско дело. Путника данас убрајају међу прве војсковође између најбољих на свету.

Мозак од свих слављене српске војске, то је Путник. Благо нама када је међу нама поникао, у нашој се средини васпитао и оспособио, својим умом и талентом нама послужио „на страх врагам“, на част себи, на понос српској војсци, на корист Отаџбини, ако Бог да, уједињеној снагом и огромним жртвама целог Српског Народа, и паметним руковођењем највећег у највећем нашем поколењу војводе Радомира Путника, за кога смемо с великим песником рећи:

„Плач ће вјечно животворни
блистат Србу твоје зубље.

„Све ће сјајну и чудесниј
у векове биват дубље...“

Париз, јануара 1916.

Душан Мил. Шијачки

Војвода Путник на самртном одру

није. То је чинио и велики кнез Никола и херццгерцог Фридрих и Кадорна и Френч. Само то није никад чинио шеф штаба српске Врховне Команде. Одличан познавалац земље, недостижан као стратег, изврстан као војник, имајући у рукама младу али силовиту војску он није имао потребе за то. Као што се за рата с Турцима и Бугарима није макао из Скопља, тако се ни у европском рату никад никуд није кренуо из седишта Врховне Команде. Он нема потребе за то, њему није нужно да види положаје пре него што ће дати диспозиције, он све положаје има не само пред собом на детаљним картама но и у својој глави, а ауторитет његов у војсци је толики да није нужно да заповести лично издаје. Он се не миче из места у коме је Врховна Команда и готово не удаљује из своје скромно на-

Његови успеси имаће утицаја на ток светске повести...

Његова истинска и права војничка величина огледа се и у вредности његове најближе околине. Он је умео уочити војничке предности код људи и умео их је окупити око себе и умео им је послове доделити. Комплетујући околину он је показао да је већ у миру умео уочити ратну вредност предистинираних за војсковође. Христова величина је колико у томе што је сам био велики ум још и у томе што је не само умео но и хтео око себе да прикупи највеће умове свога доба за Апостоле своје божанствене науке. И као што су Апостоли, чијој ће се еванђелској науци векови дивити, у Христу гледали више биће тако су исто најбољи официри у Путнику гледали Богом изабраног и додељеног им вођу

*
* *

Сви смо веровали у његову звезду и она нас је водила низу славних битака и још славнијих победа, које прославише и војску и војсковође. Пред легијом Бесмртника бљешти његова сјајна појава као што је целом свету импонувао док је живе водио победама и слави ненаткрљивој. Увек први у животу и онда када је престало да куца његово срце и престао да ради његов светли ум он остаје на челу оних, који до последњег даха служише светој идеји Ослобођења и Уједињења нашег раскомаданог народа. Не само у нашој но у историји Ратне Вештине велики војвода највеће српске ратничке генерације добиће часно место као велики тактичар, као ратни геније, који је тактиком руковођења створио себи место поред светских војничких слављених великана првога реда.

Збир војничких врлина и спрема војсковође Путника и вера наше војске у геније свог вође и готовост њена да по сваку цену његове комбинације изведе дали су резултате, који ће нашем народу славу неувелу очувати.

Под теретом година, слабости и душевна бола, што је наступило оно што се није могло избећи, Путник је свој дух предао Богу 5. маја 1917. у Ници навршивши пуних педесет година своје ревносне и толико корисне службе Војсци и Народу Српском, који ће име свог великог војводе вазда славити као првог у највећем војничком поколењу.

ЈОВАН МАРКОВИЋ

пуномоћни министар и помоћник министра спољних послова.

До завидног положаја помоћника министра спољних послова Марковић није дошао као политички човек но као дипломатски чиновник од каријере, коју је почео као најнижи чиновник, па је у својој чиновничкој каријери постепено напредујући дошао и до највишег положаја, што најбоље сведочи о његовој лепој спреми и дипломатској умешности. По завршеном школовању, као дипломирани правник ушао је у министарство као писар и врло брзо се истакао као један од најбољих и послу најпреданијих у својој генерацији. Додељен у онда за нас тако важно одељење црквено-просветно, које је водило нашу националну пропаганду у неослобођеним крајевима, нарочито у Старој Србији и Маћедонији, он се с великим маром посветио томе послу, за кога је показивао и велику љубав и нарочито разумевање. То му је обезбедило брзу и сјајну каријеру у дипломатској струци. Као млада човека видимо га већ за време рата у Нишу на онда тако важном положа-

ју начелника политичке секције. Тај положај он заузима и на Крфу. Са Крфа је упућен на положај нашег посланика на белгијском двору. У Бриселу је био достојан представник наше проширене Краљевине, те је после три године премештен у истом својству у Берлин, а за тим у Атину, одакле је дошао на свој данашњи положај.

Рођен и васпитан у једној од најбољих београдских кућа, школован код нас и на страни, високо образован, добро верзиран у сва питања спољне политике, отмених манира он долази у ред наших најбољих представника ове струке, којој је увек служио на част, а Отаџбини на корист.

О ПАШИЋУ

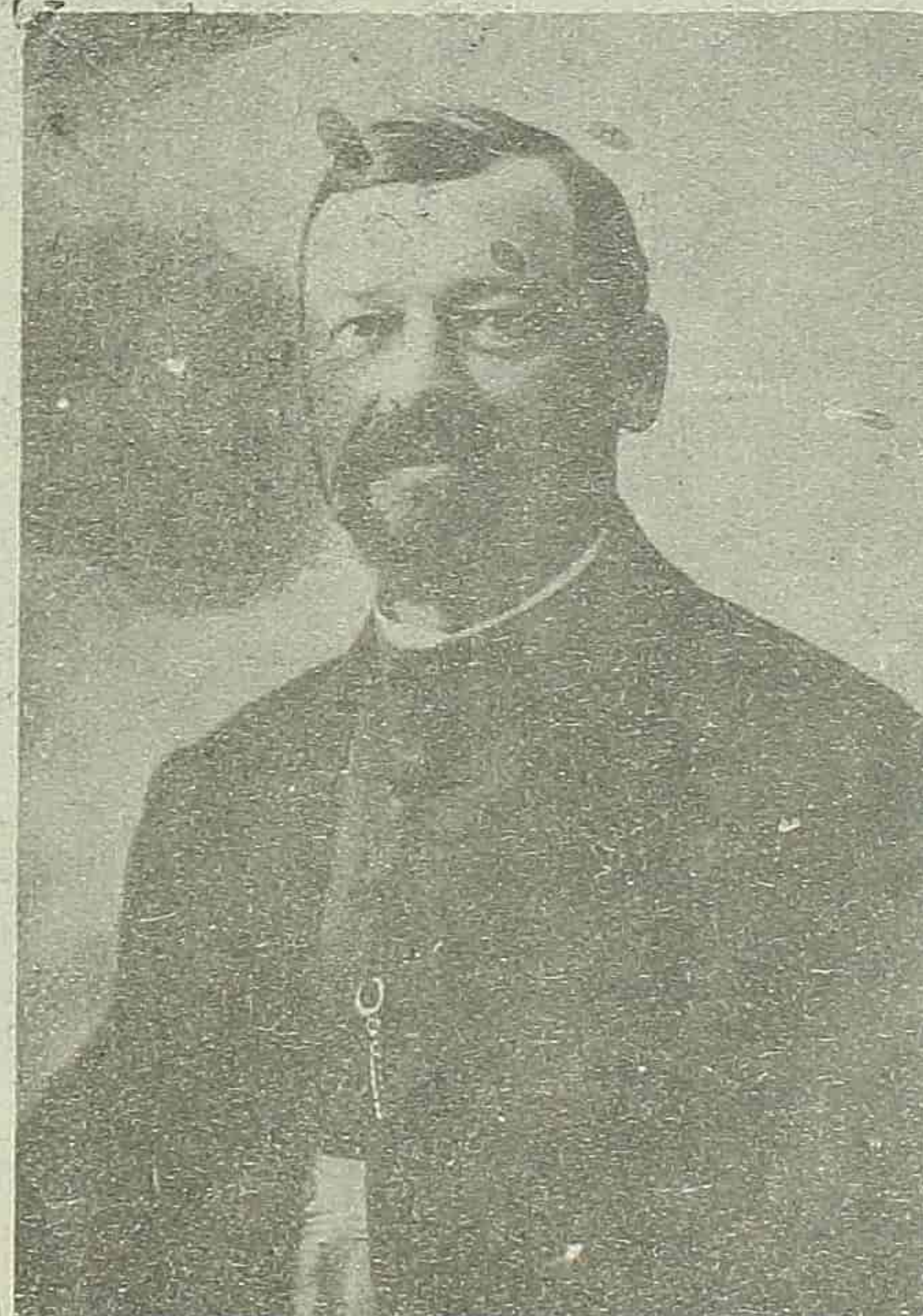
— Пашић је био првена марама Бечу —

Као самостални демократа нисам се устручавао да критикујем отворено рад г. Пашића и радикала, али ме није заварала партизанска мржња да признам да је г. Пашић највећи радник нашег националног уједињења. Ми у Сплиту не смејемо заборавити, да се је 1912. године уз име Краља Петра, престолонаследника Александра, војводе Путника клицало и: живио Пашић, када је то била првена марама Бечу.

Ово су речи првака самосталних демократа на нашем лепом приморју, министра др. Првислава Грисогона, које је он изговорио, уз урнебесно одсбравање наших честитих Примораца, 1. јануара 1925., на великом збору Националног Блока у Сплиту, збору који је био дивна манифестација народног и државног јединства, на коме је било преко 1500 учесника.

Веља Поповић, адвокат из Београда, моравски народни посланик

Поп Милош Катич, свештеник у Жабљу народни посланик шајкашки

ПРОГОНИ РАДИКАЛА ЗБОГ ИВАЊДАНСКОГ АТЕНТАТА

— ЈЕДАН УГЛЕДАН НАПРЕДЊАК О ТЕШКИМ МУКАМА НА КОЈЕ ЈЕ НАПРЕДЊАЧКА ВЛАДА СТАВИЛА
НАЈУГЛЕДНИЈЕ ПРВАКЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ НИ КРИВЕ НИ ДУЖНЕ. —

Првоборци радикализма у Србији већ су велика реткост и могли би се можда на прсте избројати. И они што су из њихових руку примили заставу све су ређи, а новом нараштају коме нису познате старе борбе и који незнају каквих је љутих мука плод Радикална Странка никад није довољно наглашавати муке њихових отаца око стварања тога великог народног дела. Многима је та мучна прошлост чак потпуно непозната, а треба је знати, да се може оценити велики значај наше странке и да се може одати дужно поштовање оним честитим борцима и мученицима, чијим личним жртвама тако много дугујемо за данашње наше политичке слободе, а кроз њих и за наше народно Уједињење. Доба мучног стварања и јачања наше странке треба да знамо, ваља да ценимо и поштујемо и њихова прегнућа и њихове жртве треба увек да су нам пред очима као најлепши пример како за свој народ ваља радити и његовом добру своју личност заоставити, као што су то чинили самосвесно и са пуним самоодрицањем први радикални борци.

Од радикалних првака поводом намештеног Ивањданског атентата изведени су оковани пред Преки Суд 1898. Никола П. Пашић, Аца Станојевић, Коста Таушановић, Стојан М. Протић, Љуба Живковић, прота Милан Ђурић, Ранко Тајсић, Ђока Стојковић и Иван Павићевић, поред

Др. Миленка Веснића, Др. Боже Марковића, Др. Милана Марковића, Добре Ружића, Милована Ђ. Милованића, проте Милоја Барјактаровића, проф. Мила Павловића и многих других.

Да би изнели праву слику мучења првих људи у томруцима београдске главне полиције што верније, а у исто време што веродостојније, послужимо се описом тих тешких дана из пера једног врло угледног напредњака, проте Алексе Илића, познатог црквеног писца и великог народног добротвора, који је имао несрећу, да и он буде ухапшен од својих напредњака заједно са радикалима.

О томе честити прота Алекса прича овако:

„Око два сахата по поноћи пробуди ме страшна лупа, истрчим из кревета како сам лежао и запитам: Ко то лупа?! Отварај, полиција. Одшкринем завесу на прозору и видим комесара топчидерске полиције са шест жандарма наоружаних до зуба. Жандарми су непрекидно лупали са кундацима на врата и кад им ја рекох: „не разваљујте ми врата, сад ћу ја отворити“, они престаше лупати, запитам комесара шта хоће од мене. Он ми одговори: „Овога часа добио сам наредбу телефоном од Бадемлића, да вас стражарно спроведем у управу“.

Кад сам дошао у управу предаду ме дежурном члану и он позва ап-

санцију Дојчина, једну одвратну крвопију арнаутску, верно оружје Бадемлићево, и без икаквог испита преда ме њему. И овај ме стрпа у једну тамничку избу, у којој ништа не би сем голог патоса пуног гада свакојаког.

Стао сам на сред ове избе, убијен и скрушен. Шта је ово са мном и откуд ја овде. Тај ми се несрећан дан учинио читава вечност. Кад је било око 7 часова, отворише се тамничка врата и Дојчин ми довикну: „хајде напред!“ На моје питање куд ме води, он ми набусито одговори: „Код поп Здравка.“ Кад чух да је и поп Здравко Пауновић ту, мене обузе нека радост, што ћу са њим у друштву бити.

Кад сам ушао унутра поп Здравко ми приђе, пружи ми руку, поздрави се са мном и рече: „Јеси ли ти то, прото, или ме очи варају“. „Као што видиш“, одговорих му, „ја сам“. Поп Здравко ми рече да је био на благодарењу; ја га упитих како благодарење, кад данас ни службе нема и он ми рече да је синоћ око 6 сати, пуцао на краља Милана, те за срећно спасење његовог живота захвалисмо Богу и чим сам из цркве са благодарења дошао у свој стан, полиција ме већ чекала и одмах ме стрпаше у кола, и ево ме с тобом овде.

„Хвала Богу, те си успео барем, да се помолиш за срећно спасење Милана пре него су те ухапсили“, рекох му у шали.

Кад сам ово чуо, онда ми је било јасно, јер до тога часа нисам ни знао за атентат, по што сам живео у винограду.

Осим радикала нико није био ухапшен од напредњака и либерала сем мене, доцније су ухапсили Живка Анђелића, подринског начелника, кога нису пустили да изађе жив из затвора.

Пошто је већ ноћ наступила станемо се договарати како ћемо преноћити и отпочинути. И овде није ништа било сем голог патоса. Ја сам био тако уморан и изнурен од ових душевних мука, да сам се једва држао на ногама. Свучемо лаку летњу хаљину, те доле простремо. С ногу скинемо ципеле, окренемо ђонове с поља и вежемо марамом да нам као јастук под главом послужи, а другу хаљину употребимо као покривач. Најзад смо полегали на то патос, и ма да је сав гад, кога је апсана пре-

Резервни артиљериски мајор Карло Бадер, на солунском фронту, подлегао ратним напорима

Тома Зафировић, народни посланик из Врање, радикални првак, кога су Бугари мучки убили 16. године

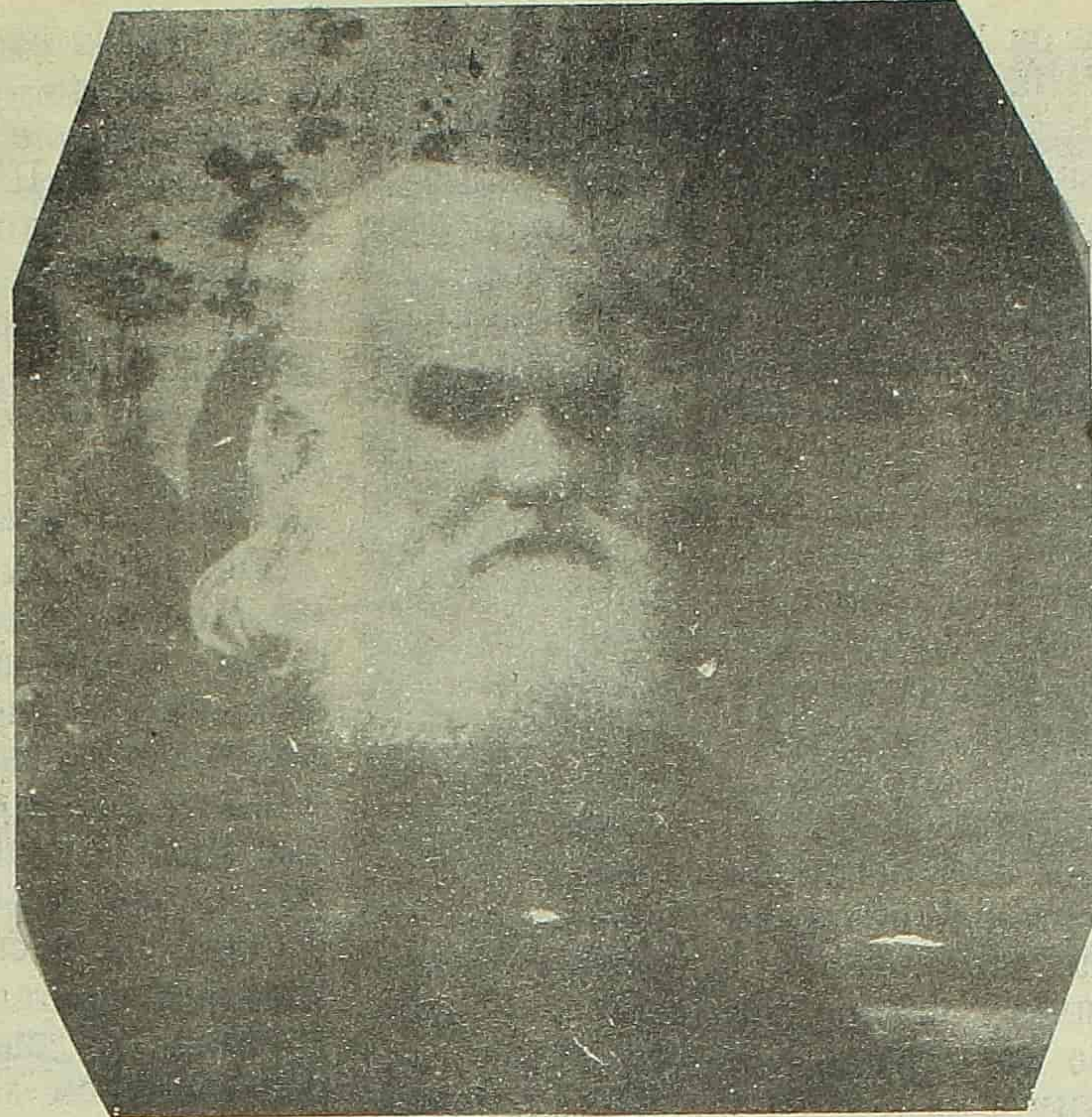

Фото † Аврам Миловановић из Алексинца, првак и дугогодишњи радикални посланик, убили га Бугари у Јелашници 1916

† пуна, навалио на своје нове жртве, савладани умором, заспимо, али смо се целу ноћ окретали као на ражњу. Сутра дан смо устали, изломљени и малаксали горе но кад смо легли. Нигде капи воде да жеђ угасимо, да се умијемо и расхладимо. Узаман смо викали, лупали и молили. Шилбок на вратима нападао нас је и претио да не лупамо. Тако нам прође и овај дан. Тако и трећи дан. Узаман вапаји, узаман жалбе само за кап воде. Кад смо затражили један суд, да можемо нужду свршавати, грозни апсанција Дојчин убади нам један стари чабар из кога је такав смрад баздио, да смо хтели погушити се, издирући се: ето вам па се крволошите. Морали смо полегати на земљу и покрити уста и лице хаљинама да се не погушимо. Лупали смо и молили да ту кужну јаму избаце напоље и да нам даду други суд, али све узаман. Тек сутра дан отворише се врата и један од нас убади га напоље, и молисмо да нам купи други за наше паре, но он оде без и једне речи. Пред саму ноћ унесе ноћни лонац, за који смо нас осам после платили сваки по 2 динара.

О хлебу и води још ни помена.

На све молбе и запомагања добијали смо одговоре: „Не лармајте, бунтовници, поцркали“.

За четири дана и четири ноћи нисмо добили ни хлеба ни воде. Аман, људи и браћо! Четири дана на страховитим јулским врућинама, какве су тада биле, провести без капи воде. Може ли бити већег варварства и веће свирепости од ове. „По-

убијајте нас боље је, него што нас овако варварски мучите“, викале су и запомагале похалпшене невинне жртве.

Али нико да чује, нико да види, мислили смо да су решени, да нас поморе глађу и жеђу, и почели смо се по мало мирити са судбином. Нарочито нас је жеђ мучила. Мислили смо да ће нам утроба сагорети од тешке ватруштине.

О лебу нисмо ни мислили, али од жеђи смо били занемил. Између другова умуче свака беседа међу нама. Попадосмо на патос и скоро обамрли стењали смо и јечали.

Тек петог дана пред саму ноћ чу смо шкрипу врата, отворисмо очи и угледамо крвопију Дојчина који проговори: „Зар још нисте поцркали, бунтовници једни“. И то рекавши пружи нам један четврт леба апсеичког, говорећи: „Ето вам, па ждерице, поцркали.“ По том изађе и унесе канту с водом. „Слава теби Господе“, повикасмо сви из гласа.

Нико у хлеб и не погледа, свако се отимао дављенички да се само дочепа канте, да загаси паклену жеђ.

Кад се написмо воде и разгалисмо, од једном нам свану пред очима. Са очију нам се скиде тмора и осетисмо се окрепљени и освежени.

Изнурени глађу и жеђу, а притиснути тешким физичким мукама, кад смо се мало стишали, тек смо онда почели осећати страшне тамничке муке.

Поред тога што смо на голом влажном и мемљавом патосу лежали без

простирке и покривке, навалише буве, стенице, ваши, комарци и сваки гад тако, да ока нисмо могли склопити.

Да би наше тамновање било још грозније, наста рад ноћне инквизиције.

Судије почеше затворенике са тешким оковима на ногама изводити ноћу на испите једног по једног. Чујете звекет гвожђа и тужно јечање притвореника, како се муче уз дрвене басамаче изићи. Невина жртва покушава да се успење уз басамаче, али не може. Тада га жандарми шчепају и извлаче горе уз страховиту луку гвожђа.

Сви смо у мраку, испуњени ужасом слушали све ово и чекали кад ће кога од нас извести пред преки суд.

И то је трајало сваку ноћ до 4 сата у јутру.

Сада да се замислити да ли је ико од нас могао спавати, већ смо морали преко дан отпочинути.

Ова ноћна ислеђења трајала су више од три недеље.

За два месеца нашег тамновања нисмо видели ни сунца ни месеца. Врата тамничка отворана су свега двапут у 24 сата изјутра, у 5 часова кад су избацивали суд и давали нам по канту воде и у подне када су нам давали лебац а после 15 дана и јело.

За то време морали смо стајати далеко од врата; нико није смео главу промолити кроз врата; ту је стајао капетан жандармски Јован и ако би се притвореници полицијски, који су нас послуживали мало задоцни-

ли он је викао као помаман на њих: „Шта радиш?“ и „затварај“. То је било сво ветрење наше тамнице и сав ваздух који смо у 24 сата добијали. То је тако трајало 10 дана, док се Бадемлић и Антоновић комесар владин не смиловаше, те мени и још неким дозволише да нам се храна донеси. Од интереса је знати како нам је дават тај злеуди ручак. Жандарми су примали ручак и нико није пуштен до нас. Они су десетковали ручак. Кад се сво јело донесе у апсантиску собу, онда се издвоји све што је најбоље за капетана, дежурног официра, апсанције, па што претекне они су нама давали. Тако су радили са јелом Пашића и Таушановића. Због овог десетковања хране ја протестујем и вратим једнога дана ручак с напоменом да плаћам гостионичару четири јела (храну је добијао из „Гранд Хотела“) а не посу суцу и мало говеђине. То се рапортира капетану и ја сутра добијем сва четири јела. Али нам ова победа брзо и грозно се освети. Воду смо потрошили поред целог ручка а кад би 6 сати нема да нам као обично унесе, а нас велика жеђ до тог времена заморила. Почнемо молити и лупати да нам се вода унесе. Стражар почне викати да не лупамо. Ми понова почнемо лупати и запомагати, нашта нам одговори, да вечерас нећемо добити воде. Мало после отпоче лупа и запомагање и из доњих подрума,

око 8 часова из стотину грла дизаше се страховити урлик и запомагање се продужавало читаво два сата. Али све у заман. Наши мучитељи измакли су се даље и слушали наше дивље запомагање и наслађивали се. Подруми, у којима су нас похалили, разлегали су се, од запомагања и вапаја: „*Воде! воде нам дајте или нас побијте!*“

Али све узаман.

Док се из стотине грла у апсанам полиције београдске разлегало очајно запомагање за водом дотле су само на три корака од нас жандарми купали кера капетанова. Вода је кључала на сав ма, да се пљусак чуо преко зидова полиције, а поред тога шума чуо се глас капетана Јове, који испод свог шатора, разапетог у авлији полиције, довикиваше жандармима, да још мало придрже кера под славином да се добро расхлади.

Може ли бити већега, може ли бити свирепијег мучења од овог. Доведени до беснила од жеђи, ви слушате како вода хучи испред хапсана да би могла воденица млети. Слушате хук воде, а не можете неколико капи да добијете да тако жеђ загасите. *Жалосни Никола Пашићу, Коста Таушановићу и остали некадашњи министри Милана и Александра, и ви остали највиђенији синови народа свога, да ли сте итда магљи мислити, да ће доћи време када ће те морати*

да позавидите и ксру једног капетана жандармериског.

Око 10 сати поче се помало стишавати јаук и запомагање. Онемилло од жеђи и ватре беше све попадало на своје постеле. Варварство наших мучитеља беше достигло своју кулминацију.

Мало по мало хваташе нас сан, најзад све умукну. Сутра нам опет дадоше ручак, али воде не. Рекоше да ћемо доцније добити воде. Неки од наших другова предлагаху, да ручамо, кад нисмо добили воде, али ја сам томе одсудно био противан, па ипак неки мучени глађу узеше понешто од јела.

Пролазили су минути и сати, а воде ни од куда; седели смо промукли, изнурени и малаксали од жеђи; гледали смо у јело, али га се нисмо могли дотаћи. Било их је међу нама, који су тако били мучени жеђу да су скакали по апсу и дивље запомагали за водом.

На сред апсане била је једна земљана чинија у којој смо се умивали, у њој пљували и сву нечистоћу бацали.

Она је била пуна. Шта да радимо? Даље се није трпети могло. Неки предлагаху да пијемо ову нечисту чинију. Најзад сви одлучимо да причекамо још један сат, па ако не добијемо воде, онда да пијемо нечистоћу из чиније.

Међу тим вике и протести из других апсана бивали су све већи и очајнији.

Од урнебеса и запомагања проламане су се подземне катакомбе.

Претње и псовке стражара нису нас могле утишавати.

Кад би око 4 часа врата се отворише и каплар нам убаци канту пуну воде.

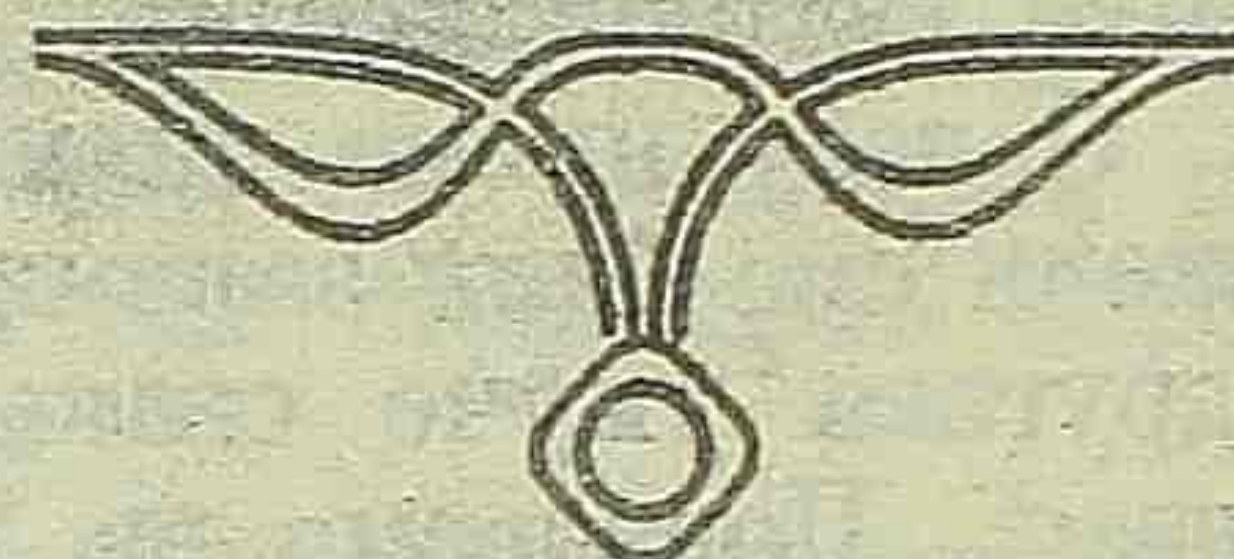
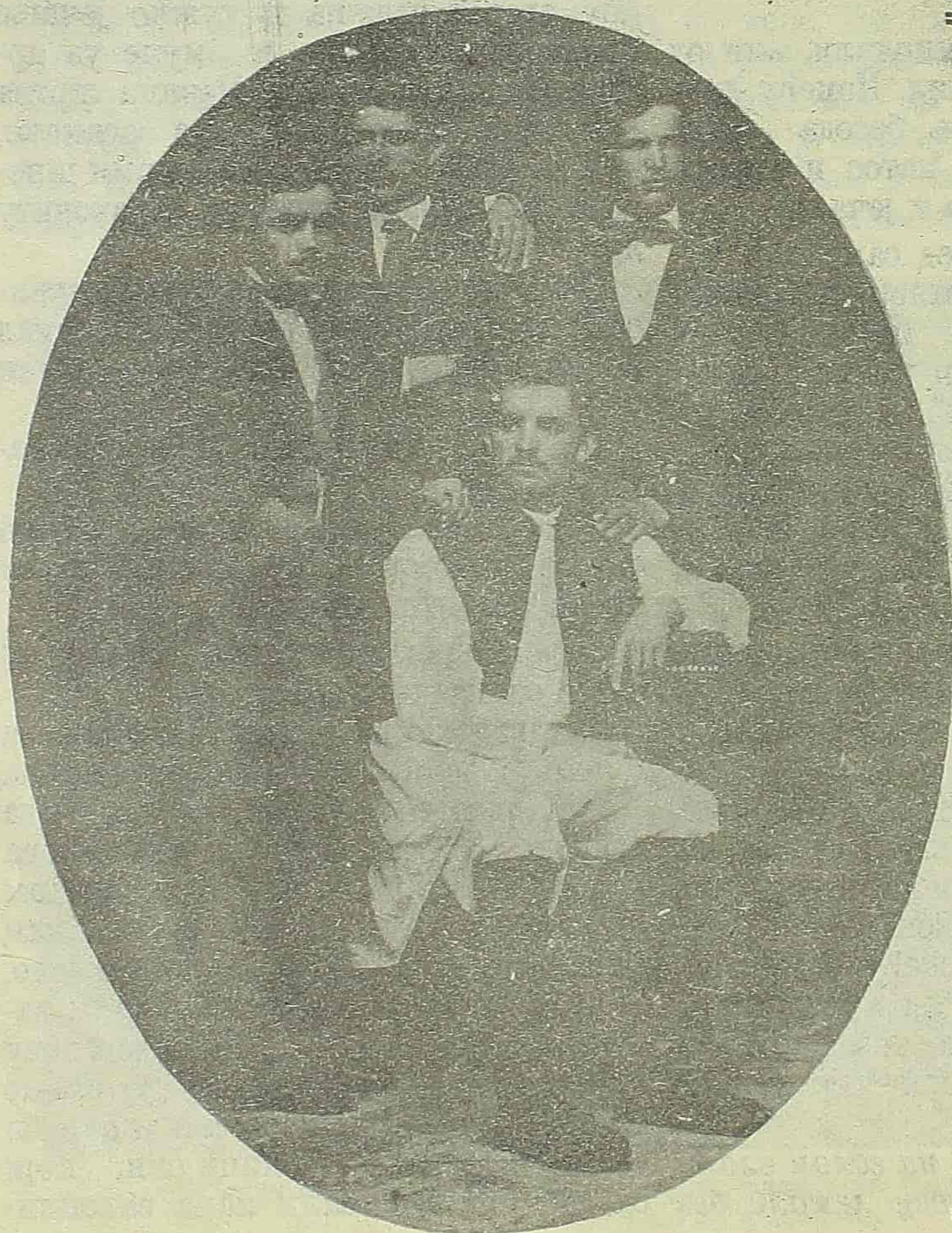
Кад сагледасмо канту пуну с водом, урнебесном „ура“ не беше краја.

Од једном се разведрише и преобразише сва лица. *Да су нас пустили на слободу не би се више обрадовали на овој канти воде.*

Пошто нас је ова несрећа снашла због протеста за јело, повикасмо сви у глас, кад је апсанција дошао: „Нек вам је просто, узмите све, само дајте нам црна хлеба (тајин) и воде, то нам не кратите, а остало све узмите.“

И они су после овог грозног мучења узимали све, а ми се задовољавали што нам пруже.

Бивало је и дана кад апсанција отвори врата и каже: теби и теби није данас донесен ручак. Значи да су господа жандарми задржали све за себе и своје старешине. И ми смо све послушно и без и једне речи

РАДИКАЛНА
ВЕЛИКОШКОЛСКА
ОМЛАДИНА
1876.

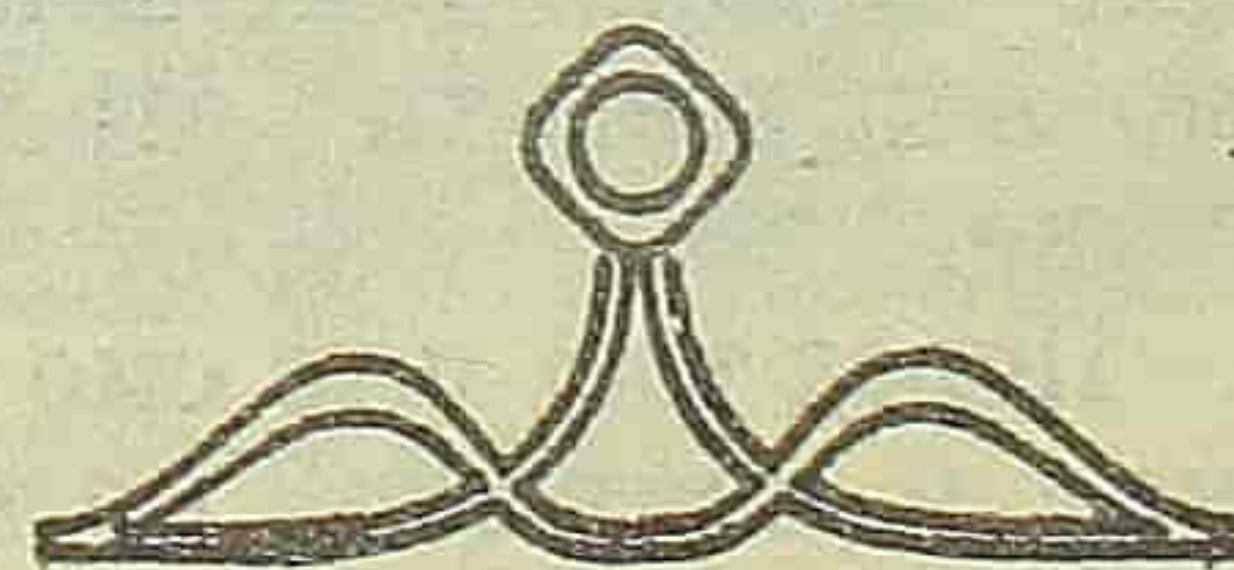
на слици су:
с лева на десно

† Коста
Борисављевић

† Миленко
Жујовић

Ивко Ивковић

Лука Лазаревић

Војвода четвртички Риста Старачки,
председник општине

примали. Бивало је дана кад нам кажу да нема воде у водоводу, а чујемо да мангупи купају кера капетановог. И ми смо цео дан јулски трпели жеђ.

Само је један прота Милан Ђурић био изузетак. Он нити је могао добити спаваће хаљине ни наручити да му се доноси јело. Он је за све време, док је под преким судом био, спавао на голем патосу, без простирача и покривача, а за храну добијао половину тајина (леба) осуђеничких и ћупу воде. То му је све било, јер Милан није дао да му нико што донесе и у овим тамничким мукама помогне, сам Бог му је дао снаге те је могао да издржи ове големе тамничке муке које ничије перо није кадро описати."

Мина Станојевић, трговац из Кважевца,
осуђен од Преког Суда 1883. на 15 год. робиј

НАРОДНА САМОУПРАВА

— ПРВА И ДРУГА ОКРУЖНА СКУПШТИНА ОКРУГА ВАЉЕВСКОГ —

У радикалном програму, једна од главних тачака јесте и борба за установу народне самоуправе, која је и унета у устав од 1888. Када је овај устав ступио у живот, донет је закон о окружним и средским самоуправама и изабрати 1889 први окружни посланици. Слика наша на страни представља прву окружну скупштину округа ваљевског. Председник је био г. Марко С. Ђуричић, данашњи министар Социјалне Политике и бив. председник Радикалног Посланичког Клуба, а онда адвокат у Ваљеву. Подпредседник је Драгић Миливојевић, економ.

Поред Марка и Драгића, данас су живи још Вића П. Матић, секретар Министарства Привреде и посланички кандидат за срез колубарски, Васа Живановић, и Лаза Поповић, окр. посланици садашње окр. скупштине окр. ваљевског.

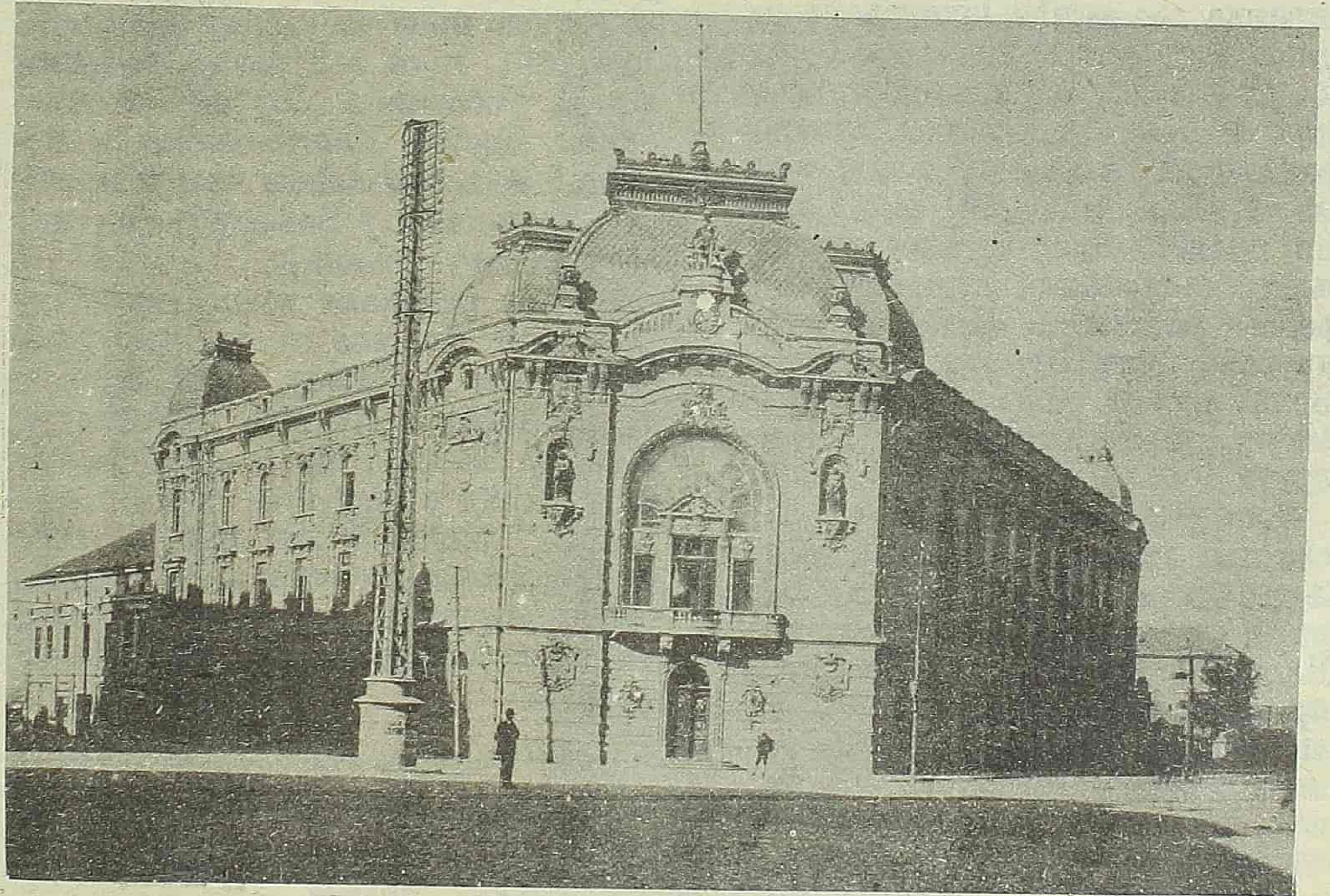
Од умрлих окружних посланика видимо на овој слици: Саву Обрадовића из Забрдице, Тошу Буљугића из Гор. Топлице, Николу Јовичића из Пепељевца, Панту Вуковића из Станине Реке, Влајка Ђорђевића из Лопатња и др., којима нека је светао помен међу радикалима.

На другим изборима за окружне посланике, радикална је странка победила у окр. ваљевском и послала је у скупштину радикале: Василија Живановића из Станине Реке, Грују Протића, учитеља Митра Ковачевића из Осладића, Милоша Ивановића

из Остружња, Ристу Топаловића „Конзула“ из Ваљева, Радивоја Толића, из Совча, Михаила Жуњића из Кланнице, Драгутина Андрића из Лесковица, Драгутина Дејатовића из Баб. Луке, Лазара Вићентијевића из Пауна, Васу Миловановића из Мионице, Владимира Жујовића из Врачевића, Кузмана Крстића из Такова, Перу Манојловића са Уба, Милоја Јатаковића из Гвозденовића, Велимира Гајића из Рубрибрезе и Миладина Илића из Рубрибрезе.

Председник ове скупштине био је Василије Живановић из Станине Реке, Окружни начелник био је г. Милорад А. Вујичић, а окр. деловођа пок. Тока Димитријевић.

Данас, од свих тих посланика имамо у животу Васу Живановића, Радивоја Томића, Драгу Андрића, Перу Манојловића, Миладина Илића и г. Вујичића. Осталима нека је светао спомен, као јавним радницима на добру свога округа и народа, коме су искрено служили.

Палата „Београдске Задруге“ у Београду, најстаријег и најјачег новчаног завода у Београду, дело Луке Ђеловића

ВАЉЕВЦИ У СТВАРАЊУ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ

Сваки крај дао је виђених људи, који су помогли да се радикална начела тако брзо у народу рашире и да их народ тако искрено прихвати те да им тако дуго остане веран. Па и Ваљево и ваљевски округ дали су пуно заслужних људи, чија имена и слике треба сачувати од заборавља. Ево тих људи:

Прота Михајло Вићентијевић,
радикални првак

Владимир – Влајко Ј. Тадић,
економ из Ваљева.

Када је стварана радикална странка сва млађа школована омладина запојена демократским идејама Светозара Марковића пришла је под заставу радикалне странке и радила на остварењу њеног програма. И Влајко Тадић, млад свршени правник, као судски писар ваљевског окружног суда ступио је у редове радикалне омладине чији су другови били Никола Пашић, Пера Велимировић, Пера Тодоровић, поп Марко из Бранковине и многи други.

Реакција прво либерална па после напредњачка гонила је те младе људе из места у место, отпуштала на службе, апсила и протонила. И Влајко Тадића 1882. г. напредњаци преместе из Ваљева у Шабац. Но он видећи да човек напредних мисли нема места у државној служби под напредњацима, даде оставку на државну службу и остаде код своје куће посветивши се своје имању и радикалној странци. И од тада па до

смрти остао је веран начелима радикалне странке за коју је се искрено залагао не тражећи никад од ње ћара ни личне користи.

Ипак савременици ценећи спрему и карактер његов увек су га истицали на видне политичке положаје. Био је председник општине града Ваљева више пута а народни посланик од 1888 до 1890 г., као и окружни посланик.

Исто тако био је увек на челу организације радикалне странке као члан месног одбора, председник окружног радикалног одбора.

И до краја живота 15 марта 1915 г. остао је веран странци радикалној, делећи зло и добро са својим политичким друговима.

Нека му је светао спомен међу радикалима.

Перо Драговић,
адвокат

Има људи који живе и кад умру. Један од тих јесте и Пера Драговић. И ако је умро пре 33 године, ипак се цела варош Ваљево па и околина живо сећа Пера Драговића. Он живи у успоменама као добар човек, исправан чиновник, велики Србин и политичар. Уз то још као духовит и пун шала човек. Пуно лепих шала и веселог хумора остало нам је од покојног Пера, те се и данас његове шале препричавају.

Покојни Пера рођен је у Ужичком округу у селу Шљивовици. По свршеним правима дошао је у Ваљево и постао адвокат. Борбу против реакције а за победу слободоумних идеја први је повео у Ваљеву, па је зато и био први на ударцу полицији. Још 1881. г. са већ давно покојним Митом Робовићем, Љубом Јоксимићем, Костом Мартиновићем и Вучићем Миловановићем издају књигу „На подметања у Ваљеву“ којом шабају тадању реакцију.

Кад су радикали дошли на владу први пут, поставе га за окружног начелника у Ужицу. Због болести даде оставку и настави адвокатски посао у Ваљеву, где је умро напрасном смрћу у јуну 1891. год. а у својој 52. г. Могао је још дуго да живи те да корисно послужи и Отаџбини и својој породици, али га напрасна смрт посече, те остави небринуту породицу.

Обрад Петровић,
земљоделац из Седлара

Ова слика представља тип природног сељака, правог сеоског домаћина, кога близина вароши није поквалом.

рила. Оваки су људи темељ како државе тако и партије у којој су, јер они никад не разбирају за своја права но само за своје дужности. Благо радикалној странци, док има у својој средини чланова као што је Обрад Петровић...

Михајло Ј. Жуњић,
земљоделац и резервни капетан

Рођен је у селу Кланица код Ваљева. За ране младости одао се народним пословима ступивши у општину као писар, благајник, деловођа. Бирао је више пута за председника општине, на коме га је положају затекао и рат 1912. г.

Исто тако изабран је за окружног посланика још 1904. г., у коме је положају остао до смрти.

Човек борбеног духа, отворен и слободан критиковао је све оно што не ваља па ма од кога долазило, те је био стална опозиција, због чега су га власници попреко гледали. Припа-

† Михајло Ј. Жуњић,
рез. капетан, земљоделац из Кланице

дао је колу старијих радикала, чије је идеје верно штитио. Учествовао је у свима ратовима од 1912. па до 1916. г. као командир чете III позива. Контузован је на Костајнику код Лознице, од чега је често побољвао, те му је се и крв из плућа отворила. Умро је на Крфу, где је и сахрањен. Поред његове слике доносимо и слику његова гроба на Крфу, око кога су се окупили пријатељи му Ваљевци са пок. Ристом Конаулом.

† **Михајло Вићентијевић,**
свештеник у Ваљеву

Ретки су људи па и свештеници, који кроз тако дуг низ година могу да очувају своју популарност и поштовање у народу, као што је то случај са уваженом старином поп Михаилом.

Рођен у селу Паунама близу Ваљева око 1850 г. где је свршио основну школу. Нижу гимназију свршио у Ваљеву а богословију у Београду.

По свршеној богословији постаје учитељ па доцније свештеник у Петници код Ваљева.

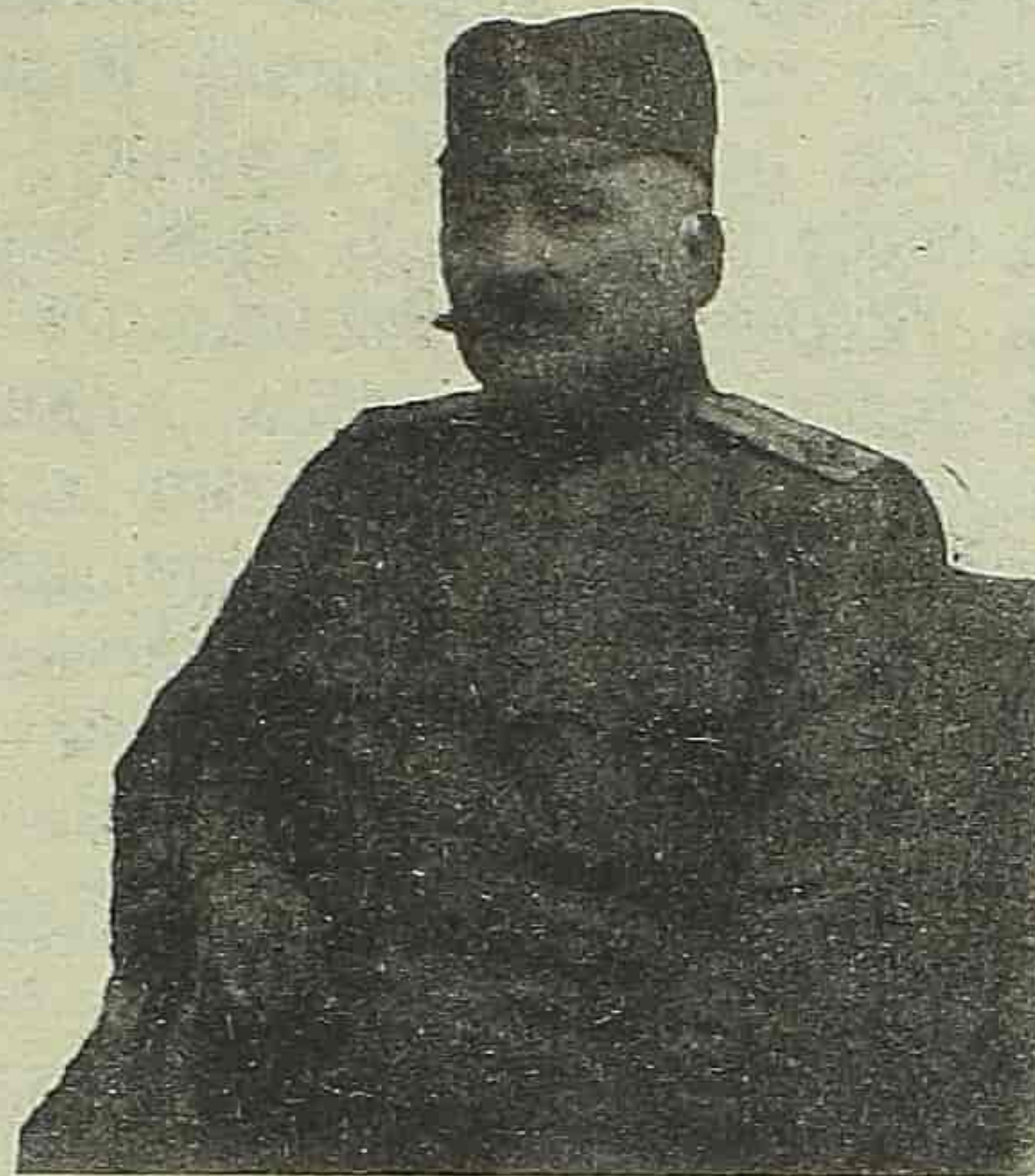
Кад је се јавио радикални покрет, млади попа Мијаило ставља се на чело покрета и целу околину преводи у радикале. Народ га одликује својим поверењем и бира га први пут у Уставотворну Скупштину. Доцније га бира још два пута у Народну Скупштину, коју дужност отправља на опште задовољство народа. 1897. г. добија парохију у Ваљеву на којој и данас са пуно достојанства, поноса и части служи. И до смрти је веран члан радикалне странке остао и ревносно пратио догађаје у истој, да је могао служити омладини за пример.

Други дан Божића, 26. децембра 1924. Најбоље се видело колико је поштовање уживао поп Михаило у Ваљеву, јер је се тога дана слегло цело Ваљево да ода последњу пошту и испрати до вечне куће свога уваженог свештеника попа Михаила. И његови Петничани и Паунци дошли су да свога попу испрате до вечне куће... Поп Михаило је умро напрасно на сам дан Божића 25. децембра 1924.

† Прота Иван
и поп † Милорад Протићи

Један од најугледнијих првака Радикалне Странке из дана њена стварања је прота Иван из Каменице. Рођен је у Белој Цркви, среза рађевског, округа подрињског, око 1840. године. Као свештеник у ваљевској Каменици од првог дана оснивања радикалне странке, радио је он најживље на њеном јачању. Срез подгорски више пута бирао га је за народног посланика и у најтежим данима нашег политичког живота прота Иван са својим друговима и у парламенту и ван истог вазда је бранио народне и државне интересе, те га је љубав и пажња народна пратила до краја његовог живота.

После 48 год. примерног свештеничког рада умро је 1911. год. — у 71 години старости, оставивши иза себе узорита сина **Поп Милорада Протића**, који је наследио од оца народно поверење. Рођен је у Белој Цркви, среза подгорског, окр. под-

Драгић Миливојевић,
рез. коњички капетан, из Балиновића

† **Др. Андра Драг. Миливојевић,**
лекар среза ваљевског

Јанићије Крстивојевић, земљоделац из Забрдице

† **Светозар Стефановић** земљоделац из Богатића

рињског 1864. године, и по свршеном школовању поп Милорад био је извесно време учитељ. По том је рукоположен за свештеника и добио парохију каменичку у Каменици среза подгорског округа ваљевског. Био је један од највиђенијих чланова радикалне странке и за то су га његови подгорци изабрали за народног посланика 1911. У току Балканског рата, а по том и европског поп Милорад је се трудио свом снагом да тешки живот ратника и њихових породица олакша и у том напорном раду разболе се од **пегавог тифуса** и умре. Умро је као народни посланик 31. јануара 1915. год. у Крушевцу. Породица је пренела његово тело и сахранила у Каменици.

Ваљевска Подгорина сачуваће примерно најлепши спомен на честитога свога вођу и заговорника народних слобода проту Ивала и достојна му сина попа Милорада.

Капетан Драгић и Др. Андра Миливојевић

Ова нам слика показује једног отменог сељака из околине Ваљева, који је од оснивања радикалне странке увек био у првим њеним редовима. Драгић је рођен 1863. у богатој кући Миливојевића. По одслужењу сталног кадра у коњици одао је се политици и већ 1884. г. изабран за председника општине, када је био изложен гоњењу реакционе полиције, те је морао и од куће бегати и по више се дана крити. Не у пркос свега гоњења остао је

веран радикалним начелима. Радикална га је странка истицала на видне положаје. Биран је више пута за председника општине; био је изабрат за окружног посланика у прву окружну Скупштину, када су по Уставу од 1888. г. установљене окружне и среске самоуправе и окружни и срески одбори. У тој скупштини видимо Драгића као потпредседника.

За изборе народних посланика заказане за 8. фебруар 1925. г. кандидован је за заменика посланику среза ваљевског на листи Марка Буричића.

Учествовао је у свима ратовима за ослобођење и уједињење од 1912. па до 1919. г. као резервни коњички официр; као таквог га и слика показује.

Д-р Андра Миливојевић, срески лекар, резервни санитетски капетан, учесник у свима нашим ратовима рођен је у селу Балиновићу, код Ваљева, син Драгића Миливојевића, радикалног првака, питомца среза ваљевског — обећавао је много, како за радикалну странку, тако и за своју струку т. ј. да ће много помоћи болнима и невољнима са својим знањем. Но, ум за морем а смрт за врат. Рат га ухватио млада и нежнога здравља, те је подлегао ратним штрпаљима и невољама, јер је био рад да истраје на истинској служби до крајних граница.

Умро је у санаторијуму Давос-Дорфу у Швајцарској 1917. г.

Бог да га прости!

Јанићије Крстивојевић

Једна од најчувенијих домаћих задруга у окр. ваљевском, јесте задруга Крстивојевића из села Забрдице. Старешина те задруге јесте Јанићије Крстивојевић. То је човек у својих 70 година, но још крепак и телом и душом, да би био пример рада и разборитости многим млађим људима.

Јанићије је још у раној младости пришао радикалној странци чији је ревносан члан још и данас. Његова је задруга давала, па још и данас даје по 10—12 гласача радикалној странци и ипак никад није тражио личне користи за себе нити пак за своје задругаре. Служи странци из начела, јер је уверен да радикална странка ради на добро народа и Отаџбине. Никад се није отимао за кметовске и председничке столице, но је то одбијао са речима: ја сам кмет, или ја сам председник у мојој кући...

Због скромности своје никад ни помислио није да се истиче за народног посланика, већ је говорио: има људи за тај посао способнији и доспелији. Није то за мене...

Но, ако није марио за те положаје, ипак смо га увек видели на народним пословима — у хуманим и др. патриотским одборима. Био је стални школски одборник школе у Бранковини, члан одбора Народне Одбране, члан Друштва за Народно Просвећивање, Друштва за Чување Народног Здравља, Срп. Црв. Крста, и т. д. У њему српска књига има увек сигурног претилатника — а свако племенито подузеће искреног пријатеља.

Нека Бог даде да још дуго поживи и својих пет синова упута својим стазама...

Макевија Обрадовић

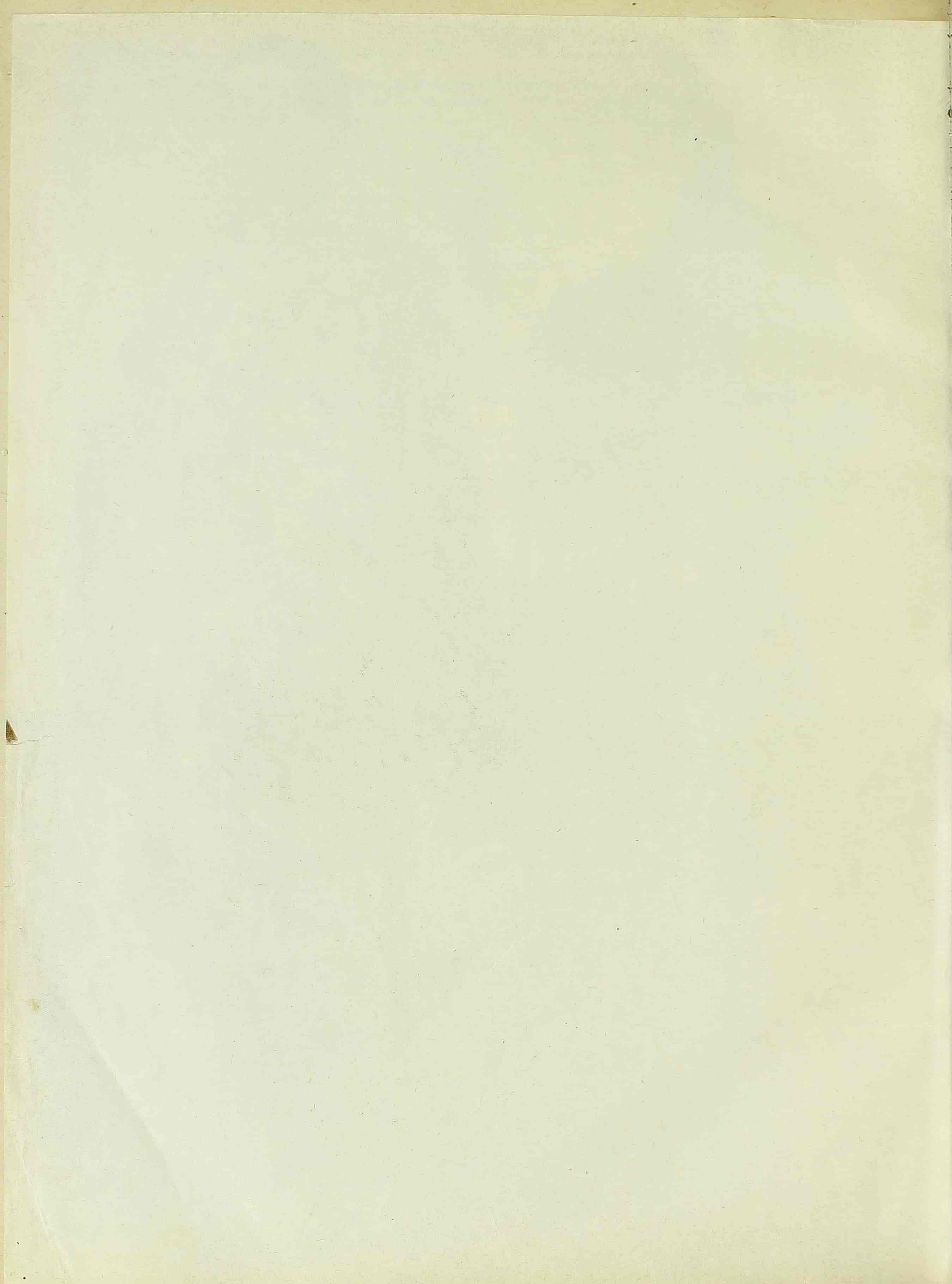
Обрадовића задруга из Забрдице била је на далеко чувена како са свога богатства тако и са отреситости својих задругара, од којих су неки били дуже година председници, неки окружни посланици па и народни послонници. Један од тих чувених и спомена вредних јесте Макевија Обрадовић, чију слику доносимо у друштву његове породице: жене, сина, ћери и зетова. Макевија је био тип старог домаћина, доброг старешине и нежног родитеља. Исто тако био је примеран грађанин и исправан политичар. Припадао је од ране младости радикалној странци, која га је одликовала свима својим почастима. Био је више пута кмет, председник општине, па и народни посланик у уставотворној скупштини. Последње дане живота загорчала му

Једна наша сељачка задруга † Макевије Обрадовић, земљорадник из Забрдице, бив. народни посланик радикални првак са својом породицом

15

Wm. H. ...

је вест са Крфа, да му је његов јединац Негован, као регрут страдао у Албанским кршевима. Ипак је и ту тужну вест јуначки оносио и кад су наши дошли кућама и непријатељи посегли говорио: Богу хвала кад смо ми сада слободни на своме дому и наша мила Отаџбина очишћена од душмана, па нека сам и ја јединца за Отаџбину дао... Дао је покојни Југ Богдан девет својих синова још на Косову Кад је пропало наше царство, шта да недам ја јединца кад смо повратили Душанову царевину.

За време окупације, 14. новембра 1916. г. — аустријски — полицај, детектив Георг Хубеј у своме рапорту кога треба интернирати из општине Бранковинске а у списку „алтрадикален“ (стари радикали) из села Забрдице прво је забележено:

„Макевија Обрадовић, 68 год. — члан народне одбране, посланик за неке Партије.

Умро је..

Нека му је светла успомена међу нама.

текао. Био је писар, благајник, деловођа општински. За војску је био неспособан и за време окупације остао код куће. Тада је узет за благајника општине. Његовим паметним држањем и лепим поступањем са народом заслужио је те је првим изборима по повратку наше војске и ослобођењу отаџбине, може се рећи једногласно изабрат за председника општине. Држањем његовим као председник, стекао је љубав својих грађана, те је и на другом избору изабрат за председника огромном већином гласова. То је био најпопуларнији, најуреднији и један од најписменијих председника у нашем округу.

Закон му је био светиња а дужност је отправљао савесно и марљиво, тако, да би се на његову савесност и марљивост у послу могли угледати и они који са амвона и катедре другима то препоручују... Таквим својим радом пао је у очи својим предпостављенима те су га свуда хвалили. Његова савесност дошла је до знања и до највишега места, до Краља Александра, који му је поклатио сребрну табакеру са монограмом — а на глас о смрти — изјавио саучешће породици му. Министар Просвете одликовао га је похвалницом за усрдно старање о школи.

Покојни Милан био је искрен члан радикалне странке. Био је подпредседник среског радикалног одбора, и члан окружног одбора. После смрти оставио је жену, ћерку и три малта синчића, о којима ће се бринути брат му Милорад.

Нека је светао спомен Милана Н. Ивановића, међу радикалима.

Светозар Стефановић

Под планином Повленом налази се мало село Богатић. У томе селу чувена је била задруга Стевановића. Старешина те задруге био је дужи времена Светозар Стефановић.

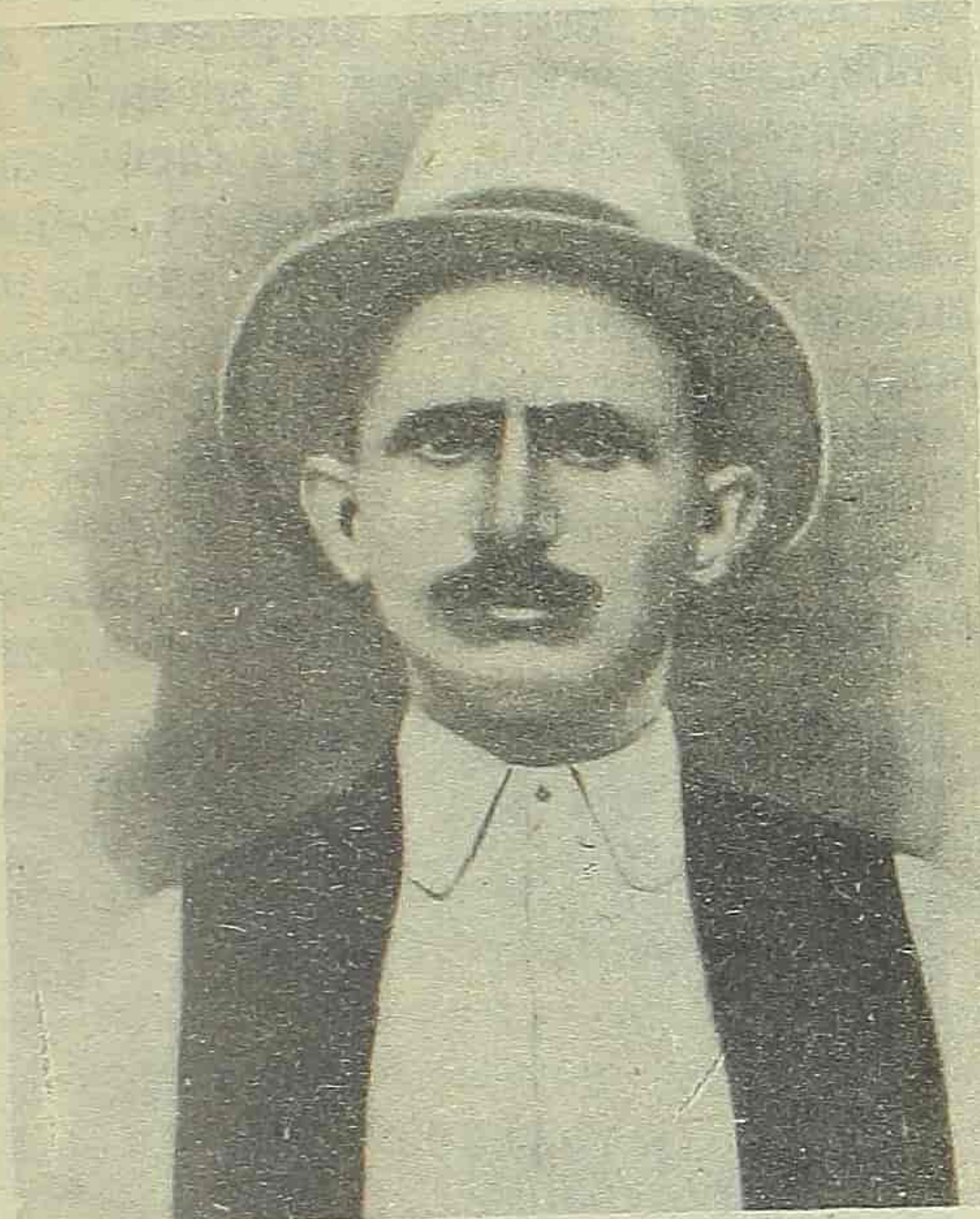
Светозар је рођен 1853. год. По одслужењу војске дошао кући и као писмен човек у брзо избио на површину — и при стварању радикалне странке пришао њеним редовима, којој је веран остао до смрти. Био је председник општине више пута, као и кмет и члан среске скупштине.

У европски рат послао је 6 синова од којих су му 4 страдала а пети пао у ропство. Таки прни гласови, а имовину опљачкала непријатељска војска. Од богате куће постао сиромаш човек. То Светозар, иначе стар човек не може издржати, те може се рећи пресвиону од туге и жалости 2. марта 1915. г.

Бог нека му души опрости!

Радомир-Раић Марковић

Рођен од честитих родитеља, 1852. г., одгајен у патријархалном дому, добио лепо васпитање. Основну школу учио у истом селу. Учествовао у ратовима за ослобођење и независност противу Турака. При појави радикалне странке ступа у исту и као бистар човек избија на површину. Народ га бира за председника велике груписане општине Драчићске први пут 1884. г. Доцније га бира за народног посланика Уставотворне Скупштине. Увек је умео очувати свој карактер, примерног сеоског домаћина, поштеног политичара и одличног Србина. Као такав и сада, и ако у дубокој старости, важи.

† Милан Н. Ивановић
председник општине у Забрдици

Радикална странка имала је увек популарност у младим људима, који су њену заставу прихваћали од својих посусталих и изнемоглих предходника. Један од тих младих људи био је и покојни Милан.

Покојни Милан родио се у селу Забрдици од сиромашних али поштених родитеља, 1882. г. По свршетку основне школе у Бранковини и три разреда гимназије у Ваљеву, дошао је кући и ступио у општину за млађег писара. У општини је остао све до 10. марта 1924. г. када га је болест па и смрт нашла. Милан је корачао и у своме послу каријери

Из дана без Отаџбине одавање поште жртвама: Ваљевци на гробу свога првака и јунака, рез. капетана Михаила Ј. Жуњића на Крфу.

ЖЕНЕ У РАДИКАЛНОМ ПОКРЕТУ

Д-р МАРИЈА ЗИБОЛД

Госпођица доктор Марија Зиболд је једна интересантна појава код нас. Она се појавила у нашој средини у доба стварања Радикалне Странке и узела је знатна учешћа у најтежим данима странке. И сама циришки ђак она се брзо снашла код нас, јер је овде нашла пуно својих другова из школске клупе и са ревалуционарна рада. Она је први пут дошла у Србију у јулу 1876. упућена као руски лекар са првом санитарском експедицијом Славјанског Општества у Београд. За време првог српско-турског рата она је била шеф-лекар у две резервне болнице, у оној у згради Више Женске Школе и Треће Београдске Гимназије. За тим је као члан руског Црвеног Крста упућена на ратну службу у Румунију и Бугарску, да се 1878. опет врати у Србију, коју је необично заволела. Као школски друг госпође Др. Драге Љочић, супруге Рапе Милошевића, и као циришки ђак и руски револуционар, живећи и сама у идејама радикализма, она се одмах приближила вођама радикалног покрета, чије је интенције знала, за које се и сама одушевљавала и била спремна и последице да подноси, као што је доцније изгнана из Србије делила дуже време у Бугарској горки изгнанички хлеб са српском емиграцијом, којој је на челу био Пашић.

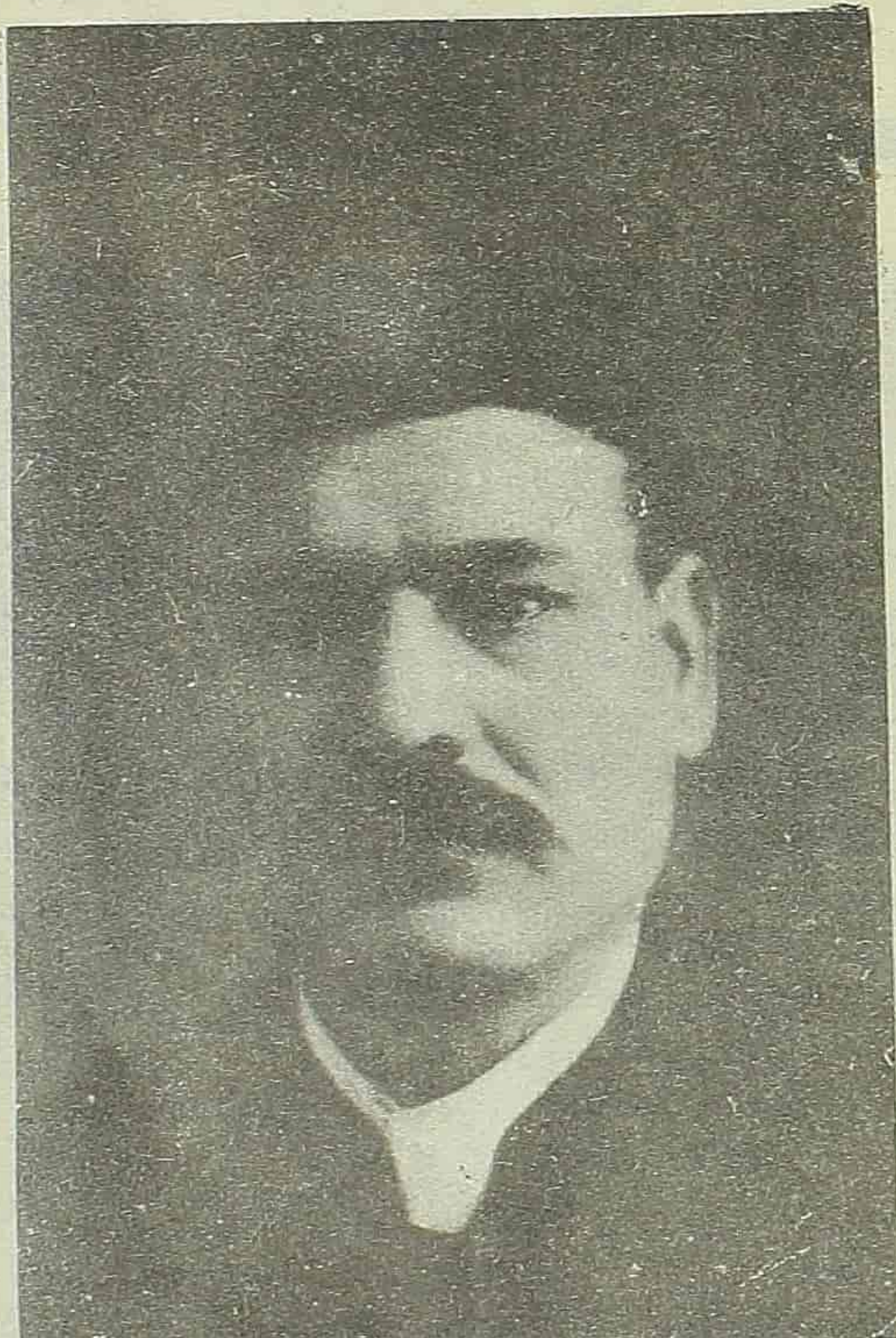
У критичне дане 1883. госпођица Зиболдова становала је под једним

кровом са Рапом и његовом породицом и по ранијем договору са Рапом одмах ујутру, по хапшењу Рапе и осталих чланова Главног Одбора из Београда, она је отишла тадашњем руском посланику Персијанију, да моли, да се он заузме за невино похапшене, да им не би у оном хуку узели главе, а већ робом икад а гробом никад, као што је после и било. Персијанију је врло лепо примио и, учествујући и сам у несрећи

похапшених, показао је много добре воље да им се на помоћи нађе. Он је, схвативши сву тежину ситуације оптужених, упутио госпођицу Зиболд шта да ради да би им се помогло. Упутио је да се обрати прво Стевчи Михајловићу, коме је ухапшен и синовац Паја Михајловић, и Јовану Ристићу, као личностима од великог угледа и могућег утицаја на избезумљеног краља Милана, а затим и посланицима енглеском и француском, да их моли, да се и они заинтересују за судбину похапшених. Већ првих дана по хапшењу радикалних првака госпођица Зиболдова обилазила је угледне Београђане, нарочито чаршију, молећи их да потпишу молбу на Краља, да се према похапшеним има смотрења и да се невини не прогањају. Од интереса су две ствари: да је ту молбу у згодном тону написао рођак г-ђе Др. Драге пок. Стојан Бошковић, и ако угледан првак Либералне Странке, дакле политички противник радикала, који су највише допринели, да либерали изгубе власт. А не мање је карактеристично, да је госпођица Зиболд, која је ту молбу прва потписала, кријући од власти успела да на молби прикупи две стотине потписа најугледнијих грађана и савских трговаца, већим делом нерадикала. Свакако је тадашња умна и финансиска елита Београда такву молбу за озлоглашене „комунце“ могла пот-

Радомир Раић-Марковић
из Петнице

Влада Милетић, земљорадник из Вледиче,
соко-бањски народни посланик

† Андра Цветковић, дугогодишњи левички
народни посланик

Дим. Он. Поповић, власотиначки
народни посланик

писати само у уверењу, да су људи невини. Госпођица Зиболдова је могла ово да ради, а да не падне у очи полицији због згодног свог лекарског позива, а и због тога што је била под заштитом немачког посланства, јер је немачки пасош имала. Ипак будном Аргусовом оку тадашње београдске полиције ова акција у корист похапшених није могла остати непримећена. Полицији је пошло за руком, да ову молбу ухвати, али се тиме ипак није изгубило у ономе што се хтело, јер је и полиција ту молбу предала Краљу Милану, коме је била и намењена. Овој акцији, дакле госпођици Зиболд, похапшени радикални прваци имају врло много да захвале, што им у оној првој ватри не одлетеше главе, као што им се спремао, када су окрвани у најтежа гвожђа батени у тамнице и упућени пред Преки Суд у Зајечар.

Доцније чим су осуђени и упућени у Казнени Завод у Пожаревац на издржавање казне пок. Миленко Р. Веснић позове госпођу Вају Косте Таушановића и госпођу др. Драгу Рашину да посете заједно утамничене. Но како је у то време госпођа Др. Драга још била породиља у постељи она умоли госпођицу Зиболдову, да она иде у место ње. При са-

станку у затвору, и ако се оштро мо-трило на све, пође за руком Паји Михајловићу, да госпођици Зиболд дотури једно писмо за своју супругу, Јелену. При повратку у Београд Зиболдова не нашла госпођу Јелену код куће потражи је у Вишој Женској Школи, где је она била наставница. Но ни ту је не нађе, а у жељи, да писмо што пре дође у руке оне којој је намењено и која га је тако жељно очекивала, превари се, уједне је гуја, и писмо преда тадашњој управитељици Школе Миловуковици, с молбом, да га одмах преда својој колегиници госпођи Јелени. Ова обећа, али у место да га да ономе коме је намењено преда га — полицији. Учини се истрага и Зиболдова се срећно још извуче, благодарен интервенцији немачког посланства. Све се сврши на томе, што је као опасна по постојећи ред и поредак — протерана из Београда и Србије у опште пред сам Божић 1883. Она се прво упути у Пешту, где је остала десет месеци. Августа 1884., пошто је дошла у везу са нашом емиграцијом у Бугарској, и сама оде у Софију, где је са Пашићем, Ацом Станојевићем и осталим емигрантима остала до 1886.

Када су помиловани емигранти и она се вратила у Србију. Али јој ту

више није било опстанка, јер је власници нису могли очима да гледају. Пошто су јој разним шиканама онемогућавали праксу, која јој је била једини извор прихода, била је принуђена да после пола године, са болом у души, остави Београд у коме се осећала као код своје куће.

Отишла је у Цариград где је у брзо ушла у прве цариградске куће. Револуционарна духа није јој ни у затуцаној у конзерватизму држави било дуга опстанка.

По доласку на престо Краља Петра Зиболдова се враћа 1905. у свој Београд и ту је, осећајући се врло пријатно у нашој средини, остала и до наших дана као приватан лекар.

У ратовима је учествовала као лекар у болници Вардарске дивизије. У Приштини је с болницом заробљена од Бугара, који су је интернирали 38 месеци у Софији, где је радила у болницама.

Врло је заузимљив члан Друштва Женских Лекара у Београду и својом заузимљивошћу много је допринела великом, племенитом делу овог одличног Друштва: подизању женске и дечије болнице на Бањици. Сliku ове узорите жене донели смо у првој књизи Алманаха на 58. страни.

НАШИ СТАРИ БОРЦИ: МИТА РОБОВИЋ

Робовић се родио у Чачку 1850. Основну школу учио је у месту рођења, гимназију и права у Београду.

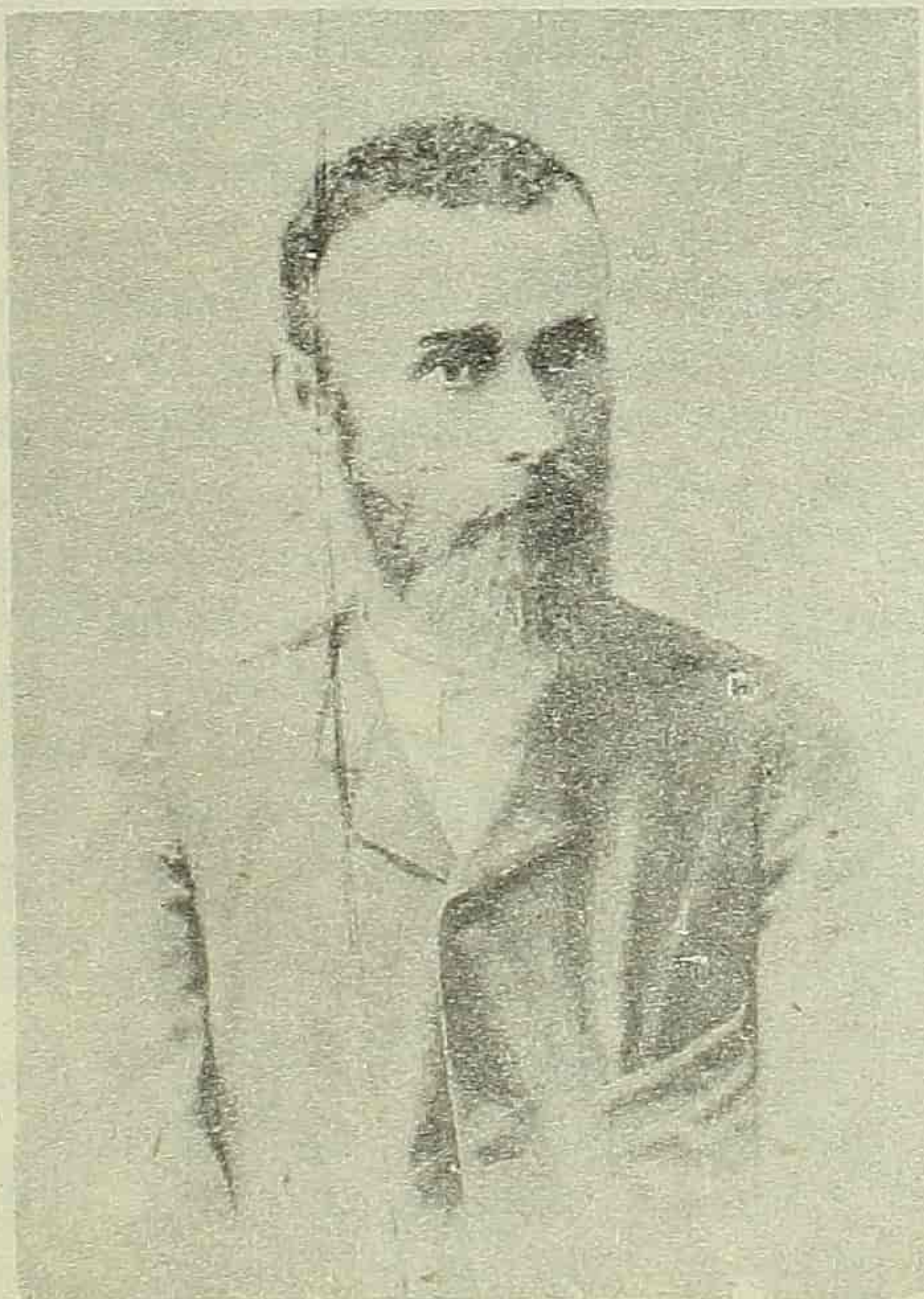
Из Београда дошао у Ваљево и ступио као адвокатски приправник код старог ваљевског адвоката Пере Драговића. Доцније је самостално радио адвокатске послове. Умро као секретар Окружног Одбора.

У две-три речи то је животни пут народног борца Мите Робовића. Колико препрека на томе путу...

Школовање без средстава и пробијање кроз живот сопственом снагом. Послуживање.. гладовање.. мука... трпљење.. Пуно разлога да млади, слаби и усамљени ђак падне. Он није пао. Хтео је да исплива и продре. Једно огромно и неодољиво „хоћу“ носило га је напред у пркос времену, у пркос људима..

Тада је осетио сав смрад једног поквареног режима и сву моралну празнину људи који су тај режим представљали. Омрзнуо је и режим и режимлије. После школе било је горе. Поштен идеалиста, широке словен-

ске душе и фанатик у служби свога бога Народа, — Мита Робовић се нашао прса у прса са мрачним си-

† Мита Робовић, прив. адвокат, секретар ваљевског Окружног Одбора, један од твораца Радикалне Странке у Ваљеву

лама напредњачке реакције. Неуморно и обертучке сејао је око себе радикалне идеје. Будио је успавани плебс. Хтели су да га спутају, да му запуше уста. А он је проповедао и борио се. Са петорицом своји другова издао је књигу „На подметања у Ваљеву“. То му је донело месец дана затвора. Тада је у затвору био и политички хајдук Ђурђић, чувен у своје време. По изласку из затвора написао је: „Разбојници и Развратници у Ваљеву“. Овом другом књигом разголитио је све прљаве радње напредњачких власти и хајдучких јатака.

Овакав човек се, наравно, није смео трпити и полтрони на власти гледали су да му сваком згодом напакосте. Кад је Краљ Милан долазио у Ваљево, Миту Робовића су као какву скитницу сејмени стражарно протерали у Ужице. И много још других пакости, душевних и физичких мрцварења..

Али све то није успело да поколеба овог прекаљеног борца за народна

Обрад Петровић,
земљоделац
из Седлара код Ваљева

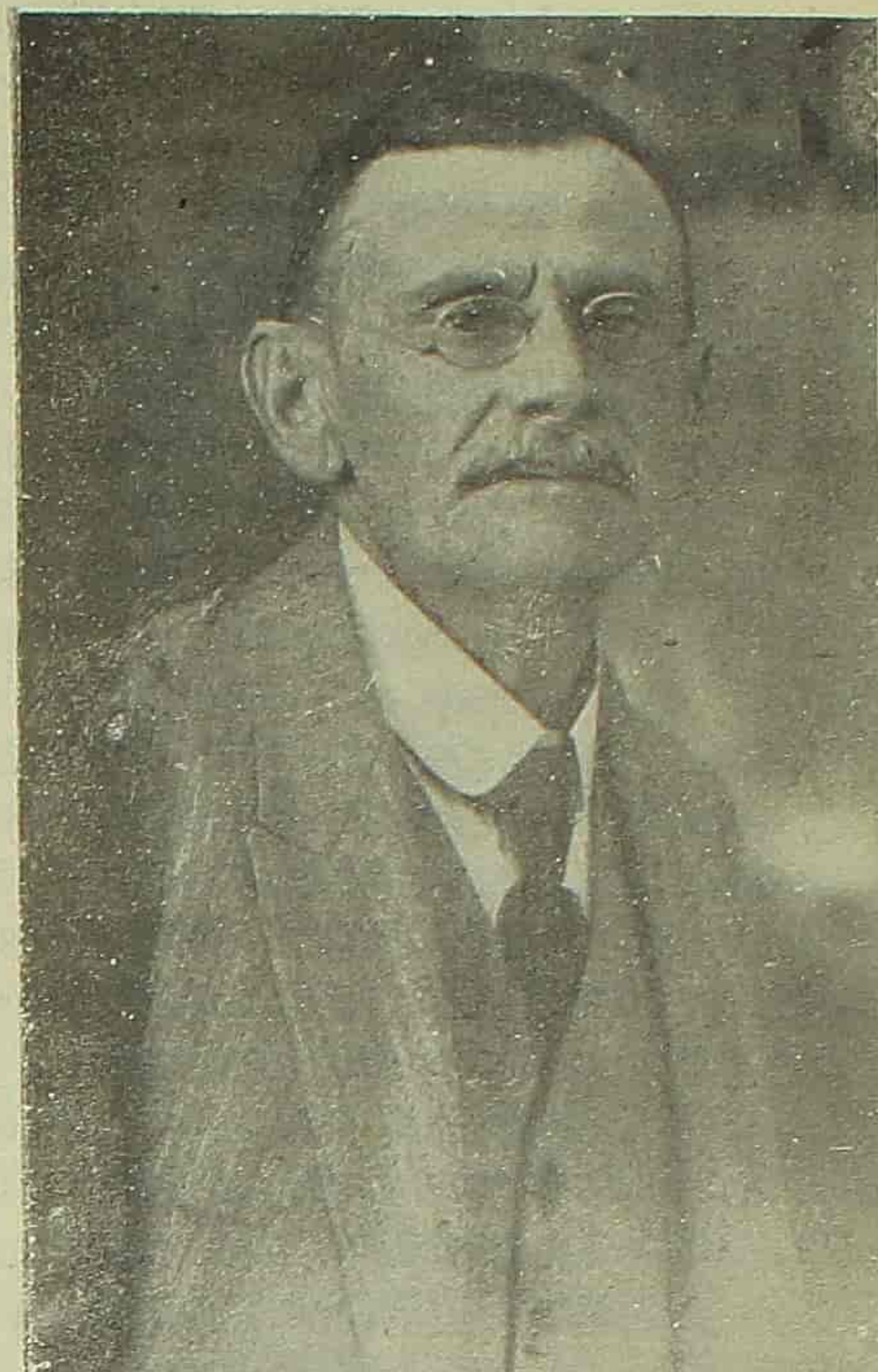
права и слободе. Усправно је дочекивао све ударце и мушки их сносио. Ниједног јаука. Свом силином својих уверења, свом снагом једног поштеног човека и свом ватром једног некористољубивог занешењака; дизао је свој глас против насиља и реакције.

У свакој прилици свуда...

Семе је ницало. Ваљевски округ се све више радикалисао. Пристизали су нови борци. Радикали побеђују. Доноси се Устав 1888. г. По том уставу установљавају се Окружне Самоуправе и окружни одбори. Мита постаје први секретар ваљевског Окружног Одбора. На томе положају је и умро 1892. године у Ваљеву.

Лепо ограђен гроб са скромним спомеником, на старом ваљевском гробљу, захвалност његове верне супруге Соје, показује место где лежи човек који је волео све слабе и био гађан због њих.

Слава нека је народном борцу
Мити Робовићу!

Милан Недељковић, професор из Карловаца
сремски народни посланик

НИКОЛА ПАШИЋ КАО ГОВОРНИК И НОВИНАР

— ДВА ЛЕПА ПРИМЕРА —

Ми смо напред у биографији Николе Пашића подвукли његов значај као новинара и као говорника. Па желимо за нови нараштај, коме је слабо позната политичка прошлост, да изнесемо најзначајнији и најзапаљивији говор и исто такав његов чланак из доба када су бетонирани већ чврсти темељи Радикалне Странке.

Напред, у оцени овог говора, ми смо изложили увод у сам говор после чега је онда у напону физичке снаге и своје силне борбености, која га не оставља ни у старе дане, Пашић рекао:

„Историја развитка човечанства учи нас да су оне државе достигле највећи степен образованости, у којима народ сам управља и у којима не царује памет само једног човека. — Највећи и најмудрији управник једнога народа то је сам — народ. Он зна да беспритворно употреби све умне и научне снаге својих суграђана; он зна да уздигне поштење и врлине, он зна да брзо и тачно осуди и сурва неверство, превртљивост, себичност и подлост.

У историји нема примера да је народ радио противу себе, противу свога опстанка. Ако су тренутне по-

грешке и заблуде биле, он их је брзо и неодложно отклањао и није нигде допустио, где год је могао и где је прави израз воље народа до управе дошао — да се народ упропасти.

Народ је најбољи свој чувар, он је најбољи свој управник.

У Европи нема народа, који би више заслужио да буде неограничени суверен у својој држави од народа српског. Јер нема у Европи ни једне државе, коју је створио сам прост народ. Гуњац и опанак створио је ову земљу. Он ју је и ослободио турског господарства. Гуњац и опанак оросио је ову земљу крвљу својом, да по њој слобода, правда и једнакост никне; гуњац и опанак заустављао је дивље хорде Турака, да не потамне ову красну и обилну земљу; гуњац и опанак прелазео је брда и долине, реке и поља, јурећи с једног бојног поља на друго и сузбијајући турске аге и снахије, што на земљу беху навалили.

Гуњац и опанак превртао је класе и пањеве, крчећи поља и лугове, да их житом и пшеницом засеје; гуњац и опанак подизао је школе, судове, разна надлежateljства; просецао и насипао путеве да саобраћај зближи и промет олакша.

Гуњац и опанак чува стражу на граници, чува земљу од спољњег непријатеља.

Гуњац и опанак радио је неуморно, како по највећој жези, тако и по киши, снегу и мразу, и пунио је кошеве храном, амбаре житом, стаје стоком, пивнице вином и ракијом.

Гуњац и опанак одвајао је од својих уста и у гладној и неродној години и давао судијама да му правду деле, војсци да се ратној вештини научи и да се бољим оружјем наоружа, просвети да обучи младеж науци, поштењу, раду и родољубљу, полицији да му имање и личност заштити и сачува од напасти и повреда.

Гуњац и опанак, а то је *Народ Српски*, створио је ову државу крвљу, одржава је знојем, чува је животом и имањем, унапређује знањем и искуством.

Гуњац и опанак, а то је, као што рекосмо, Народ Српски, подигао је и створио ову државу и он треба по праву и науци, по раду и пожртвовању, да буде највећи господар у својој земљи.

И доиста, нико народу не сме одрећи, да није господар ове државе. У нас нема странке која би јавно

смела изустити да народ нема права, да судбином ове земље управља. Нема странке која би смела то суверено право народу одрећи, али је само једна која брани то његово право и која ради да га разним уставима и законима учврсти и зајемчи. Само је једна странка, која жели да претрпана и затурена народна права ослободи свију оних параграфа и закона, који су их спутали и угњавили и да створи отворено поље за слободно кретање и делање.

Као што рекосмо, код нас нема ни једне странке, која би смела у очи народу рећи: да не треба да он буде највећи господар ове земље, али има две бирократске странке,*) које су увек тежиле и теже да народну вољу ограниче, и да је потчине вољи чиновништва и вољи министара.

На жалост, народ, који је, како рекосмо, ову државу основао, изгубио је много од својих суверених права, и то не на бојном пољу, не по своме сопственом отказивању — већ невештином и сувишном добротом поверењем и давајући своја права првацима и ученим људима.

У разним бурним данима и у времену народне нехатње и лабавости, подсецано је једно по једно народно право и пренапано је или на „совјет“ или на министре.

Научни и школовани синови простот, али великодушног народа, који науку и знање поштује, приграбили су многа његова суверена права и створили су себи у држави изузетни положај; дали су себи права и повластице и ударили темељ српској бирократији. Кад су на тај начин створили изузетан положај, кад су законима пренели власт на свој стаљаж, онда су се почели борити окрвљавајући и господства и пружили народу само онда његова права и слободе кад им је била потребна народна снага и потпора.

А често се дешавало да су одмах народ од себе отурили, чим су своју циљ постигли.

И ако се на речи народу признаје суверено право, ипак је народ без моћи суверенства. Јер да народ има моћи и снаге суверенства, он не би трпео законе, које као теретне и штетне осећа, он не би по каткад допустио да се у земљи води политика, којој је он из дна душе противан.

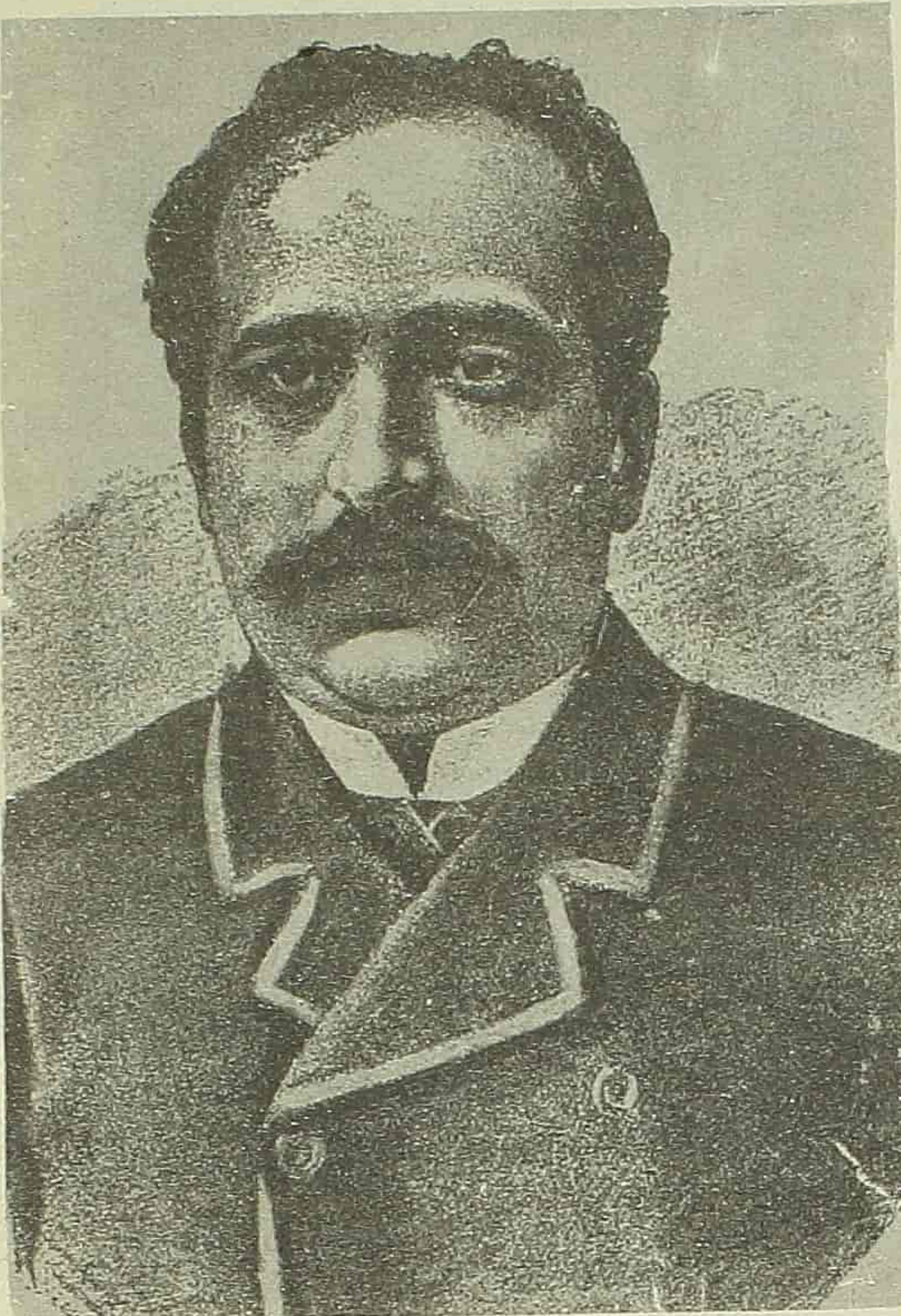
Од народа су одузета многа права и пренета су на бирократију. Та права одузели су му исти синови, на које је трошио да се школују, како би

му науком и знањем помогли да право и слободе своје очува и учврсти.

И тако је на једној страни остао народ неук и невешт, а на другој је бирократија стајала са знањем и вештином — на једној страни стајаше народ а на другој бирократија.

Народу је требало помоћи противу бирократа, противу оних, који су му непрестано доказивали на све могуће начине како је неук, невешт, неизображен, и како треба да гледа свој посао од кога живи, а чиновништву да остави да се брине о земљи, њеним законима и њеном опстанку и будућности.

Ако желимо да сачувамо нашу земљу од реакције напредњачке, ако желимо да у земљи створимо устав, по коме ће сваки министар одгово-

† Јаша Томић из доба стварања Радикалне Странке у Војводини

ран бити за своја дела, ако желимо да се ништа не сме утрошити што није одобрено, и ако желимо да се у земљи одомаћи политика народна, која ће народ и земљу чувати и бранити, ако хоћемо да питања решавамо мирним путем, путем договора, онда се сви упните из петних жила да створимо нашу странку тако јаку и снажну, тако распростраћу и уређену, да не остане ни један срез без радикалног средског одбора и да не остане ни једно село без свога заступника. — Ако тако уредимо нашу организацију, ако прикупимо средства, да можемо одржати везу и онда кад ни пошта, ни телеграф не буду примали наша писма, тада на сигурно можемо рачунати, да нам

неће сметати ни Гарашанинова пољска жандармерија, ни сви полицајци и чиновници, но да ће народ победити и себи Народни Устав дати, који ће му осигурати будућност и очувати његове тековине.” —

Чланак „Разоружање народне војске” објављен је у „Самоуправи” тачно годину дана после напред пи-тираног Пашићевог говора, и направ-вио је, као и говор, силан упечаток. „Самоуправа” је због тога чланка забрањена и бројеви конфисковани. Али довитљиви њени сарадници и ту су знали доскочити тадашњој полицији. Један члан Главног Одбора угледни лончарски трговац са Саве Стева Стевановић, растурао је забрањене бројеве на један врло оригиналан начин: он је робу коју је слао за трговце у унутрашњост увијао у забрањене бројеве „Самоуправе”. Муштерије, све добри радикалци, одвијали би своје лонце, а новине би одмах из руке у руку преносили агитаторима по народу. То је било мало спорије али за то сигурније. Због тога је после и Стевановић био затворен, окован и упућен пред Преки Суд у Зајечар, где је и њему глава била у питању, али се срећно извукао.

Сматрајући да ће за нове генерације бити од великог интереса, да прочитају тај чланак ми га, као грађу за историју, доносимо. Пошто је у уводу цитирана наредба из 25. броја „Службеног Војног Листа” о одузимању оружја и оружаног прибора од првог и другог позива народне војске сам чланак се наставља овако:

„Као што се види, Министар војни наређује да се од народне војске покупи оружје и да се однесе на она места за која он наредио буде”.

Сад је на реду да се запитамо: зашто се наређује разоружање народне војске? Какве су побуде које налажу Министру Војном да одузме оружје од народне војске и шта се стим постижава.

Шта значи пушка у Србина — то сви знамо. — Она је највеће оруђе, које Србин има, она му је драгоцен толико исто као жена, брат или сестра; Србин се радије растаје са главом и душом него с оружјем. Без пушке и оружја нема слободе. Ако се жели уништити слобода каквоме народу, ако се жели у ропство увести, онда му треба одузети оружје.

Тако се не сећа шта су Срби чинили у почетку овога века, кад су устали на оружје! — Зар би Србија постала да Србин није чувао и крио оружје? Зар би слобода српска васкрсла да је Србин пристао да му се

*) Либерали и Напредњачка, које су се стопиле са Самоуправом у данашњу — Демократску.

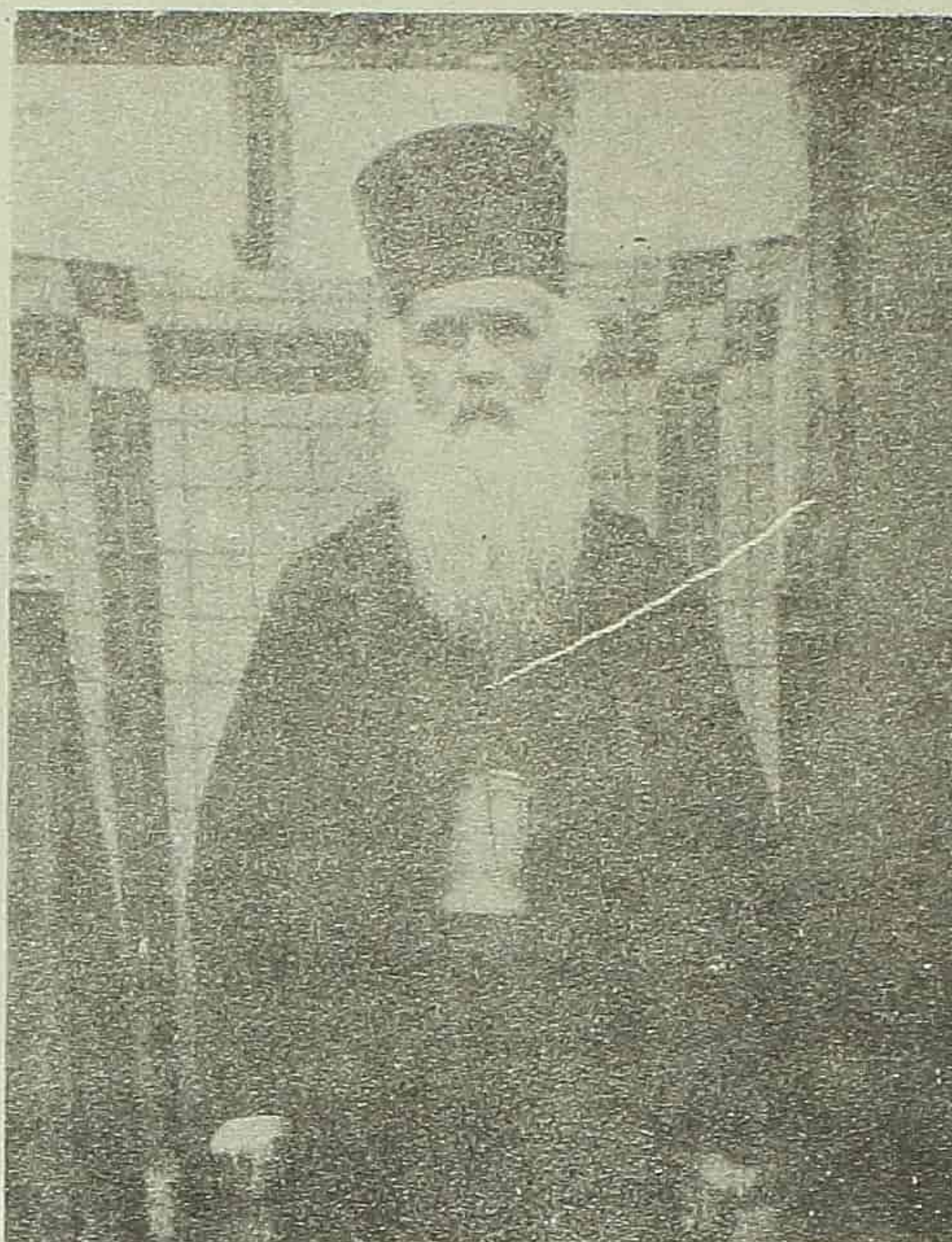
Прота Анђелко Нешић, стара национални радник у Косовској Митровици

живом оружје одузме. — Зар се не сећамо шта су Срби претрпели кад се покушавало да се од њих оружје покупи?

Историја јасно каже да је Србин радије пристајао да подноси највеће муке, само никад није пристао да му се оружје одузима. Оружје се отимало, а никад се није давало. У свима преговорима за време ослобођења српског увек је био први и највећи услов да Србима остане оружје. — Увек су Турци вољни били да много обећају само да им Срби положе оружје — а Србин се у-

век противио, увек је готов био пре да на мукама умре, но оружје преда. Он је свестан био да нема живота, нема слободе без оружја.

Историја каже: кад Турци обичним средствима нису могли постићи своју намеру, онда су они прибегли насиљу. Да би се могло пронаћи место где је оружје било сакривено, најобичније средство било је ударити човеку по сто до двеста батина; изубијати га и осакатити није ништа значило код Турака, а врло су често и по некад и веома жестоко шибали и женскиње, и ако мушким тако и женским надевали су на главу торбе с пепелом, који се увлачио у нос, у уста и уши и грдно им лица ружио; неким су привезивали ноге и руке за дрвеће и метали им на груди камење; једнога Србина из Грбице привезали за гредицу и пекли код ватре, као на ражњу, да им

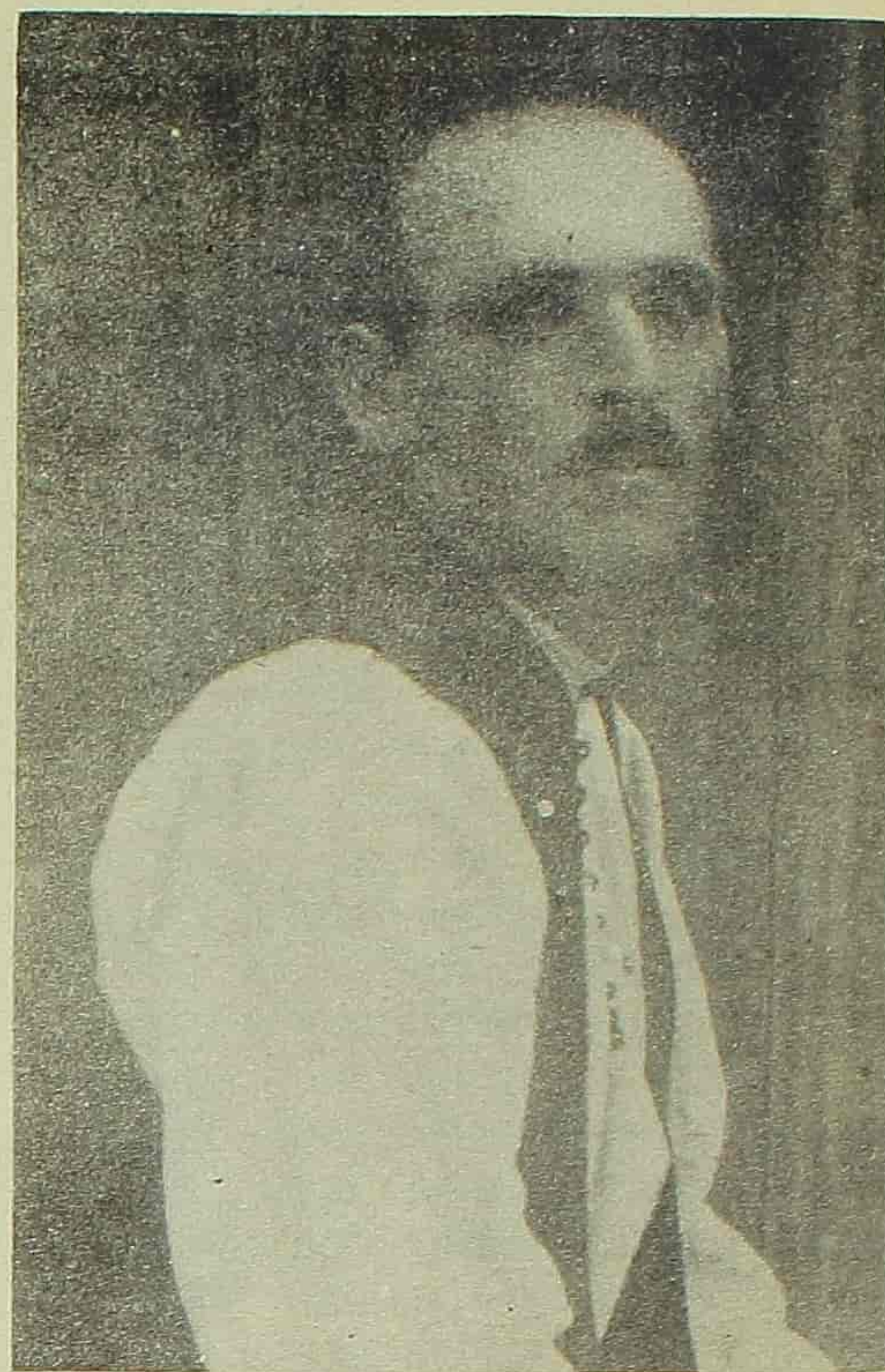
Прота Јован Ајдачић, из Ивањице

преда оружје, за које су чули били да у њега има. Многи су и умрли у таквим мукама; у броју осталих убијају и Станоја Главаша, коме су дозволили били да носи оружје.

Изућавање и отимање оружја принуди Милоша да спасе свој живот те вешто побеже од Турака и отпоче борбу за слободу српску, која поново Србију подиже.

Код таквих историских примера, код таквих светлих успомена, где се види како слобода поново ниче кад Турци хтедохе оружје од народа покупити, нашло се данас у Србији људи, који преко двогласне скупштине протурише закон да се од народне војске одузме оружје, нашло се људи, који се угледаше на државу, која се боји својих поданика.

Не би човек могао мислити, да су српска осећања тако умртвљена, да су светле и величанствене појаве на-

Стјепан Максимовић, радикални посланички кандидат из Вос. Петрова Села

шег ослобођења тако потавниле, да се може у главу једног Србина уселити мисао да је оружје у рукама народне војске опасно и штетно по развитак и напредак народни.

Помислите само како ће бити Србину кад му стану скидати пушку с дувара, пушку с којом је делио срећу и несрећу у рату, пушку с којом је у логору друговао, пушку с којом је непријатеља обарао, пушку која му је живот сачувала, пушку с којом је бранио своју децу, род и отаџбину своју, пушку коју је сваки војник мислио да остави својим потомцима

Симон Павловић, бив. народни посланик из Ивањице

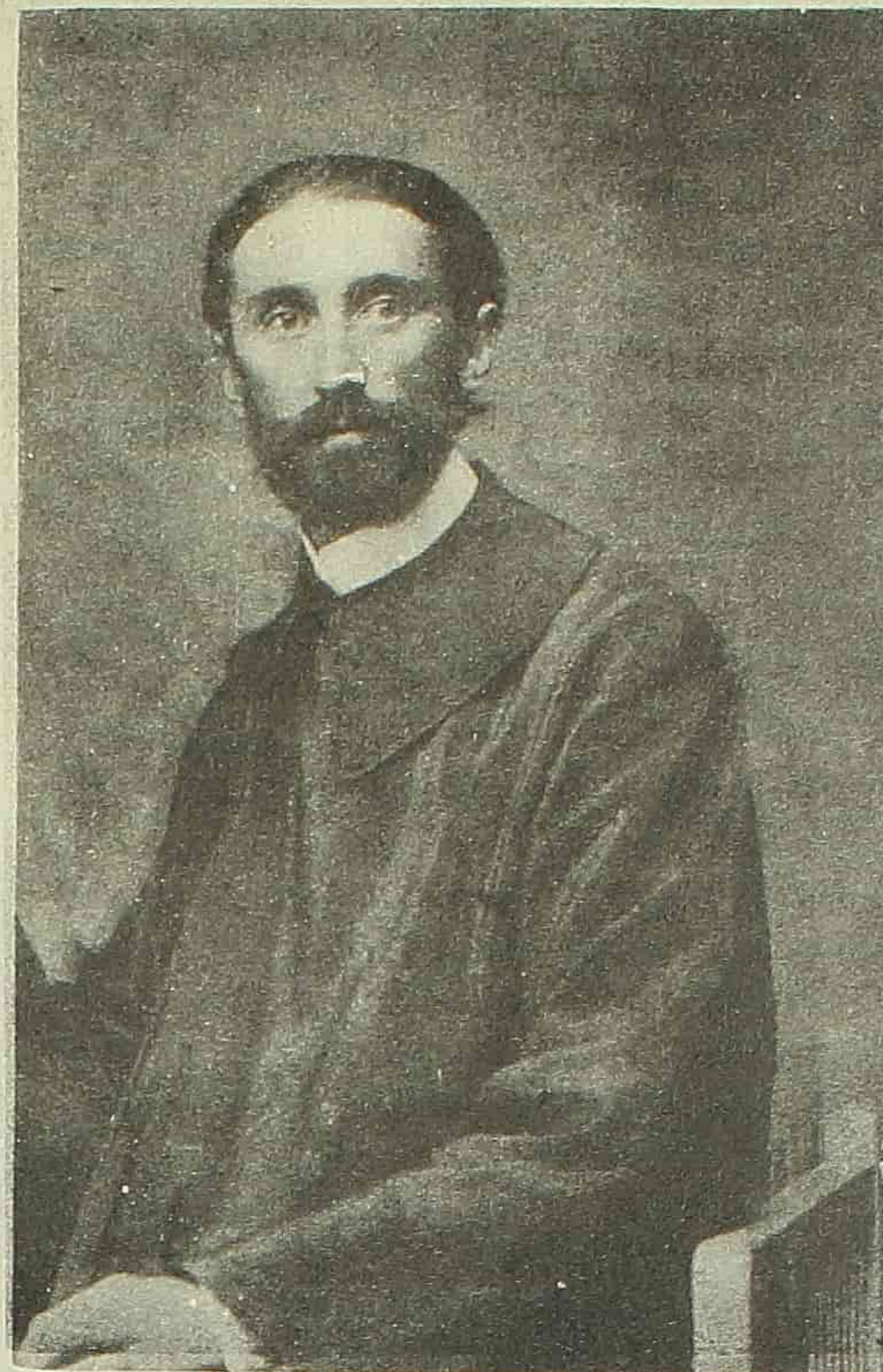
Миленко Радојевић, бив. народни посланик из Ивањице

† Поп Ђока Јовановић,
свештеник алексиначки

† Поп Илија Којић
члан Духовног Суда у Нишу

Поп Милан Ђорђевић,
свештеник суботиначки

Жртве које су са протом Аврамом, попом Дим. Станковићем и Веселином Алексићем побили Бугари у Јелашници 19. и 20. нов. 1915

као успомену, као залог и аманет из два последња мучна и крвава рата!

Па зашто се одузима изнемогломе борцу пушка? Зашто се скида с дувара да деца и унучад не гледају оружје, које је њихов отац у рату носио: зашто се забрањује породици да гледа пушку, која је била у рукама њиховог оца, који је изнемогао бранећи своју земљу, ратујући у два тешка рата за слободу своје браће? — Да ли да се преда бољем јунаку, дали да се преда његовом сину или брату? — Зашто се скида пушка Србинова?

Грозно, жалосно, тешко и срамно!... Не може човек да каже зашто, не може да изусти... Волео би да га је самртни час задесио, да га је пушка непријатељска погодила, да је умро — само да не гледа како му се оружје с дувара скида, како му се успомене утиру, како се исмејава проливена крв, како се руга борцу, како му се оружје одузима! Зашто?!

Да се продаје Јеврејима да с њима тргују. Да се продаје за динар два, да се продаје онима, који се смеју и ругају српском имену, српском јунаку, српској слободи.

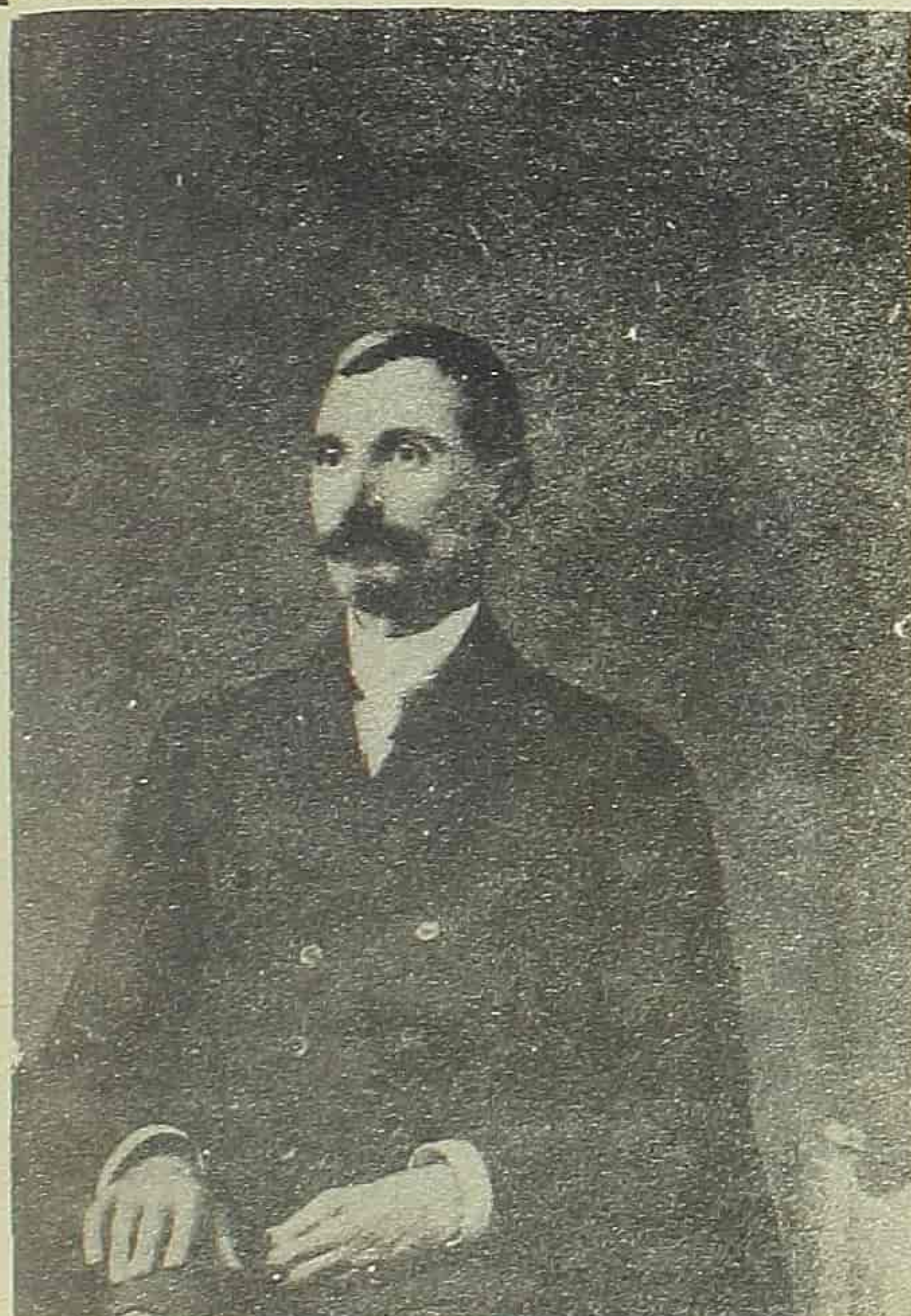
Каква невоља, какво зло гони наше ministre, да наређују, да се оружје од народне војске купи.

Ако је за онај жалосни динар или два што га Јевреји за пушке дају, зашто се не каже — па ће онај, који је некада платио за ту пушку три четири дуката дати и тај ништавни динар, само да сачува земљу од срамоте, Србина од поруге, а својој деци да остави вечиту успомену на патње, муке и невоље, које је подносио за слободу своју и своје земље.

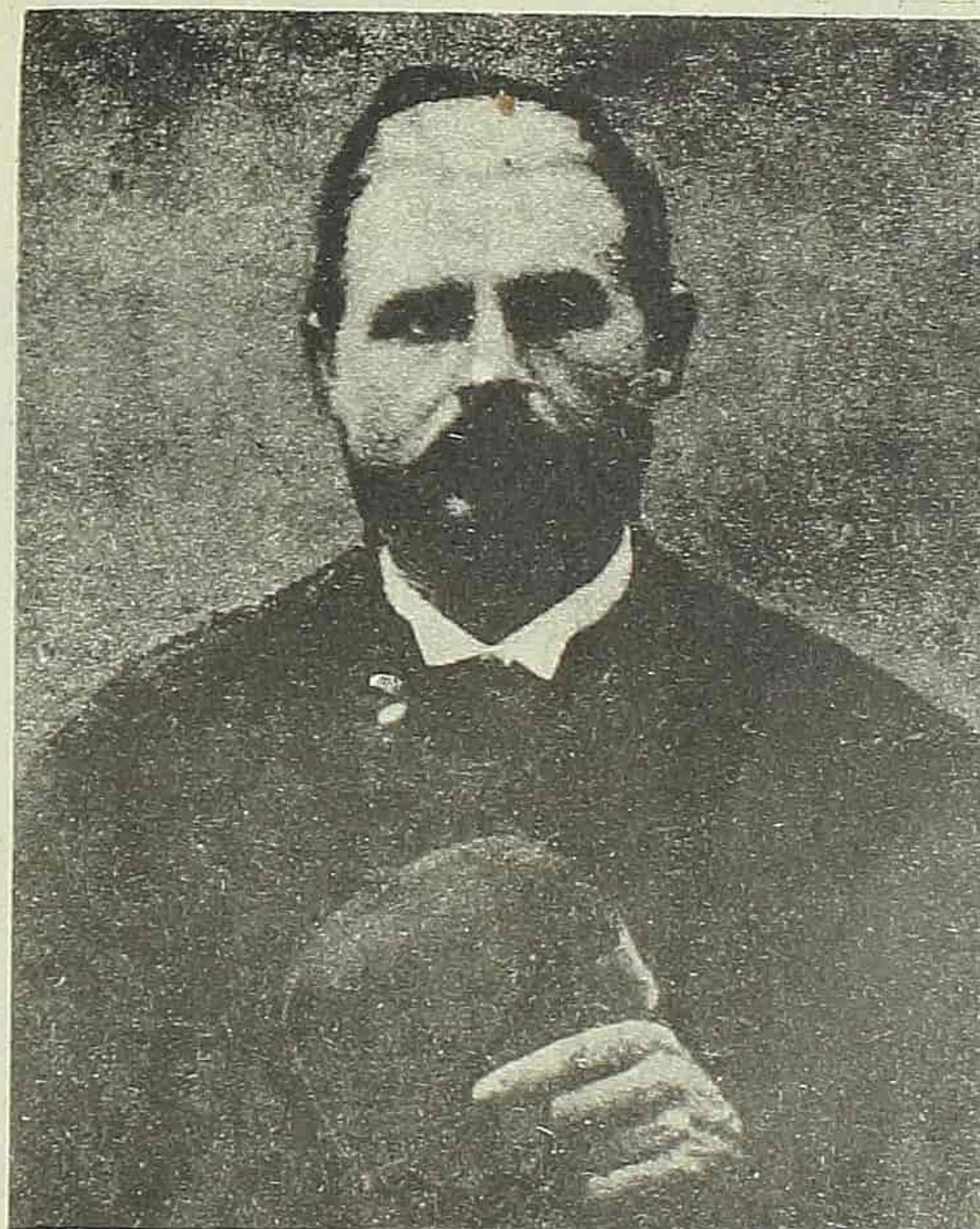
Зар је већа хасна што ће српска каса оставити 40—50 хиљада динара за све пушке с којима је народна војска наоружана била, но да се пушке оставе народним борцима и војницима, који су с њима живот и смрт делили? Напоследку, ако је српска каса дотле дошла, да не може никако изаћи на крај, зашто не

кажете народу: пушка једна кошта четири, пет или шест динара па ко хоће нека толико положи и пушку задржи, а ко неће нека је преда државној власти да је власт прода? Кад се Јеврејима могу на добош дати пушке за 1 и 2 динара, зашто се те исте пушке не могу дати народу, који је већ једном те пушке платио и преплатио? — Зар не коштају ни онолико колико је с њима задобијено, зар је срамота да у рукама борца остане та пушка?

Одговорите ако сте Срби, ако не идете Јеврејима на руку да тргују

† Веселин Алексић,
учитељ у Вобовишту убијен од Бугара

† Поп Димитрије Станковић,
свештеник делиградски

нашом светињом, ако не идете на то да од народа покупили оружје, да га сместите у магацин па да га продате у великим топилама онима, који ће наћи рачуна да тргују с пушкама наше народне војске?

Немате разлога, немате оправдања, немате изговора, ако поштујете светињу народне слободе.

Само један разлог може бити, а то је овај:

Бојите се народа, који у рукама има оружје — зато хоћете да му га одуамете, да га сместите у магацине а после продате Јеврејима да га изван земље извезу.

То је једини смишљен разлог, који би се могао навести. Али не верујемо, никад не можемо веровати и нећемо веровати да има у Србији и таквог човека, који с планом може радити на томе, да се од Срба покупи оружје, и да се од војника и јунака направи турска раја, која ће давати све што се од ње затражи. Не верујемо ни за то, што поред тога оружја има народ и друге старе пушке, и друге пиштоље и друге одбране. Не верујемо да се може наћи људи тако лудих који би кадри и вољни били, да предузму ово вршити, што су Турци узалуд покушавали — наиме, да од народе српског покорну рају направе, која се даје јашити и терати како се хоће.

Па онда, зашто се одузима од народне војске оружје? — Зашто се одузима баш у овом времену кад смо у очи избора за Велику Народну Скупштину? Зашто се одузима баш у овом времену кад су дације на народ увећане, зашто се одузима у том времену кад стране силе подижу онога који највише о томе

води рачуна је ли народ у Србији задовољан или не?

Да ли је све то тако удешено, или је случај коме министри иду на руку? Зашто да се од Србина одузима оно, што му је најсветије, зашто да му се одузима у овом времену, кад зебње и слутње највише маха преотимив? У чијем се то интересу предузимље? — Кома се онда служи, за чим се онда жури кад се у земљи ради оно, што је целом народу противно? Зашто се то ради

† Михајло Марјановић,
председник општине београдске

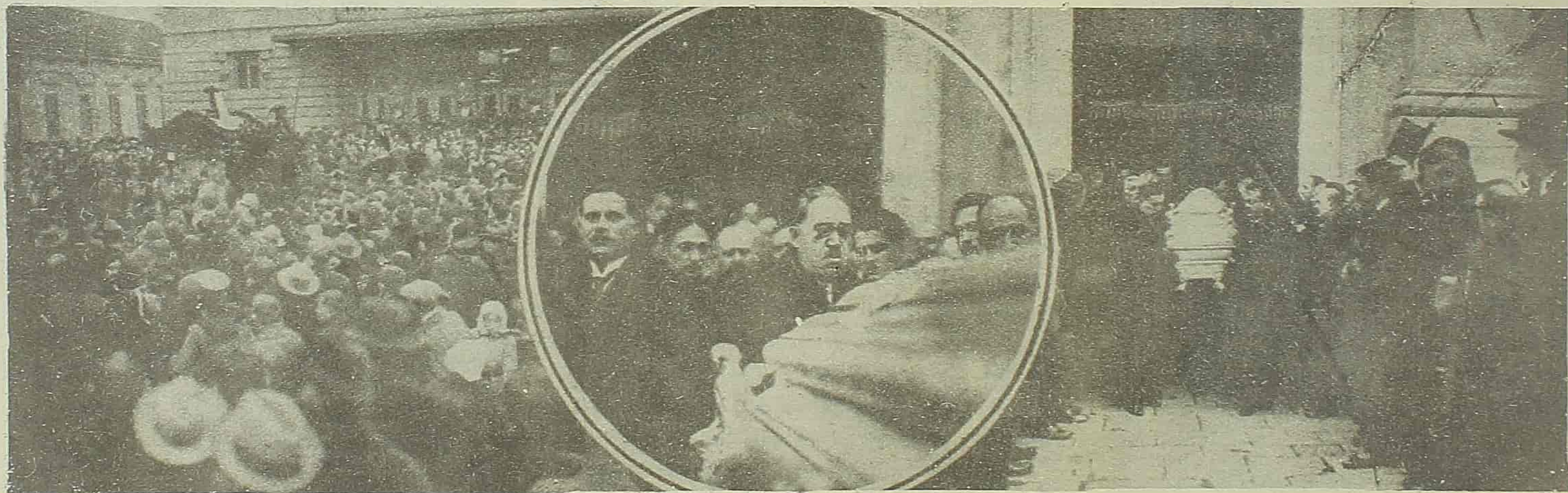
баш у времену кад пештанска штампа хвали мудрост и политику данашње владе? Или је дуго и дуго смишљено да се све то стече у једном времену, и онда се зло смислило, или се није мислило и онда се зло може отклонити, и тим земљи и престолу послужити.

Ако сте пријатељи реда, као што непрестано износите, ако сте пријатељи престола, чиме се понајвише хвалите, ако љубите самосталну и независну Србију, не радите оно што је целом народу противно.

Одустаните од разоружања народне војске, одложите то за доцније — биће времена ако се извршити мора и не сејте неспокојно слутње и зебње за будућност. То можете учинити ако сте пријатељи а не лицемери, јер оружје остаје код народа, остаје код оних којима је по списковима поверено, остаје код добрих и патриотских грађана, остаје код оних, који га највише љубе и поштују, и који ће га највише чувати и бранити.

Зграде и тврђаве не могу да сачувају оружје од непријатеља и од рђе, већ га чувају мушке руке и мишице. Оставите га тамо где је најсигурније.

А ти народе, ако не будеш толико срећан да ти поштеде твоје ратне успомене, твоје оружје — ти га подај, али кућу немој остављати без њега, јер ћеш порушити заклетву прадедова, погазићеш аманет оних бораца, који падоше за нашу слободу, оставићеш породицу, свој дом и отаџбину пустоши која може све упропастити и утманити. Чувај се сам кад те не чувају они којима је то поверено".

Са погребња председника општине београдске Михаила Марјановића, бив. народног посланика и јунака из ратова

РАДИКАЛНА ОМЛАДИНА

Од 1883—1897 ГОДИНЕ

После пуних 30 година јавнога рада у просвети и политици, примењенога у народу и за народ, осећам потребу да по сећању изложим успомене о томе, како су се радикалне идеје, у најзначајнијем периоду радикализма, шириле међу омладином — и дубоко припајале у младалачке душе и ондашње деце, која су те идеје прихватала и постепено их разумевала, тако, да им је радикализам био *религија*. Тако оспособљени, они су као јавни радници, из чистог идеализма према слободи, правди, истини и национализму, смело и зналачки, у свима приликама били борци за остварење начела странке, не као партизани, но као *родољуби*. — Отуда је странка радикална у овоме периоду критичне борбе са апсолутизмом, дала најјаче снаге и створила највеће успехе, који су доцније у ратовима за ослобођење и уједињење показали и доказали: да су остварена начела народне радикалне странке била народно Јеванђеље, по коме су њени апостоли не само проповедали, већ и делима та начела остварили.

Зајечарска Буна као народни протест против угушивања слободе и права, одјекнуо је у редовима омладине, а жртве догађаја Дидић, Вожиновић, Зебић и др. постале су народни светитељи и тајно, али са побожним одушевљењем, и деца наша певају „Глас се чује, Љуба Дидић вели: ја не гледам овај свијет бели“... — Прваци радикални, после сваког народног покрета, хапшени су, и ми,

као деца у Београду, гледали смо како у затвореним колима провозе: Пашин, Таушановић, проту Ђурић, Протић, Веснић, Андру Николић, Рашу Милошевић и др. а на боку и поред ових седе жандарми с пушкама. То је изазвало у нама поштовање према пожртвовању ових народних великана! — Виђали смо

Божа Радуловић, школски надзорник

радикалне прваке у *робијашком делу* и са *оковима*, и то нас је челичило у уверењу да они те муке и жртве, подносе за добро народне будућности. Слушали смо — и читали у загребачким новинама — о делима Ранка Тајсића, Дим. Катића, Адама

Богосељевића, кога су у затвору отровали; о Алекси Жујовићу учитељу у Космају, кога су огласили за хајдука и уценили да се убије. Са знали смо: да је *Никола Пашин*, као вођа радикала, са члановима Главног Одбора *осуђен на смрт*, али је успео, да пређе преко границе, а Тајсић, прота Ђурић, Жујовић и др. да су се склонили у Црну Гору и т. д. Све се ово шапатом разносило и у душама омладине остављало дубоке трагове да ће дела неустрашивих народних пријатеља, победити тиранију и неправду.

Напредњаци су водили Бугарски рат 1885. године, и учитељ Војковић објави међу ђацима са узбуђењем: да је рат оглашен, позва нас да и ми помогнемо као болничка послуга за „чешљање тифтика“ давање лекова рањеницима и у послузи при болницама. Сви смо се одазвали и онако малу указали могућну помоћ у времену страха овога неуспелог омпрутог рата, који је тадањи напредњачки режим убрзо оборио.

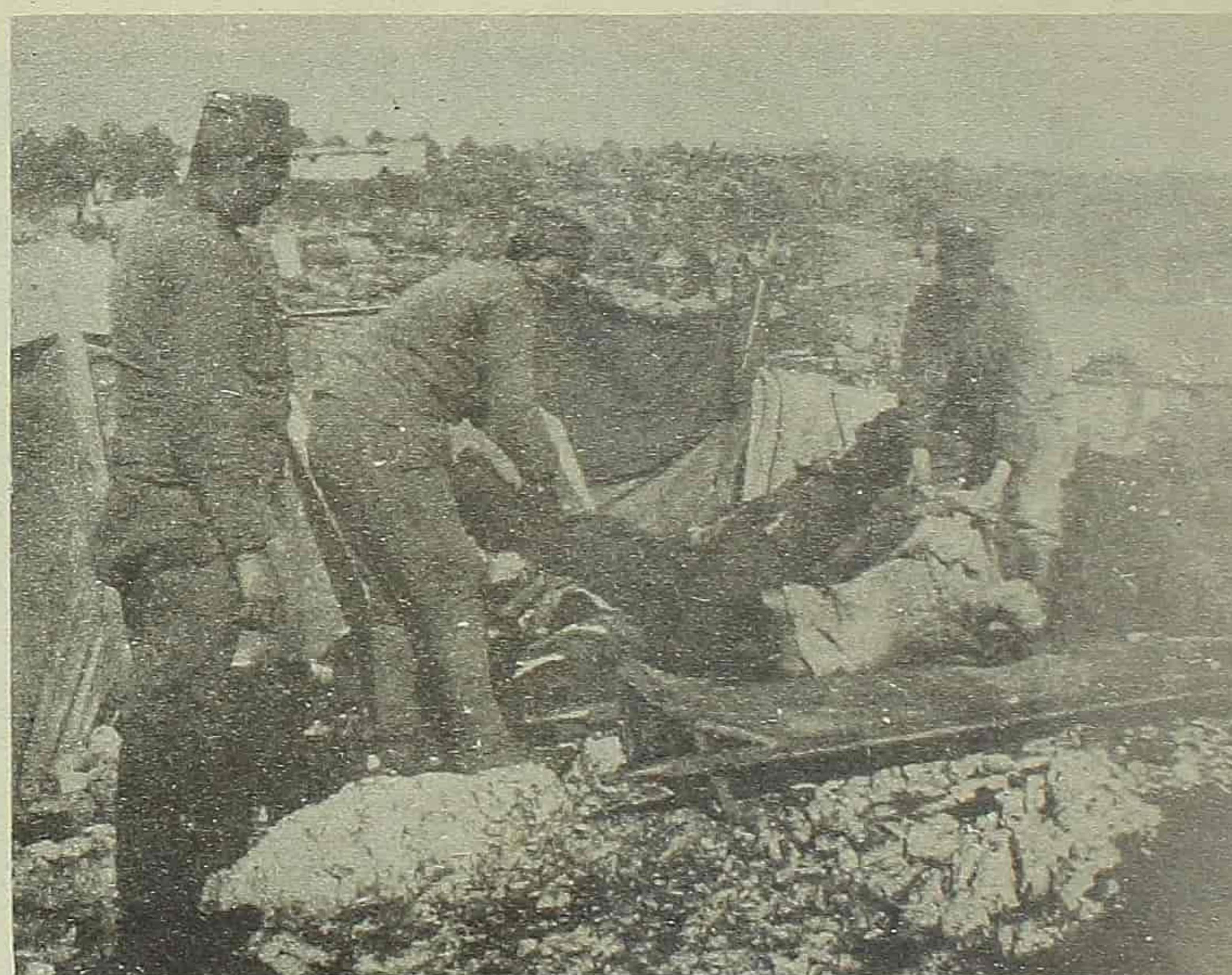
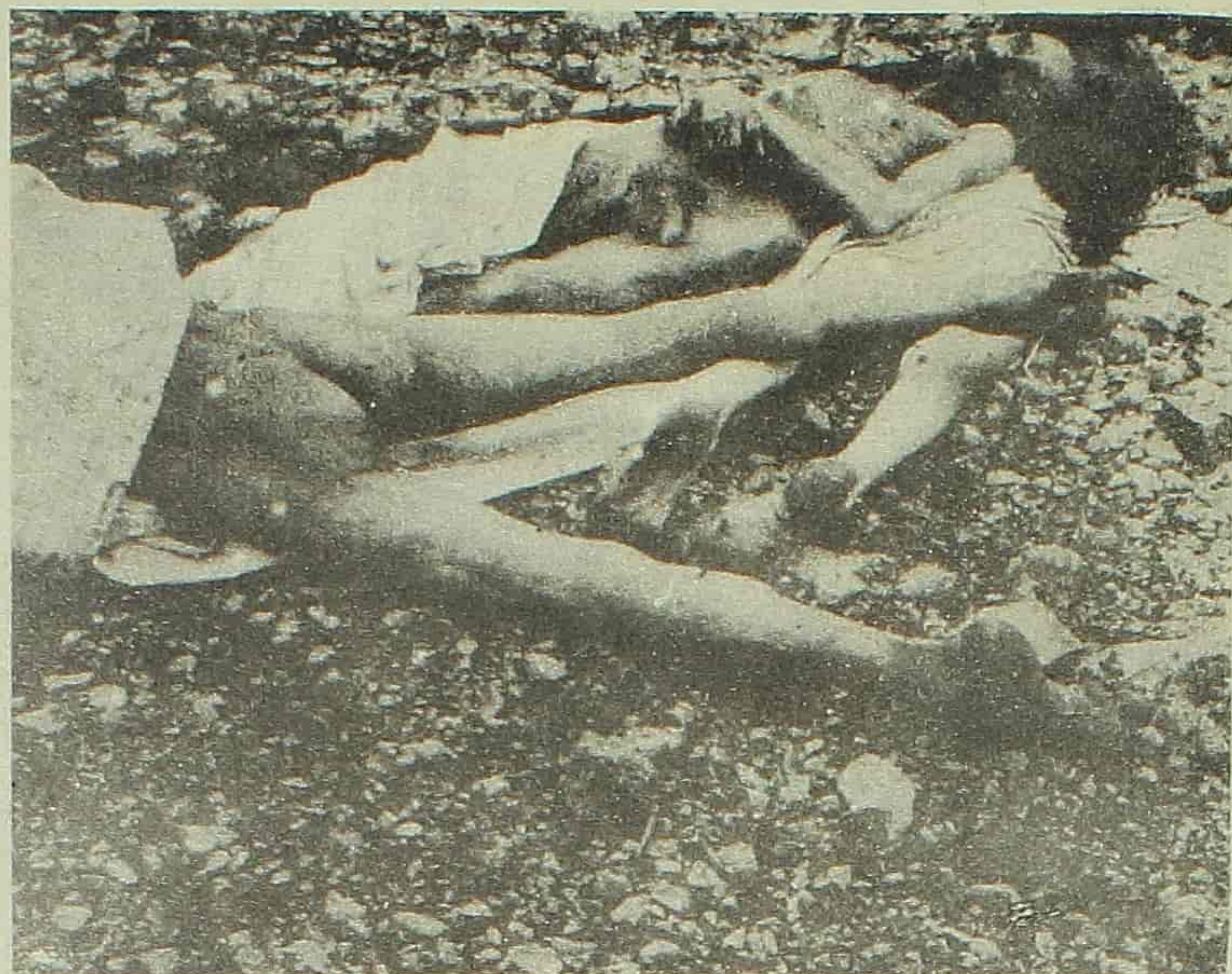
У томе времену сматрана је Учитељска Школа у Београду, као најистакнутији радикалски расадник и носила је назив „*Препарандија*“. Наставници ове школе били су слободумни људи и веома спремни васпитачи, а ђаци, махом сиротани са села, одрасли, и издржавали су се послуживањем, добијајући као награду 6—8 динара месечно. Мали број одличних сиромашних ђака примао је благодетељање 20—30 динара месечно. Ова омладина, у борби за насупни хлеб, била је задахнута свешћу о потреби учења и спреме за будући позив васпитача народних, а прожета је била љубављу према слободи, те смо имали своје ђачко удружење „*Будућност*“ које је сем богате књижнице, примало све политичке листове. На нашу учитељску школу обраћана је пажња власника реакционара, и покушаји, да се преко управе школе утиче на одстрањивање ђака од радикалних слободумних идеја, остајали су безуспешни. Васа Пелагић и други проповедници слободе, растурали су међу „препаранде“ највећи број својих брошура, ало је при све том одабирана садржина — која је у духу националном потребна омладини — била усвајана.

Кад је поч. Краљ Александар Обреновић распустио скупштину са радикалном већином, и издао проглас о укидању Устава од 1888. год.

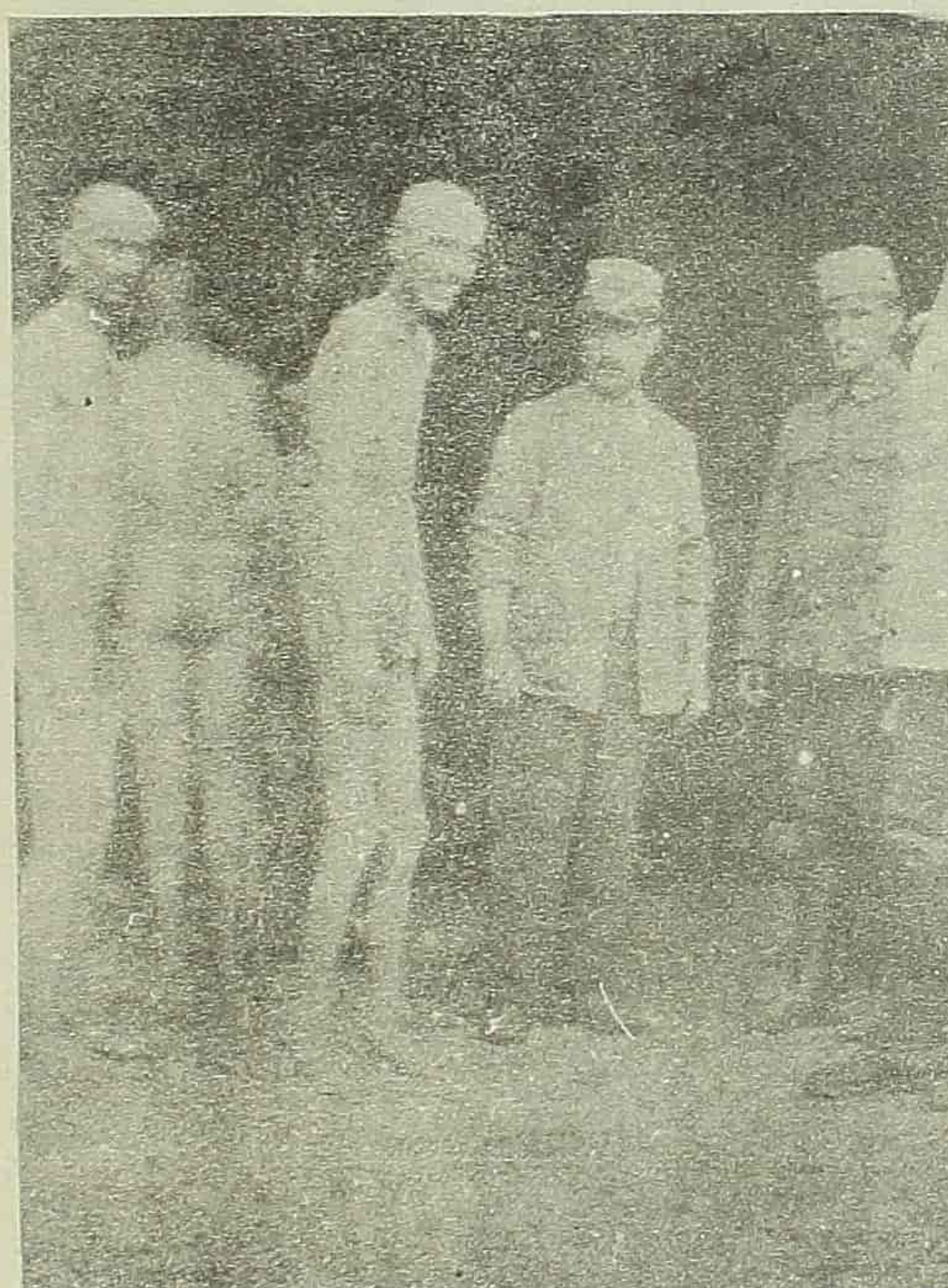
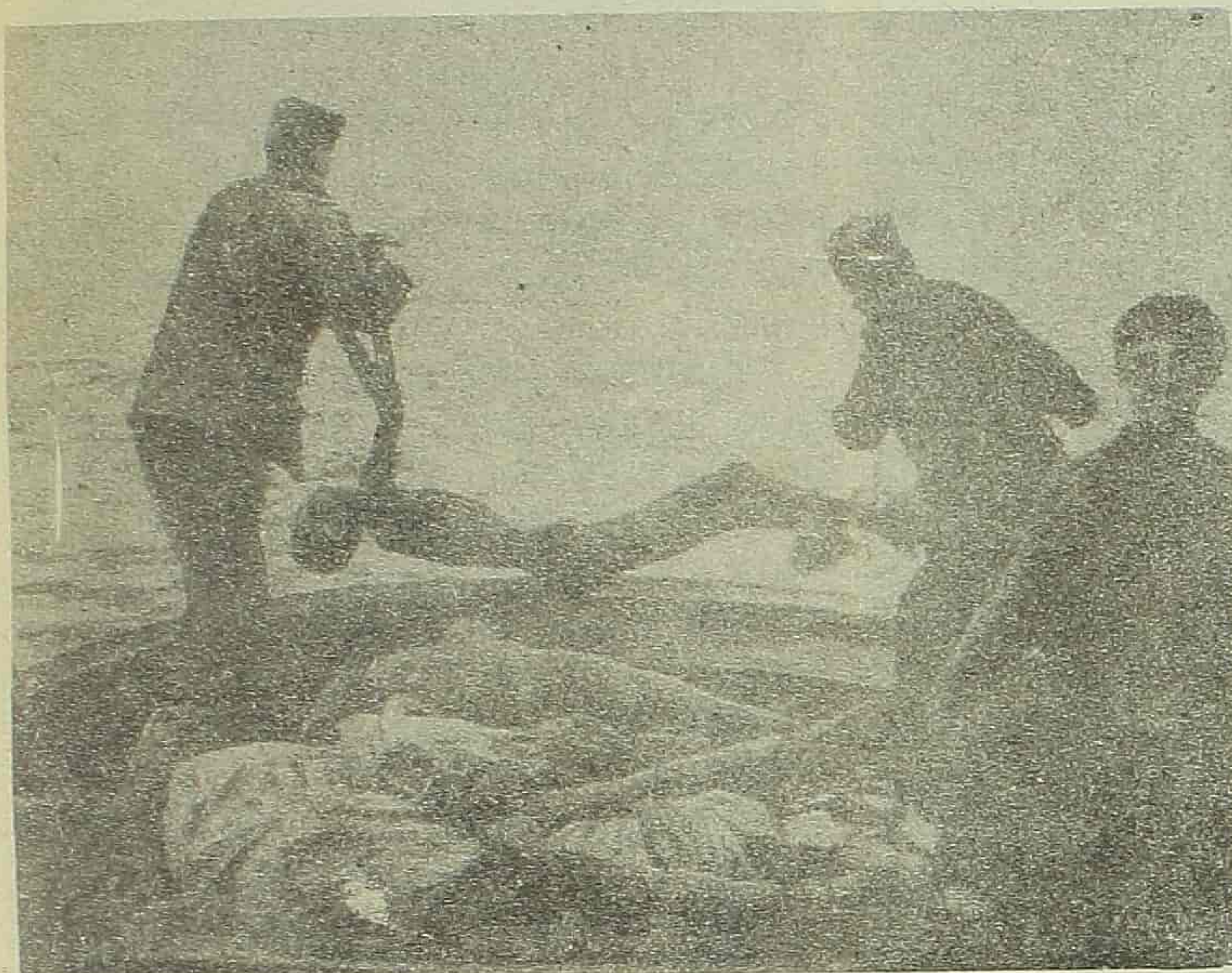
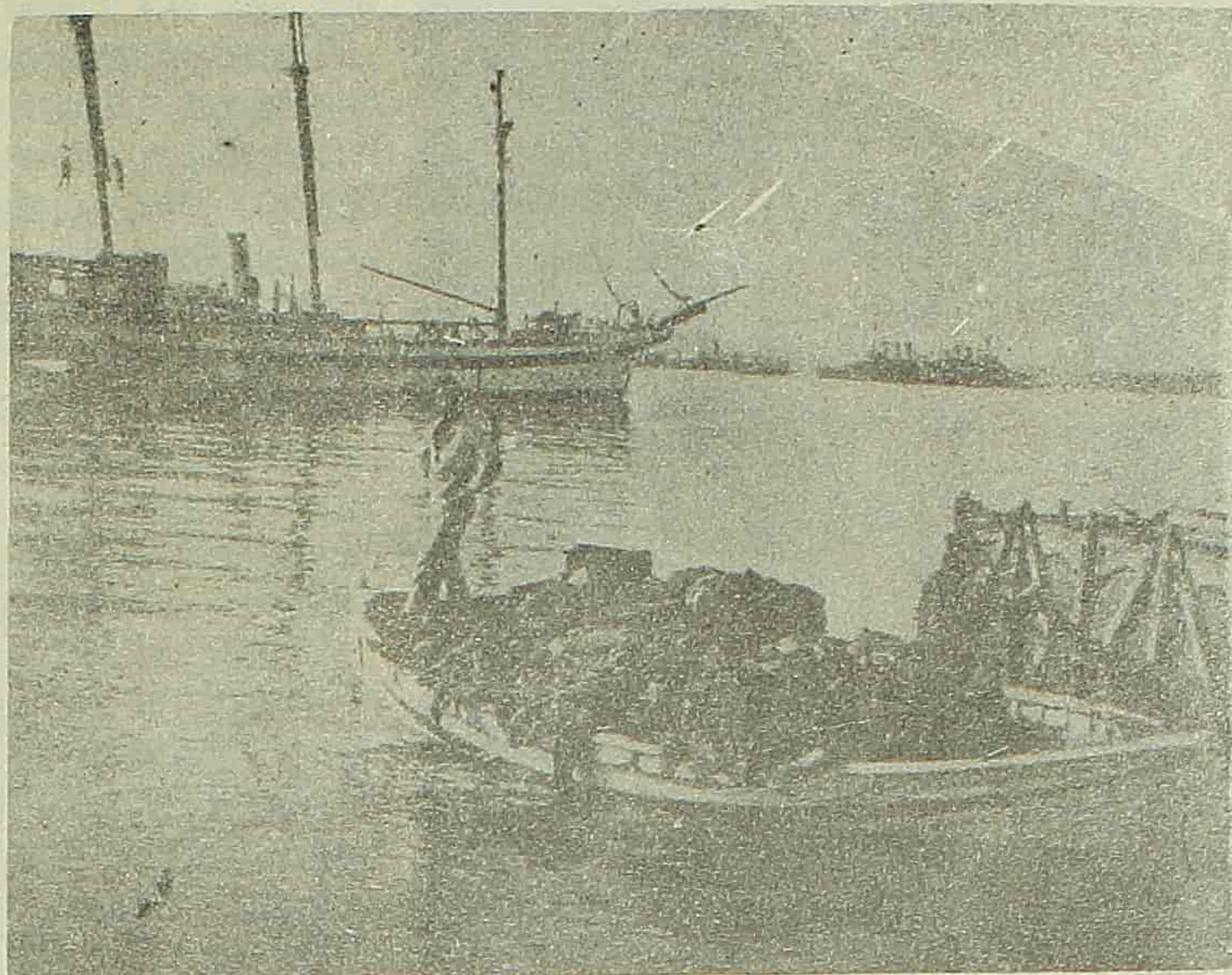
Радикална Омладина у Београду 1924.

ОВАКО СУ СРБИ ЗА ОВУ ЗЕМЉУ УМИРАЛИ....

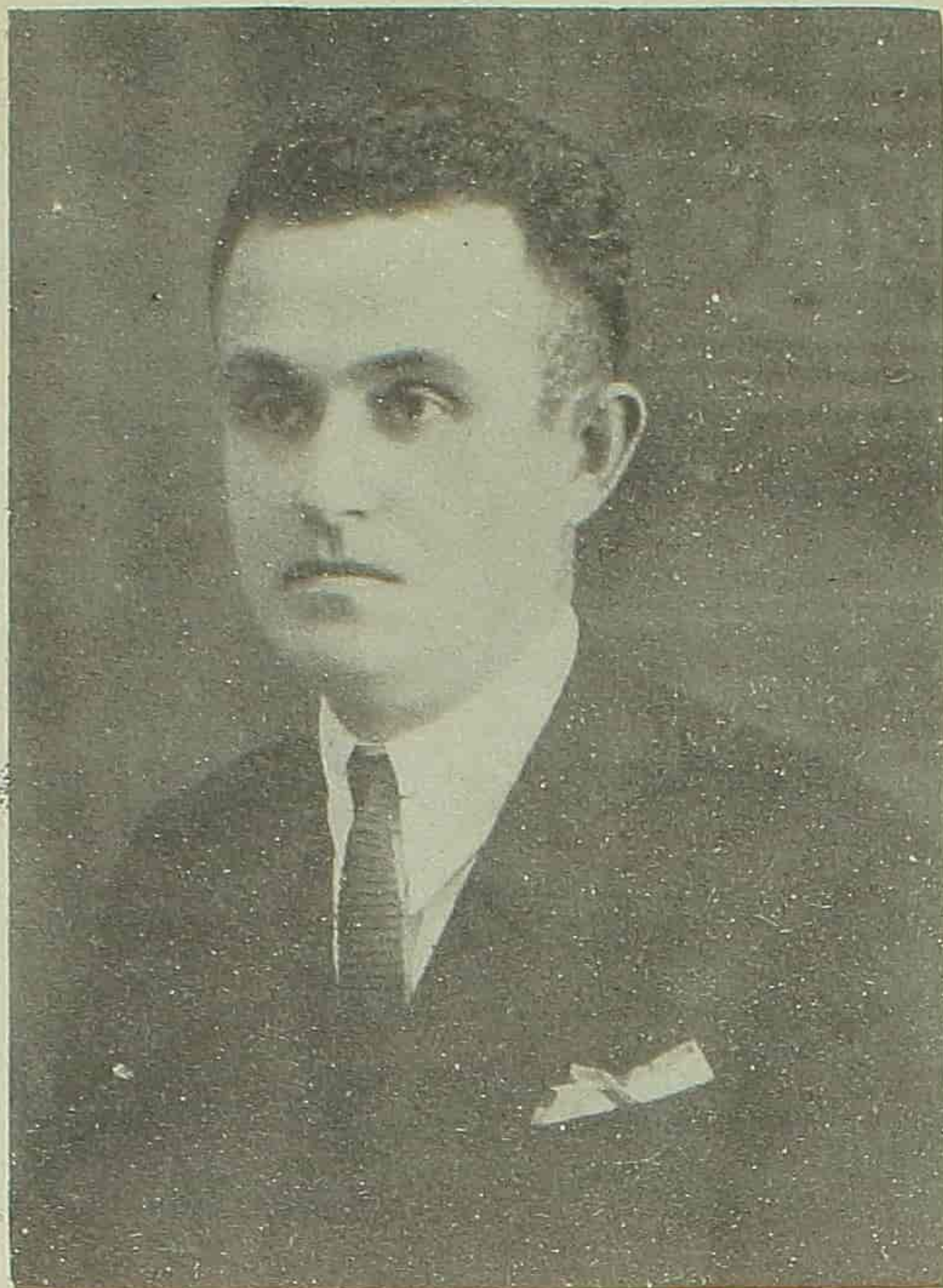
Слике са Крфа: 1. и 2. Лешеве наших славом увенчаних ратника посејаним на све стране. — 3. Лекар наглази на гомиле лешева у пољу. — 4. Када би се јутром подизала шаторска крила под шатором се указала оваква слика. — 5. и 6. Волничари купе испод шатора лешеве војника.

ОВАКО СЕ САМО ОНА МОЖЕ РАЗОРТИ....

Слике са Крфа: 1. Лешеве умрлих јунака на обали су сложени на камаре. — 2. Лешеве се лађицом носе на пучину да се изруче у морске дубине. — 3. Лешеве из лађице бацају у море. — 4. Сунчање изнемоглих славних ратника Шумадије на Крфу. — 5. Лешеве по путу. — 6. Живи лешеве, који ће се спасти и ускоро појавити са старом свагом и старом славом на Добром Пољу. —

7. Милосрдна сестра указује помоћ живим лешевима,

Др. Живан М. Лукић, доцент Универзитета председ. Главног Одбора Радик. омладине

и повраћају устава од 1869. год. одмах смо постигли споразум са Великошколском Омладином и Богословима, те истог дана приредимо достојанствену манифестацију против овог државног удара. У најбољем реду нас око 200 омладинаца дошли смо пред зграду садањег „Старог“ Двора, а на челу групе био је чувени Милоје Илић-звани „Јосовац“. Тада смо громогласно клицали „Живео“, да би се Краљ појавио, а кад се не појави, ми у хору запевамо ондашњу химну „Тебе, Краљу поздрављају, верни твоји синови...“ и он мислећи да се то омладина солидарише са његовим поступком, појави се на балкону са једним ађутантом. У том моменту, у руци Милоја „Јосовца“ уздиже се дугачка мотка, на врху

које беше „Прокламација“ о укидању Устава, која плану и поче горети, док ми громогласно узвикнусмо: „Живео Устав од 88. године, Живела Слобода!“ Краљ се нагло уклони са балкона, а ми запевамо песму слободе. У том се појави од Кнез Михајлове улице жандармеријска коњица у касу — са исуканим сабљама, а ми побегосмо девојачком улицом. — После овог догађаја, многима су одузета благодејања, и вршена је освета над истакнутијима, али смо ми сви примили одговорност солидарно и помогли страдалнике.

Сећам се добро избора у зиму 1893. год. кад су либерали са пок. Рибарцем применили највећу тортуру. Сваки број забрањеног „Одјека“ ми смо читали, док је пред учионицом чувана стража. И сад се грозим кад се сетим оних извештаја: крвавог те-

Чеда Јанковић, директор Савеза Аграрних Заједница у Скопљу

власт у своје руке и довео радикале, као представнике народне већине, на владу.

Ондашња омладина није учествовала видно само у манифестацијама политичким, већ је приређивала патриотске манифестације и будним оком пратила је догађаје који повољно или неповољно дејствују за добро нашег племена и државе. Верски и национални осећаји марљиво су чувани као светиње, те смо јавно демонстрирали против утицаја туђинштине и слабљења наших лепих народних обичаја. Националне песме, културне и витешке установе, родољубиви концерти са националним и моралним програмом и певањем уз гусле, све је то марљиво обрађивано и цреношено у масе.

Букашин Животић, секретар Министарства Спољних Послова

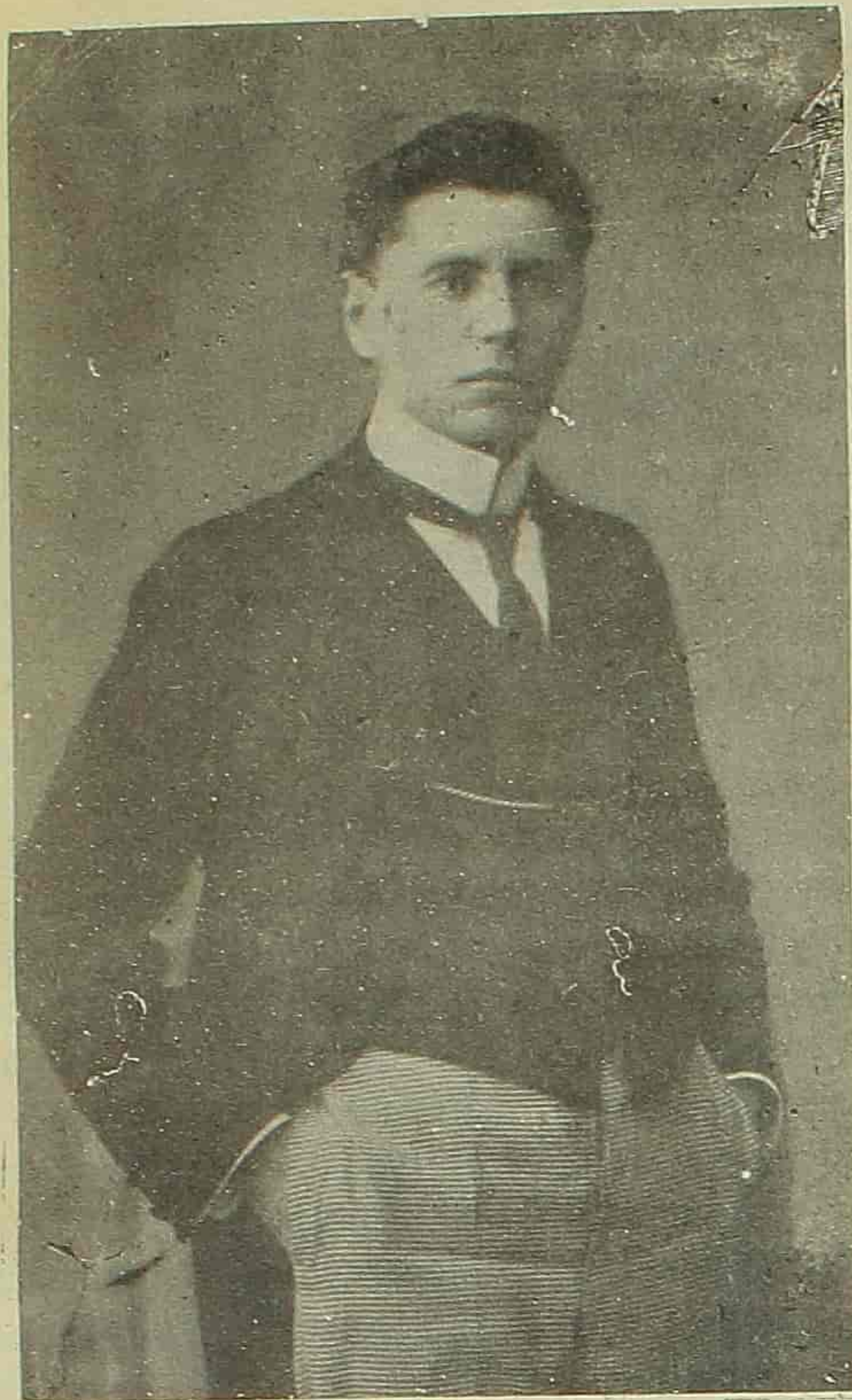
рора у Горачићу, халшења председника бирачких одбора, премештаја и отпуштања свих радикалних чиновника, а нарочито учитеља, који су у јануару, по најгорој зими, премештани телеграфски из места у место, те им деца пропадала у хладним вагонима (а једноме се дете смрзало), и т. д. — Ови написи, само су нас учвршћивали у уверењу, да је радикална странка истински борац за слободе народне, и да ће из ових искушења изаћи као победилац. Већ 1. априла 1893. год. пресечен је овај режим намесништва и либералне самовоље и тога дана је радикална омладина својом огромном манифестацијом, одобрила поступак Краља Александра Обреновића, кад је узео

Д-р Александар Ст. Вунчевић, шеф кабинета Министара Спољних Послова

Драгутин Димовић, правобранилац Државне Хипотекарне Банке

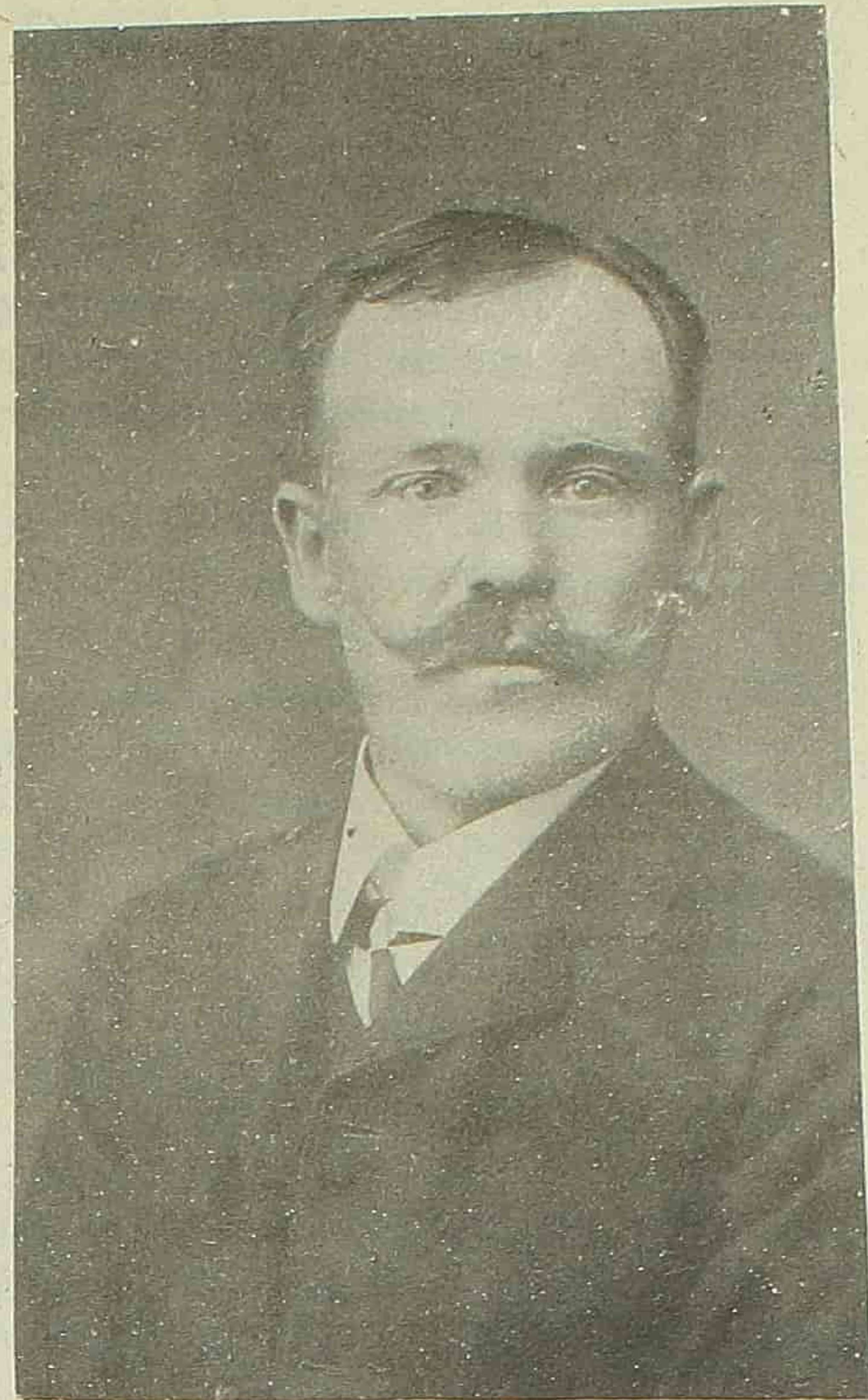
† Др. Милутин М. Ускоковић, књижевник

Кад је аустријска и бугарска политика у 1894. години успела да нас оцрни код Европских држава, те су листови енглески „Стандарт” и „Тајмс” отштампали предлог: да би Србију — као земљу буна и нереда, — требало поделити Аустрији и Бугарској, тада смо са Велико-школском и Богословском омладином приредили величанствену протестну манифестацију, која је покренула цео Београд, и резолуције болног протеста увређене јуначке нације, која је вековима била бедем и бра-

нич надирању азијатских Турака у Европу; била је достојан отпоздрав те је остала европска штампа узела у заштиту малу и јуначку Србију од нанетих јој увреда.

Ондашња омладина имала је своје велике учитеље у ондашњим идеалним народним посланицима: Пашићу, Катићу, Ранку Тајсићу, Проти Бурићу, Кости Таушановићу и др. — а галерије ондашње мале Скупштине биле су прецуне васпитаника, омладинаца, који су доцније у народу продужили начин рада за јачање радикалне странке. — Оспособљени спремом у свом позиву, запојени љубављу према слободи, народу и отаџбини, а поучени примерима својих учитеља и бурних догађаја политичких, ми смо могли најпре својим савесним вршењем дужности и моралним особинама, придобијати симпатије своје околине, па постепено уносити у народ идеје радикалног програма које су освајале масе, те су те омладинске генерације у три деценије створиле странци већину, која је са онако сјајним успехом руководила догађајима после којих је створена наша садања велика и моћна држава.

Још нису те генерације клонуле. Са стеченим искуством, оне ће у своме народу, у овој политичкој борби за јединство државе, на свима позицијама уложити све силе, да садања влада националног блока, којој је на челу стари ветеран, велики државник и вођа народне радикалне странке **Никола Пашић**, однесе пуну победу на изборима, те да

† Душан Протић, члан Пореске Управе

сва три племена нашега народа, у братству и љубави уживају пуну слободу у уређеној и срећној својој отаџбини.

1. децембра — на дан Уједињења
1924. год. у Београду.

Божа Радуловић,

„Вође странака и народа не ничу сваки дан, они се и не намећу ни-ти они то могу, они тако да кажемо исклијају и израсту саме од себе, из земље, из средине у којој су.

Наши јуначки добровољци, дични Србобранци, приликом освећења заставе са својим народним послаником Д-р Јанком Шијачићем

ПАШИЋЕВИ МЕМОАРИ

— ПОВОДОМ АТЕНТАТА —

И сувише би лепо било моћи говорити о **Пашићевим мемоарима**. Нема их. А да ли ће их икада бити? Скоро је **немогућно** замислити ту **могућност**.

Једном беше у пензији, и ја га упозорих на ту живу згоду за преграду успомена на проживљене догађаје. Некако у то доба писао је о Зајечарској Буни пок. Пера Тодоровић; али доста настрано, после његовог иступања из радикалне странке. Пашић, као председник главног одбора, био би најпозванији да опише тај историјски догађај у животу српске радикалне странке и српске државе.

— Јес, јес. Мислим и ја на то, — одговори ми Пашић. И прибелешке су ми у реду. Али видиш да наша млађа браћа не знају да управљају. Мораћемо опет ми старији да се упрегнемо.

Диста, самосталци мучаху муку са зајмом, наоружањем, градобитином без финансијске санкције и другим таким „немогућностима“, о које се разбише њихови леви месеци владавине. И Пашић их ускоро замени.

И тако увек. Увек упрегнут у државне бриге и послове, а у паузама изложен јавним и потајним прогањањима и сплеткама, Пашићу не достајаше ни најпотребнији оброк душевнога мира за — **мемоаре**. А залазили су и мање интимни његови пријатељи да води забелешке о важнијим догађајима, па и о маркантнијим говорима на министарским или партијским конференцијама.

И с тога мемоари Николе Пашића, самим догађајима истакнутога првака у странци и међу јавним радницима и државницима нашим, имали би тек шта да кажу.

Могу његови задрти противници омаловажавати његов значај и рад до миле воље. Пашић, улетен и као иницијатор и као сарадник у најважније догађаје и периоде српске државе, па и ове данашње, признат од савремених му вођа и првака великих народа и држава, — имунизиран је против сваке стреле њихове ситничарске мржње и пакости, које се свете самим испољивачима тих нискости, бијући их несвесним утврђивањем њихове игноранције и

заслепљености за жива сваком паметном човеку видна дела, о којима ће историја и више имати да казује.

Нисам идолопоклоник, па ни Пашић ми не може бити идол. Са малом варијацијом познате максиме, могло би се за њега рећи: „ко крупно ради — крупно и греши“. Само при том ваља имати на уму, да је у тако компликованим организацијама као што је држава или партија тешко одредити на кога и колика одговорност пада за учињене грешке, па, рецимо, и — грехове. Можда би најпосле и Пашић могао за себе рећи, као оно умни Ласал при утврђивању сурових реалности у држави и друштву: Да сам ја створио свет, ја бих га бољим учинио.

Али све на страну — **мемоари Пашићеви** били би нешто необично, били би и сами **догађај**. Сад је уз остале погодбе за немогућност дела дошао и — **атентат**.

И кад би изишли **Пашићеви мемоари**, не би донели ово што ја грабим да забележим још данас.

Кад се Светозар Марковић, отац српског социјализма и радикализма, самртно болан, кретао за Беч на лекарски преглед (1874), беше очевидно да се неће жив вратити. Другови га стадоше запиткивати: **кога им препоручује за вођа?**

Ко је познавао Светозара, тај је могао ценити муке његове — оличења начела и програма, противна сваком ауторитету, да и сам при изношењу свога просто али јасно образложенога мишљења полагаше на то да се оно не узме као ауторитативно и категорички његово.

— Јес — јес. Знамо ми да нам је програм вођ и главни ауторитет. Ама, све у програму не стоји; а и сам знаш да смо се у пресудним моментима увек с тобом споразумевали. О тога да нам именујеш човека, с којим ћемо се као ово с тобом споразумевати, док нам се ти не вратиш.

Још веће муке за Светозара, нашега доброга и благога учитеља, који је све другове волео и подједнако ценио.

— Ја, бога ми, никада мислио нисам да вас класирам. Кад баш треба да вам кажем, ето вам Пере (Велимировића) и Николе. А ви се решите, за кога сте, кад вам дође та потреба.

— Сам доцнији рад на журналистици и у партији дао је превагу Пашићу над добрим Велимировићем, иако су у странци уживали

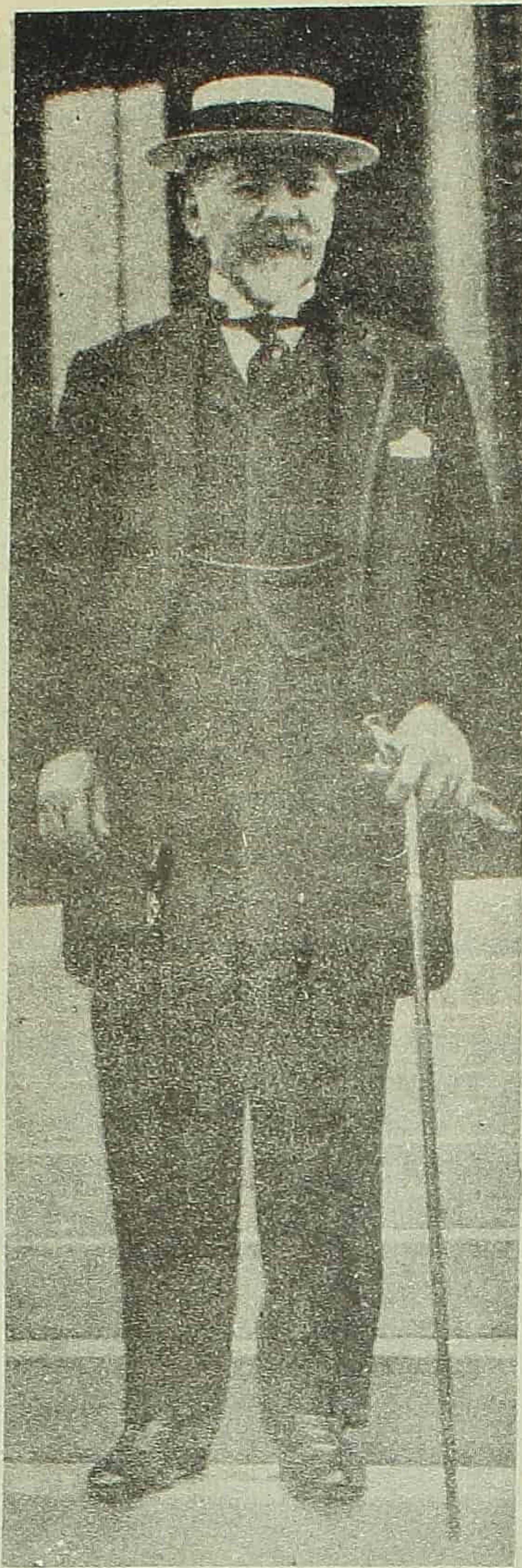
Никола П. Пашић

подједнаку пошту и истицани су, како кад, на прве положаје.

Зајечарска Буна (1883.) прва је тражила главу Николе Пашића. За онда на — папиру. Јер је он са Јашом Томићем, сарадником „Самоуправе“, као чичероном, путовао тада заобилазним путем: Земун—Нови Сад—Сегедин—Базјаш за побуњени крај, и стигао таман када је експедитивни чича Никола Христић затворио српску границу и Зајечар војском опколио.

Загонетни Ивањ-дански атентат (1899.) такође је требао да однесе Пашићеву главу. Кад је краља Милана окрзнуо атентатор Ђура Кнежевић, прве му речи беху: „Ах, Пашићу, платићеш ово!“

Као што рекох, овај атентат је нерасветљен, загонетан и данас. Намерно нерасветљен. Јер је начелник Анђелић нађен у затвору обешен, кад се клупче почело одмотавати. А он је пронашао Кнежевића, издао му пасош..., а последње писмо његовој жени не одаваше нимало расположења за самоубиство. Сам атентатор је хитно осуђен и стрељан, докле су осумњичени радикални прваци дуго гњављени у затворима и на преком суду. Доста то, да је, према стварном судском супстрату, Пашић исто тако, као и Протић, Таушановић, Љуба Живковић и други, далеко био од ове Обреновићевске смицалице.

Д-р Миленко Р. Веснић, бив. народни посланик на страни, министар и председник министарства

После Ивањ-данског „атентата“ претресасмо ја и Јаша Томић надугачко овај кобан догађај по радикалну странку, и он ми у једном од његових пророчански надахнутих момената рече: „Видео сам већ да неће овога пута ништа бити Николи. Али он ће ипак погинути, и знам где ће. Милан ће га стићи“.

Често је Јаша имао тако неке своје чудне замисли, и тада је тешко било што више од њега ишчупати. Варао се и он, као и сви „пророци после Христа“.

Ето Пашић је преживео и краља Милана и Обреновиће уопште. Дође увећана држава, али послератна, несрећена, и ускомењано друштво, особито оно са дна, изгубивши критеријум за узроке и последица насталог незадовољства, приступи олако и брзо насилном изливу своје нерасудне срџбе, не бирајући много ни предмет за ову. Тако се долази и до атентата и на више и највише личности у држави. Пашић, сваки час, и у пријатељском и непријатељском смислу помињан, дакле као човек на најистакнутијем положају, није могао избећи да и сам не буде циљ таквих узбуђених и збуњених индивидуа, као што смо томе пре две године многи од нас били очевидци...

Зли изгледи по Пашићеве мемоаре.

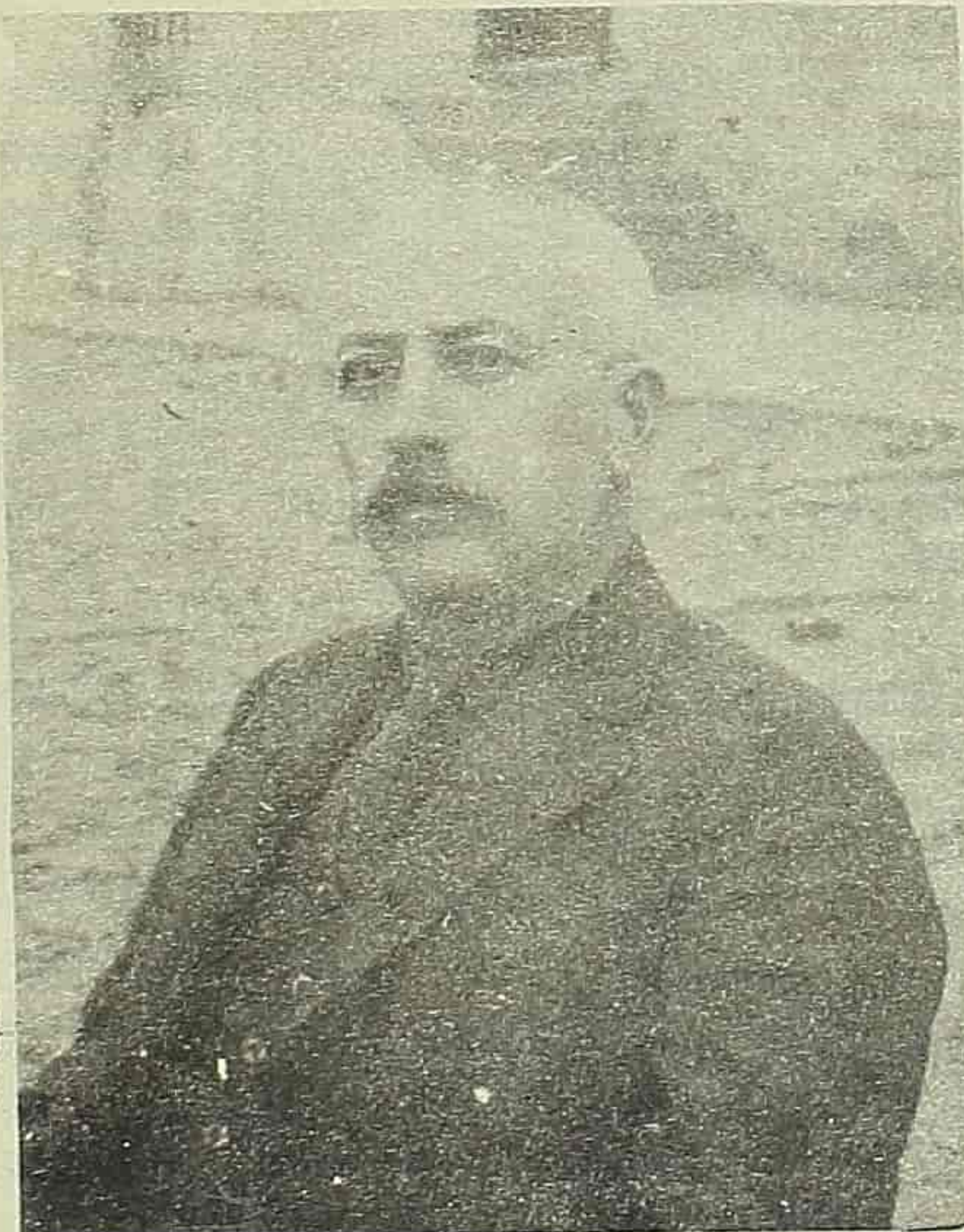
Никола Марковић.

УЧИТЕЉИ У РАДИКАЛНОЈ СТРАНЦИ

— УЗ НАШЕ СЛИКЕ —

Учитељи су од првог момента стварања Народне Радикал. Странке били њен чврст стуб. Ми смо у првој књизи Алманаха истакли велики значај учешћа учитеља у стварању странке и јачању њених редова. Главни апостоли радикализма у Србији били су учитељи, који су своју приврженост Радикал. Странци скупо платили, али јој до краја остадоше верни. Читав један многобројни учитељски нараштај беше одрастао и на снагу стао запојен идејама радикализма, вели Живан Живановић. Дужност нам је из те дивне градине приказати што више од тих драгоцених цветача, који су тако много допринели, да Радикална Странка постане ово што је. Приказујемо њих неколико од тих ста-

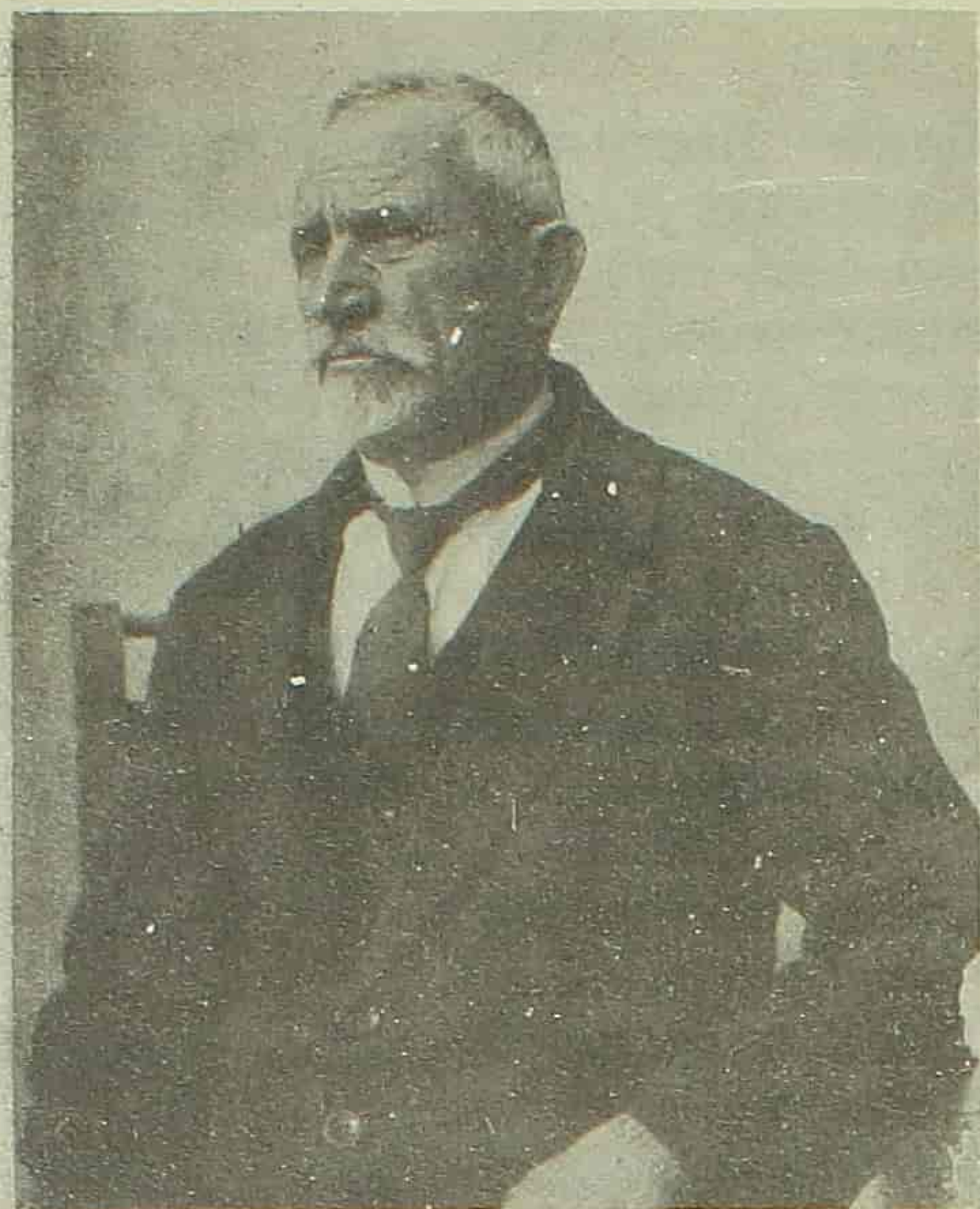

Петар Вуксановић, председник Извршног Одбора У. Ј. Ј.

рих ликом, а драго ће нам бити ако за идућу књигу добијемо што више слика тих многозаслужних првих пијонира радикализма у Србији, који су из најидеалнијих побуда ступили под заставу Странке Гоњених, у дубоком уверењу, да ће тако најбоље послужити своме народу.

Димитрије Соколовић,
учитељ

Рођен у Ваљеву 18. октобра 1863. Свршио Учитељску Школу у Београду 1882. год. са врло добрим успехом. Као ђак још определио се и ступио у редове радикалне странке, која се тада формирала. Узимао је живог учешћа у свима омладинским напредним покретима.

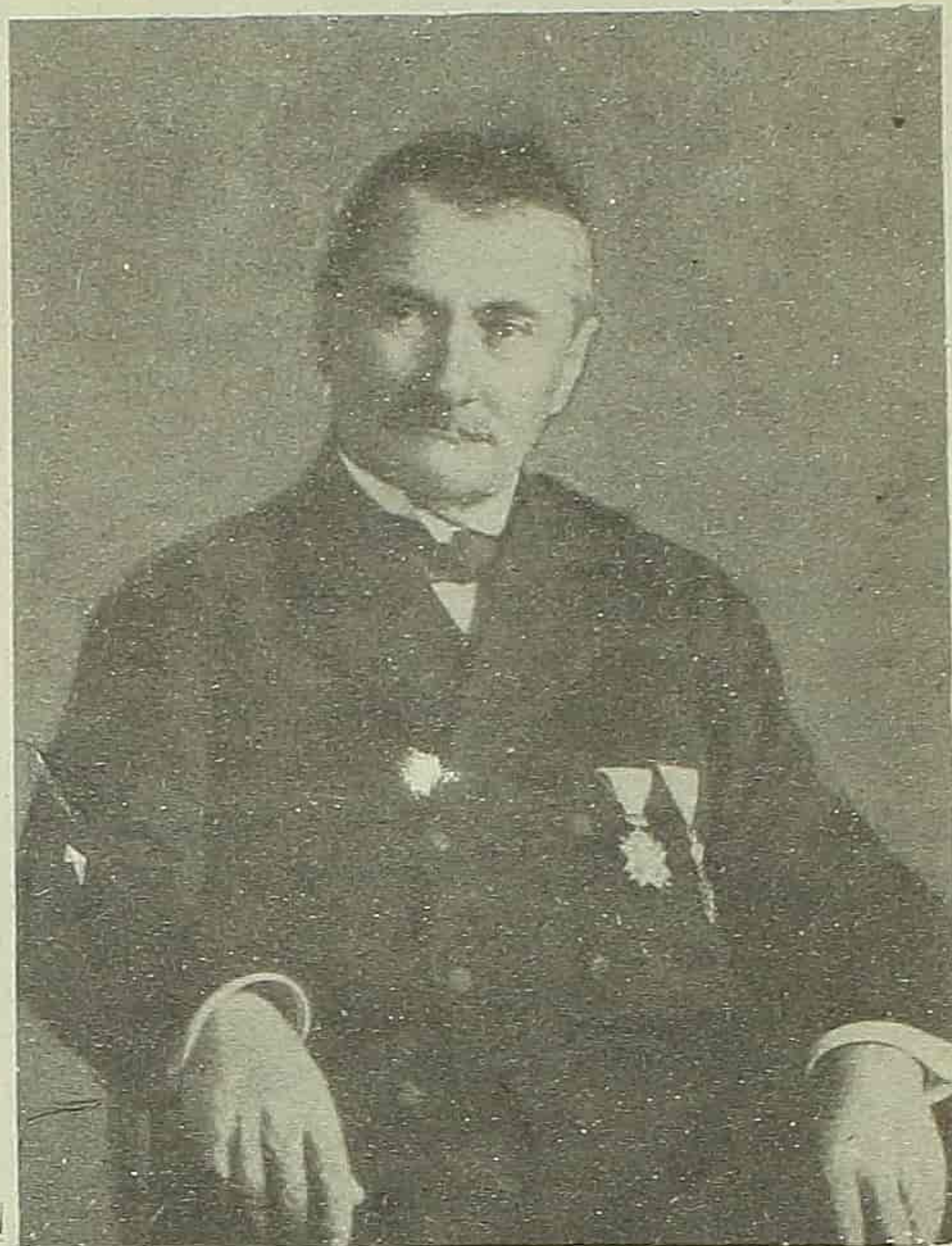
Борђе Којић,
учитељ у Београду

Августа 1. постављен је за учитеља у Поповци, у крајинском округу. Приступио је одушевљено своме наставничком послу, који је целога свога рада у школи, истом ревношћу радио, али није ограничио свој рад само на школу, него је почео рад у народу, обавештавајући га о његовим правима и дужностима, и већ на Аранђеловдан 1882. год. образовао је месни радикални одбор, први у крајинском округу. Ну, он није стао на томе, него је са својим друговима пок. Арсом Панџићем учитељем у Штубику и Милојем Стојадиновићем, онда учитељем у Јасеници, а сада протом, ширио радикална начела у народу, и већ 23. јануара 1883. г. на великом збору сељака у срезу брзопаланачком, основао је први радикални одбор у крајинском округу, и уписало се преко 3000 чланова у радикалну странку. Том је приликом скупљено неколико хиљада динара за гоњене радикале. Наравно да је после овога полиција

чинио своје, и њега и другове му није трпела у овом округу.

1885. год. учествовао је као резервиста у српско-бугарском рату, а идуће године премештен је са својим братом Николом у пиротски округ, где је био преки суд. Ту су премештени сви истакнутији учитељи радикали; Н. Чолаковић, Новак Михаиловић, пок. Макса Петровић и други. Али, и ту су ови млади људи предано ширили радикална начела у народу, и успех је био ту, јер већ 1887. г. када је дошла савезна влада, сва четири посланика изабрани су радикали.

Те године дође за учитеља у Ваљево, где пробави две године, и затим буде премештен у Београд, и одмах те године улази у месни радикални одбор, коме је био председник пок. Коста Таушановић, а он секретар. И на листи одборника

Јован Митрановић,
учитељ у Пријеполу

за град Београд био је и он кандидат.

Андра Ђорђевић преместио га је у Бранковину где је био две године, и био п. председник среског радикалног одбора.

Од 1920. год. члан је Главног Одбора Радикалне Странке, изабран од ширег Главног Одбора из целе земље.

На пословима Удружења Учитељског активно је учествовао од првог дана учитељевања. Био је секретар IV Учит. Скупштине у Београду, а затим члан Главног Одбора Учитељског Удружења, па његов п. председник и најзад председник неколико година. Био је у најтеже доба гоњења учитеља уредник „Учитеља“ и високо држао заставу Удружења. Бивао је председник извештајног

Лазо Борђовски
школски надзорник у Карловцу

одбора на Скупштинама а и председник Надзорног Одбора.

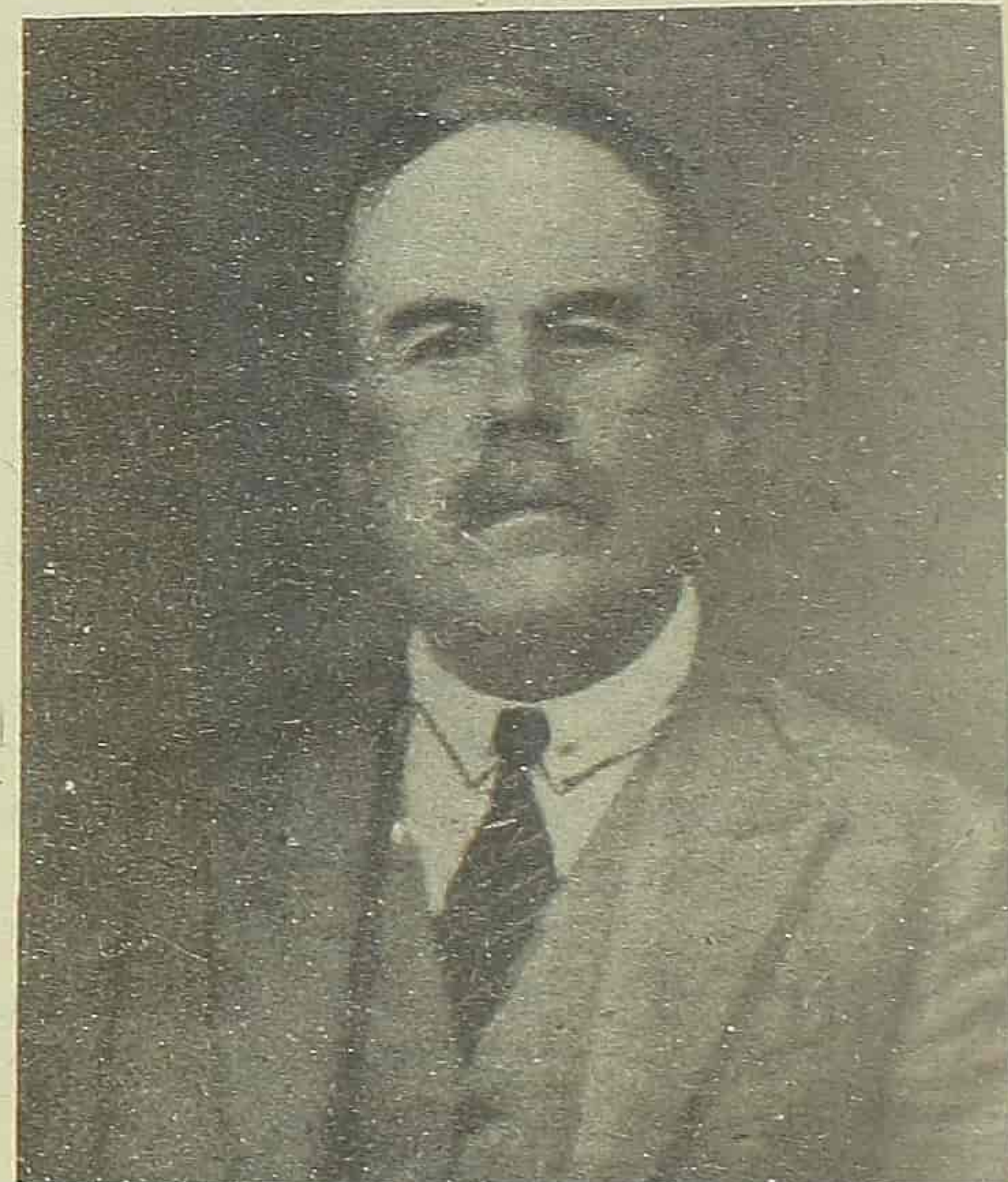
После рата са својим друговима ушао је у празан, опљачкан Учитељски Дом, и за кратко време снабдео га свима потребама и намештајем, тако, да је оправљен могао одмах примити у Интернат преко 100 учитељске деце. Својим напорним радом силно је подигао имовно стање удружења, тако, да данас Учит. Удружење у Београду има својих 1250 ком. акција Учитељ. Банке. Основао је са друговима и Учитељску Банку 1920 г. и од почетка је непрекидно њен председник.

Осим тога је са својим друговима основао и Фонд Учитељске Сирочади, који обилно помаже ратну сирочад. Све своје радове радио је у тишини без рекламе.

Почасни је члан Друштва Руских Педагога. Бивао је неколико пута и члан Главног Просветног Савета, и члан разних комисија за просветне законе и програме народних школа.

Риста Василић,
учитељ у Шапцу

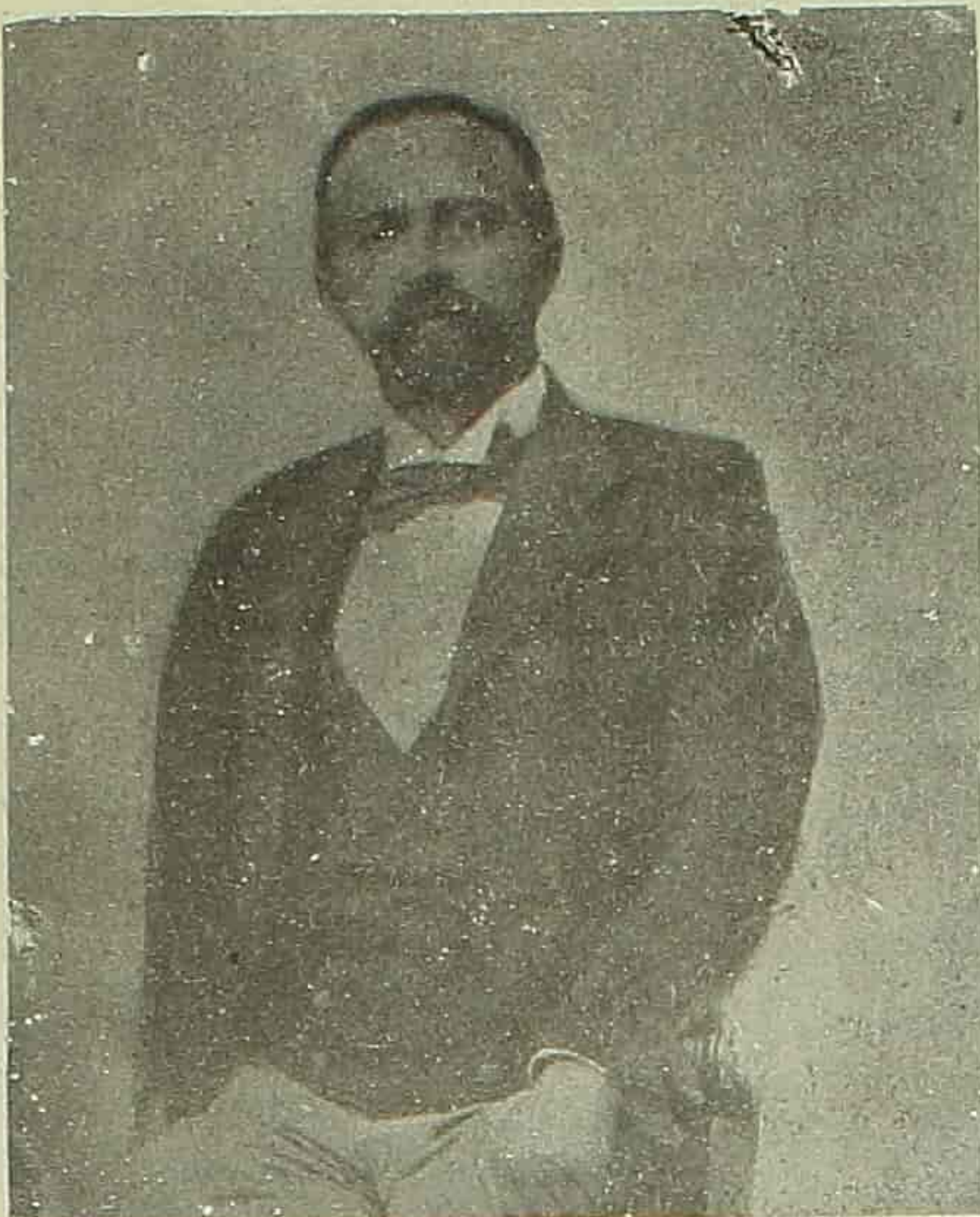
Живко Јовановић,
учитељ у пензији

Одликован је орденом Св. Саве V, IV и III степена, Крстом Црвеног Крста, за заслуге учињене у рату 1912—1915. год. као председник Црвеног Крста за квартал врачарски.

Септембра 1924. г. пензионисан је после пуних 42 године ревносне службе, проведених у разреду у школи.

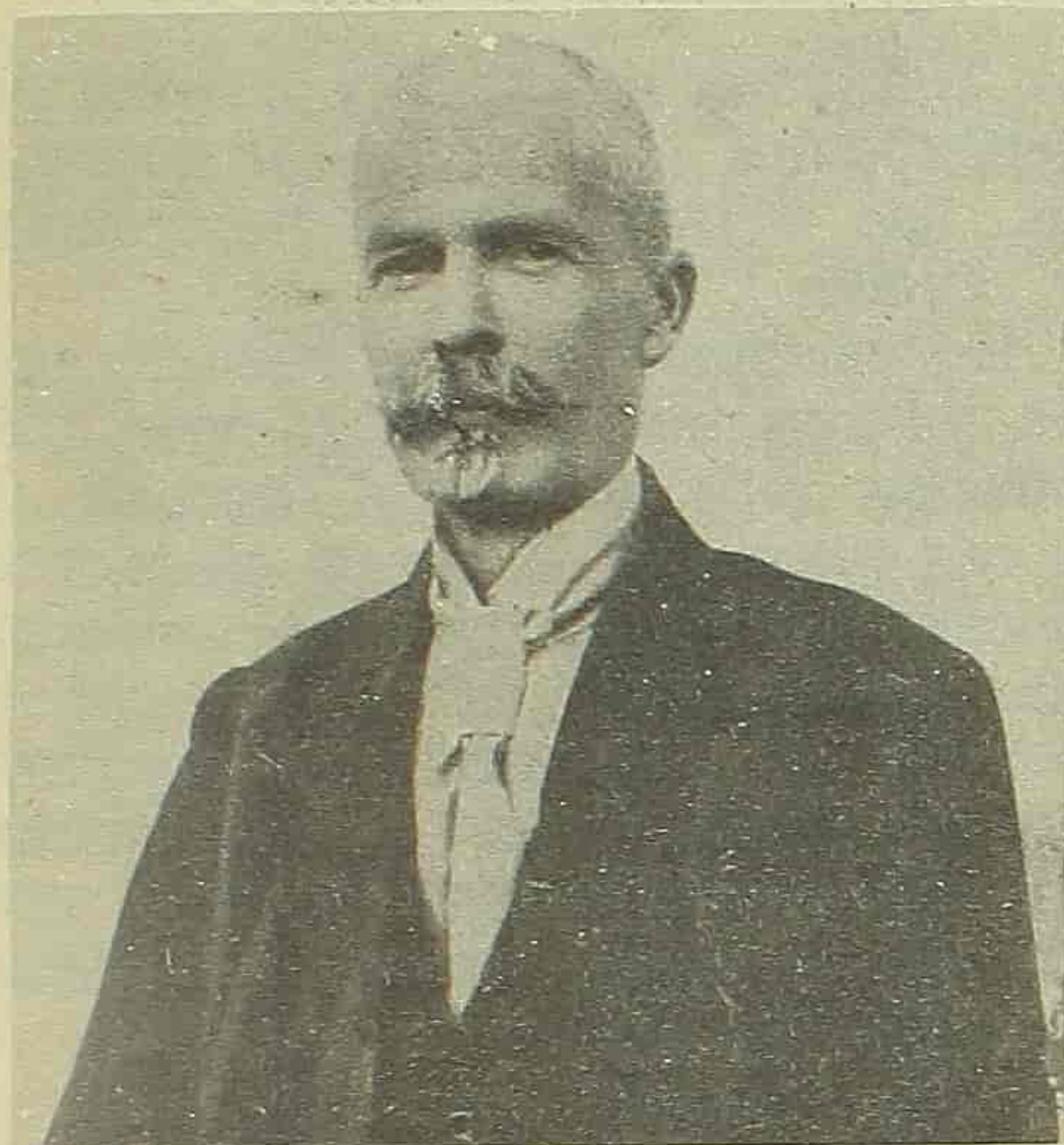
Срећко Стевановић

Симпатични одлични стари београдски учитељ Среја 1881 године, када је организована Радикална Странка, ступио је у јавни живот, и за све време од скоро пола века, радио на снажењу странке и ширењу радикалних идеја. Својим радом и понашањем, у свима местима у којима је са службом био за тако дуги низ година, увек је само придобијао, а никад одбијао чланове странке. Вера његова, да ће странка са сво-

† Мија Бошковић, учитељ у Шапцу

година службе, од чега на сам Карловац отпадају 29 година.

Драг. Зnić,
школска надзорник у пензији

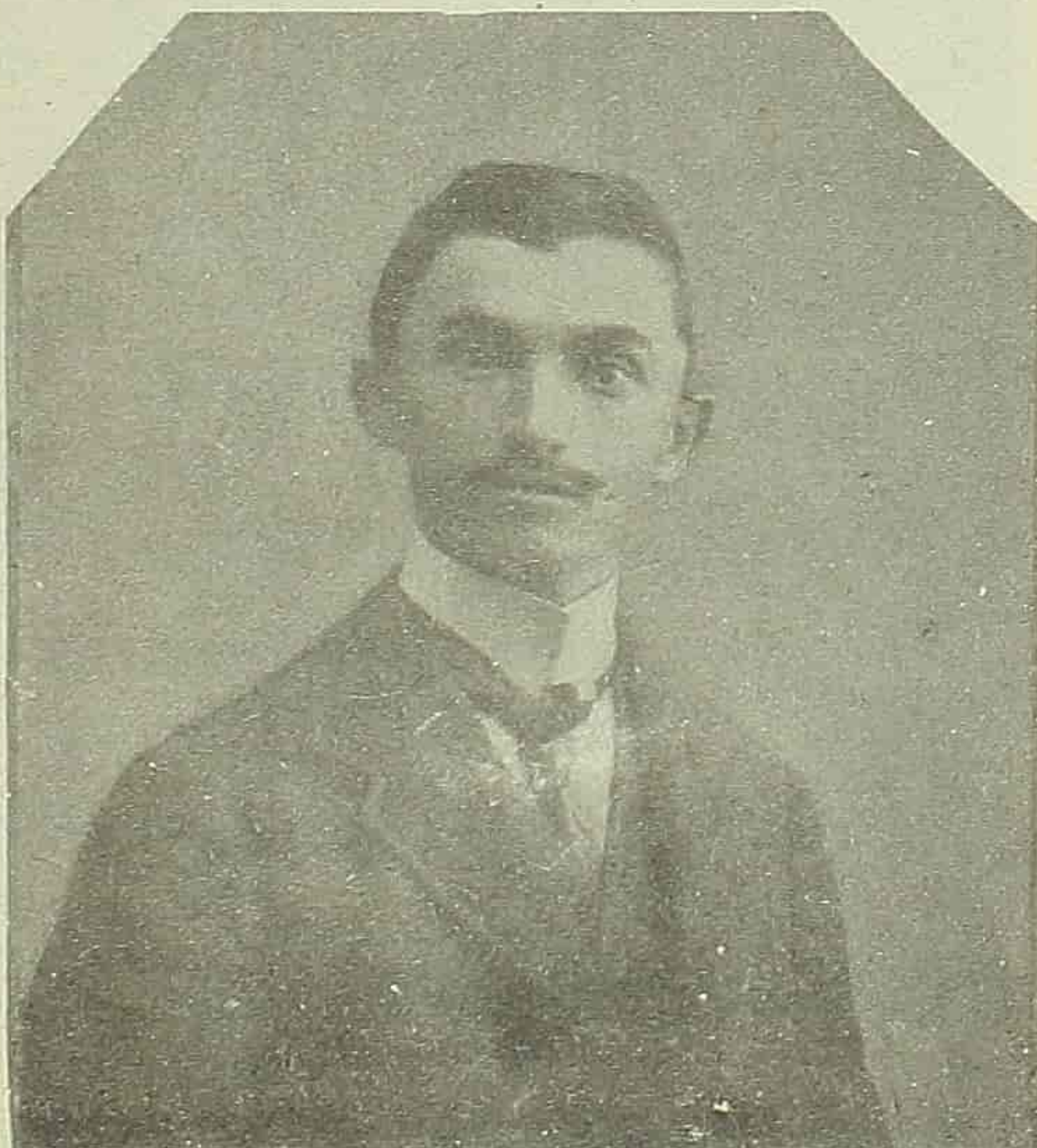

Дамњан В. Рашић,
учитељ у Пожаревцу

јим идејама а под мудрим вођством Николе Пашића, извршити епохална и корисна дела за српски народ, није га никад остављала. Срећан је био, да је доживео, да види толико огромне успехе странке по наш народ и државу, а као круну свега: уједињење нашег троименог народа, Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу.

Лазар М. Борђошки

Лазар М. Борђошки, учитељ и управитељ народне школе у Карловцу, председник Учитељског Друштва за град Карловац и околину; подпредседник месне организације народне радикалне странке; градски заступник и потпредседник градског школског одбора, и т. д. Одликован је орденом Св. Саве. 1-ог септембра о. г. навршио је пуних 35

Светислав Т. Петров, учитељ у Конаку

Ђорђе Којић

Којић је рођен у селу Закути у Грузи, 1860. год. По свршетку учитељске школе, постављен је за учитеља 1882 год., а пензионисан је 1923 год., био је учитељ 41 годину.

Због свога политичког држања, био је много пута премештан и гањан. Због врло активног учешћа у политици, као радикал, био је и пензионисан у 15. години службе.

Којић је врло активан и као члан Учитељског Удружења. И он је један од вредних његових оснивача. Сталан је сарадник „Учитеља“. Нико од учитеља до сада није написао чланака и предавања у „Учитељу“ колико Којић. Где год је био учитељ свуда је организовао велике и вредне учитељске зборове.

Због таквог великог рада на Удружењу, више пута је биран у управу Удружења. А два пута је би-

Анта Љ. Мусанић,
учитељ у Штипу

Одличан просветни радник и врли српски родољуб послужило је корисно српској заветној мисли.

ран за председника и два пута за подпредседника учитељских скупутина. Био је и уредник „Учитеља“ два пута.

Сем писања у повременим дневним и стручним листовима. Којић је написао и неколико одличних учебника и лектира за ђаке основне школе, а у Крагујевцу је, са друговима издавао лист „Просвета“ коме је био и уредник.

За свој књижевни и просветни рад одликован је орденом Св. Саве IV и V степена.

И ако је већ у годинама, Којић је још и сад вредан и енергичан јавни радник.

Петар Вуксановић

Петар Вуксановић, учитељ у Београду, председник је Извршног Одбора Удружења Југослованског Учитељства, и председник Учитељ-

Петар Васић, бив. народни посланик
из Божевца

ског Радикалног Клуба, рођен је 1874. у Лабу. Прешао са родитељима 1878. у Топлицу. Свршио Учитељску Школу у Нишу 1893.

Првих 11 година службе провео је у окр. крајинском, радећи одушевљено на просветном и привредном пољу — поред своје редовне дужности — за који је рад награђен са 6 новчаних награда од стране Мин. Просвете и Похвалницом и новчаном наградом од Округног Школског Одбора.

Год. 1904. иде по молби у свој завичај — у Куршумлију, где са истим жаром ради на просвећивању и материјалном дизању свога краја, који му рад, поред одличних оцена у школи, доноси и све почести, које народ може дати једном човеку: у

Љуба Романовић, председник општине
у Ужицу

Куршумлији је био непрекидно општински одборник, уз то члан среског одбора, носилац листе за окр. посланике а 1. априла 1912. изабран је и за народног посланика.

У Народној Скупштини био је одликован избором за секретара и више пута за члана Законодавног Одбора.

Године 1915. одступао је са војском преко Пећи за Скадар и Крф.

За време изгнанства све време провео је на раду за добијање веза

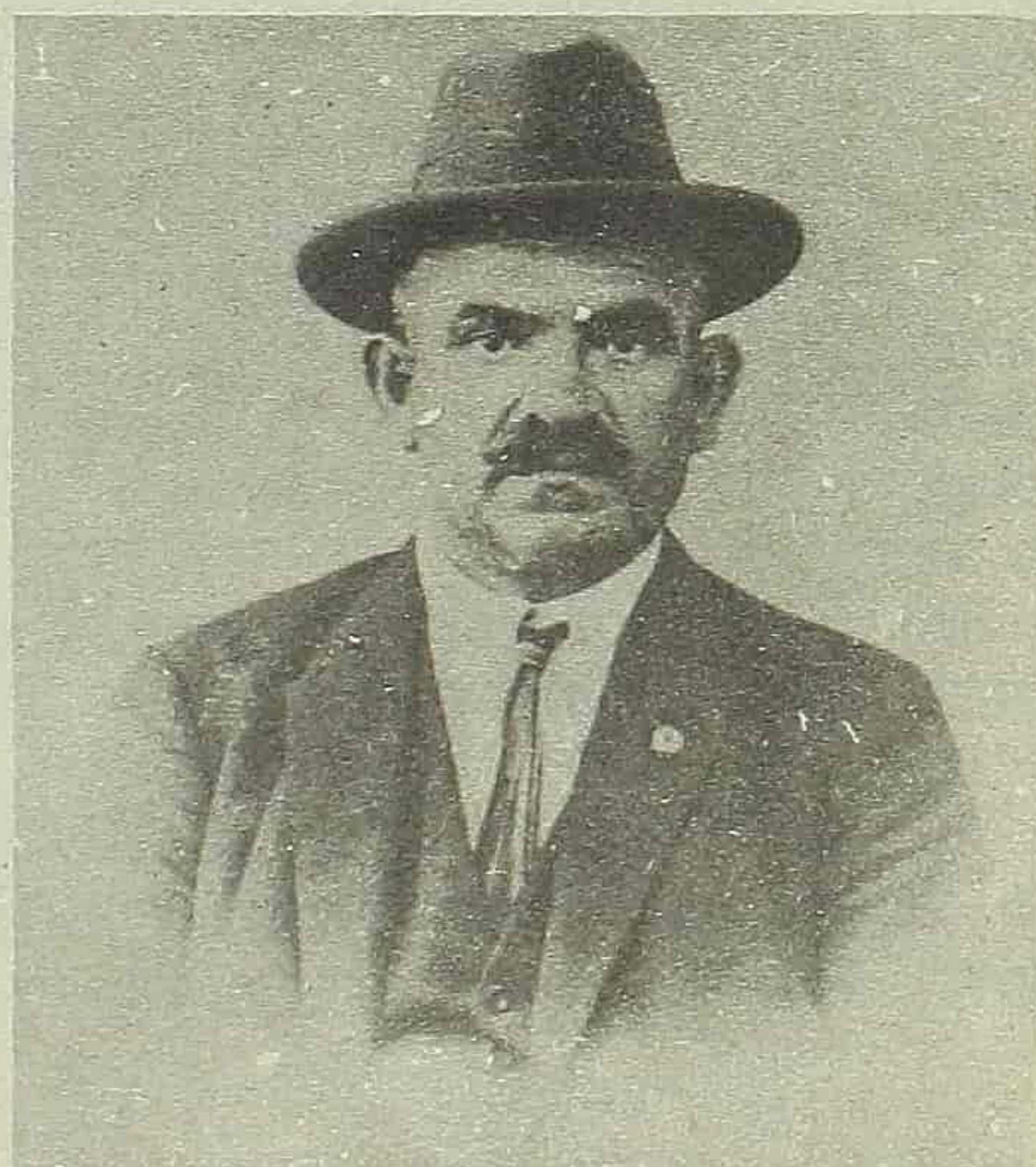
Илија Јосимовић, трг., бив. народни посланик
из Лознице

са Топлицом и шиљању помоћи интернираним и заробљеним војницима, као и сиромашним породицама у земљи.

По свршетку рата поново се враћа учитељском позиву и због школовања деце долази у Београд. Он и сад стиже да се, поред своје дужности, интересује јавним пословима, и другови су га одликовали избором за п.председника извршног одбора Удружења Југословенског Учитељства а његови начелни пријатељи за председника Учитељског Радикалног Клуба.

Живко Јовановић

Осамдесетих година, када се у основну наставу почео уводити нов дух а у српски народ нова идеја:

Дим. Ћирић,
председник општине у Пироту

Драгиша Цветковић,
председник општине у Нишу

Сава Лазич,
председник општине у Косовској Митровици

породици, исправан грађанин у свима местима у којима је учитељевао и — један од најагилнијих чланова

Милутин Богићевић,
дугогодишњи народни посланик

слобода споља и унутра, дала је Учитељска Школа у Београду неколико генерација које су правилно схватиле своју учитељску дужност и које су младићским жаром ушле у народ те су биле не само учитељи, но и истински пријатељи како за његов културни напредак тако и за његову борбу за право и слободу.

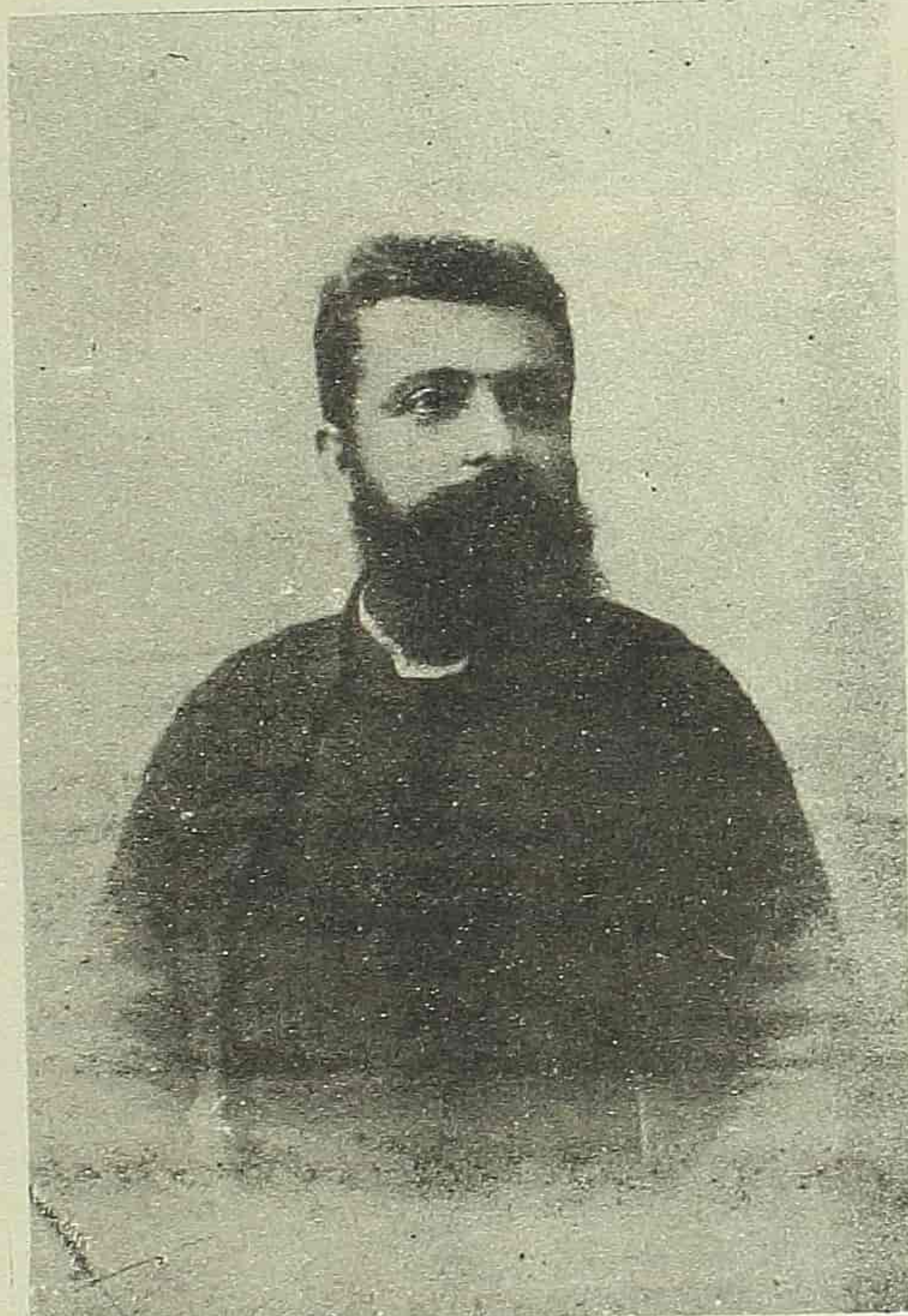
Један из тих генерација био је и Живко Јовановић сада учитељ у пензији.

Године 1885. постаје учитељ и — члан Радикалне Странке. Од тада па све до свога пензионисања био је: одличан наставник у школи и ван ње, примеран родитељ у својој

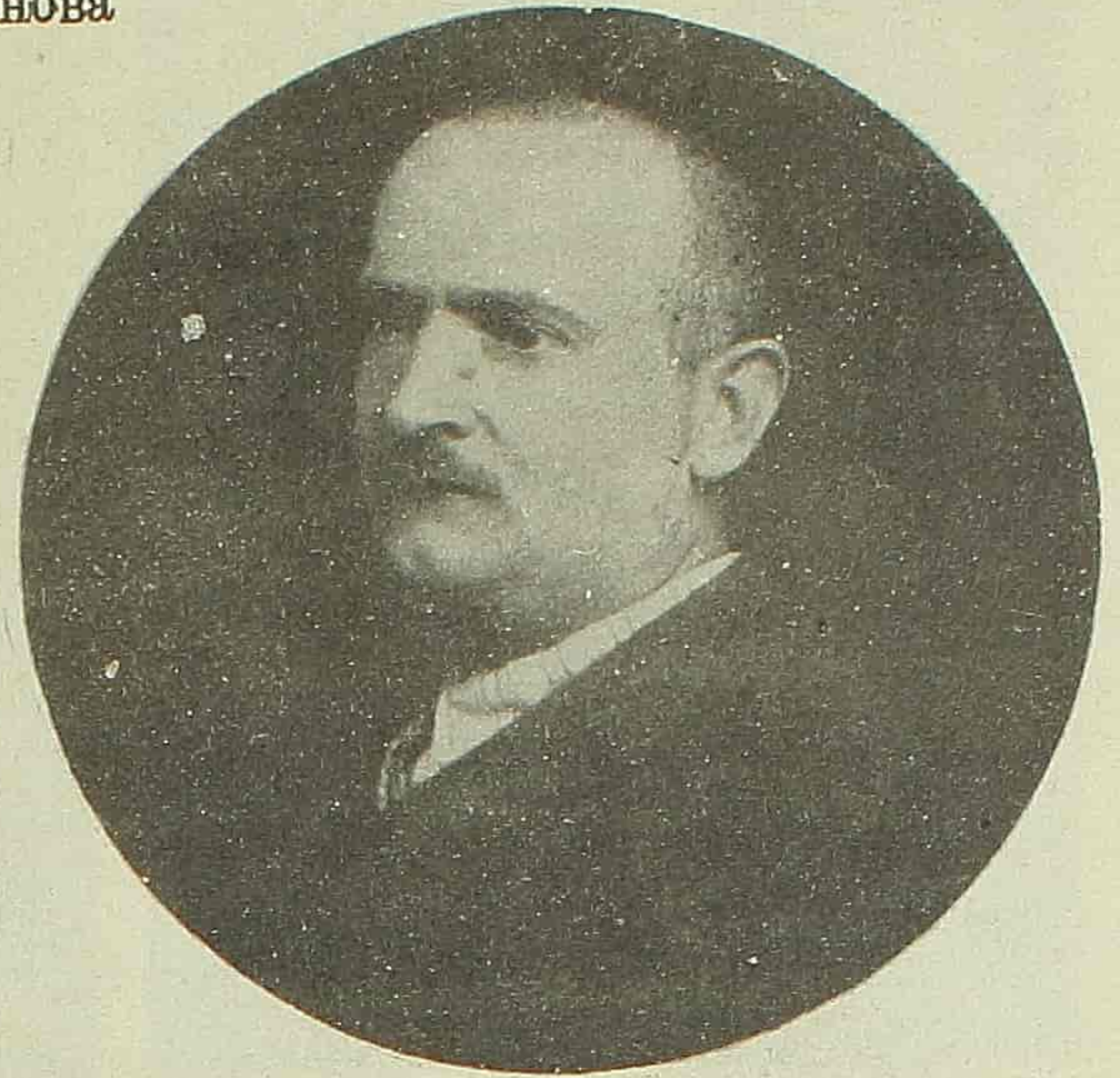
Др. Иван Сајовиц,
првак радикала међу Словенцима,
члан Главног Одбора Н. Р. С.

Радикалне Странке. Двадесет година био је вредан помагач прваку Радикалне Странке др. Ст. Вукчевићу у

Светозар Станишић,
стари радикални посланик

Пожаревцу и Пожаревачком срезу, а када је постављен за учитеља основне школе у Београду био је члан

Блаж Жупанц,
председник Радикалног Одбора у Лашком

Месног Радикалног Одбора и потпредседник кварталног пододбора.

У Тетову и Доњополошком срезу он је ударио прве темеље Радикалној Странци.

У Поречком Срезу Крајинског Округа и његов школски и политички рад увек су признавати од свих надлежних.

За овако агилан рад на снажењу Радикалне Странке премештан је по три пута у једној школској години, а четири пута одвајан од своје деце и жене — учитељице — иако је његов успех у школском раду оцењиван одличним оценама.

Учитељи — радикали — бирали су га у два маха за председника Радикалног Учитељског Клуба.

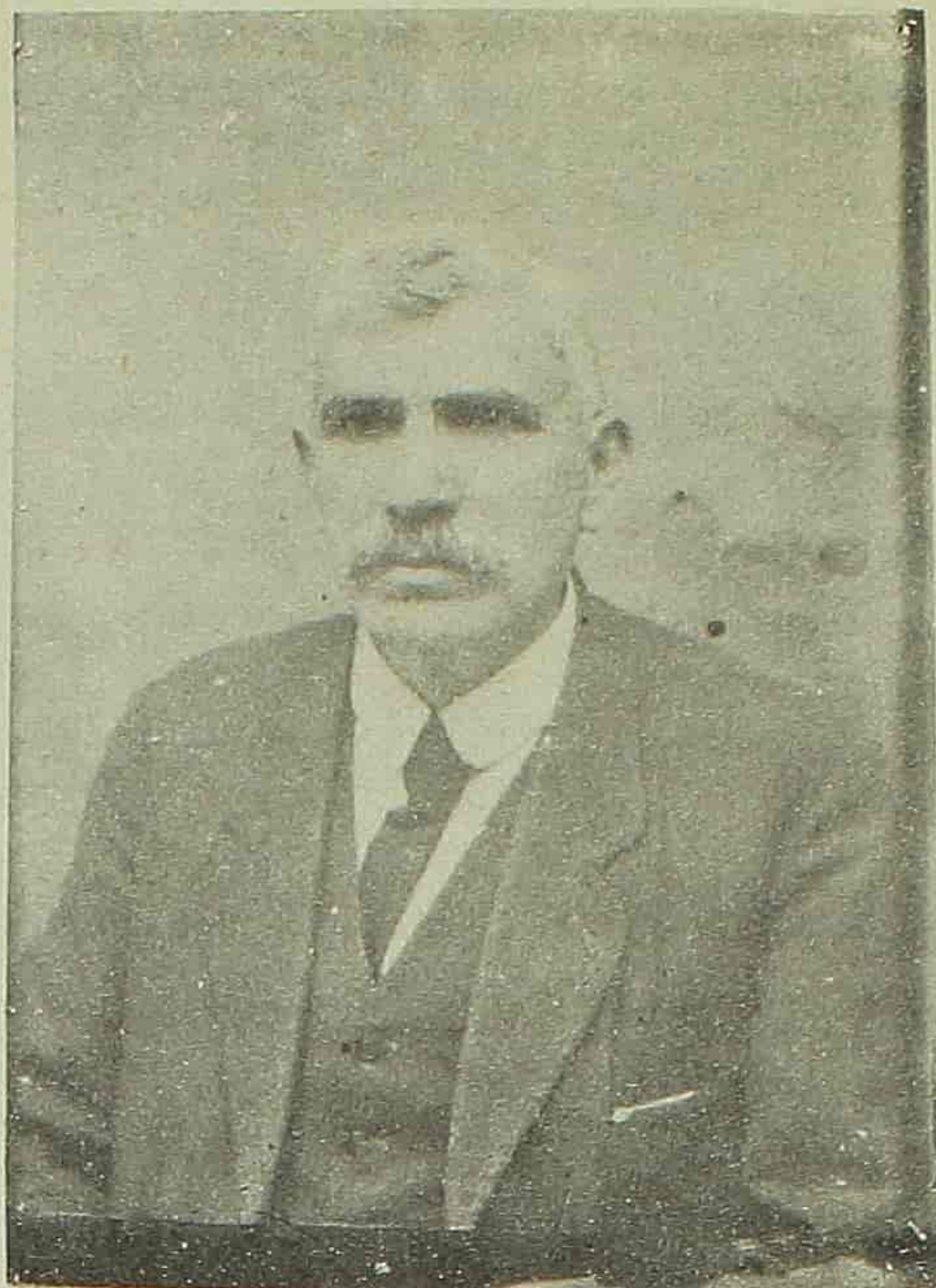
Стеван Ловчевић,
директор Гимназије и начелник
Министарства Просвете у пензији

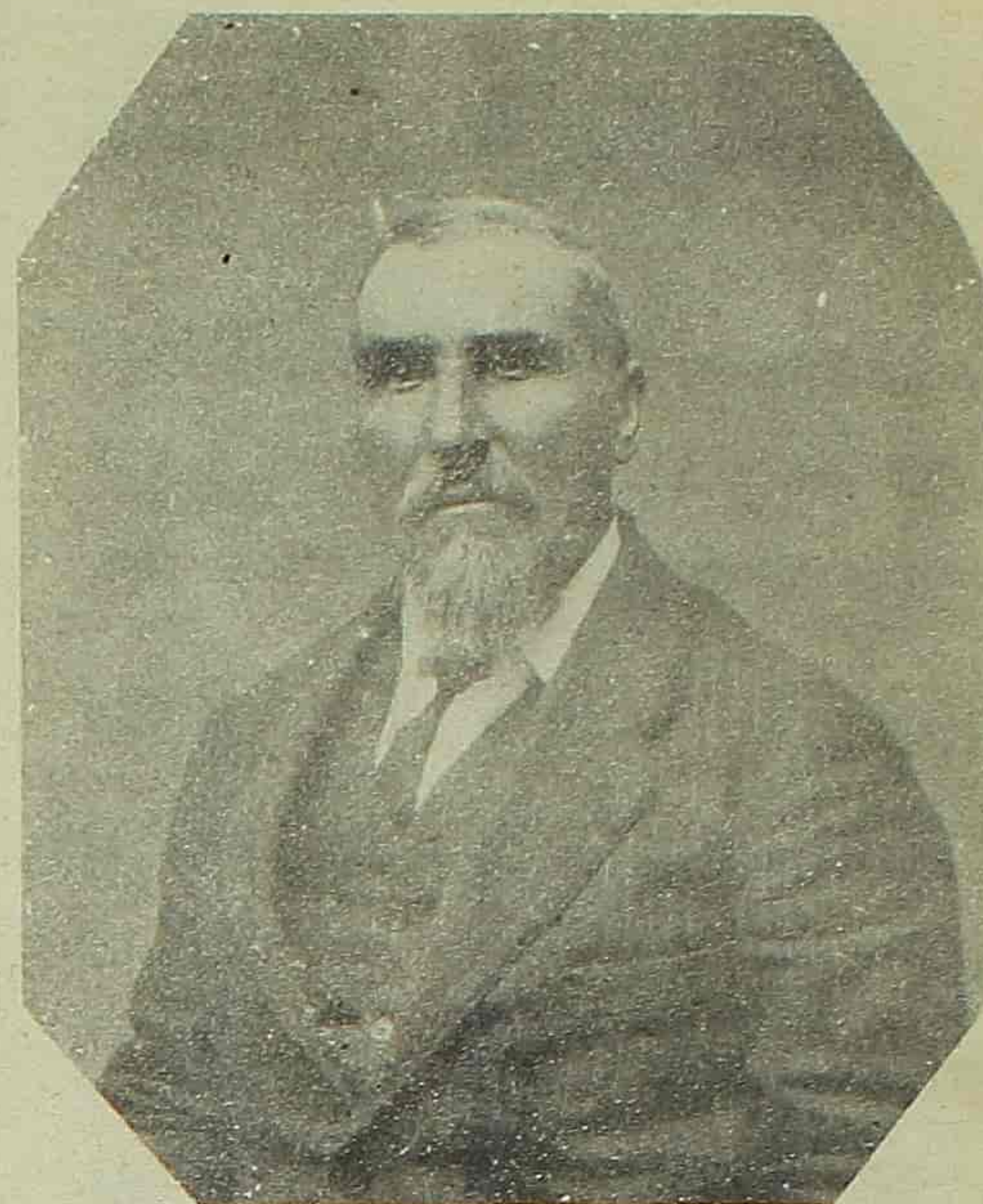
Петар М. Милић,
директор сарајевске дирекције
Пошта и Телеграфа

Бока Тимић, столар из Алексинца, осуђен од Преког Суда 1883. на 20 година робије

Стеван М. Николић, деловођа окр. Одбора округа Тимочког

Дим. Мишић, учитељ у пензији

Драгутин Зисић

Драгутин Зисић, учитељ у пензији, рођен у Гор. Милановцу. Он је тридесетшесто годишњи одличан учитељ, оснивач земљорадничких задруга, оснивач фонда сиромашних ученика и дугогодишњи радник у истим.

Скроман човек, добар радник. Још као ђак припадао је радикалној партији и сада је одличан члан њен.

Риста Василић

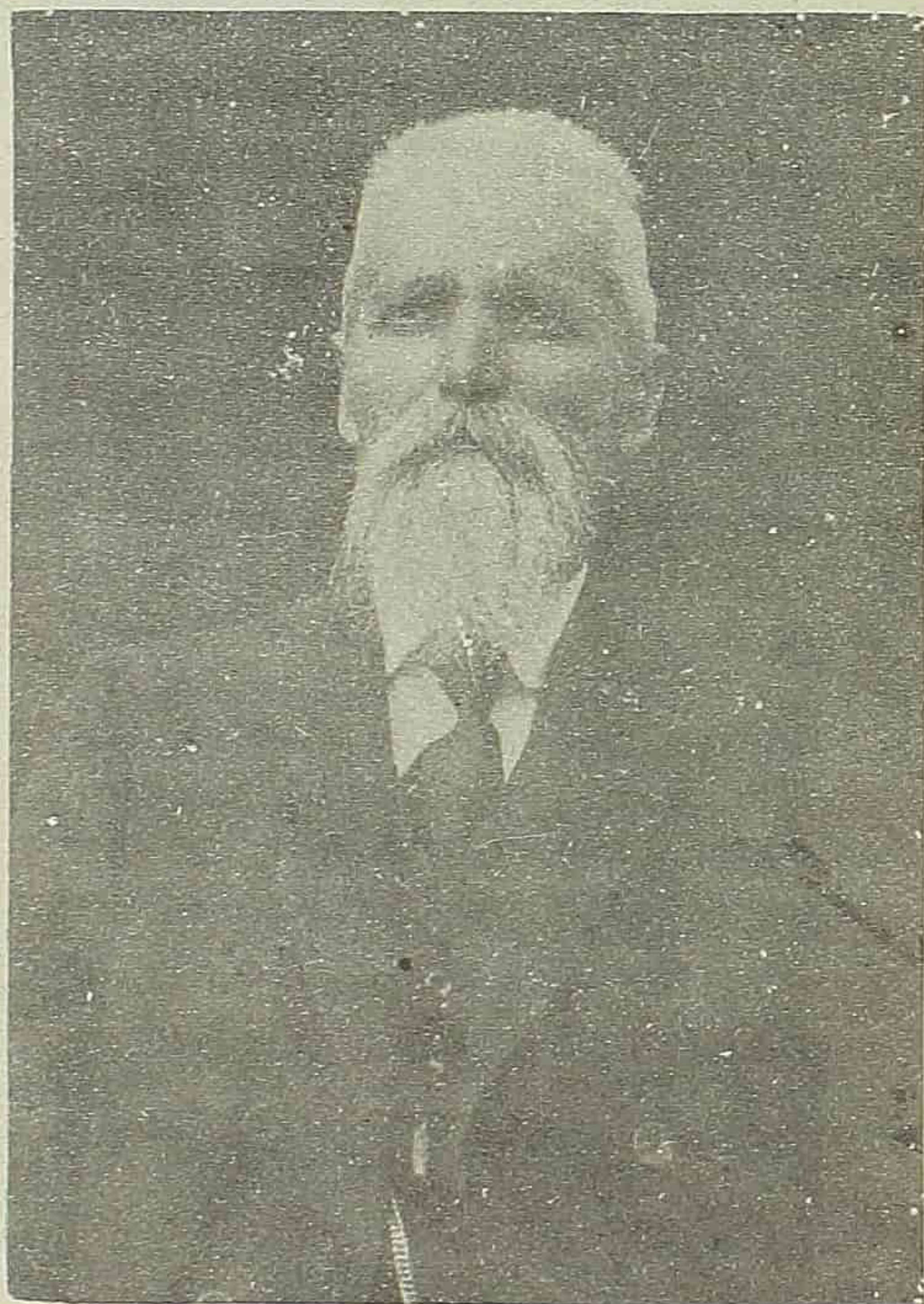
Још из ране младости беше као родољуб љубитељ учитељског позива. Његов добротвор у школовању, пок. др. Конзировски, по свршаном V разреду гимназије, саветоваше га да гимназију продужи или да иде у Војну Академију, ну он се правда-

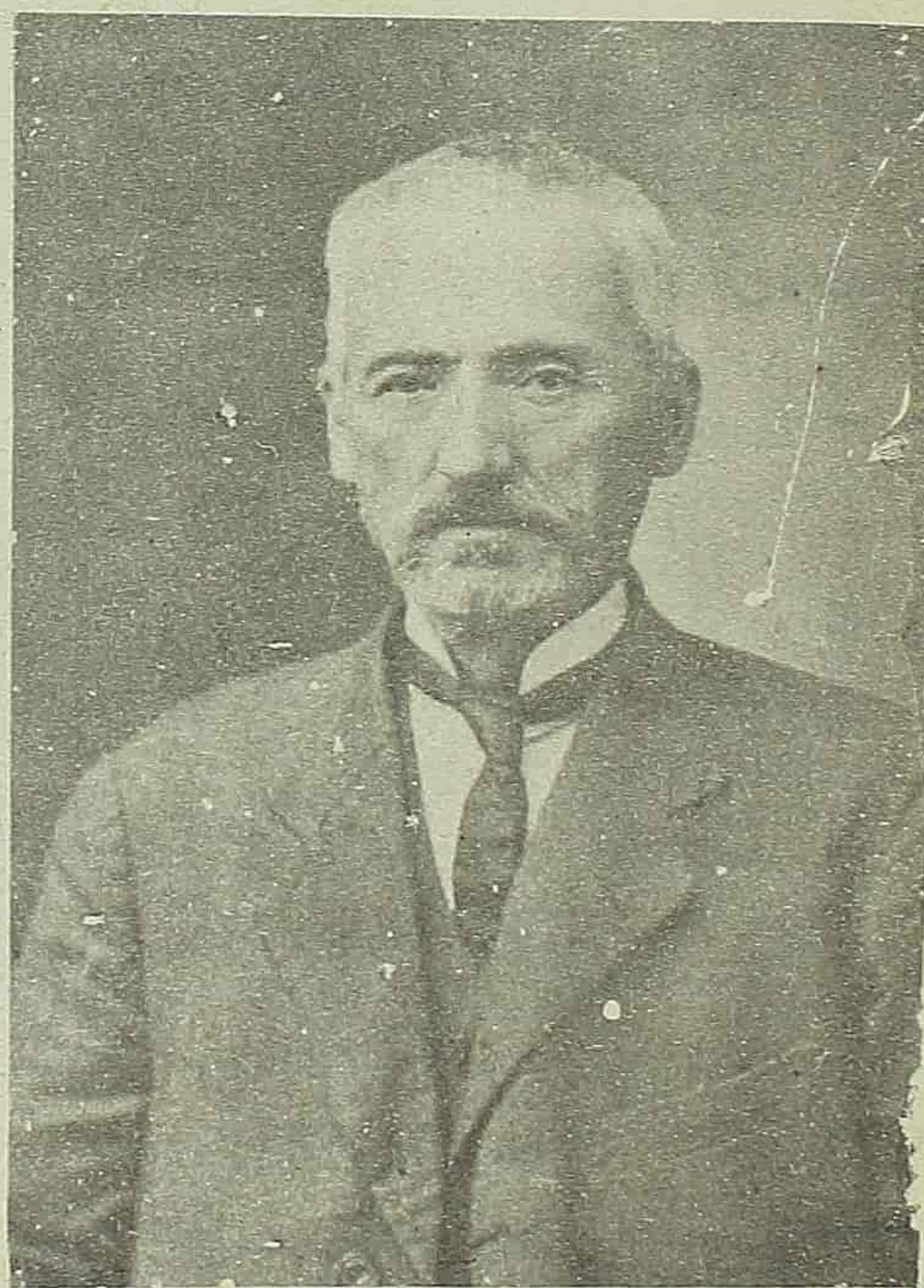
Д-р Станоје Нешић, лекар

ше, како су Србији нужнији учитељи, јер само народни учитељ моћиће наопштрити војнички мач, да се оствари Пијемонт Српства. Захваливши се добротвору, оде у Крагујевац и упише се у Учитељску Школу.

Прво му је учитељство било Србоваће у Босни (Брчки) 1879. год., а већ 1881. би протеран стражарно од аустријских власти. У Србији је учитељевао у више округа, а још више места, јер беше јако гоњен од либерала и напредњака, да је двапут из службе и отпуштан што беше активан у стварању Радикалне Странке и истрајан. Где год је био учитељ, оставио је у грађанству и код својих ученика похвалне успомене, који се и данас сећају свога у-

Мијајло Јовановић, учитељ бруснички у пензији

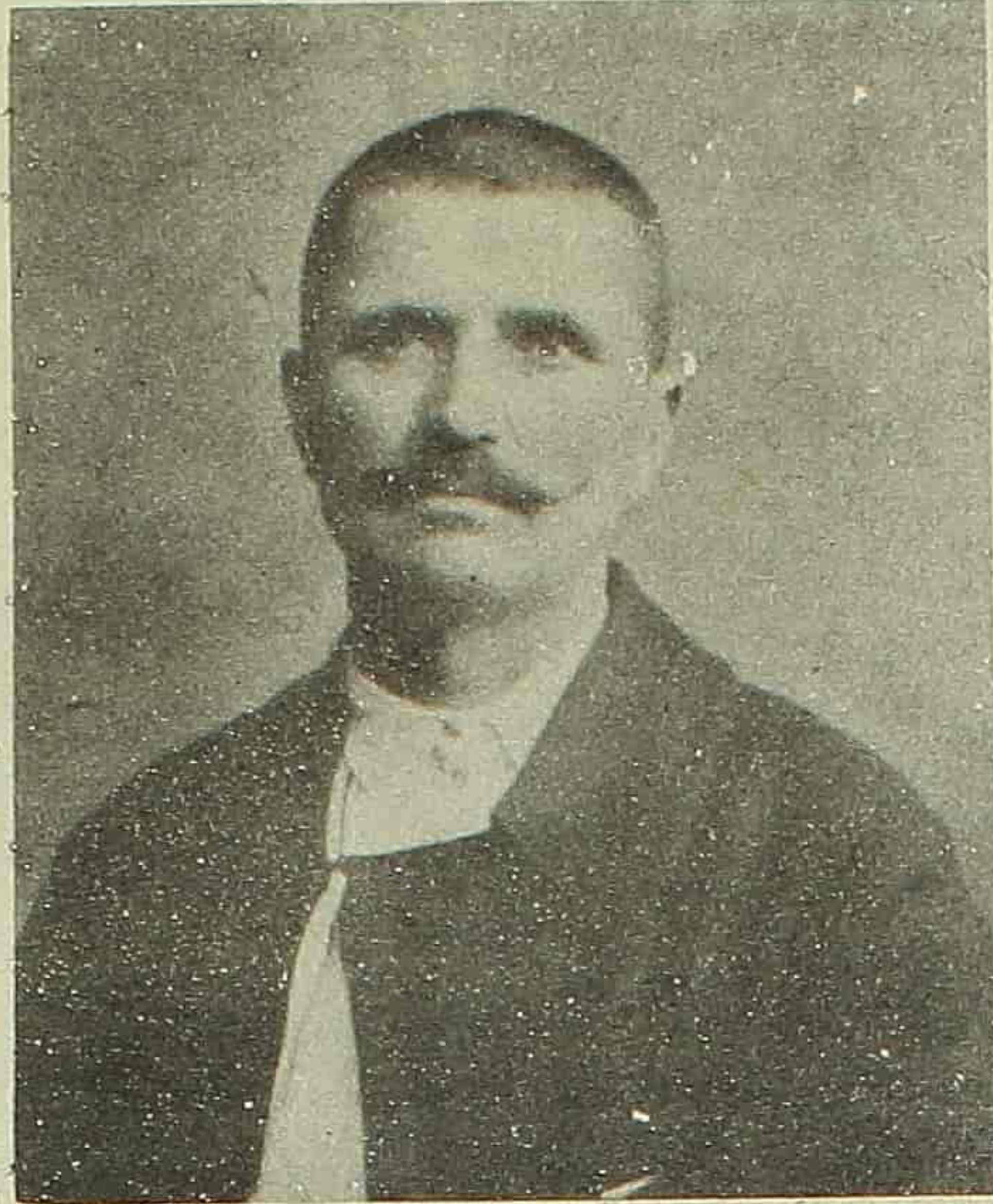
† Арса Пантић, учитељ, председник општине неготинске и народни посланик

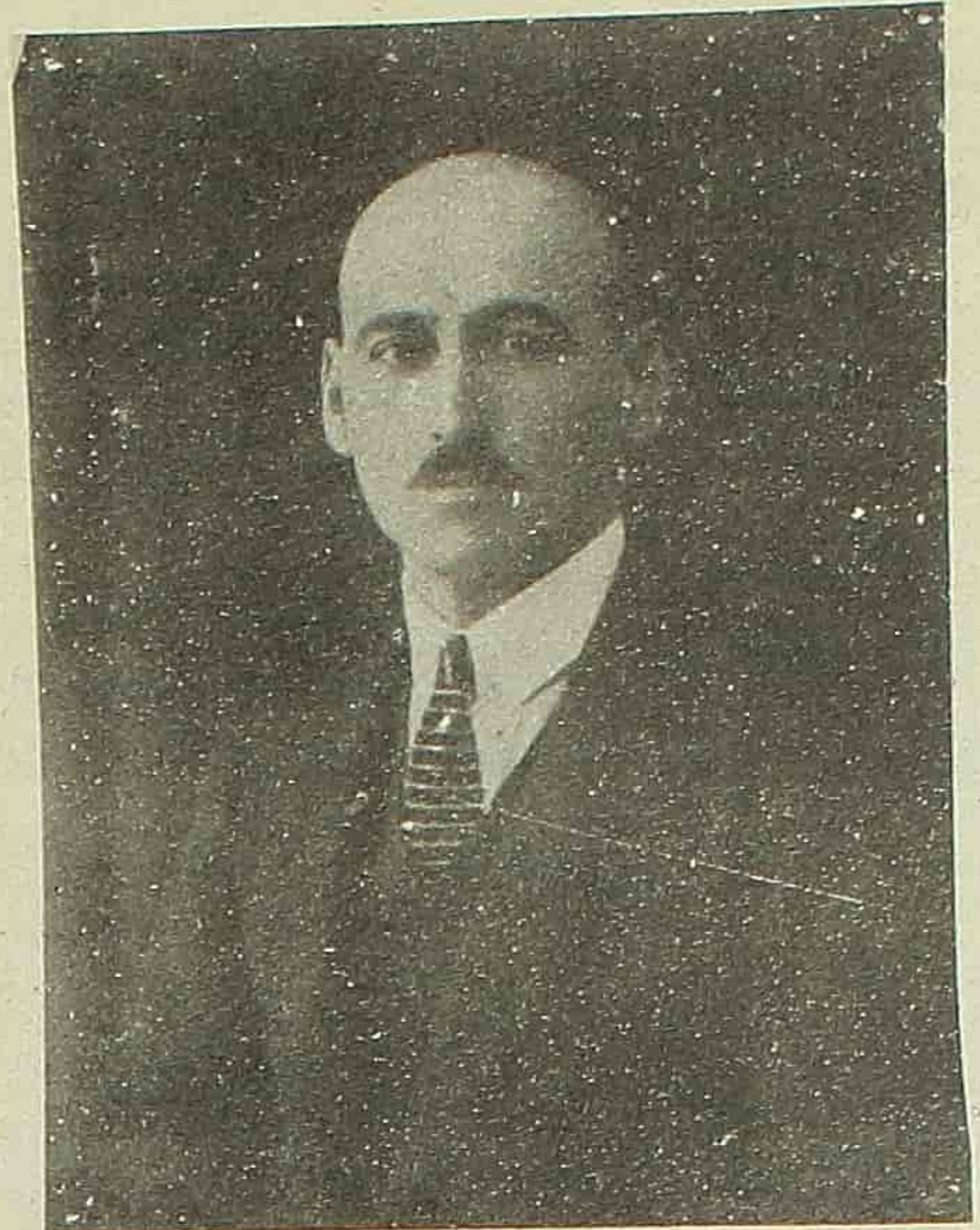
† Стеван Живковић, инспектор, управник царинарнице у Радујевцу

Д-р Јован Радивојевић,
адвокат из Шида

Миша Даниловић, председник општине
из Миријева

Лазар Шуеновић, професор
из Панчева

читеља, а и он њих, шиљући дотичним школама своје родољубиве и корисне књижице ради сећања и поуке, где често понавља: „само онај пут води културном животу, који је у чврстој вези прожет: родољубљем, радом, штедњом и законитошћу“. — Претерано полаже на скромност, да је чисто горд да за себе, где је и у пуном праву, што год замоли, док за другога, радо се заузима, захтевајући да: свака странка и професија сама чисти свој кукољ ради угледа њеног и добра отаџбине своје.

Божа Радуловић

Рођен 1876. год. на Убу, школовао се у Београду као благодјејанац и посматрајући бурне догађаје бор-

бе за народне слободе, пришао је као омладинац свом душом тој странци, у којој је кроз цео свој живот и рад у народу, остао веран. Честитим радом у народу јачао је странку придобијајући делима присталице међу омладином. Радуловић је учитељевао 9 година у селима Подриња и 10 година у Лозници, и његов просветни, културни, књижевни и национални рад познат је у тим местима а признат од државе, јер је одликован разним похвалницама, орденом Св. Саве, златним медаљама за ревносну службу и грађанске заслуге, а као национални активни пропагатор био је почаствован признањем поч. Краља Петра и Краља Александра.

У Лозници је учествовао активно на политичком преокрету са д-р Живаном Јашићем, Рајом Филиповићем и Чедом Јеринићем. У установи „Народне Одбране“ био је секретар и повереник, те је као секретар „Караџића“ са друштвом путовао по Босни после алексије носећи наде на ослобођење, због кога је рада од Аустријског Суда у 1916. год. осуђен на 12 година робије. Са Просвјетине прославе 10-годишњице, протеран је уз Живојина Дачића из Сарајева, у коме је приликом учитељског конгреса 1922. године, пред 3000 учитеља, одржао патриотски говор на гробу Видовданских хероја. Као школски надзорник службовао је у Велесу и Новом Пазару по-

Милутин Драговић, дугогодишњи народни посланик потпредседник Народне Скупштине, резервни мајор, јунак из свих наших ратова

† Д-р Јован Коцар, адвокат из Осека, угледни првак и вођа славонских радикала, народни посланик са својом породицом

стављајући чврсте темеље српској школи, а већ је 4 године школ. надзорник у београд. округу.

И ако није служио војску, он је у ратовима послужио Отаџбини као начелник војне станице и управник слагалишта.

Љубиша Марковић

Протођакон Љубиша Марковић се нашао као млад учитељ у свом родном крају, у ваљевском округу и Ваљевоу у доба стварања Радикалне Странке и био је један од наредностијих апостола њених. За напредак радикализма у своме крају учинио је врло много као силно популаран просветни радник на селу, за чије је не само просветно но и привредно и економско напредовање много учинио. Доцније је прешао са службом у Београд, где је и данас као представник оне велике учитељске генерације, која је тако много придонела културном подизању народа и државе.

Јован Митрановић

Јован Митрановић, учитељ у пензији у Пријепољу, од последњих је остатака оне велике плејаде наших националних радника у негдашњој Турској, који су нам својим преданим и несебичним радом очували угрожено Српство и од Турака и од Бугара. Један од најстаријих наших живих просветних радника, који је цео људски век неуморно радио и у школи и ван ње за добро свога народа. Радикална Странка може се по-

носити, да су се сви наши најбољи национални радници у Старој Србији сврстали по ослобођењу у њеним редовима.

Мија Бошковић

Мија Бошковић, учитељ у Шапцу, био је у колу вредних радника на пропагирању радикалних идеја у народу. Марљив школски радник он се живо интересовао за све важније јавне појаве и узимао је жива учешћа у нашем политичком животу. Умро је у најбољој снази оставивши прекрасан пород за собом.

Антоније Мусанић

Антоније Мусанић, учитељ у Штипу, припада новијим учитељским генерацијама, које се труде не само у школи но и својим јавним радом да се истакну. Вредан партиски човек, он је секретар Радикалног Клуба у Штипу, Мусанића многи знају као дописника најугледнијих београдских листова у којима се често срећемо са његовим врло интересантним дописима из околине у којој живи.

Светислав Петров

Светислав Петров, учитељ у Копаону, у Банату, рођен је 1883. Учитељску Школу почео је у Карловцу, а завршио у Сомбору. Већ скоро четврт века с успехом ради у школи, али исто тако неуморно и у народу, одржавајући под Мађарима националну свет, а сада понос народа на слободу.

Радоје Пантић

Јуриш чини Пантићу Радоје,
А већ јунак допауо рана,
Прса су му крвљу покапана,
Десна рука сломљена на двоје...
Јуриш чини Пантићу Радоје.

Пред њим дршће кршна Стена Сива,
А за њиме четници у бесу;
Зарива се олово по месу
И смрт тешким пољубом целива,
Пред њим дршће кршна Стена Сива.

Крвав кличе Пантићу Радоје:
»Ил' успети или изгинути!«
Тад Босанци кидисаше љути,
Челик-жице сломише на троје...
Крвав кличе Пантићу Радоје.

Магла сива планине покрива,
А тек прамен кроз увале срне —
То Бугари Беже преко Црне.
Ноћ језива нигде јава жива.
Магла сива планине покрива.

Мртав лежи Пантићу Радоје
У осветку победнога дана,
На њему је неколико рана,
Десна рука сломљена на двоје,
Мртав лежи Пантићу Радоје.

Милосав Јелић

*) Мајор Радоје, син је нашег истакнутог првака у Крајини, пок. Арсе чију слику доносимо на 82. страни. Витез Карађорђевог звезде с мачевима један је од наших највећих јунака. Славно је пао 19. септембра 1916. при јуришу на Сиву Стену, као командант другог добровољачког батаљона. Верни му друг, такође јунак, Јелић овековечио га је овом лепом песмом.

Михајло Јовановић,
капитанер у Угљевику код Вељине, добровољац који се силно истакао својим јунаштвом

Три јунака: Сремац, Србијанац и босански Крајишник: 1. Живан Пантић, бив. наредник-заставник првог југословенског пука — Нишлија. — 2. Добровољац Јован Ђ. Крецо, трговац из Дрвара. — 3. Угледни радикални првак у Славонији, председник општине у Даљу, Радован Крстановић, добровољац

НАЈБОЉИ У ВРХОВИМА СТРАНКЕ

А. М. Станојевић,

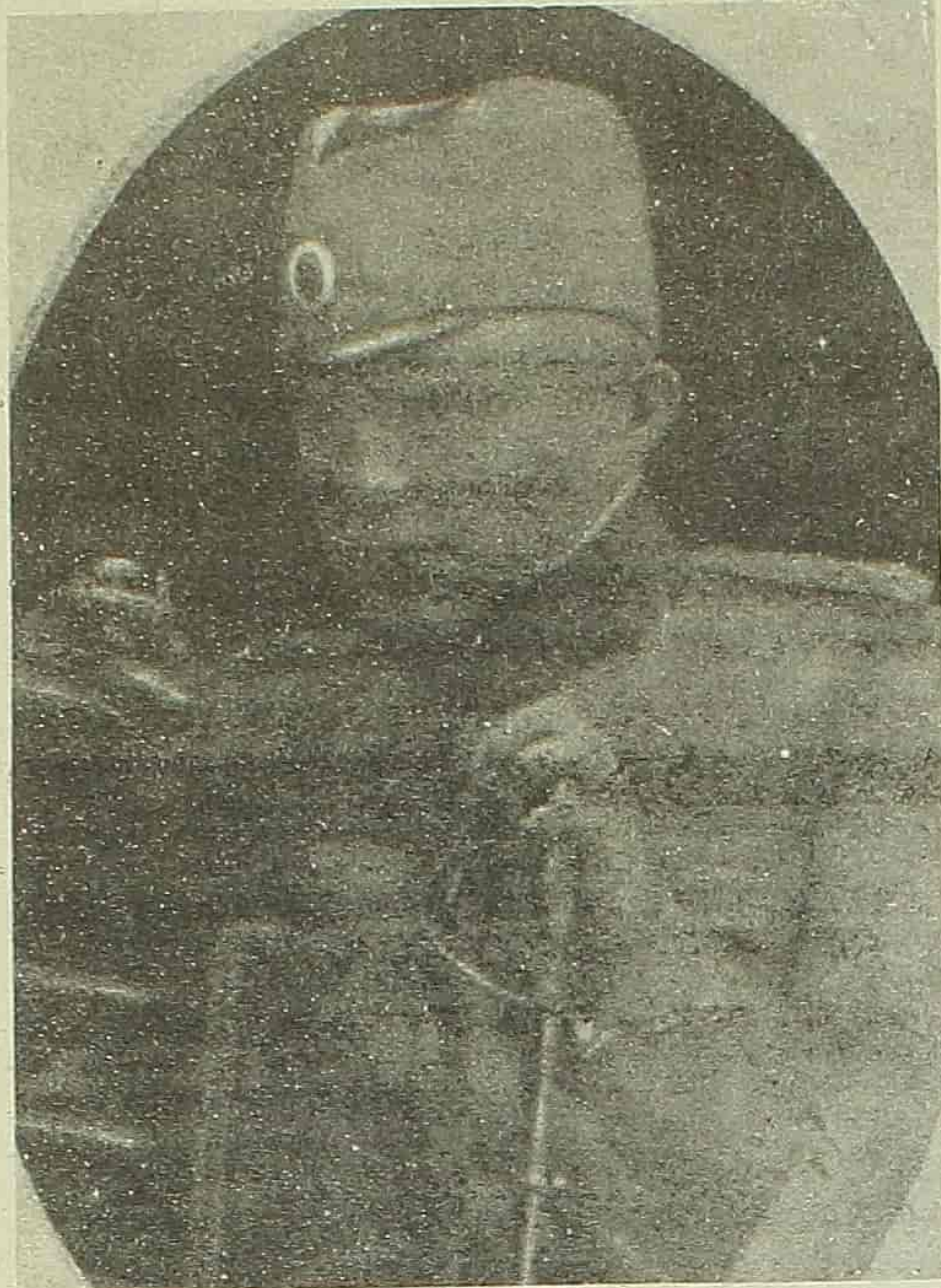
Од оних што ударише тако чврсте темеље Народној Радикалној Странци сем Пашића, и ако повучено, активно се политиком бави још један једини наш партиски и народни великан. То је скромни а многозаслужни **Аца М. Станојевић**. Али се и он, последњих година, од како „за вјет Срби испунише“ повукао у мир, у свој златоносни Тимок, који га је деценијама као свог сјајног представника слао у Народну Скупштину и за њим и на његову реч ишао и у ватру и у воду. Аца је као

по државу. О томе се не може дати ни најлеђа слика овако у неколико редака те ће мо се на његову поштовану личност и велики значај њен у нашем јавном животу посебно и опширно повратити у следећој књизи.

ју. Он није учио велике школе, али његово огромно искуство и велико знање, стечено дугим радом и ретком прилежношћу, наша су велика драгоценост. Човек из народа он се испео на врхунац само по својим личним способностима, о којима и политички противници најлепше мисле. Аца Станојевић је један од оних великих типова, који тако дивно илуструју сву менталну снагу наше бујне расе, способне за брз пријем и највише културе. Седамдесете и осамдесете године избациле су из средине народа нове народне

Д-р Станислав Ј. Благојевић, секретар министарства спољних послова, рез. капетан учесник у многим борбама, подлегао ратним напорима на Крфу у јесен 1918.

Војин Михалцић, свршени правник, син старог радикалног посланика проте Стевана, као поручник-добровољац, славно пао на Руднику 1914.

Скроман, какав је био увек, он се повукао у мир, у свој љубљени родни крај, да би начинио места млађима, али и данас он је један од малог броја оних на чије се мишљење у врховима странке много полаже и чији се савети, по правилу, усваја-

Д-р Виктор Павловић, суплент Трговачке Академије, рез. поручник, славно пао 6. новембра 1914. у борби на Конатици

најпопуларнији човек кроз радикалног Тимоча начелствовао Тимочкој Буни и до данашњег дана остао на висини идеала своје бујне младости. Само што већ давно он није више само првак Тимоча, но првак земље, један од најзаслужнијих вођа радикала и један од најбољих синова ове чудне бунтовне и племените земље, чију снагу расе тако дивно илуструје наш опште уважени, честити, младићских идеала старац, популарни чика Аца. У странци он припада најужем кругу најчеститијих и најнесебичнијих њених твораца и часно стоји уз десни бок свога из младости друга Николе Пашића, коме је он свакад био па је и данас, и ако повучен, његова десна рука и најближи друг и пријатељ. Појава Аце Станојевића у Радикалној Странци од великог је значаја и по странку и

Димитрије П. Вујичић, учитељ, рез. поручник, подлегао ратним тежбама у Лезену 17. септ. 1916.

великане на политичком пољу, као што је почетак прошлог века избацио велике јунаке, стратега, војсковође. Један од тих је Аца Станојевић, од како је увек скроман колико је велики. Бирао много пута од својих Тимочана и престонице Београда, он се већ пре скоро четрдесет година узвисио на највиша места у странци и држави, када је странка била на управи земље. Осуђен 1883. на смрт емигрирао је у Бугарску, одакле се вратио 1886. и на првим изборима изабран за народног посланика. И како онда тако све до пре годину-две дана, када се сам захвалио на мандату, да своје старе дане проведе у миру. Био је много пута потпредседник и председник посланичког Радикалног Клуба и Народне Скупштине, а четрдесет година је у врховној управи странке једна од најважнијих чињеница, па

Милан Митровић,
студент из Ужица, пао за Краља
и Отаџбину

је то и данас. Рођени Господин, одмеран, непристрасан, са ванредном моћи хладна расуђивања, пун такта, лично у свему беспрекоран, он је као председник Скупштине био као рођен за то место. Он је сјајно руководио седницама и њега као председника Скупштина је особито ценила и високо поштовала. Свој огромни утицај и на партиске ствари и на ток државних послова, узвишен изнад свега. Катонска поштења, Аца Станојевић никад и ничим није искористио. Данас када се, као сиромаш, одмара само на плодовима своје части, свог образа и свог рада заснованог на пуном идеализму, он задовољан са самим собом, мирне савести очекује крај у крају који нам га је дао, ношен жељом, да велика Отаџбина нађе за своје сређивање људе велике, као што је било поколење коме је припадао он, наша велика част!

Марко Трифковић

Марко Трифковић, потпредседник данашњег Пашићевог кабинета, бив. председник владе и дугогодишњи министар и народни посланик, по оцу пореклом Босанац, по мајци Бачванин, родио се у Београду 24. августа 1884. Отац му је био тада чувени београдски занатлија Никола, човек који је од почетка стварања Радикалне Странке био у њеним борбеним редовима међу првима. Васпитан у таквом дому у доба великог народног покрета, Марко се од младих дана истиче у радикалним редовима и то не само својом загрејаношћу за партију и њена начела

но и својим способностима и истрајним радом, који га је и довео у врхове странке и на највише положаје у држави. Гимназију и права свршио је у Београду. Као одличан ђак изабран је за државног питомца, ради даљих студија, које је наставио у Берлину и Цириху. Службу је почео као писар суда у Београду. Као истражни судија у Крагујевцу стекао је својим радом и понашањем велики углед код грађанства, које га је врло брзо завољело и 1893. би изабран за председника општине у Крагујевцу, са које га је дужности реакција насилно разрешила маја 1894. Јануара 1895. постаје истражни судија у Шапцу, а после годину дана судија првостепеног суда у Крушевцу па за тим у Ваљеву. Владанова влада отпустила га је из државне службе, те се настанио у Београду, где је отворио адвокатску канцеларију. По паду Владанова

Светолик-Лица Ј. Ивановић,
сврш. техничар, из Башина стари четник,
као добровољац подлегао тешким ранама

режима Трифковић се враћа у Крушевац сада као окружни начелник, одакле се 1902. враћа са службом у Београд прво као инспектор министарства народне привреде, да у брзо постане начелник трговинског одељења тога министарства. Са тога положаја отишао је у пензију 1906. пошто је тада први пут изабран за народног посланика. Пре тога био је више година одборник општине београдске. Ту се видно истицао својим познавањем комуналне политике и ванредним беседничким даром. Први пут постао је министар у кабинету Пашића децембра 1906. заузевши портфељ министра правде и био је то до јуна 1908. За то време заступао је и министра унутрашњих дела. Био је министар правде још у првом кабинету С. Х. С., који је образовао Стојан Протић до августа 1919. у кабинету др. Веснића 1920. и од тада до 24. јула 1924. у кабинетима Пашића. Министар унутрашњих дела био је у кабинету др.

Милована Ђ. Миловановића 1911., а по смрти Миловановој Трифковић је јуна 1912. образовао владу, која је одступила после три месеца, да би начинила место Пашићевој влади, која је одмах огласила рат Турској. Министар унутрашњих дела био је и у кабинету Протића 1920., а за конституанту и изједначење закона до 27. јула 1924. Од 6. новембра 1924. потпредседник је Пашићеве владе без портфеља. За народног посланика биран је више пута у београдском и тетовском округу, а од Уједињења стално га бира као носioca радикалне листе сомборски округ. Давно већ он је члан Главног Одбора, а ранијих година био је и председник месног одбора за град Београд. Скоро четрдесет година учествује у политичком животу увек светла образа.

Марко Ђуричић

Марко Ђуричић, председник Радикалног Посланичког Клуба и дугогодишњи министар правде, за изједначење закона и сада социјалне политике, после Пашића данас у Народној Скупштини најстарији не само радикални но у опште народни посланик, од најугледнијих је наших првака, који је у општој политичкој борби већ скоро четрдесет година, а народни посланик већ преко тридесет година, увек биран од својих Ваљеваца, који у њему имају већ деценијама свога достојног представника. Рођен у Ваљеву 26. марта 1862. тамо је одрастао и године најбоље снаге тамо провео. По свршеној гимназији отишао је у Петроград где је две године студирао технику. Због

Чедомир Ј. Ивановић,
студент права из Башина, брат Лицин,
славно пао на солунском фронту

Михаило Товирац,

трговац у Бос, Шамцу, четник, председник месног одбора Савеза Добровољаца

тешких прилика вратио се у Србију и упише се у философски факултет Велике Школе, да после две године пређе на права, која је за две године завршио. Одушевљени присталица тада љуто прогоњене Радикалне Странке Ђуричић је врло млад постао један од стубова њених у Ваљеву, где је као млад адвокат много допринео јачању чврстих радикалских редова. Брзо је стекао велики углед и љубав народа и чим је стекао право по закону да буде биран изабран је 1893. за народног посланика, пошто је већ на неколико година пре тога доживео за тако млада човека ретку част, да буде биран првих избора за посланике Окружне Скупштине, по новом Уставу, и буде изабран не само за посланика по и за председника прве Окружне Самоуправне Скупштине округа ваљевског као што показује и наша слика на 51. страни. Као ваљевски адвокат постављен је 1902. за председника првостепеног суда за град Београд. Начелник округа ваљевског постаје идуће године, да убрзо буде изабран и постављен за судију Апелационог Суда. После месец дана, као један од наших најбољих правника постаје касациони судија. Први пут је у владу ушао 1911. као министар правде у кабинету пок. др. Милована Ђ. Миловановића. После су се мењале владе, али Ђуричића видимо готово стално као министра правде, све до Уједињења, 1918. По Уједињењу Радикална Странка указује Ђуричићу велику част, да као наследник Николе Пашића дође на највиши чиновнички положај у земљи, постаје председник Државног Савета, чији је члан још од 1912.

Када га његови Ваљевци 1920. изабраше за посланика Уставотворне Скупштине, после две године службе на положају председника Држ. Савета иде у пензију. На првим изборима за прву редовну Скупштину Ђуричић је понова изабран за посланика као носилац рад. листе у своме округу. Другови посланици у обе ове значајне Скупштине почаствоваше га великим одликовањем бирајући га за председника свога посланичког клуба. Када је Пашић образовао данашњу своју изборну владу у њу улази и Ђуричић, прво као министар за изједначење закона, а за тим као министар за социјалну политику, на коме положају данас служи на част нашој странци.

Лука М. Кнежевић, јунак-доброволац председник Орнао у Ст. Кањижи

Јоца П. Јовановић

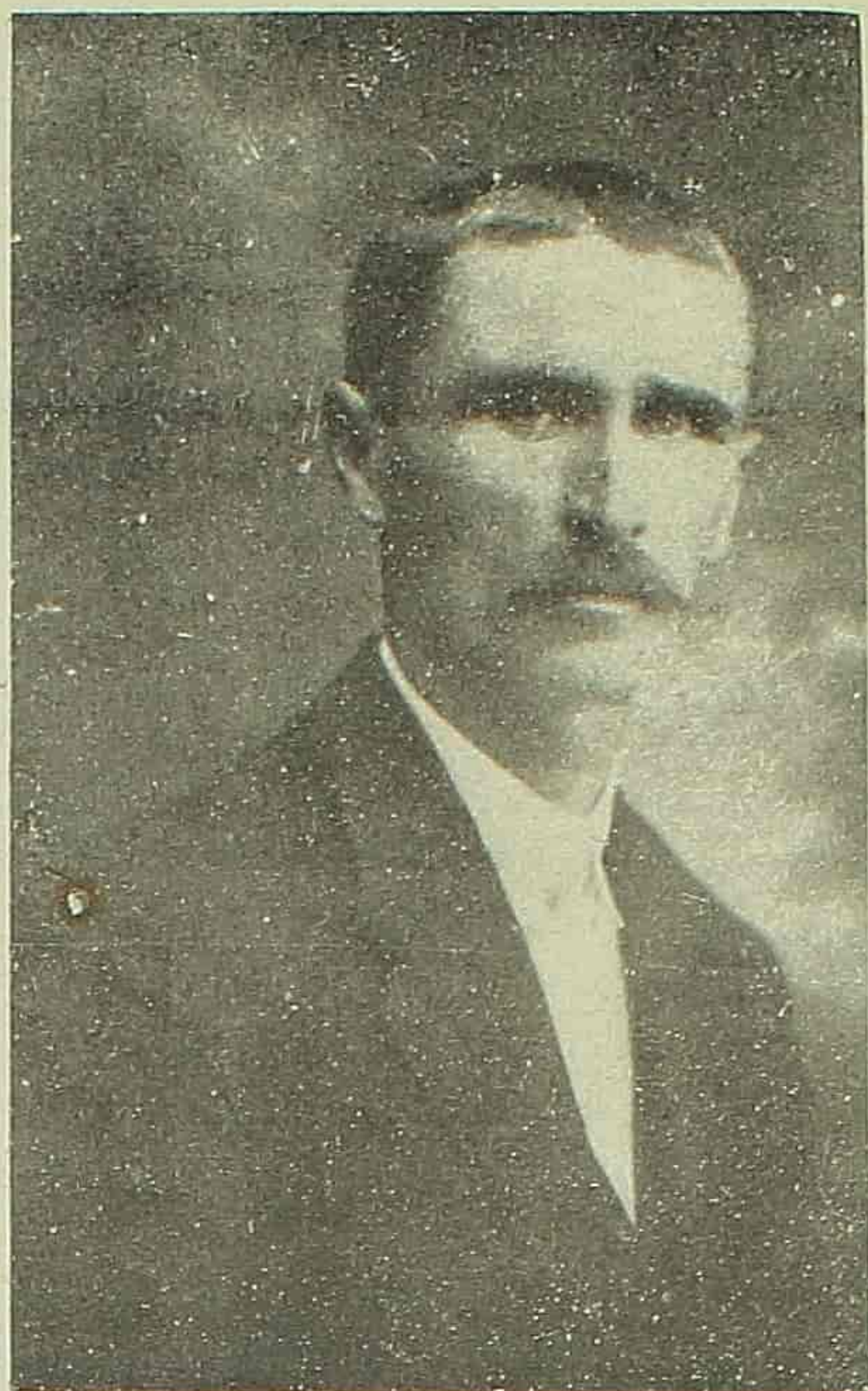
Јоца П. Јовановић, бивши министар, потпредседник Главног Одбора Народне Радикалне Странке, рођен је у Београду 2. фебруара 1862. Звршио је чувену цришску Политехнику 1885., а после две године положио је с одличним успехом државни испит у Београду. Још ђаком приступио је радикалним редовима у којима се видно истиче већ толико година. За време реакције пензионисан је као врло млад човек. Он се као пензионар настани у Крагујевцу, где отвори банкарско-предузимачку радњу. Својом агилношћу брзо је постао први човек у Крагујевцу и Крагујевчани га три пута бирају за председника своје општине. Године 1906. позван је од Пашићеве владе у Београд и постављен за начелника за грађење и одржавање железница у железничкој дирекцији, а за тим за директора фабрике дувана. Већ крајем те године узима га Пашић у свој кабинет и све до пред наше повлачење био је министар грађевина, финансија и саобраћаја и министар на расположењу што је и сада. У Србији је био члан влада Пашићевих, а по Уједињењу у кабинетима Стојана Протића, др. Миленка Р. Веснића и Пашића. За народног посланика биран је много пута у Крагујевцу и крагујевачком округу и био је четрнаест година члан Народне Скупштине. У Главном Одбору је члан већ више од десет година, а колико је и данас ценен у радикалним редовима види се из тога што је приликом последњег конституисања изабран за потпредседника партиског Главног Одбора. Ванредне стручне спреме, енергичан у раду, честит и свакад исправан он ће још дуго моћи бити од користи и странци и Отаџбини.

Најновији снимак Николе Пашића: На Св. Саву 1925. Пашић налази са Универзитета

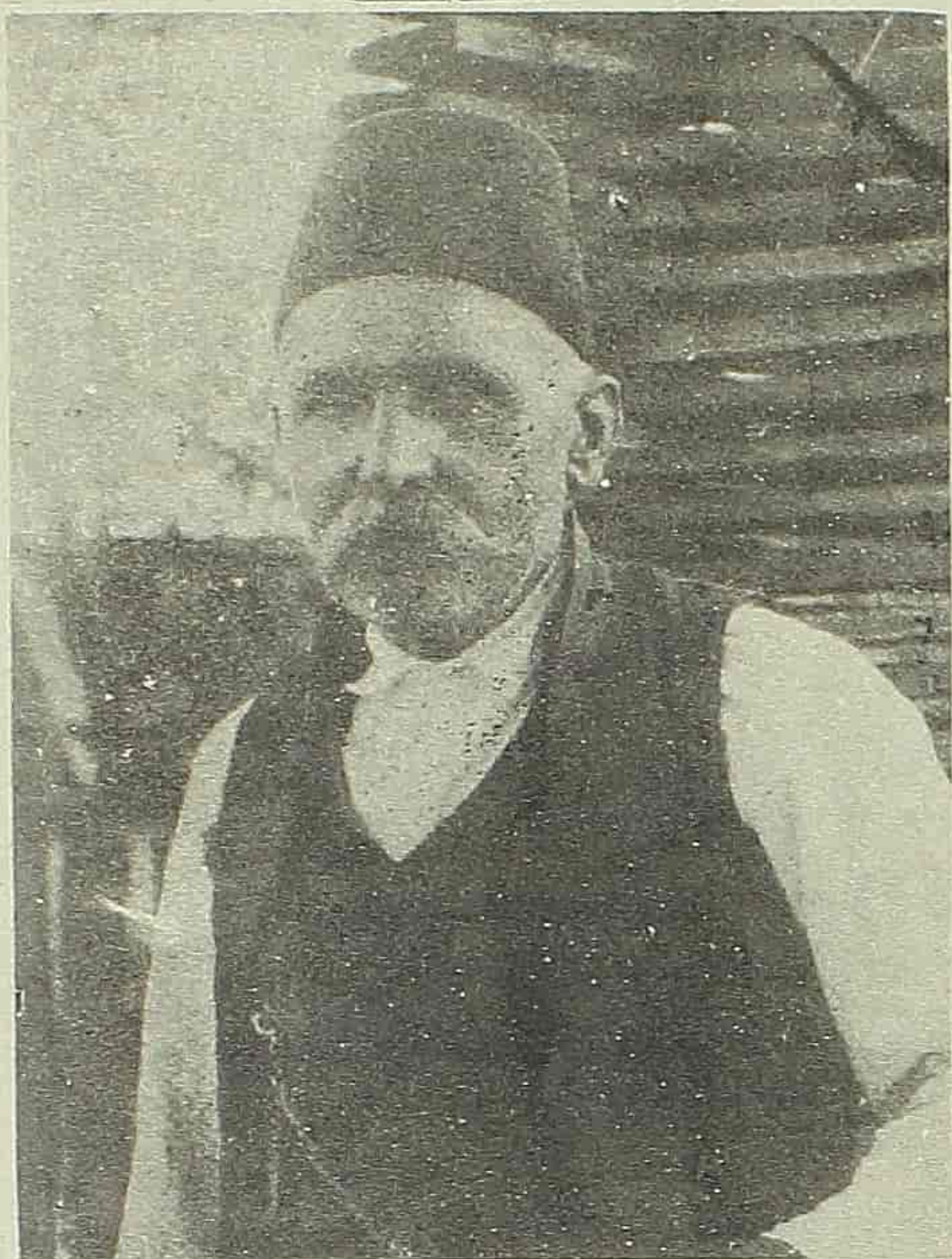
Панта Јанковић, стари радикални првак у Паланци

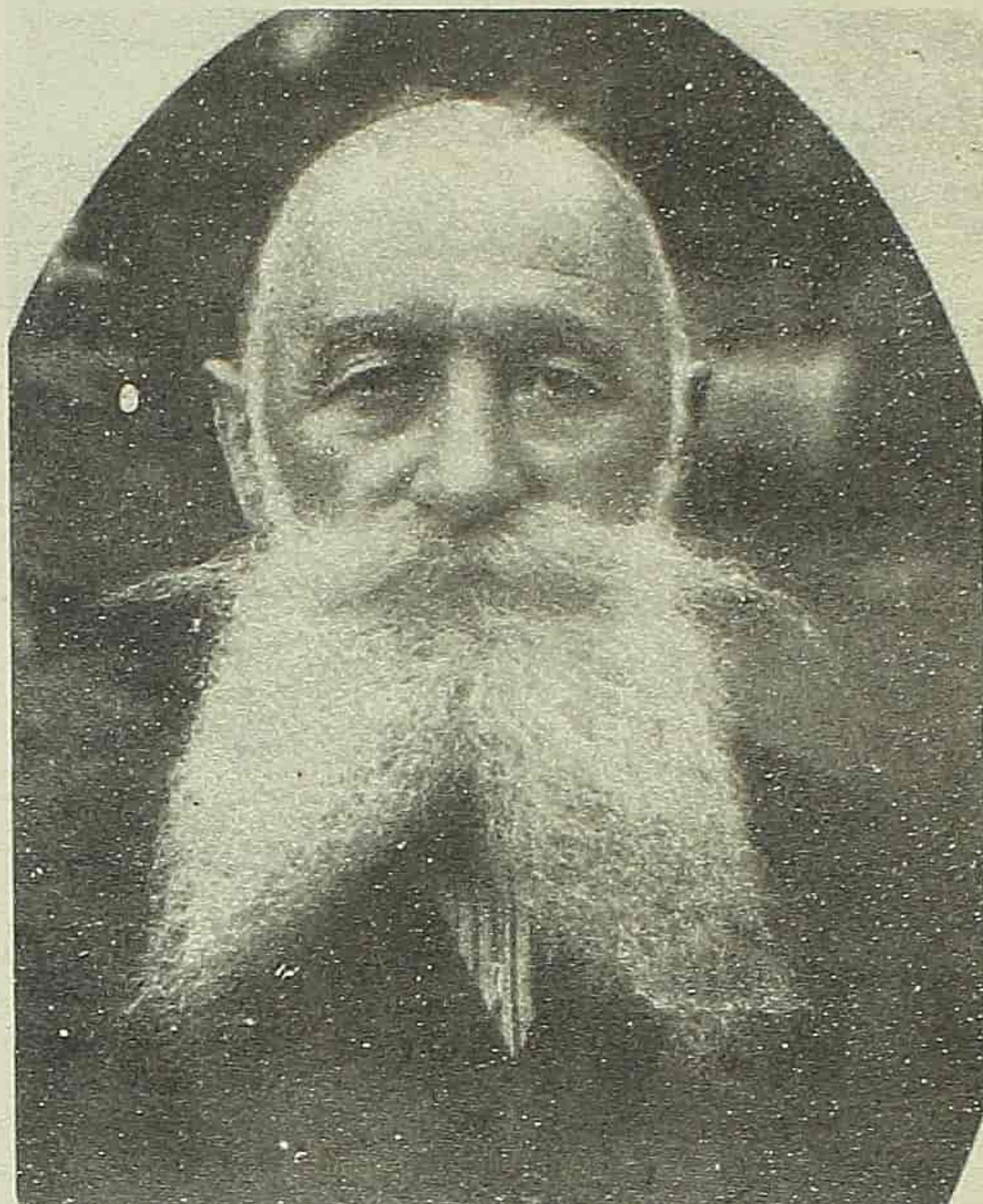
Лазар Стојшић, ратар из Надаља, првак шајкашких радикала

Јован М. Кривокућа, председник одбора Н. Р. С. у Ковиљу, срез ивањички

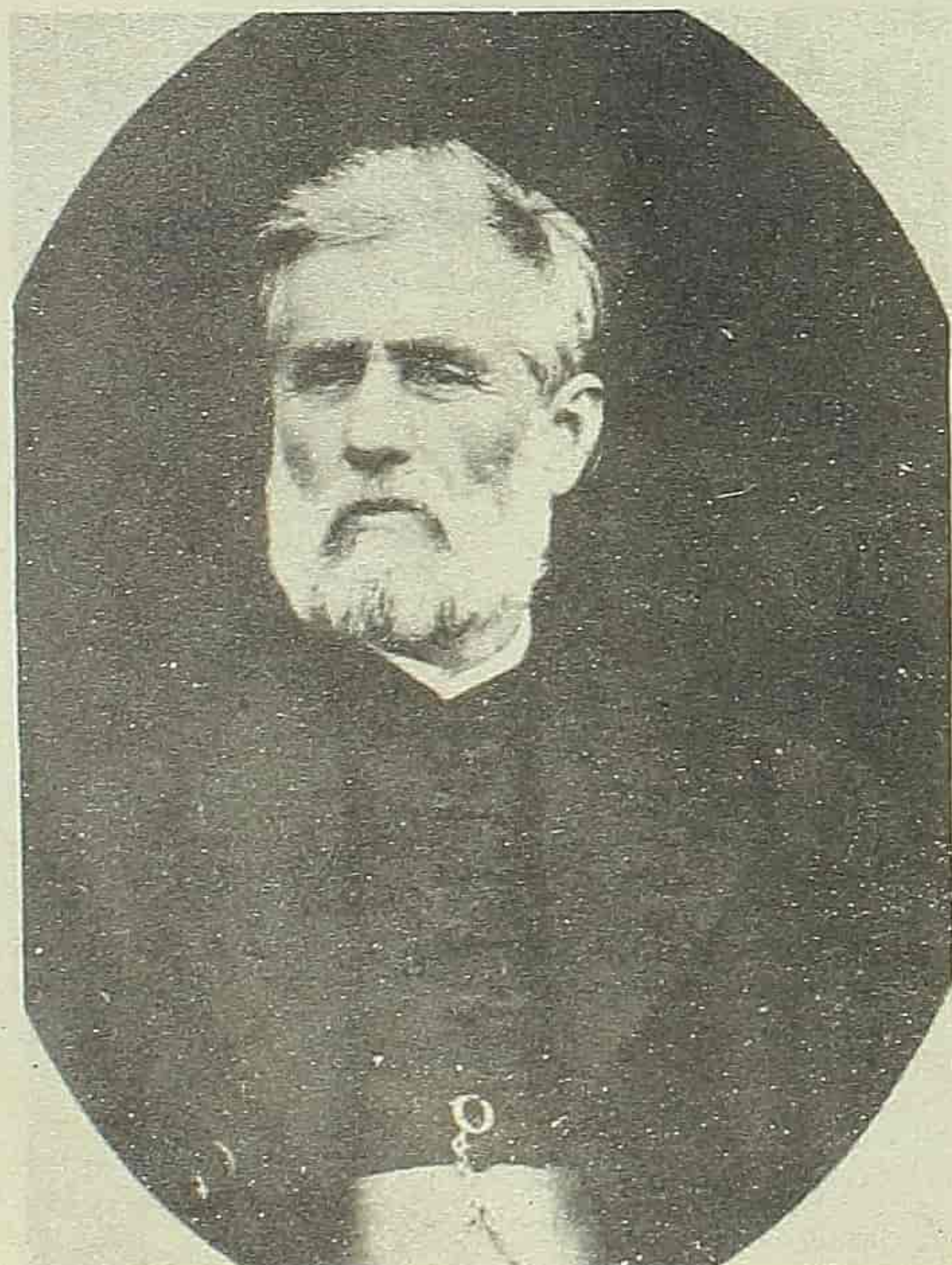
Марко Вуковић, посједник из Кожуха у Босни, радикални првак

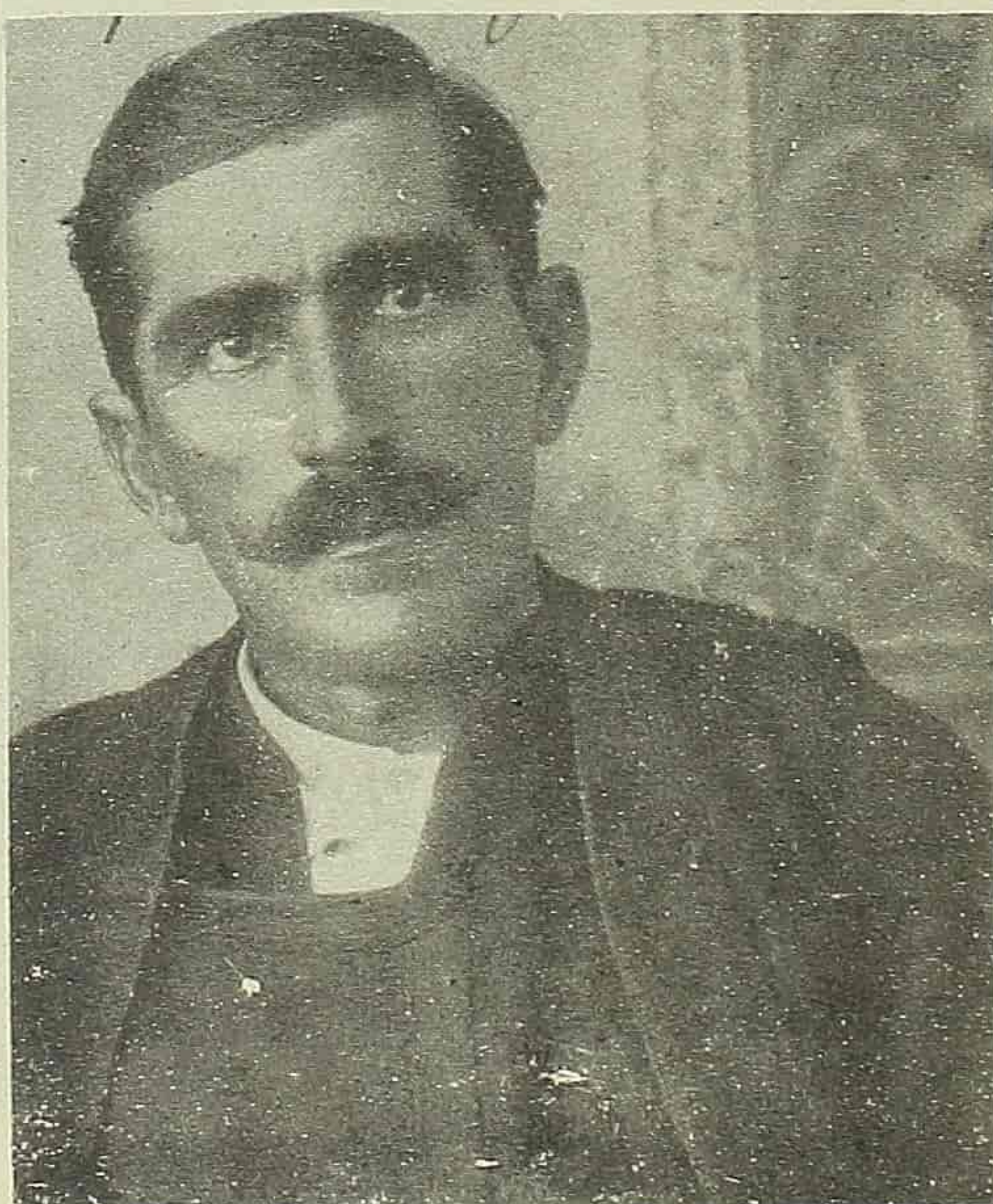
Мих. С. Рајчић, кафеџија из В. Градишта, радикалан ветеран

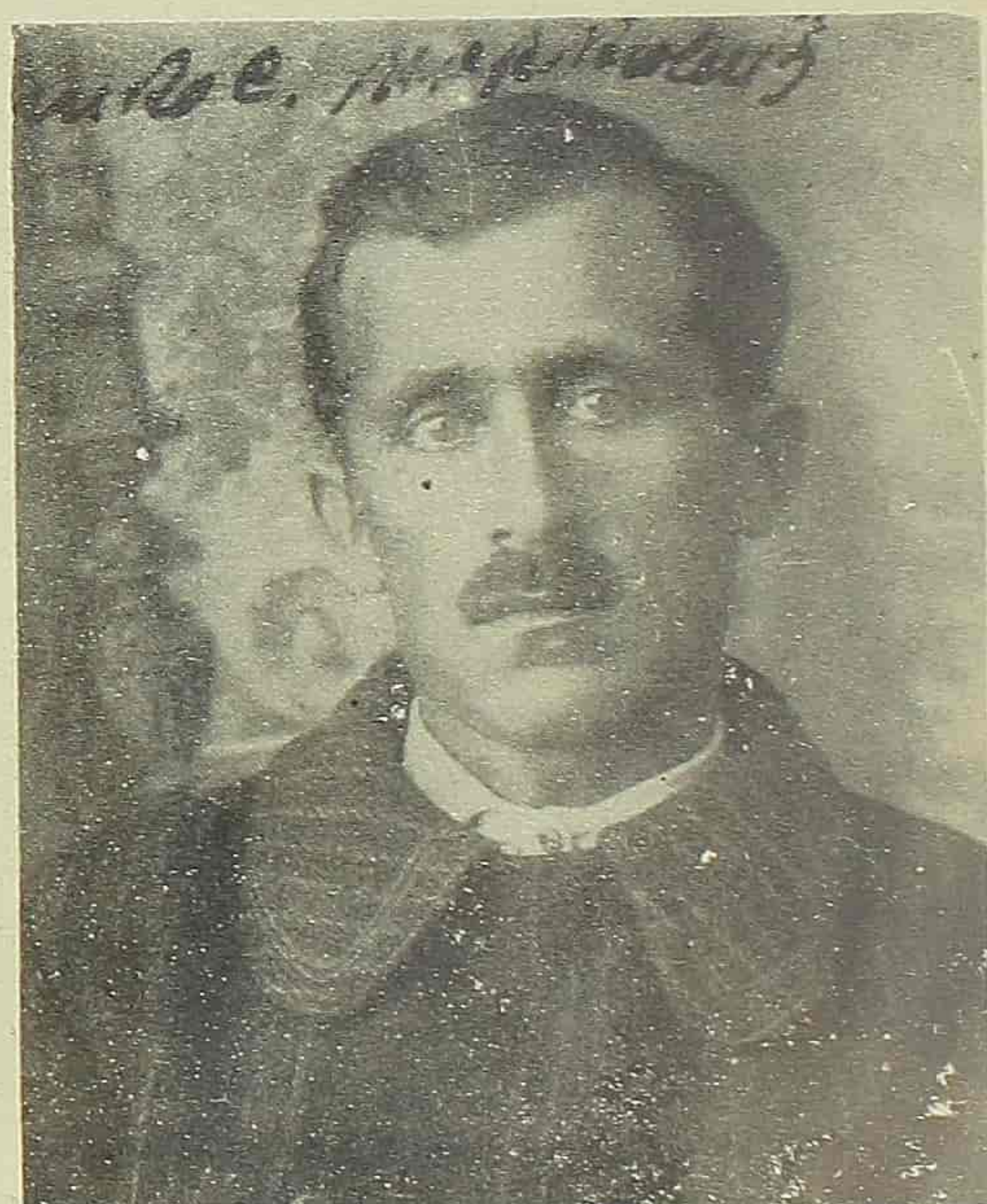
Сава Вуковић, трговац из Ларде у Барањи радикални првак

Мих. М. Поповић, свештеник на Скели

Бошко С. Марковић, општине Рочевачке, срез жички

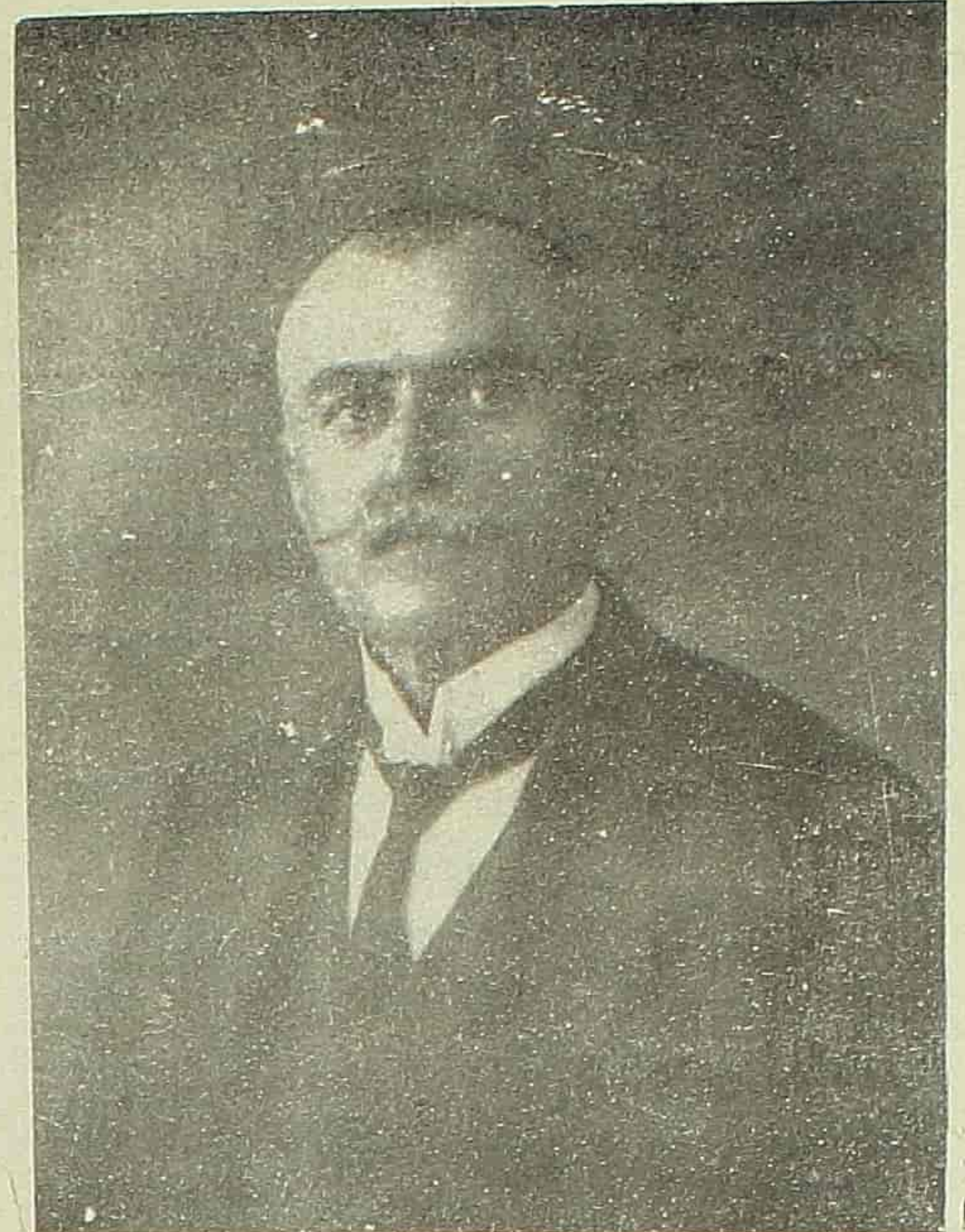
Драган Т. Радомировић, председник општине Врдилске, срез жички

Вук Р. Масловарић, председник окружног одбора Н. Р. С. у Андријевици

Периша Богичевић, трговац и један од оснивача Н. Р. С. у Подгорици

Стеван Раичковић, управник Државних Добра Црне Горе у пензији, председник одбора Н. Р. С. у Подгорици

Јанко Дрљевић, адвокат, бив. великосудија главни секретар окружног одбора Н. Р. С. у Колашину

Владо Пејовић, окружни начелник у Бару

Милош Д. Меденица, резервни пуковник, бив. командант Бригаде, председник окружног одбора Н. Р. С. у Колашину

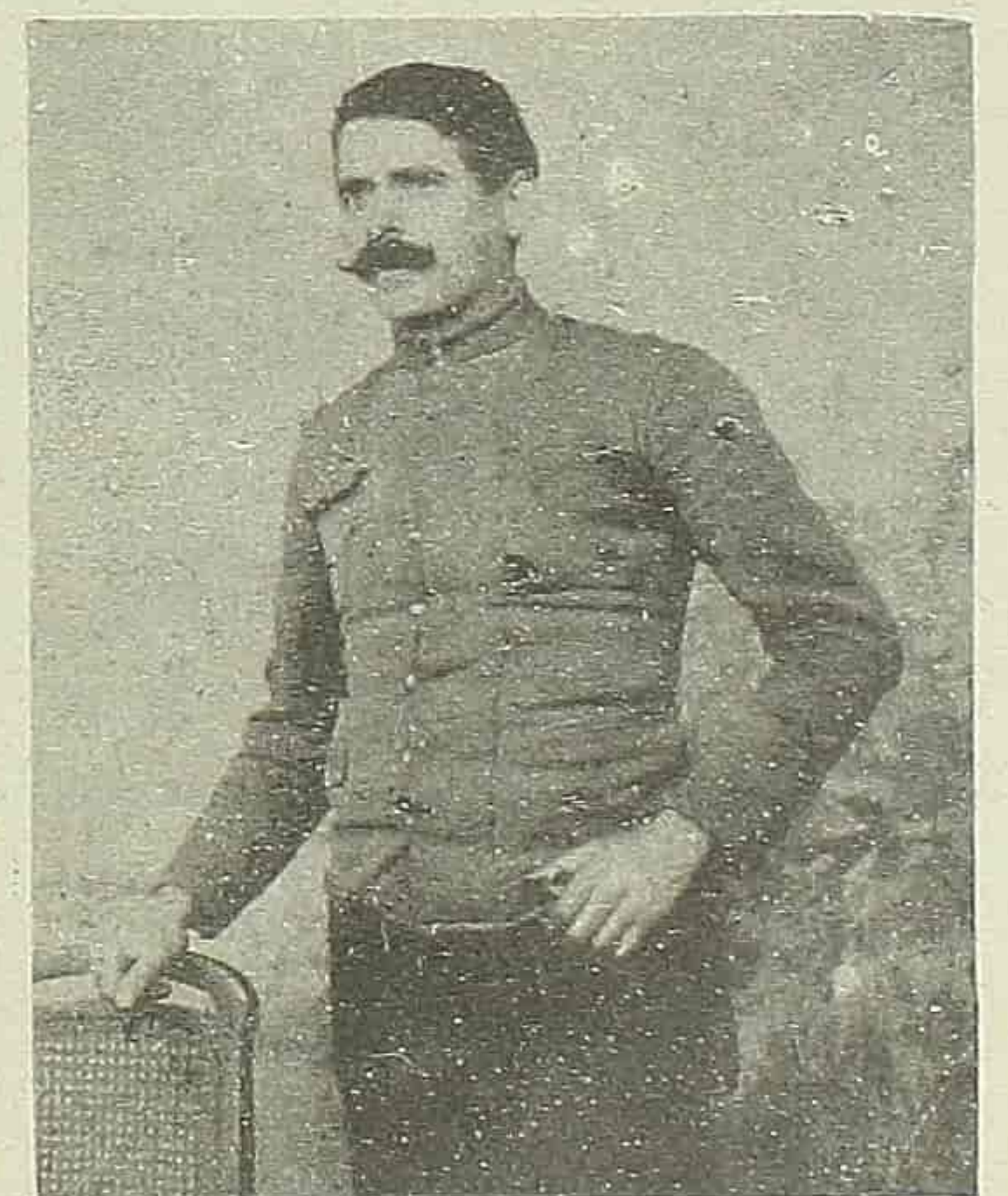
Новица Ђ. Секуловић, поглавар среза Подгоричког

Д-р Јаков Станојевић, средњи лекар у Подгорици

Илија Поповић, председник општине Пиперске и одбора Н. Р. С.

Вукајло Крушчић, рез. шпоручник председник средског одбора Н. Р. С. у Лијевој Ријечи

СТАРА ГАРДА

— СТУБОВИ НАРОДНЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ —

Доносимо велики број слика наших најугледнијих партијских првака, али простор једне оваке књиге није ни близу довољан да би о свима могли рећи све што се има и треба рећи, те ћемо о сваком посебице више писати у следећим књигама, којима и јесте циљ, да садашњем нашем нараштају изнесе величину доба у коме је странка стварана и

Београду, а после медицину на медицинском факултету у Бечу. Промовиран је за лекара 1876. год.

Као лекар служио је у Прокупљу, Чачку, Алексинцу и Зајечару, где је пробавио скоро цео свој век. У служби је био 33 година. Пензионисан 1898. г. за време атентата на Краља Милана. — Као лекар био је веома омиљена личност. Не само Цр-

ског савета и помоћи. Веровало се у његову спрему; цењен је као саветан и искусан лекар, а при том благ, питома нарави и љубазан. То му је подигло глас и ван граница наше уже отаџбине.

Илић је био један од ретких лекара у унутрашњости наше земље. Њега није могао паланачки живот, као што је то био случај са многим

Костадин Пешић, бив. народни посланик из Прибоја

Гаврило Бошковић, трговац, председник среског одбора Н. Р. С. у Ивањици

Душан М. Перовић, пензионер организатор Н. Р. С. у Кавадару

велику вредност њених првобораца, који су је стварали, као и оних који су ту тешку борбу прихватили и победи привели. У неколико оваких књига читаоци ће добити лепу и заокружену слику о прошлости Народне Радикалне Странке, која је тако светла, да ће новим нараштајима увек осветљавати путе у раду за добро Краља и Отаџбине.

Д-р Лаза Илић

Др. Лаза Илић је један од најистакнутијих представника Тимочке Крајине. Као интелектуалац задуго је био вођа и центар не само народа већ и интелигенције напредних мисли и идеја. Ниједан не само политички већ ма какав други културни покрет није био без његова учешћа.

Родио се 1852 год., децембра месеца, у Зајечару. Умро је 1918. год.

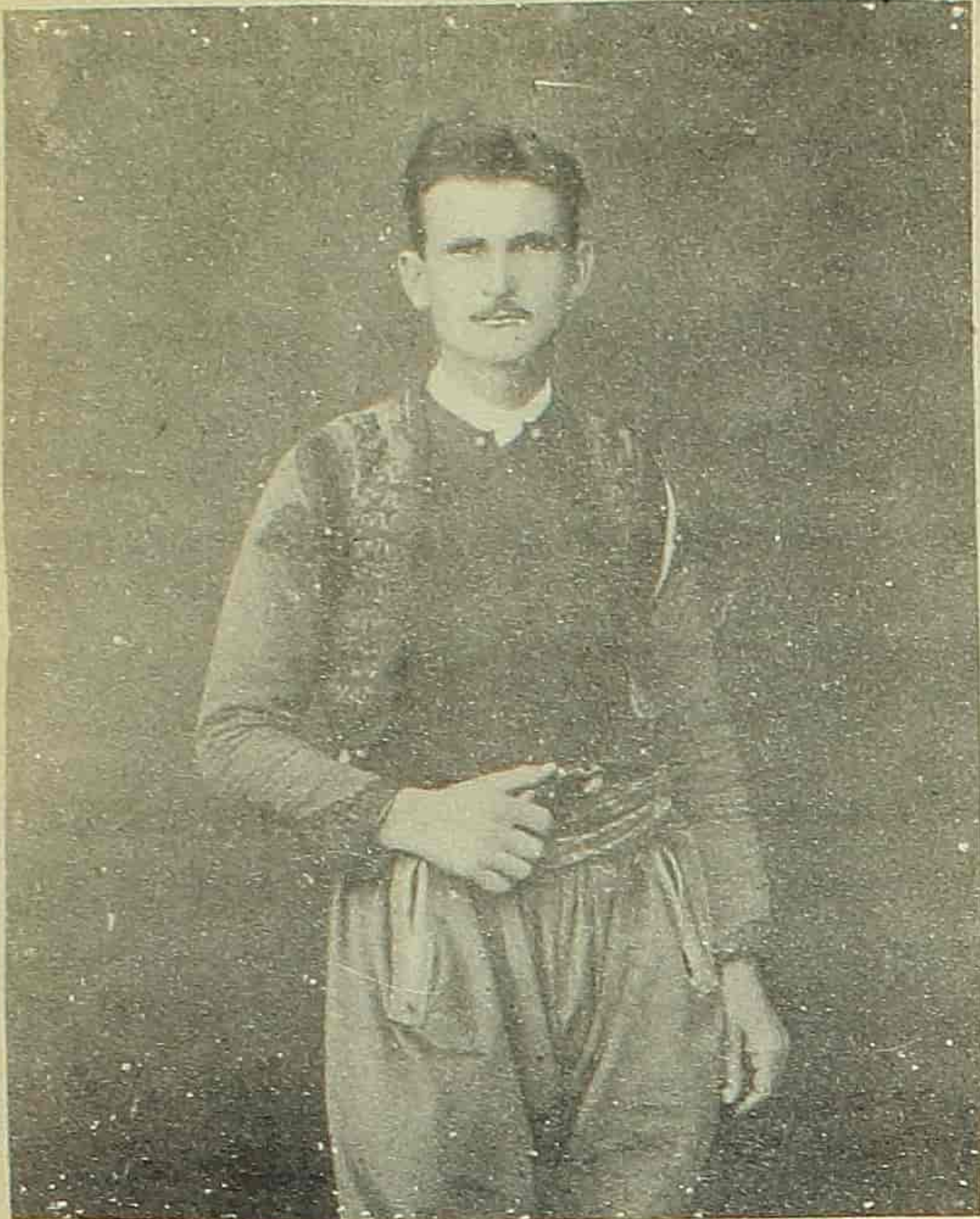
Основну школу и гимназију свршио је у Зајечару. По положеном испиту зрелости студирао је најпре правне науке на Великој Школи у

на Река и Крајина већ и цео Видински крај долазио му је ради лекар-

† Дим. — Мика А. Радосављевић, председник општине у Жагубици

талентованим му друговима, повући за собом у нерад. На против, он је целог свога живота најбриљивије пратио развитак науке, којој је посветио свој живот, а успевао је да одвоји и добар део свога слободног времена и другим, јавним пословима: политици, културном напретку свога завичаја и т. д. Он је примао и пратио не само часописе домаће, већ и стране. У томе је он пружао леп пример интелигенцији око себе како се и у паланачкој средини може бити користан народу и науци. Др. Лаза је радио и на литератури, нарочито лекарској. Највише његових радова штампано је у *Среском Архиву* за целокупно лекарство. Колико су тамо ценили његове радове, види се по томе, што су му у њему уступали прво место. Писао је много о *Брестовачкој Бањи*, у којој је највећи део свога времена поклонио. Своја истраживања о њој штампано је у засебну књигу, под насловом *Брестовачка Бања*. Из *Тимочанина* прештампано је своје ра-

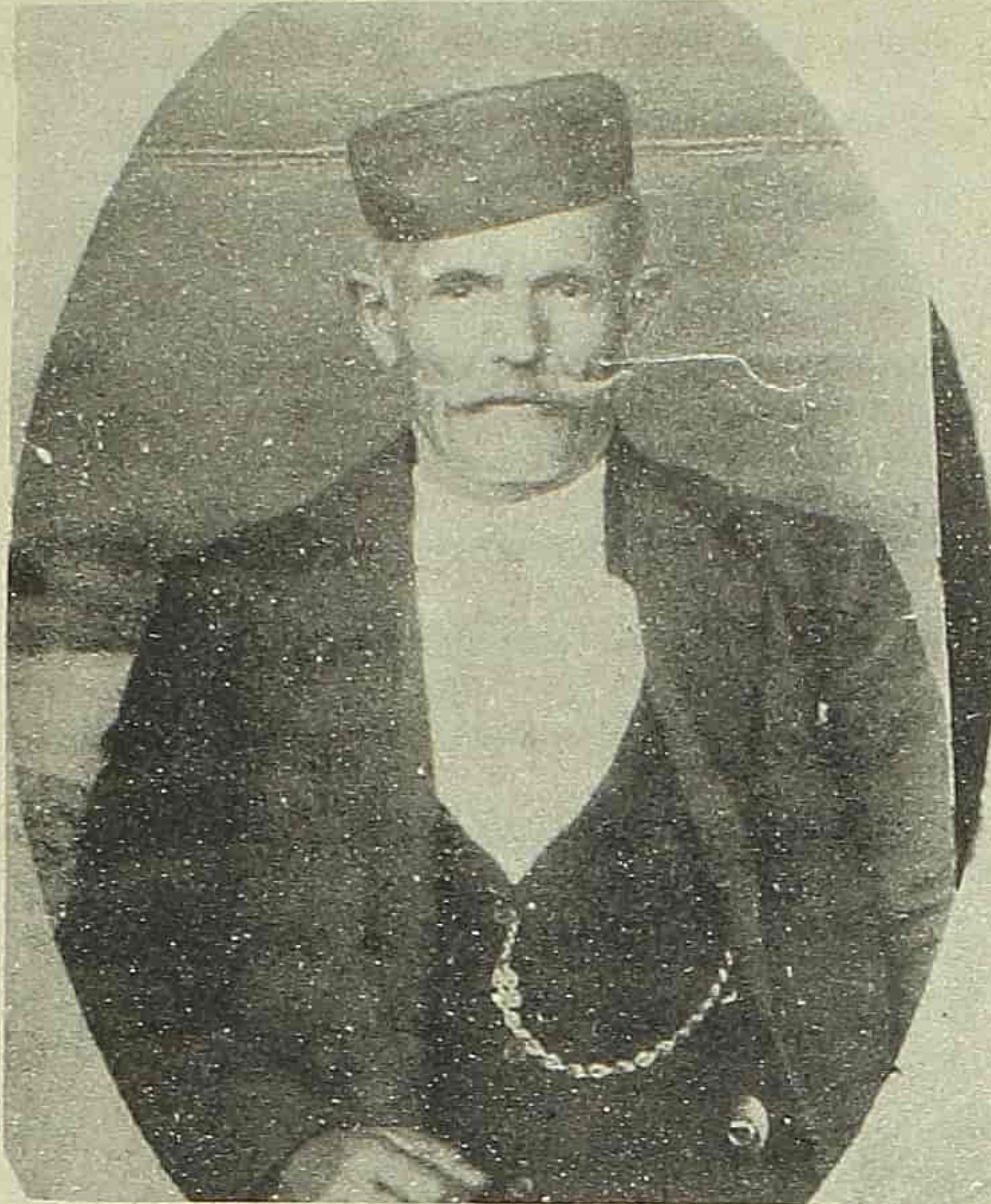

Борђија Ј. Марковић,
председник општине Кочанске, код Никшића, четовођа комитски за време окупације Црне Горе

дове у засебне књиге под именом: **Лекарски савети**. Писао је нарочито о болести **Лепра**. — Превео је предавања **Др. Јосифа Фодора** и штампано под насловом: **Здрава Кућа и Здрав Стан и Једно питање из судске медицине**.

Др. Лаза био је и крупна политичка фигура. Још као ђак пришао је оној младој генерацији, која се одушевљавала идеалима пок. **Светозара Марковића**. На политичкој застави под коју је одушевљено ступио била су исписана начела: „Народ је извор и утока сваке вла-

сти. Слобода у земљи, а национална политика споља.” И пок. Др. Лаза цео свој век провео је у борби за та начела. Веран застави под коју је ступио, није је напустио ни у најтежим приликама, кад су главе народних бораца биле нишан противницима начела, која је Лаза ватрено заступао. И као неустрашиви борац за народна права био је истински народни љубимац. Народ му је неограничено веровао, те га је бирао и за свога, народног представника.

Јован Г. Поповић, председник црногорске „Омладине“ у Подгорици

Као такав био је у Уставотворној Скупштини. Биран је и за сенатора. — Његови говори увек су били разложни, увек слушани с пажњом, јер је увек говорио о ствари с пуним

Саво Ст. Радуловић, председник обласног суда у пензији

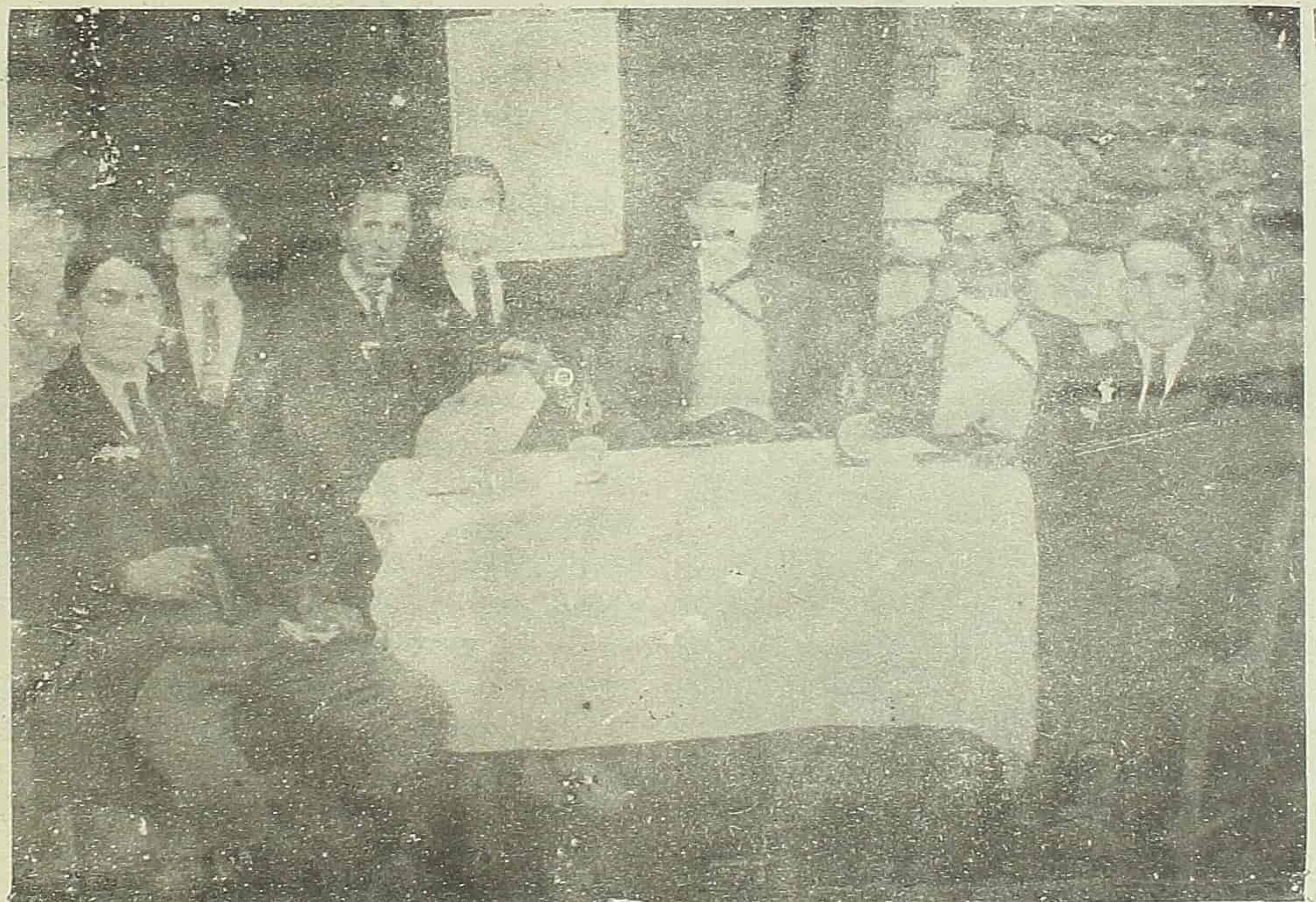
познавањем. У његовим говорима нема ничега излишнога. Спадао је у најбоље говорнике.

Једном му је нуђено место државног саветника, али је он то одбио. Пок. Краљ Александар понудио му је једном портфељ Министра Просвете, али је он то одбио речима: „Више волим да будем добар лекар у Зајечару, него ли лош Министар Просвете у Београду”.

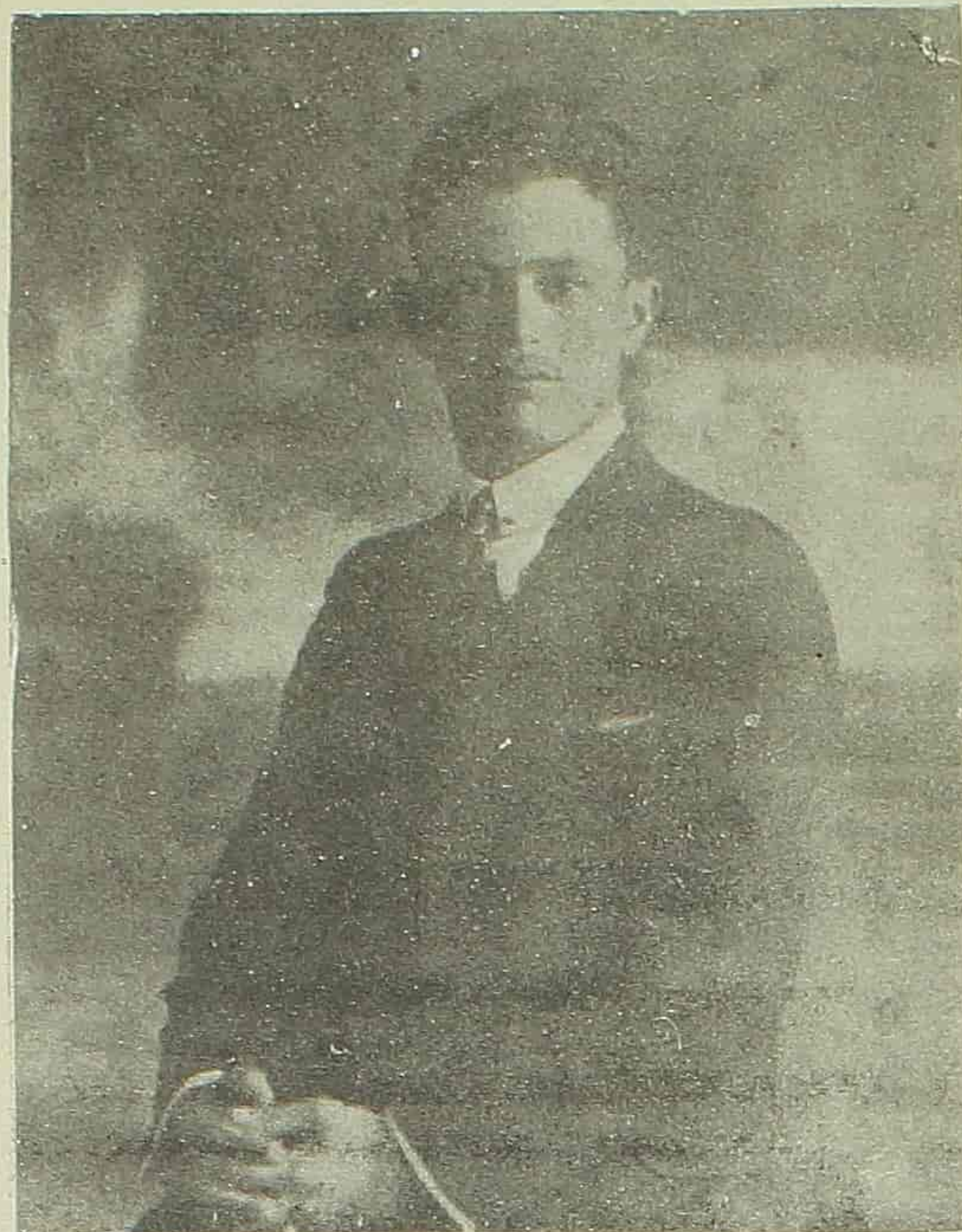
Одликован је орденима **Белог Орла V, IV и III степена**, **Карађорђевог IV степ.**, орденом **Св. Саве IV степ.** и т. д. и т. д.

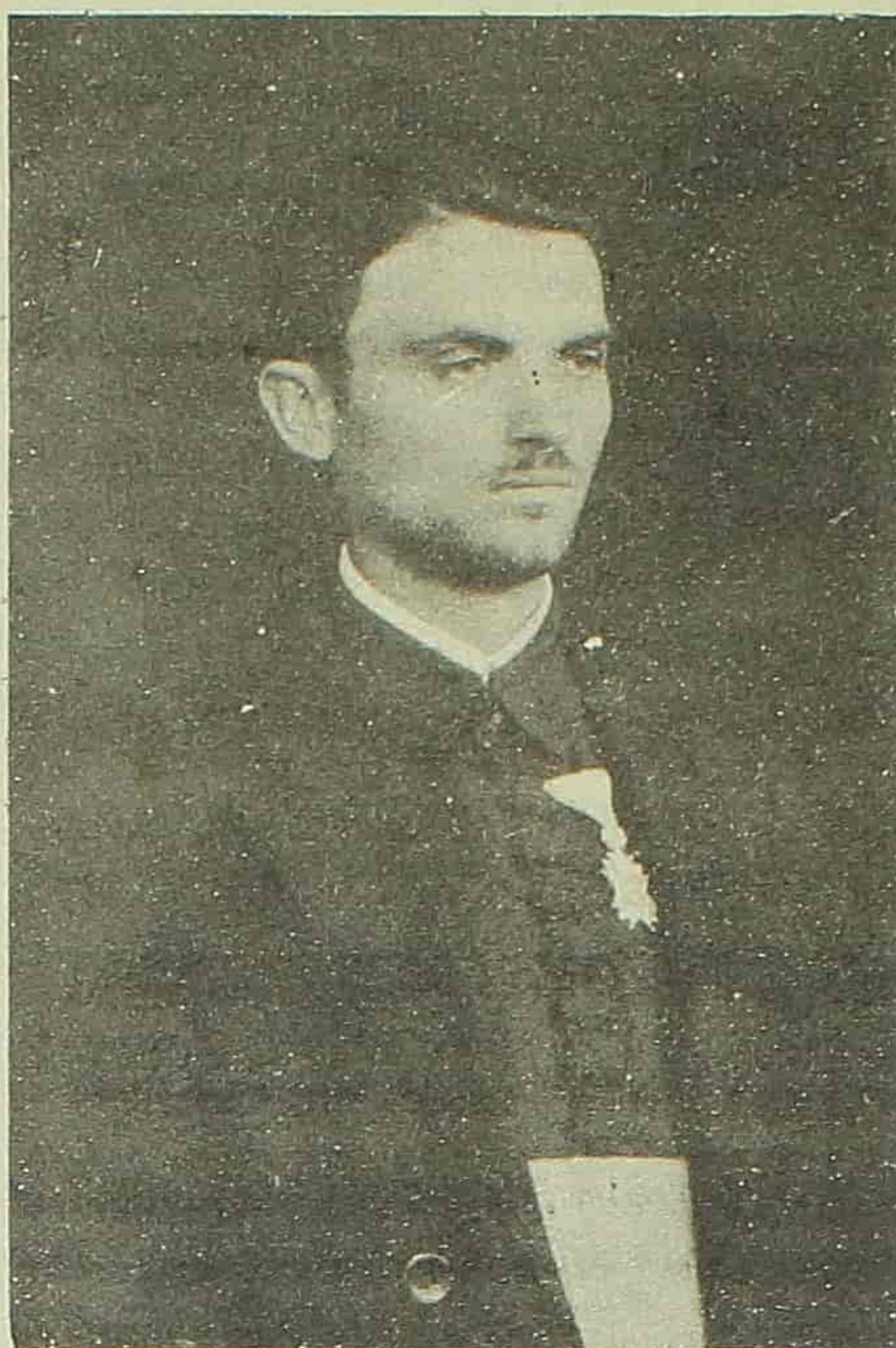
Вуко Ст. Минић, први председник окружног одбора Н. Р. С. у Колашину

Омладински радикални агитациони одбор Н. Р. С. за срез матешевски, у Црној Гори, са својим кандидатом и изабраним председником општине **Лјазе Реке Вијином Крушићем**, резервним потпоручником.

Милан М. Исаковић,
председник Радикалног одбора
у Лешници

Мих. Максимовић
свештеник у Клоки, теолог,
првак Лепеничке омладине.

Ива Мат. Бандић,
Хрват-Херцеговац ватрени радикални
омладинац

У последњим данима његова живота сустигале су га породичне несреће: изгубио је два сина; трећем, при евакуацији 1915. год., сахрањен у Пећи; последњу наду, четвртога сина, послао је с војском. Остао је сам — самохран, поломљених крила. Изгубио је децу своју, отаџбину своју и слободу своју, изгубио је сва та три добра, која је волео и ценио више но свој живот.

Заробљен у заробљеној својој отаџбини, провео је последње своје дане кишен и мучен од сурова непријатеља. Није могао прегорети деце своје, отаџбине и слободе своје, — подлегао је сили и безакоњу, тузи и невољи, и 25. јануара (по н. к.) 1918. год. испусти своју племениту, честиту али намучену српску душу. Није дочекао да види слободну отаџбину, да дочека са победоносном српском војском свога јединца сина!

Борио се целога свога живота за слободу, а сам је умро као — роб! Каква трагедија једног политичког и националног борца!! — Мир пепелу доброт и племенитога Др. Лазе!

Маринко Ситанојевић

Михаило М. Кр. Ђорђевић

Михаило М. Кр. Ђорђевић, бив. министар и радикални првак родио се 15. марта 1850. у Београду, где је свршио гимназију, а права почео и завршио их у Бону и Хајделбергу. У доба организовања Радикалне Странке отпуштен је из државне службе због сарађивања на „Самоуправи“, те се посветио адвокатском позиву и више партији, која га је

бирала за народног посланика у Катићевој Ресави и у Враћи. Једно време био је професор на правном факултету Велике Школе. Више пута био је министар правде, спољашњих и унутрашњих послова. Био је државни саветник и наш посланик у Паризу и Букурешту. Као посланик у Паризу у мало није изгубио главу. Анархиста Леон Лотије извршио је атентат на Ђорђевића 1893. од чега је једва остао жив. Лотије је осуђен на вечиту робију. У својој генерацији Ђорђевић је био један од најкултурнијих Срба. Умро је 3. јануара 1901. у Београду.

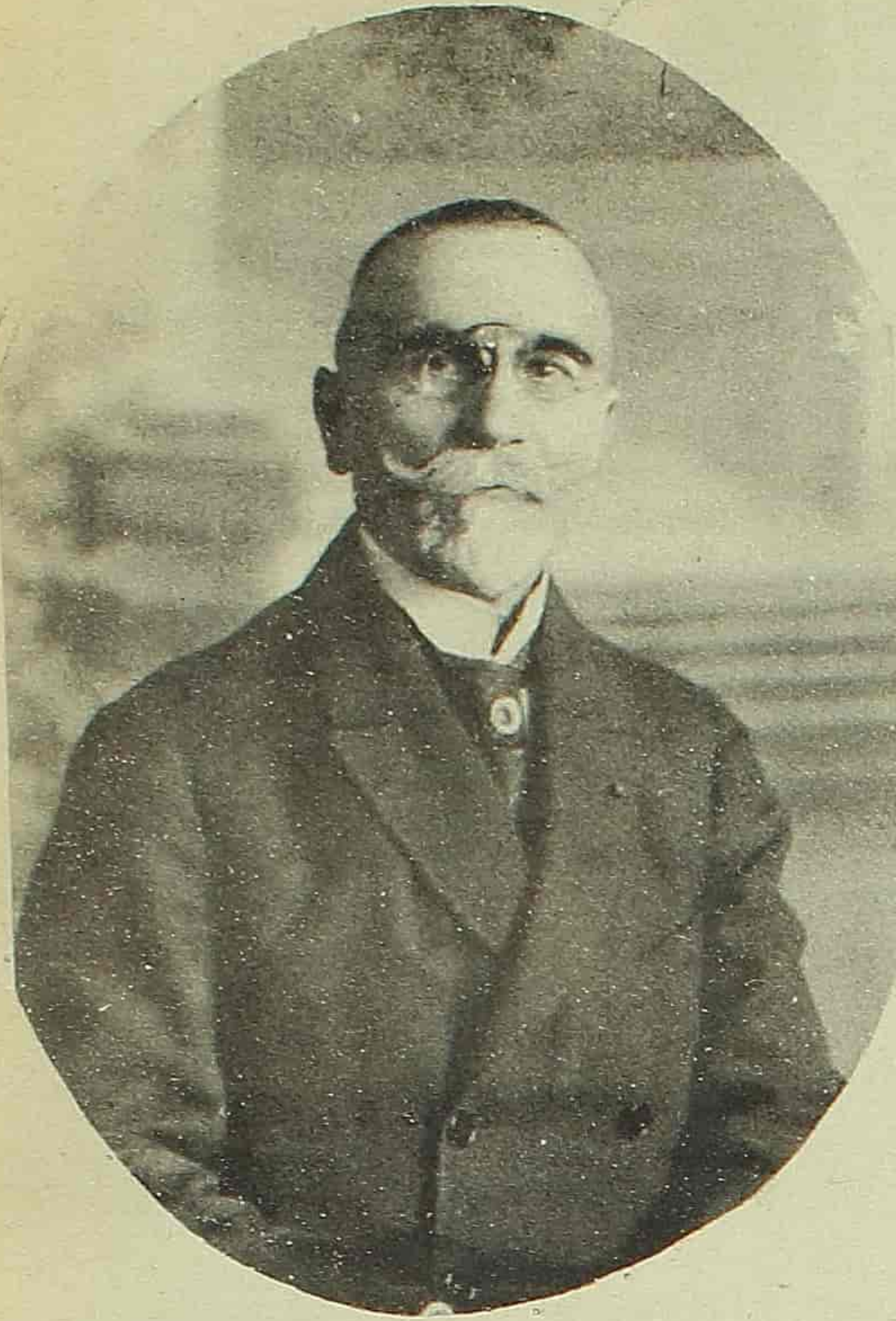
Милан П. Петровић Обућина

Милан П. Петровић Обућина, управник фабрике дувана у пензији, син Петра, посланика Свето-Андрејске Скупштине, још као дечак загрејао се за тада тек у првим зачетцима радикални покрет у коме је после видну улогу играо и до краја у томе веран остао. У Београду је свршио технику и био је један од оне шесторице, које је држава као најбоље младе инжењере послала на страну, да се специјализирају у железничкој служби 1880. Две и по године провео је прво код аустријских државних железница у Прагу, а за тим у централи у Бечу, где се спремао за машинску железничку службу. У Београд се вратио пред саму Тимочку Буну. Пријатељ страдалих радикала он није крио своје симпатије за њих. Због тога га 28. јануара 1884. ухапсеше у Београду код „Златног Крста“ и после два дана спроведоше у Горњи Ми-

лановац, а одатле пред Преки Суд. Оптужен са бив. народним посланицима својим друговима, поп Јанком Пурићем и Миком Даниловићем, и још једанаест другова, као „саучесници у издајничком предузећу“ осуђен је по закону о Преком Суду на две године затвора и годину дана полициског надзора. Са свима осталим осуђеницима Прекога Суда помилован је и он на нову годину 1886., али је од тога помиловања имао слабе вајде пошто је већ био издржао готово целу осуду. Ослобођен није могао добити државну службу но је скоро две године провео на раду око нивелисања Београда, који је посао извршио са својим другом, такође угледним радикалом пок. Чађевићем. У августу 1887. враћен је у државну службу у железнички одсек министарства грађевина. Чиновничку каријеру завршио је као управник фабрике дувана, на коме је положају пензионисан, по молби, крајем 1918. Један од најчеститијих стваралаца и мученика Радикалне Странке то је уважена старина Обућина.

Лука Ђеловић

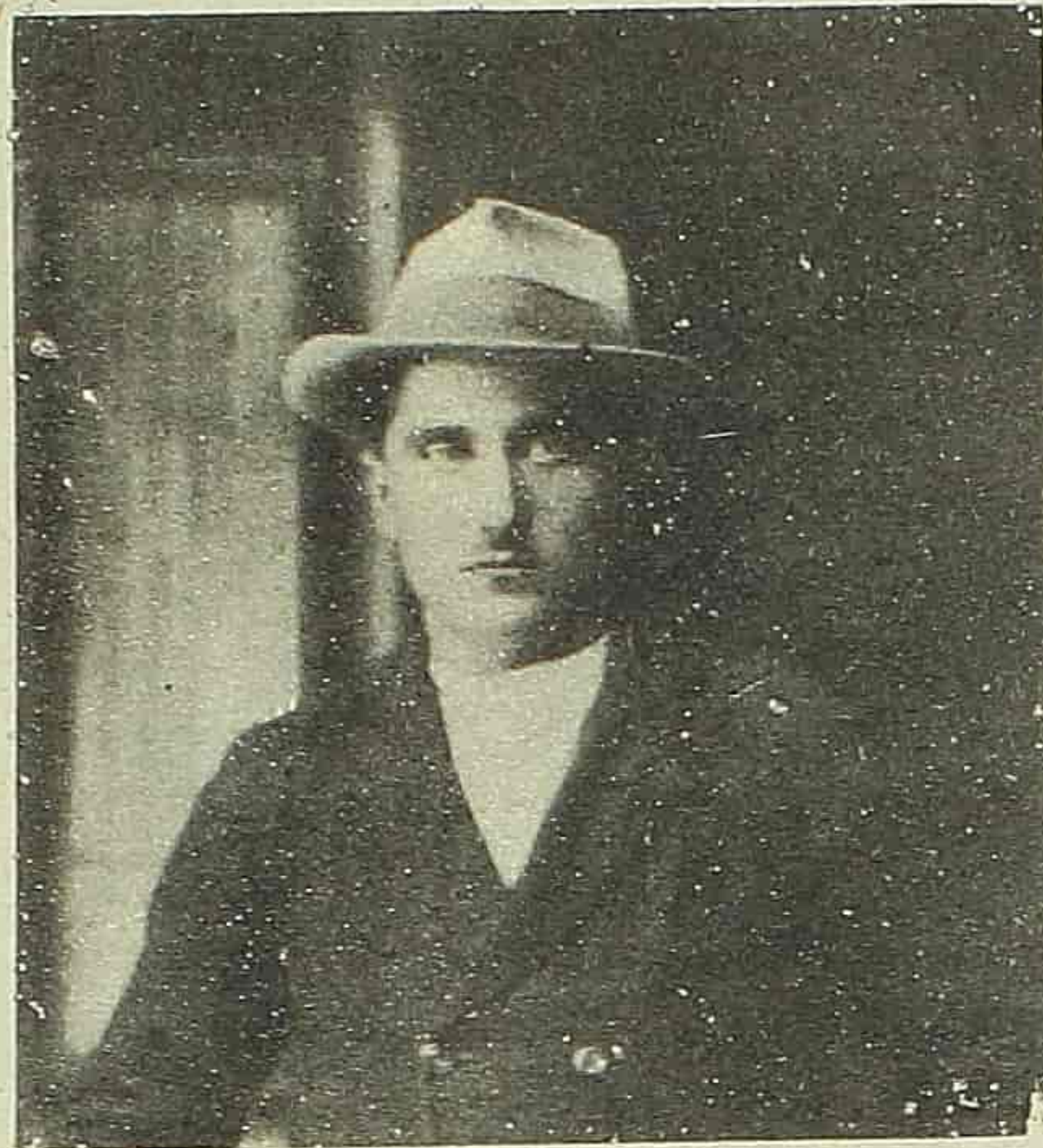
Лука Ђеловић, трговац, председник управног одбора Београдске Задруге, родом је из Требиња, одакле је у младим данима дошао у Београд, где је пронацљивошћу бистрог херцеговчета, ретком енергијом и усталаштвом на сваком послу врло брзо постао у Београду један од најугледнијих представника наше чаршије и један од најимућнијих наших људи. У почетку органи-

Нестор Манојловић,
начелник Министрства финансија
у пензији.

зовања странке он је већ у њеним редовима и то већ одмах толико истакнут, да улази у врховну партијску управу, у Главни Одбор, у коме је дуго година био један од најјачих чланова. Кад год је требало он се нашао странци на помоћи и увек је остао цењен партијски првак, и ако партизанством никад није био затрован. Човек доброг стања а племенитих осећања он је увек био широке руке када је требало давати за опште потребе. Иначе у животу скроман и штедљив, колико и радљив, давао је увек колико год је требало за нашу националну пропаганду у Босни, а он је био један од

главних иницијатора и финансијера нашег националног рада и четничког покрета у Старој Србији. Све што је чинио увек је чинио од срца и увек у највећој скромности, не желећи да се његов рад износи на велика звона. Сматрајући да је то начин да се одужи и да помогне своме народу, он је помагао где год је требало и колико је требало а све што је чинио радио је по ономе што да десница да незна левица. И данас и ако је већ зашао у године он је неуморан на послу и рад му је пријатан, јер не ради за себе но за свој род љубљени, коме је на културно и економско подизање завештао сву за наше прилике огромну уштеђевину свога дугогодишњег неуморног и часног трговачког рада, којим је своје честитом имену обезбедио славу за вечна времена.

Александар М. Обрадовић,
председник општине у Касидолу

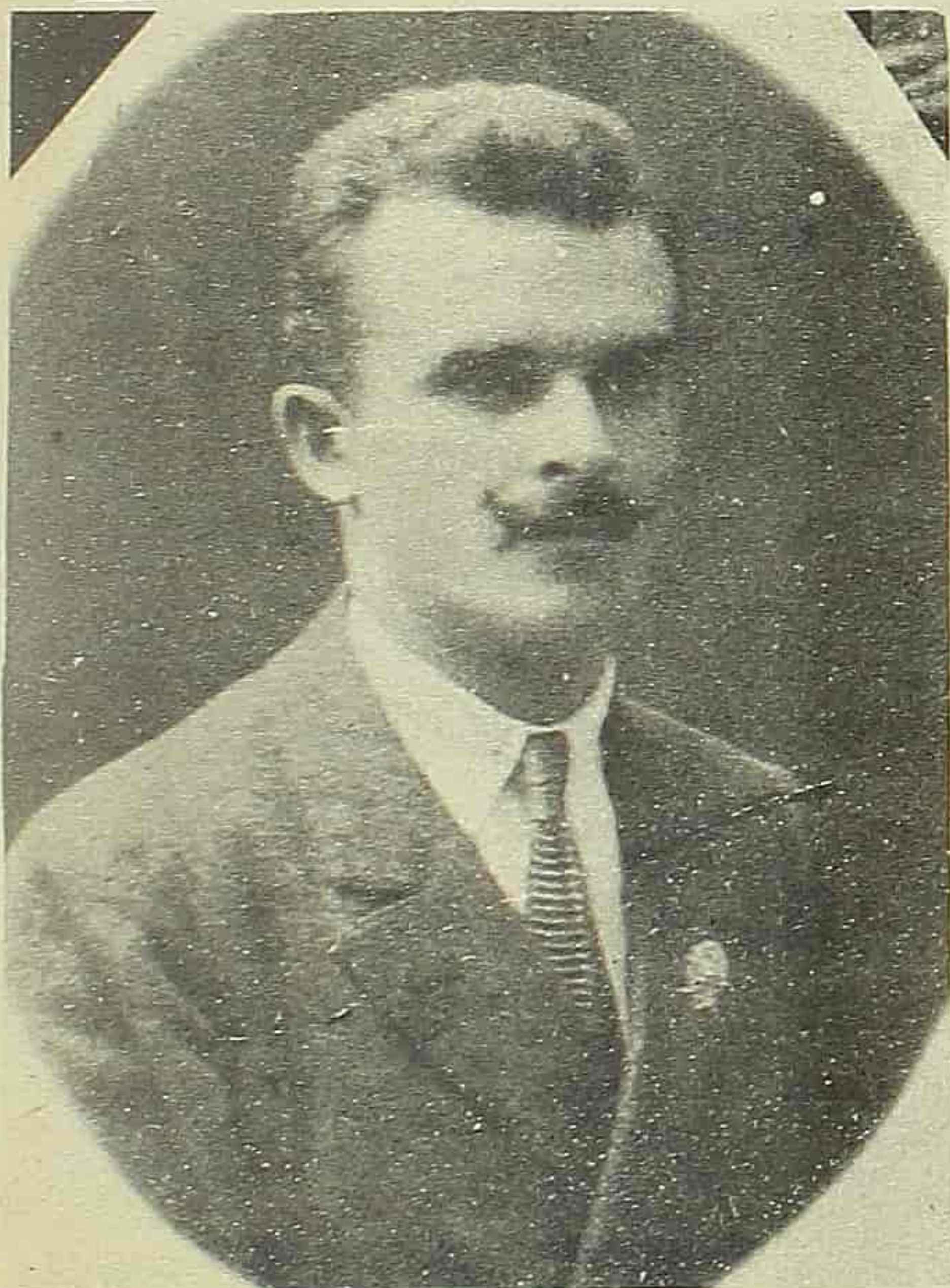
Љуба Јоксиминовић

У Ваљеву је био Риста „Конзул“, а у Београду је радикални „конзулат“ дуг низ година био у малом и скромном дућанчету књижаре **Љубе Јоксиминовића**, која је била тамо где се сада диже велика Савчићева палата, на углу Добрињске и Краљ Милана улице, према дворцу. Од најстаријих радикалних бораца он је дуго година био народни посланик и увек одан странци до самоодрицања. Интиман друг Пашића, Аце Станојевића, Протића и осталих радикалних првака, који су се свакодневно код њега скупљали на кафу и разговор, Љуба је остао вечно идеалиста, који је ведро гледао у будућност Србије. Оличење честитости умро је у сиротињи. Као књижар, издао је целокупна дела Светозара Марковића, Миленка Жујовића, чика Љубе Ненадовића и т.д. Умро је после ослобођења у родном месту Убу, који га је и бирао за посланика. Његова слика на 19 страни представља га на измаку живота, за време аустријске окупације

Нестор Вукојичић,
трговац из Куршумлије, као устаник
погинуо у Топлици 1917.

над Србијом. Са њим је на слици још један човек, који својом честитошћу и личном исправношћу и долази у друштво Љубе. То је **Драгиша Лапчевић**, књижевник и новинар, самоук коме је по интелекту мало равних и међу најшколованијим нашим људима. Он нам је најлепши пример што може да уради чврста воља и љубав за науком. Готово без школе он долази у ред интелектуалаца, који нам као народу чине част. За њега би се могло рећи: ни мање школе ни више знања. У раној младости ватрени радикал врло брзо постаје првак у Пожези и округу ужичком. Увек ле

Милорад М. Протић,
шеф жуп. Аграрног Уреда у Вуковару

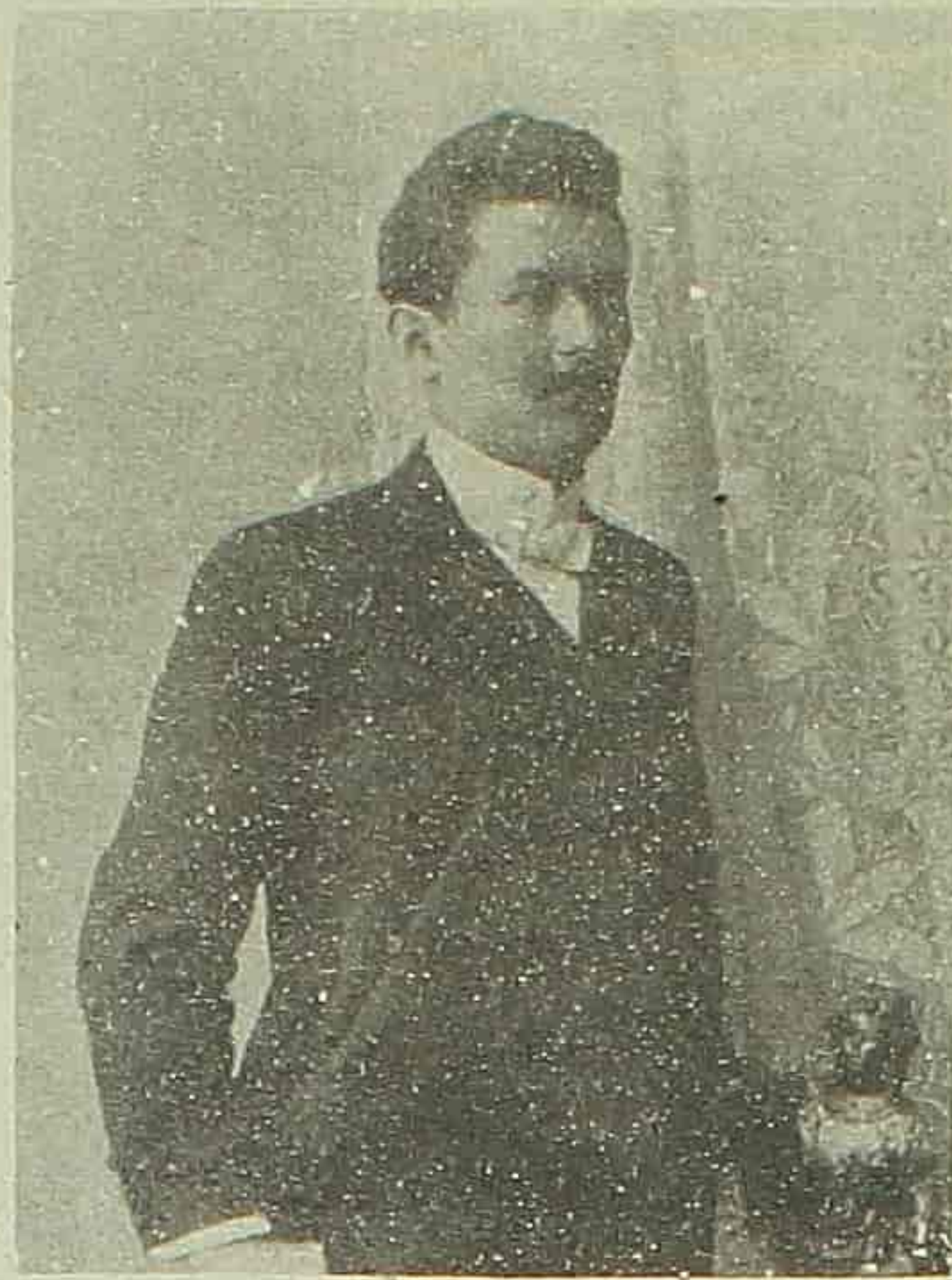

Голуб Петровић,
свештеник у Добрици, у Банату

РАДИКАЛНИ ПРВАЦИ ИЗ НАРОДА

† **Стиво Крунич**,
трговац
у Новој Градишци

† **Ђура Вуковић**,
трговац
у Новој Градишци

Вељко Ј. Свинјић,
председник одбора Н. Р. С.
у Вучитрну на Косову

Сава Лазич,
трговац у Шапцу,
стари радикални борац

вичар он се доцније одвојио и пришао социјалистима. Брзо је постао њихов вођа и најјачи човек покрета. Социјалистички теоретичар бољи од свих школованих. При подвојењу социјалиста остао је веран Марксизму и није хтео приступити комунистима. Као публициста он заузима једно од првих места код нас. Честит колико способан и сиромашан, он је једна од значајних појава у нашем политичком животу.

Јоца Јовановић Шапчанин

Јоца Јовановић Шапчанин, у своје доба најпопуларнији човек у Подрињу, има највише заслуга за успех странке у своме крају, који је деценијама слепо за њим ишао. Међу првима је прихватио радикалну заставу и часно ју је носио скоро читав људски век. Уз Ристу Поповића, Катића, Тајсића, Ацу Станојевића, Дидића, проту Марка, Ђурића, Новака, Божиће и др. прваке из народа Јоца је један од најчвршћих стубова на које је постављена наша странка. Народ му је стално указивао поверење, а странка све поча-

сти. Под старе дане повукао се од сваког рада па и од политике, али је увек мислио на добро свога народа. То је документовао и својом последњом вољом, оставивши све своје огромно имање Народу на добротворне сврхе.

Прота Михаило С. Николић

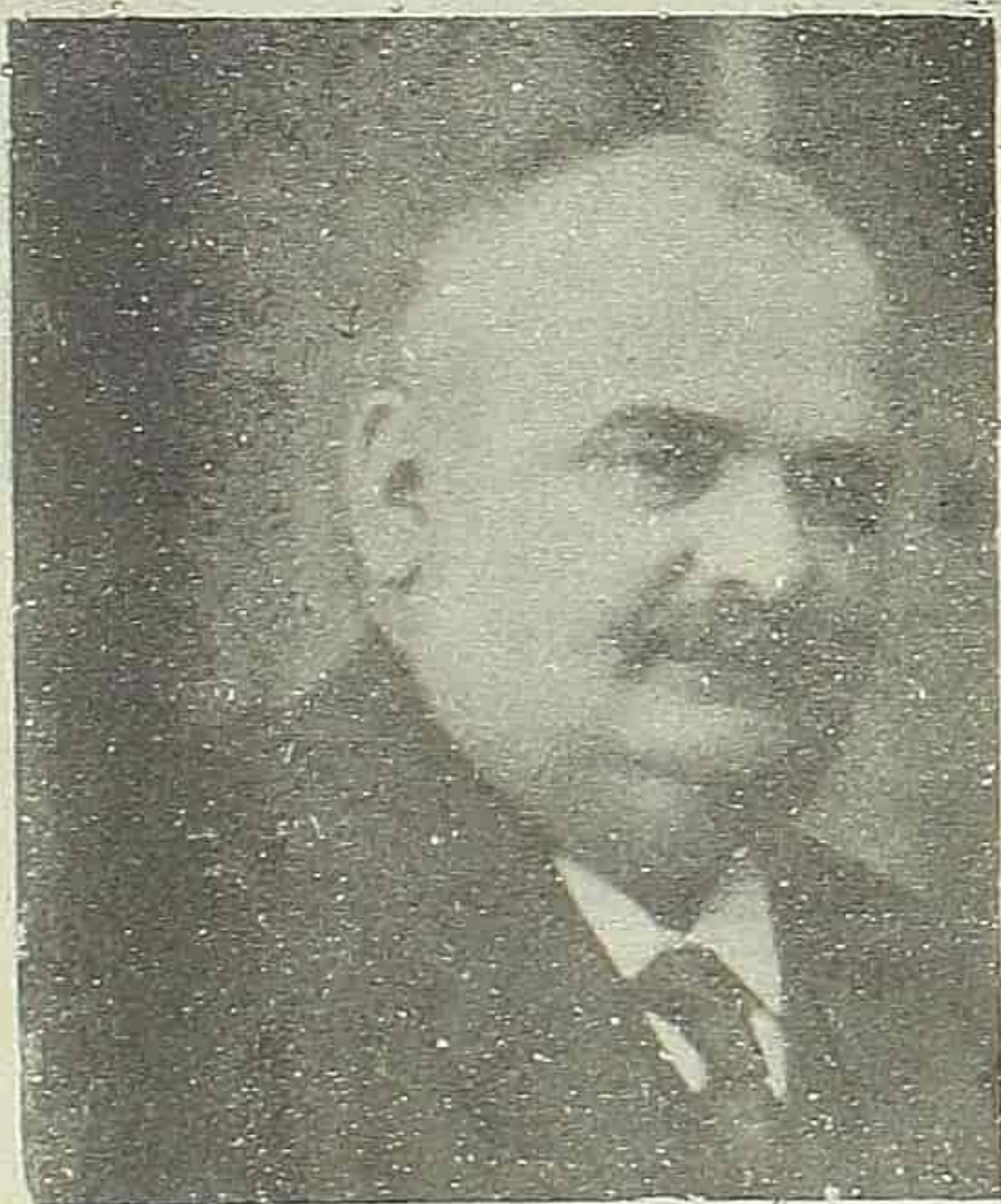
Прота Михаило је радикална дика љуте Вељкове Крајине. Рођен је 8. децембра 1853. године у Неготину. Као свештеник у Метришу, срез и окр. Крајински, у почетку стварања Радикалне странке био је први и најглавнији организатор и председник крајинског месног одбора Радикалне Странке, уз припомоћ истакнутих радикалаца: пок. Анте Рајчића из Салапа, пок. Милана Глигоријевића*) из Сикола, бив. народног посланика, пок. Симона Стевановића*) из Мале Јасикове, пок. Јована Павловића*) из Копривнице, пок. Петра Живковића, „Шојке“**) писара оп-

*) Осуђен као радикални првак од Преког Суда у Зајечару 1884.

штине Копривнице; Мих. Рапковића, учитеља трнавског, (осуђ. 1883 г.), Мих. Јовановића, учитеља из Брусника, Димитрија Мишића, учитеља из Рогљева, Токе Рајића из Рогљева, пок. Мике Станојевића из Рајца, пок. Манојла Жикића из Речке, пок. Јона Трокића из Кобишнице, и пок. поп Јована Радојевића из Глоговице. Тешке 1883 године као првак Радикалне Странке и председник радикалског одбора за срез крајински осуђен је од Преког Суда у Зајечару на 15 год. заточења.

Народ га је слао у Скупштину као свога посланика 1887., 1888., 1889 и 1890. год.: Био је увек биран у срезу и окр. крајинском. Августа 1890. постављен је за члана Духов. Суда Епархије Тимочке, а Маја 1894., кад је извршен државни удар, отпуштен је из државне службе зато, што је осуђиван као вођа радикала 1883. г. За председника Духовног Суда Епархије Тимочке, постављен је фебруара 1905., а јануара 1921. пензионисан је.

Стари борац наша је част.

Богољуб М. Лазаревић,
члан окружног одбора Н. Р. С.
у Пежаревцу

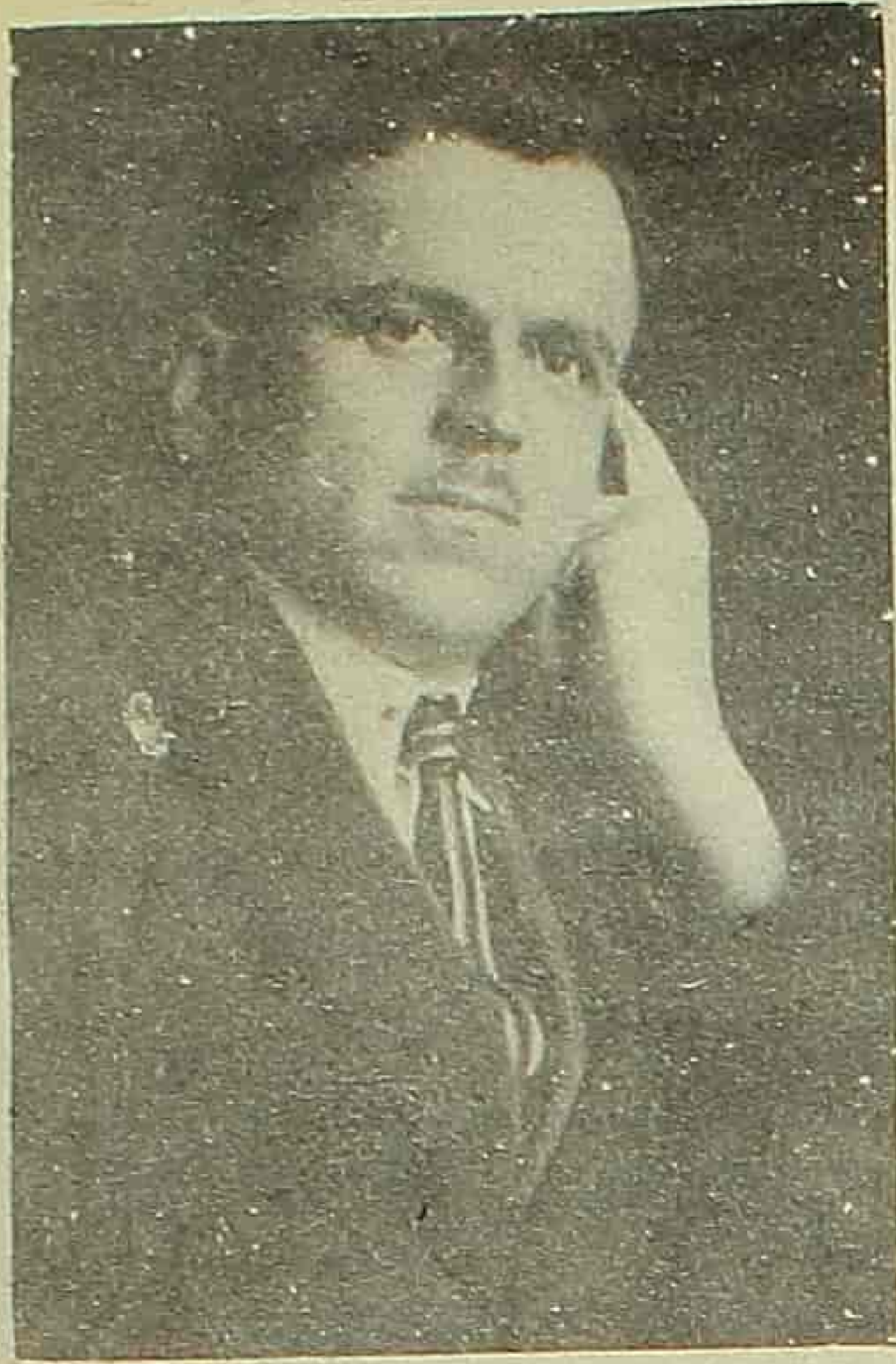
Обрен Милутиновић,
бив. трговац
из Ивањице

Јавачко В. Ђорђевић,
секретар општине и омладинског
клуба у Чачку

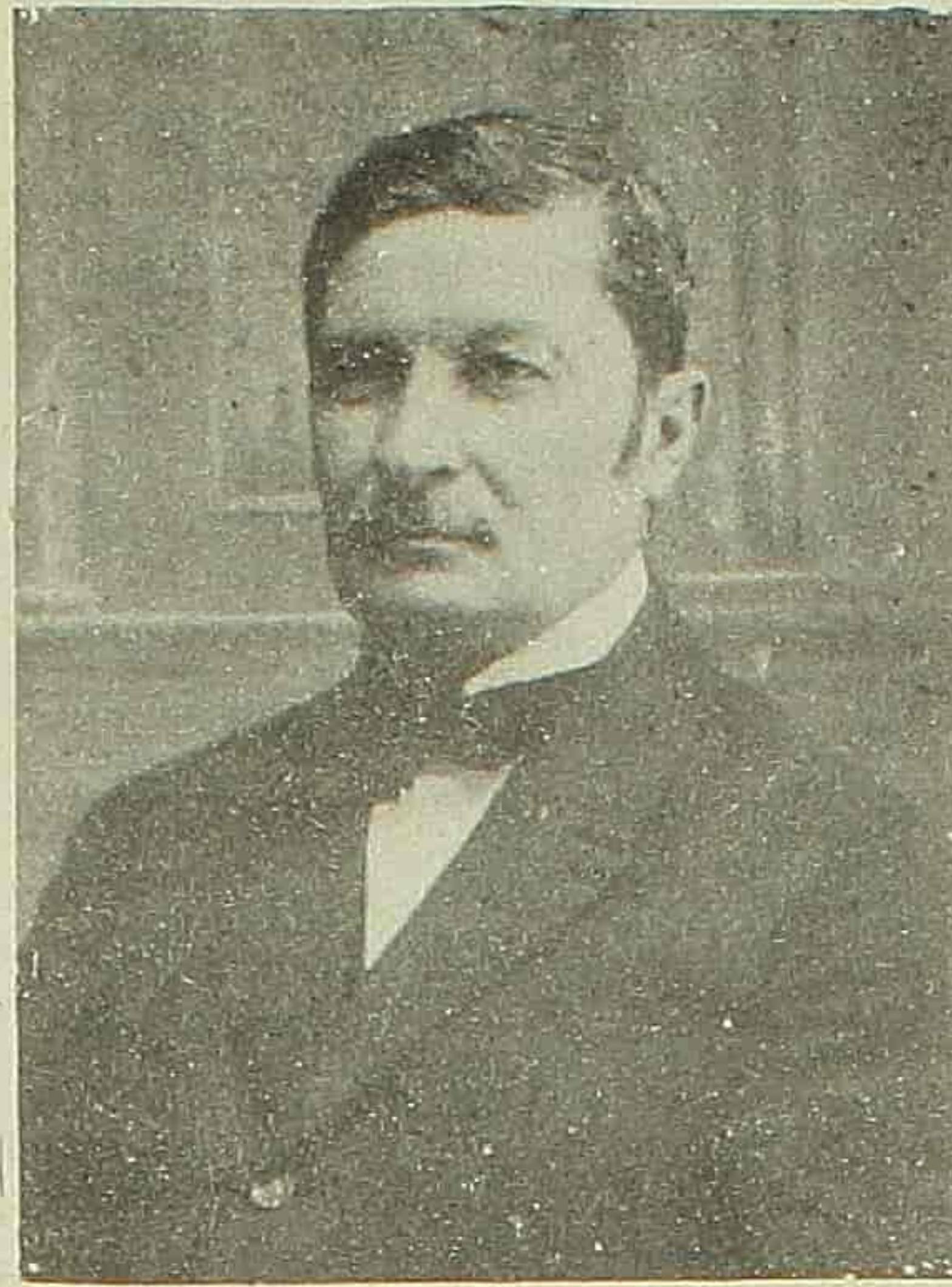
Милорад Ј. Пауновић,
у Карлову Селу Банат,
председник одбора Н. Р. С.

Душан М. Тошић,
државни економ
у Крушевцу

Мита Живић,
председник среског одбора
Н. Р. С. у Пивницама

Младутин Живић,
бележник у Мокрину,
председник Српског

Станоје М. Јовановић,
трговац, председник среског
одбора Н. Р. С. у Жагубици

Стеван Јовановић,
сан. контролор
у Београду

Алекса Јовановић,
трговац,
Маглај, Босна

Јован Дроџан,
трг. председник одбора Н. Р. С.
у Вачкој Тополи

Живан Кривошија,
председник општине
у Бешки, Срем

Милутин Богићевић

Милутин Богићевић, бив. народни посланик, родом из Ратара, један је од оснивача радикалне странке у овоме крају. Сва му је фамилија радикална. За време предвајања остао је веран радикалном програму. И сада и ако остарео будно прати развој политичких догађаја и бодрим млађе људе да у борби истрају.

Панта Јанковић

Панта Јанковић, окружни посланик и бив. председник општине у Паланци смедеревској, од увек агилан радикал, који је много допринео да се очува снага радикализма у овоме крају. Панта је увек био неустрашим борац за радикалну странку и заслужује да се његово име истакне.

Анта Радосављевић

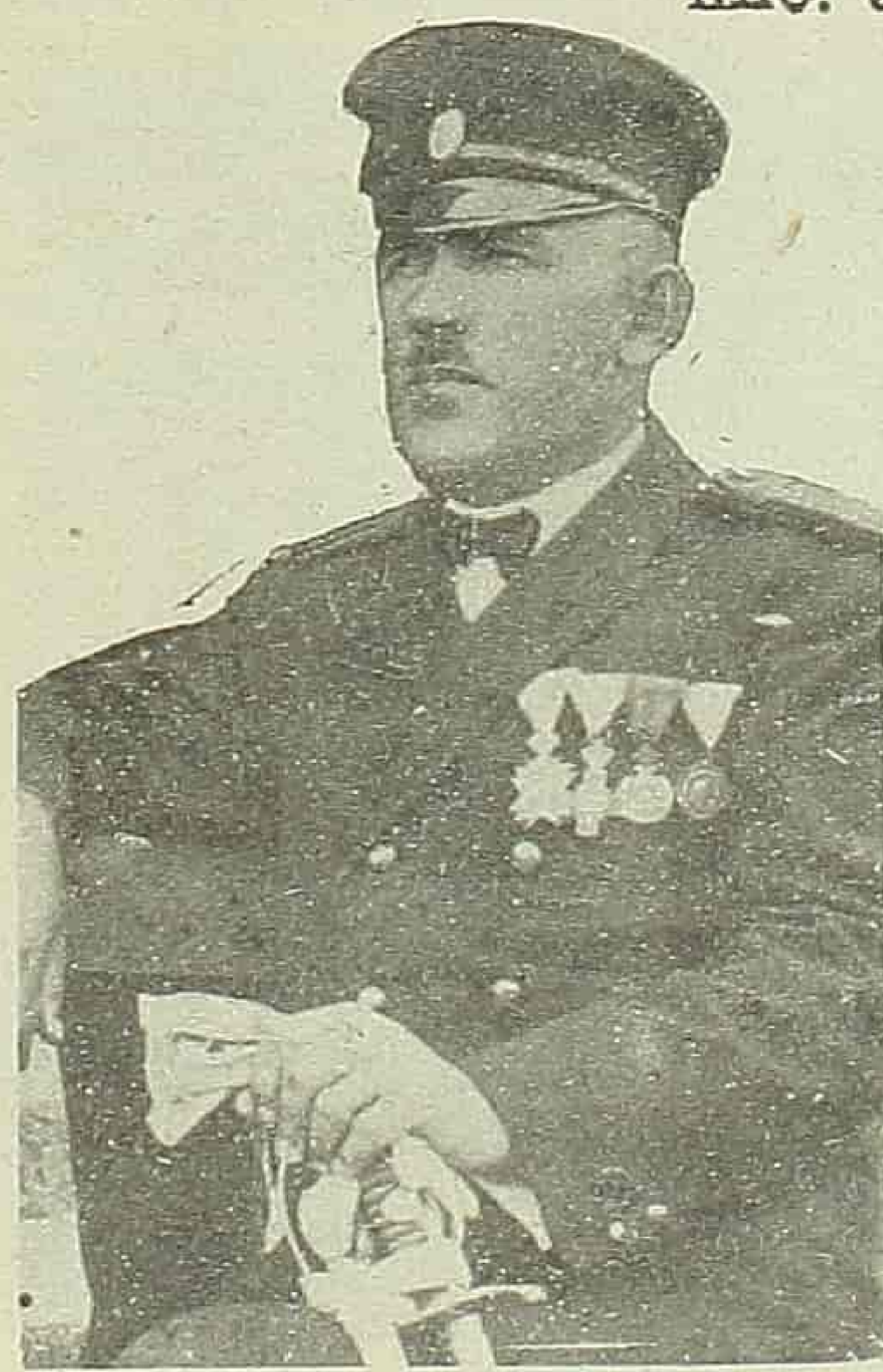
Чика Анта Радосављевић, трговац, народни посланик из Жагубице, рођен је 1850 године у Зајечару. У ранјој младости остао је без родитеља. По свршеној основној школи ступио је у службу у трговину. По одслужењу војног рока доселио се у Жагубицу, где је се убрзо и оженио. У ратовима за ослобођење 1878,

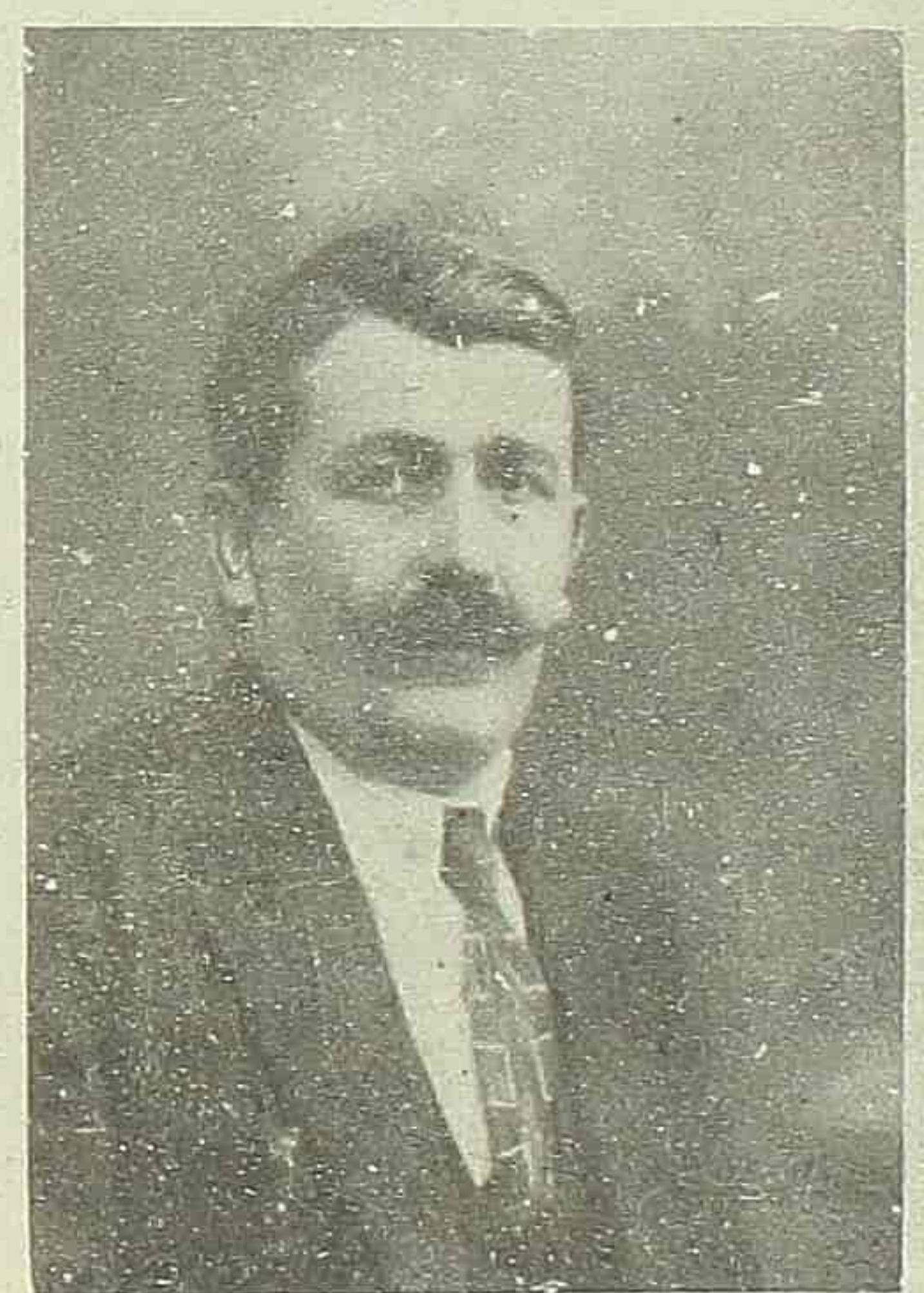
Тома Машић,
царински чиновник
у Београду

Младен С. Савић,
срески поглавар
у Кладњу

Вузађин Ковачевић,
начелник среза
Звечанског

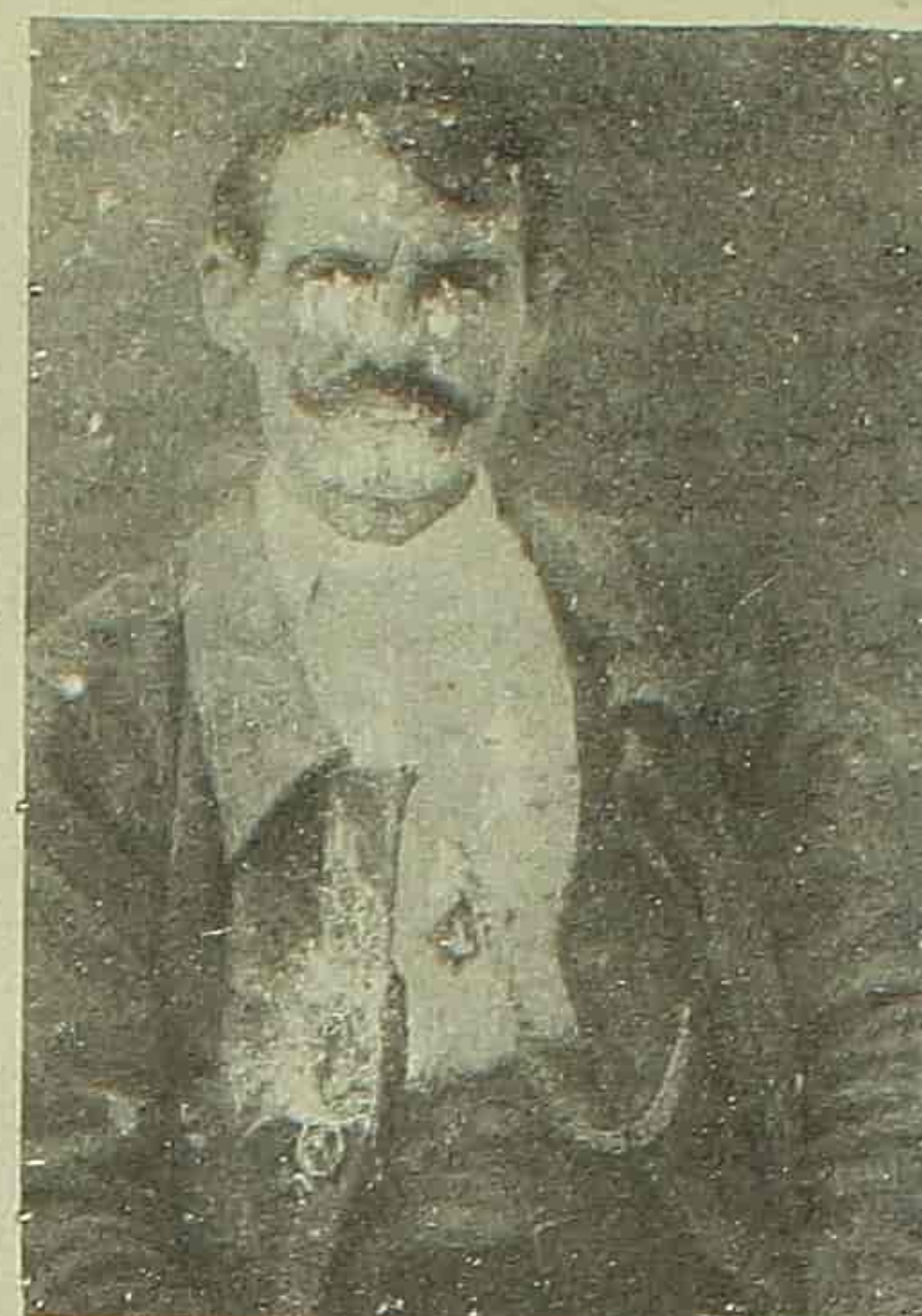
Петар Митровић,
железнички магационар
у Велесу.

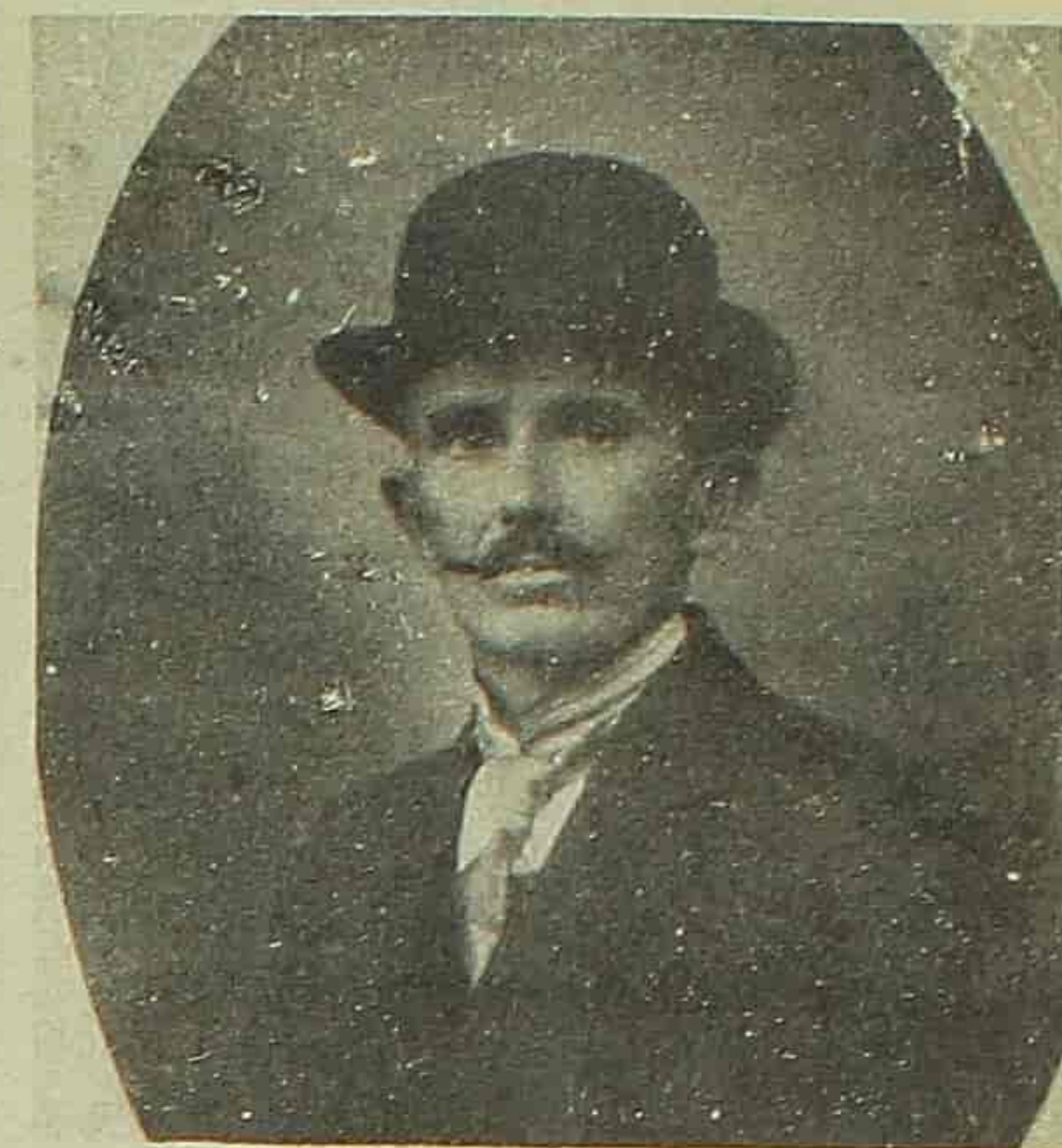
Ивија Пецић,
трговац,
из Рановца

Стојимир С. Николић,
председник Н. Р. С.
у Табановцу, Млава

Пера Јермић,
председник Н. Р. С. оп.
дубочке у Млави

Божа Кривопапић,
управник рударских радова
у Јадру

77 и 78 године учествовао је активно. За примерно држање одликован је онда врло ретким одличјем сребрном и златном медаљом за храброст. У првом почетку оснивања Радикалне Странке, он активно учествује и за кратко време стиче поверење среза и околине. Већ године 1887., бива први пут изабран за народног посланика, на коме месту остаје све до конца 1903 године. По доласку на престо сада почившег Краља Ослободиоца Петра Великог, он својевољно уступа посланичко место млађима у странци, али зато на наваљивање целе варошице прима се за председника варошице Жагубице и за кратко време успева да објасни потребу својим грађанима за подизање модерне основне школе и општинске суднице и то све убрзо без одлагања свршава, на чему Жагубици могу позавидети и многе вароши.

После 4 године председништва у општини на захтев и молбу свога среза и околине понова се прима понуђене му кандидатуре и бива изабран за народног посланика, где је остао све до конца 1920 год. вршећи најсавесније своју дужност. О то-

ме сведоче и одличја: Таковски Крст V и IV степена; Бели орао V степена; Карађорђева Звезда IV степ.; I Априлска Споменица, Споменица за избор Краља Петра и Скупштинска Значка.

Године 1920 видећи да је дело уједињења остварено он се, пошто је био пуних 28 година народни посланик, повлачи у миран, домаћи живот препуштајући млађима вођство Радикалне Странке у својој околини. Али он остаје и даље духовни вођа, што је у ствари и данас. Његов плодносан рад редак је пример енергије и јаке воље. Вредно је поменути овом приликом и онога који му је дао могућности да се тако и толико јавноме раду за опште добро посвети. Тај његов верни помоћник то је његова уважена госпођа Сока сада већ старица, која и данас у срезу служи за пример као супруга и мати.

Андреја Љубичић

Андреја Љубичић је рођен у селу Засавици, у Мачви 1846 год. Основну школу свршио у Засавици, нижу гимназију у Шапцу, Богословију у Београду са одличним успехом. У-

читељ у Д. Милановцу је постао 1867., а 1871. премештен је за Бел. Градиште, где је био шест година учитељ, после учитеља Ђакон. Рукоположен је за свештеника 1877. Био је радикални посланик. У рату 76—77 год. био прво као учитељ комесар а 77 као свештеник и одликован је медаљом за храброст, доцније таковским крстом, црвеним појасем, протском камилавком и протским чином. По Св. Сави, 15 јануара 1916 интерниран је од Бугара за Софију, а 13 фебруара 1916 умро у Софији као заробљеник. Био је угледан радикални првак и народни посланик, врло цењен од своје околине.

Иван В. Ивковић

Иван В. Ивковић, председник Апелационог Суда у Београду, припада колу Радикалне школоване омладине из доба стварања странке. По свршеној Великој Школи био је председник општине у Горњем Милановцу 1882. За владе Воке Симића 1897. био је Краљев посланик у Скупштини. Одличан правник, одличан судија и увек веран идеалима своје младости остао је Ивковић све до данас.

Влада М. Јовановић,
шеф финансијске управе
у Алексинцу

Сава Милић,
ресек начелник
у Вељини

Сретен М. Милосављевић,
окр. монополски надзорник
у Штицу

Стеван Д. Плавшић,
председник Фин. Контроле
у Јаша Томић

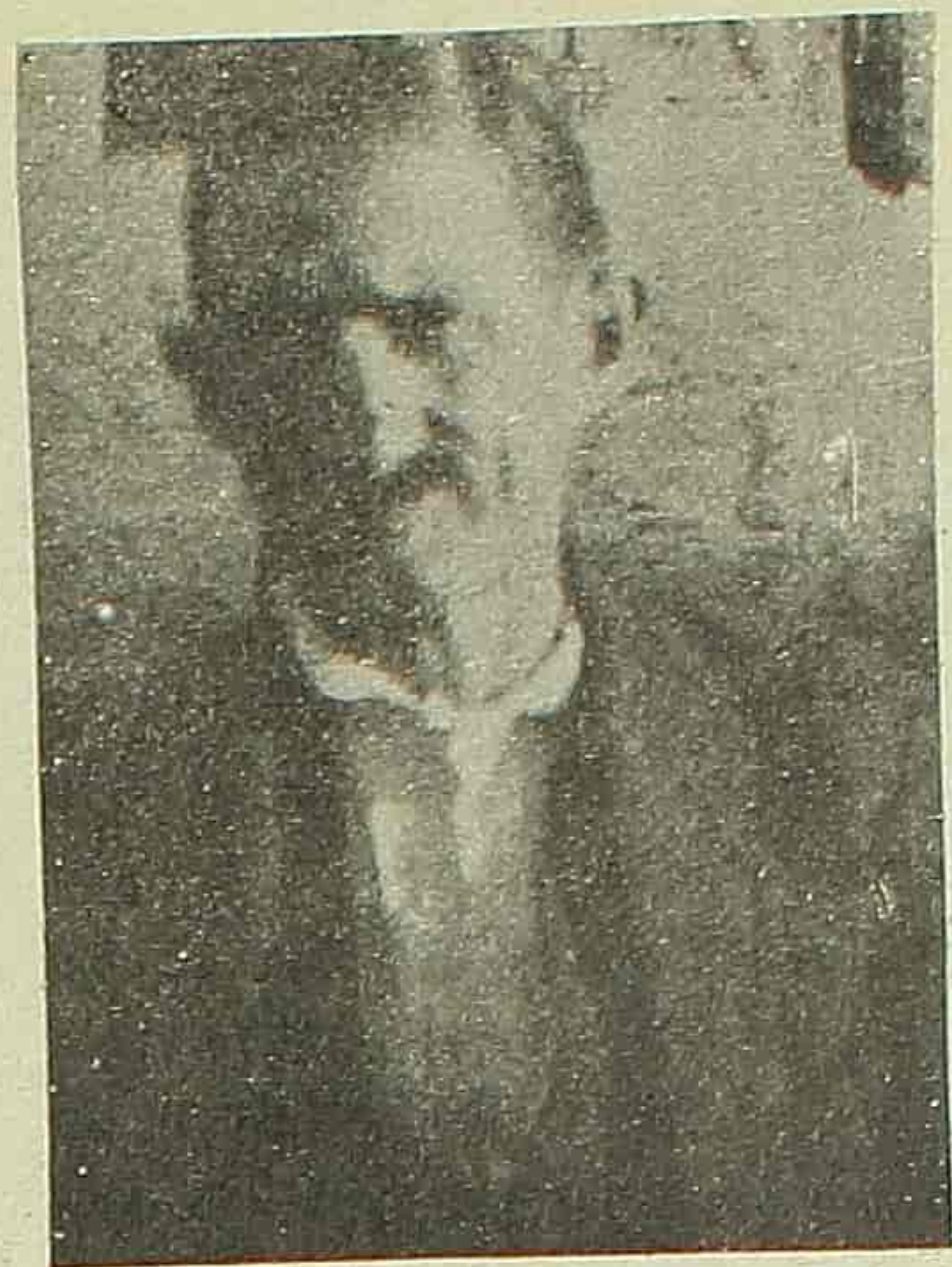
Владислав Т. Константиновић,
апотекар, председник среског
одбора Н. Р. С. у Ивањици

Јереј Александар Семуљић,
парох
у Крчедину

Миланвој Б. Томић
бележник
у Белом Врду, Славонија,

Рака Ђоковић,
председник општине
из Прилика

Сретен Гогоић

Сретен Гогоић, бив. народни посланик и председник општине у Чачку, био је један од најугледнијих људи западне Србије. Радикална Странка имала је у њему првака на кога се и у најтежим приликама могла поуздати. По скромности својој он се није сам истицао, али га је за то истицо народ. Умро је у Чачку септембра 1916. не дочекавши ослобођење у које је он чврсто веровао. После две године умро му је као војник у Сарајеву и син Драгољуб, један од наших најинтелигентнијих новинара. Слику смо му донели у првој књизи.

Самчо Н. Савић

Рођен у селу Свештици, срез моравички окр. Ужички (сада чачански). Оснивалац Радикалне странке у срезу моравичком 1883 год. Друг Ранка Тајсића и Петра Шолајића. Као лични пријатељ пок. Краља Петра Карађорђевића због ухваћене преписке ухапшен 1886. год. и из затвора у Ивањици побегао 21. новембра 1886. год.; прешао у Турску на Јавору у Сјеницу, одакле га Турци под јаком стражом, после два месеца мучења у Приштини и Скопљу,

протерају у Бугарску. У Бугарској се састане са Николом Пашићем и после опорављења отпутује преко границе за Цариград одакле, помоћу Митра Бакића црногорског конзула у Цариграду отпутује преко Атине и Крфа за Црну Гору. Ту је живео са пок. протом Миланом Бурићем и осталим емигрантима све до септембра 1887 год. када се по амнестији вратио у Србију, где је био под присмотром полиције као Карађорђевац и радикал.

Чувен је што је, као народни посланик у Великој Народној Скупштини 1888 год. тражио да Карађорђева Топола бира засебно народног посланика, као што је то право предложено за Милошево Таково.

Биран је за народног посланика 1888 и 1903 год. Умро је 1910 год. 17. априла у месту рођења. Оставио је два сина: Тихомира земљоделца и Светомира рачуноспитача Главне Контроле у Београду.

Јаков Чорбић

Јаков Чорбић, трговац са Рашке, дугогодишњи народни посланик и бивши подпредсед. Народне Скупштине, један је од најтрезвенијих и

најугледнијих радикалних првака из народа. Његова Студеница листом је ишла за њим. Тамо готово и није било других гласача но само Чорбићевих радикала. Као у народу и међу друговима у Скупштини уживао је врло леп углед и био је особито цењен. Међу посланицима из народа био је најбољи говорник. Преминуо је на Рашкој марта 1915. и оставио за собом тако леп спомен, да је народ његова краја ових избора кандидовао за свог посланика његова сина Бранка, чим је на то по годинама стекао права.

Димитрије Мишић

Димитрије Мишић, учитељ у пензији, рођен је 7. септембра 1852. у Рајцу. При организовању Радикалне Странке много је радио као први организатор у свом родном месту и Рогљеву, где је био учитељ. У Тимочкој Буни дотерао је пред Преки Суд, али је био добре среће и успео да побегне у Бугарску, а одатле у Румунију, где је остао све до помиловања 1886. Одличан учитељ и велики пријатељ народа био је кроз цео свој живот, па је такав остао до данас.

Бош. Мариовић,
срески начелник
у Кратову

Љуб. Ј. Панајатовић,
начелник среза
Луничког

Миланко Комотовић,
писар среза
Моравичког у Ивањици

Димитрије Т. Стаменковић,
полициски писар
у Врањи

Бранко Миленковић,
трговац
на Убу

Радисав Ђ. Лукић,
трговац, инвалид
на Убу

Лаза Попов,
ратар
из Ваџаида

Лаза Јанков,
ратар
из Ваџаида

Љуба Р. Јовановић

Љуба Р. Јовановић, економ и Лапова и један од најбољих домаћина Шумадије, као радикални првак у Лепеници, био је више пута биран за народног посланика и као један од најбољих људи из народа био је биран за подпредседника Народне Скупштине. Под његовим председништвом последња Народна Скупштина Краљевине Србије, а после његовог дивног и пуног полетних родољубивих мисли говора, једногласно је одлучила, да се прокламује нова Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Као школован економ он је увек служио околина за углед, а такав је био и целим својим животом. Трезвени Шумадинац, лепе моћи расуђивања био је увек у свему први у своме крају. Са својих племенитих осећаја, које је истакао у свакој даној прилици, са благородна срца и широке руке, и на далеке знане честитости уживао је и уживаће увек велику љубав и поверење свога родног краја, јер се увек показао достојан те части.

Д-р Илија Коловић

Др. Илија Коловић, окружни физикус у Крагујевцу и дугогодишњи народни посланик, био је један од најскромнијих наших посланика и у исто време од најчеститијих наших политичара. Способан лекар и душеван човек он је стекао велики репоне и својом популарношћу много је допринео снази Радикалне Странке у њеном гнезду. За време рата и ако је као посланик био ослобођен дужности сам се добровољно јавио да помаже у једној резервној болници у Крагујевцу, којој је био управник. За време највеће заразе сав се посветио свом позиву док се и сам није заразио и као војник на стражи нашао смрт за Отаџбину, 22. фебруара 1915.

Захарије Захарић

Велики Златиборац прота Захарије Захарић, свештеник из Кремне, која нам је дала познатог пророка, чија пророчанства баш преко протe и знамо, први је радикални посланик, јер је он већ 1869. први пут и забран за народног посланика и од тада је дуг низ година биран и остао до краја своје дубоке старости најпопуларнији човек на Златибору. Три стара протe подигли су у сваком погледу ужички крај. То су прота Ђурић, прота Смиљанић и са њима прота Захарић. Нов радикални покрет затекао је попа Захарића већ као старог умедног посланика и његов прилаз новој струји много је допринео да се Радикална Странка одах тако силно укорени у душе ђжичана. Пуних 65 година био је креммански свештеник и био је за све време примеран пастир стада свога За његов добар глас на далеко се знало. Умро је у почетку 1918 у дубокој старости од 85 година не дочекавши ослобођење Отаџбине у које је чврсто веровао до последњег часа.

Здравко Пауновић

Прота Здравко Пауновић, шеф војних свештеника православне вере, много је урадио за напредак Радикалне Странке у својој Мачви и много је препатио због своје љубави према народу и оданости према странци, са којом је и он најтеже прогађан. Примеран и за углед свештеник он се сав посветио народу да га само добру учи и да му добру послужи. И ако је давно из Мачве и данас га се његови Мачвани радо сећају и при помену његова честита имена одају му сваку част и немају довољно лепих речи да његов рад међу њима довољно нахвале. Као свештеник служио је увек за пример. Такав је био и као гра-

ђанин, као родољуб и као родитељ многобројне деце, коју је родитељским пожртвовањем тако лепо извео на пут, да буду корисни друштву и држави као што је и сам увек био.

Михајло Јаковљевић

Михајло Јаковљевић, инспектор министарства финансија, из редова је оних првобораца Радикалне Странке, који је за начела странке био готов умрети. Целим својим честитим и поштеним животом служио је са пуно оданости добру земље и народа. Један од последњих из Старе Гарде, која се сасвим проредила. Ваљан Србин и узорит државни службеник он је до краја свога племенитог живота остао идеалиста, као и цела његова генерација.

Јаков Васовић

Из те велике генерације је и Јаков Васовић, начелник министарства финансија, у пензији, одушевљени поборник радикализма и ватрени борац за народна права, која смо могли извојевати само са карактерима као што је био он и његови савременици.

Светозар Станишић

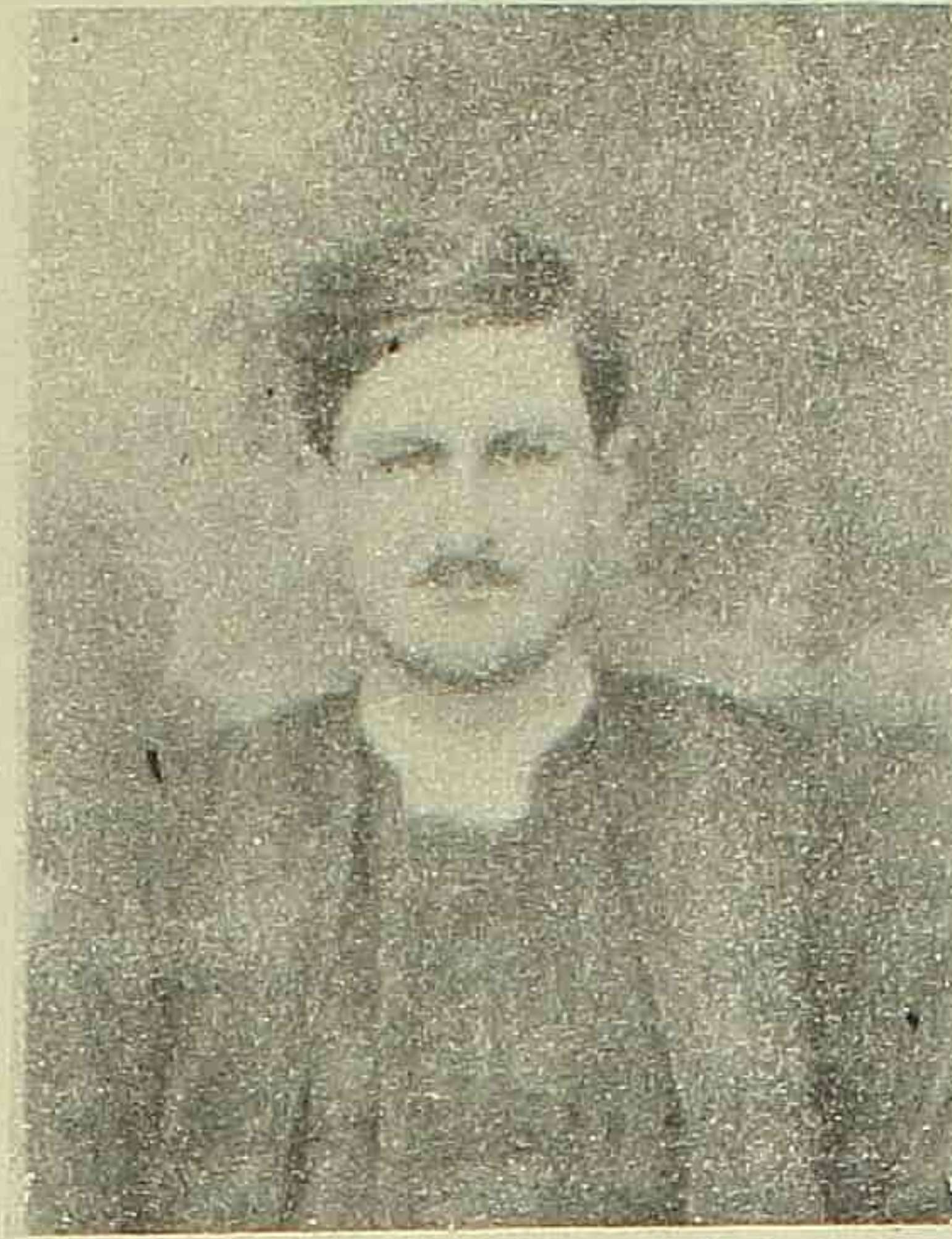
Светозар Станишић, дугогодишњи председник општине у Барошевцу и вишегодишњи посланик београдске Колубаре, од школоване је сељачке деце који није отишао у чиновнике но се вратио у село, да својим знањем послужи својим сељацима, који су га волели и ценили. Због познатог „Рабагаса“ морао је бегати из Београда и напустити школу Ватрен омладинац он је са 300 златних дуката помогао издавање „Радника“ Мите Ценића и другова, међу којима је и сам био и ако још голобрадо момче. За радикале је прво задобио свога оца, који је био и народни посланик радикални. За време окупације Аустријанци су га

Танасије Јојић,
председник општине
из Миросаљаца, Драгичево

Мирош Симић,
председ, Радикалне Омладине
у Велесу

Миска Госповић,
радикални омладинцац
из Клоке

Жив. М. Марковић,
благајник Шумадијске Земљо-
радничке Банке

осудили на четири године тешке тамнице за дело велеиздаје, која се састојала у томе што га је народ волео, а Аустријанци су се бојали популарних људи и склањали су их. Тамницу је издржао у једној од најгорих аустријских тамница из које је једва жив изашао тек после пропасти Аустрије.

Стеван Ј. Николић

Стеван Ј. Николић, окружни деловођа, шеф окружне финансијске управе у пензији, рођен је у Великом Извору, 1857 год. Свршио учитељску школу 1879 год. у Београду. Постављен за учитеља 1 августа 1879 год. У борби при организацији радикалне странке, за истинску уставност и слободу народа узимао је живог учешћа. Покрет народа у 1883 год. затекао га је у селу Вратарници одакле је после угушења покрета пребегао у Бугарску и у емиграцији провео све до 1886 год. када се је вратио у отаџбину и понова се примио учитељске службе. Од стране Зајечарског Преког Суда 1883 год. осуђен је због учешћа у буни на 5 год. заточења и две год. полицијског надзора.

Јефта Поповић

Јефта Поповић, начелник генералне железничке дирекције у пензији, од првих је наших одличних железничара званих „белгијанци“, по томе што су се ишколовали у Белгији. На железницама он је један од првих и најбољих радикалаца. Истакао се и као стручни и партиски новинар, унећујући „Слободу“ у Нишу, најбољи радикални лист у унутрашњости, и разне железничарске листове. Највише заслуга има што су радикали задобили за своје идеје готово све железничке службенике. За то је имао многих горких часова у животу, јер је од реакционарних влада

силно прогањан и небројено пута отпуштан из државне службе. Ватрен радикал у служби је био далеко од партизанства и увек се истицао својим способностима и савесношћу, те је кроз четрдесет година службовања увек уживао велики углед код старијих и искрено уважавања млађих.

Јован Шелмић

Јован Шелмић, бив. народни посланик из Блага, био је дуго година председник своје општине, па и носилац радикалне листе у округу. Паметан и отресит сељак, који је своју кућу начинио првом у Топлици. Рођен 1856., а умро 1924. Синовац Драгић достојан му је заменик.

Војин Ђирковић

Војин Ђирковић, дугогодишњи пиротски посланик и кроз године врло угледан радикални првак, повукао се после рата у мир остављајући широко поље млађима да обрађују већ изорану њиву, чијем је тешком орању и Ђирковић са друговима врло много допринео.

Драгиша Васић

Даровит и као радикални омладинац истакнут на Великој Школи настанио се као млад адвокат у своме Чачку и ако је по својим правничким знањима и ванредним говорничким талентом имао изгледа за сјајан успех и у самом Београду. Млад се видно истиче у партији и брзо улази у Скупштину у којој је важио као најјачи интелектуалац из унутрашњости. У Скупштини је најлепше решавао најтеже задатке. Умро је у напону снаге, по повратку из избеглиштва на слободном огњишту и оставио за собом светлу успомену.

Михаило Поповић

Михаило Поповић, син чувеног братоножићског попа и капетана Марка Поповића рођен је 1860. г. у Братоножиће, у Црној Гори.

Једно због широк својих политичких погледа, друго што му погубе син јединац Поповић напустио свој завичај и, око 1900. г., долази у Србију.

Као човек из народа, а са демократским идејама, он прилази редовима Народне Радикалне Странке, и као неуморни борац он је и данас њен члан, са доста делатности.

Живећи стално међу народом Поповић је стварао и васпитавао радикалну војску, гледајући у њој остварење својих идеја т. ј. народно уједињење.

Поповић не само што је доста дао на политичком пољу, него је доста дао и на бојном пољу: шест брата и три братаца дао је на олтар Отаџбине а за добро свију нас; чувени јунак са Преполца Сава Поповић, чији је гроб на догледу освешеног Косова, његов је брат.

Поповић је сада свештеник у Свели близу Обреновца.

Творци Странке у Крајини

Захваљујући ревности нашег одличног пријатеља и представника најстарије Радикалне Гарде уваженог и данас нашег активног првака Михаила Рапковића добили смо драгоцен материјал о стварању странке у Крајини Хајдук Вељка и Адама Богосављевића. На жалост нисмо га могли употребити у овој књизи, јер смо примили при закључку рада. Доносимо из те лепе збирке неколико ликова најзаслужнијих из тешких дана стварања странке, а остале и цео материјал о свима у пуној опширности донећемо у следећој књизи, жалећи што већ сада за то нисмо имали техничке могућности.

НАРОДНИ ПОСЛАНИЦИ

Алекса Жујовић

Алекса Жујовић је школован човек, који се вратио у село и приљубио из најчистијих побуда селу и селјацима. Сасвим сигурно он је већ давно најпопуларнији народни трибунал. Неколико деценија готово без прекида њега шаље у Скупштину његов Космај у коме је он, као и у целом београдском округу најомиљенија личност. Ту популарност, на којој му многи завиде, а с којом се он с правом поноси, стекао је само својим несебичним радом и заузимањем за добро својих бирача. Пред собом је увек имао само један циљ: радити за свој народ и у том погледу часно је послужио и у рату и у миру. Као млад човек био је први у Космају и то ће остати до краја живота. Неустраним борац за народна права силно је прогањан од реакције. Осуђен по Чебинчевој афери после Ивањданског атентата морао је да бежи из земље, јер су њега, народног првака, огласили за хајдука с тим да свако има право да га убије. Склопио се у Црну Гору одакле се могао вратити тек када су Обреновићи уништени. Аустријанци су га такође огласили за хајдука и тражили га на све стране потерницама, којима је била приложена слика што је доносимо на 18 страни. У мржњи према Алекси, када га нису могли пронаћи, јер је у то време био на фронту, да му се освете интернирали су му жену и сву децу, који су једва изнели живе главе из страшних лагера. Као резервни официр Алекса је као борац учествовао у рату и први је од својих другова одликован златном медаљом за храброст. Ис-

крани пријатељ народа, честит и исправан у сваком погледу он ће до краја свог живота остати народни миљеник. То је у истини и заслужио.

Илија Михајловић

Илија Михајловић, трговац из Аранђеловца, један је од најстаријих чланова Скупштине. Без прекида већ толике године стално га бира његова Јасеница, у којој је он мандат наследио од свога оца. Деценијама то је прва кућа у Карађорђевој родном крају. Углед те куће је толики да Илија готово никад и нема против-кандидата и ако је тамо пуно способних и угледних људи, који би с разлогом могли полагати право на мандат. Толике године јасенички мандат је монопол куће Михајловића и народ је с тим више но задовољан, јер би тешко који други као Илија знао народне потребе и могао му својим утицајем и својом добротом указати помоћ где год је она потребна. За то ће он дуго још представљати срце Шумадије у Народној Скупштини.

Јован Ђирковић

Јован Ђирковић, стари је наш национални радник у Србији под Турском. Својом смелости и умешношћу он је нашој ствари много допринео и важио је до ослобођења као вођа нашег живља под Турцима и био је председник наше националне организације. Од ослобођења он је стално народни посланик битолског округа у коме је и под Турцима био од великог угледа. Најбољи познавалац прилика и људи у Старој Србији он ће за напредак свога краја моћи још врло много да учини.

Велимир М. Поповић

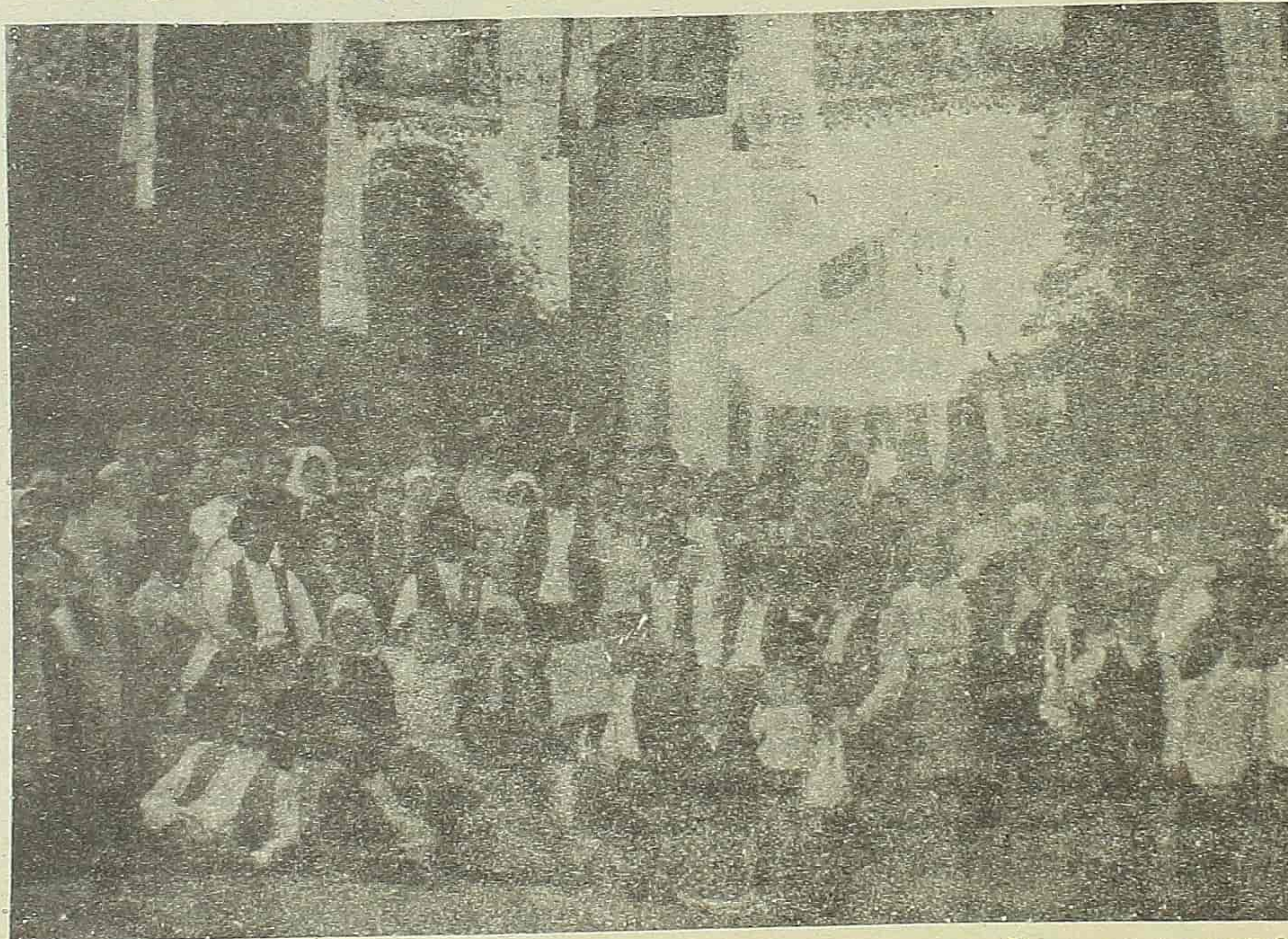
Велимир М. Поповић, адвокат у Београду, носилац радикалне листе за округ моравски, изабран је први пут 1923. и за кратко време успео је да оправда поверење својих бирача. Рођен у Поморављу, у Темнићу, као свештенички син, свршио је Универзитет у Београду и ступио у судску струку. У томе га затекоше ратови у које пође као резервни официр. Из рата изађе са леним одликовањима и чином резервног мајора. После рата пређе са службом у дипломатску струку и поста секретар посланства у Лондону. Одатле дође у кабинет пок. Протића, да убрзо постане шеф кабинета нашег уваженог вође Пашећа, на коме је полагају остао док није ушао у Скупштину. Он у странци представља подмладак, који обећава бити достојна замена старих наших најбољих људи. У Скупштини као један од најмлађих посланика, истицао се својим радом у најважнијим одборима, где је показао и лепо знање и рутинираност.

Д-р Момчило Ивковић

Д-р Момчило Ивковић, лекар, председник Српског Лекарског Друштва, а за тим и Удружења свих југословенских лекара, већ више година је народни посланик, члан Главног Одбора па и Извршног Одбора Народне Радикалне Странке, а од пре кратког времена је и државни подсекретар за аграрну реформу. Угледни положаји које заузима у странци показују његову вредност. Неуморан на послу он је много учинио да се Радикална Странка оснажи у Славонији, а нарочито је много допринео да у редове наше странке ступе многи Хрвати, које је он умео да одвоји од Радића и да их придобије за добру ствар. Како се за аграр специјално интересује и како је то компликовано питање темељно простудирао можемо се надати, да ће на своме новом положају врло корисно послужити општој ствари, а тиме и самој странци.

Милан Недељковић

Милан Недељковић, професор велике српске гимназије у Срем. Карловцима, радикал је од својих младих дана и припадао је ономе одвише малом колу интелигенције српске у Војводини, која је и у зависном положају имала куражи да радикалише, што је у оно време значило да Србује и да гледа преко плота „хиљадугодишњег интегритета“. По ослобођењу бирао га је старо-пазовачки срез за посланика на Пашећој листи.

Србадија у радикалном Борову, у Славонији, прославља дан Краљева венчања. Приређивач Вошко Димитријевић, трговац

Маринко Станојевић

Родио се 29 јула 1874. год. у Јаковцу, (срезу тимочком), родном месту чувеног борца и оснивача Н. Р. С. попа Маринка, стрељаног на Краљевици.

Основну школу свршио је у онда скоро јединој основној школи у срезу тимочком у Новом-Хану, сада Краљевом Селу. Нижу гимназију свршио је у Књажевцу, а вишу почео у Београду, а завршио у Пироту 1896. На философском факултету Вел. Школе у Београду свршио је славистички лингвистичко-литерарни одсек 1900.

За наставника постављен је 1. септ. 1900 год. у Зајечарској Гимназији, у којој је остао све до данас. За директора ове гимназије постављен је 31. августа 1923. године.

Станојевић је делао успешно како као књижевни тако и као политички радник.

Као књижевник одликује се нарочито у испитивању Источне Србије у погледу дијалектологије, фолклористике и старих насеља. Његови су радови растурени по разним часописима.

Станојевић и сувише воли свој „Златни Тимок“, те му све своје силе поклања, проучавајући му тамну прошлост.

Станојевић је волео и воли свој завичај, али је и он њега одмах заволео. — На Великој Школи истицао се својим револуционарним духом, те су га другови бирали за председника **Побратимства и Даничића**. По свршетку Велике Школе, дошавши у нову средину, одмах је ушао у широке народне масе. Колико су га одмах оне заволеле види се нарочито по томе што су га оне **одмах, чим** је он стекао право бирати се за народног посланика, кандидовале и изабрале за народног посланика 1906 године. Кандидован је био као квалификовани посланик на листи чувеног радикалног трибуна **Раше Нинића**. Ступивши у парламенат, одмах је изабран за секретара Народне Скупштине. Својим трезвеним гледањем на догађаје и питомим опхођењем задобио је општу љубав не само својих партијских пријатеља, већ и политичких противника. — Други пут изабран је опет за посланика у години 1908, опет као квалификовани нар. посланик. — Трећи пут изабран је за посланика са општим условима од својих драгих Тимочана за тимочки срез. Посланиковао је непрекидно од 1906 до 1920 године. Станојевић је и данас један од најјачих ради-

калних интелектуалаца у Тимочкој Крајини, којој он предано служи.

У свима опште културним и просветним покретима у Зајечару и целој Тимочкој Крајини увек ће се Маринко Станојевић наћи међу најватренијим присталицама.

Мирко Комненовић

Мирко Комненовић, рођен у Херцег-новом године 1870. свршио је пољоделску школу у Грузју, трговачку академију у Марибору и школу модерних језика у Швајцарској. Из своје ране младости истакнути националиста и омладински првак у Боки и Далмацији. На два дана пре објаве рата Србији уапшен и интерниран на утврђеном отоку „Мамули“ пред уласком у Боку, као таоц. Услед мучења и несносног жи-

Светозар Л. Бабић, председник општине у Костојевићу, бив. судски писар

вота разболио се и би премештен и чуван стражарима у болницу у Дубровнику. Ради крстарења француске флоте поред не утврђеног Дубровника конфинираше га у Трсту. заједно са познатим родољубом, сада покојним Јефтом Гојковићем председником општине херцеговске. Благодарећи својој уметности и патриотизму побегао је у Италију а одатле у Србију. Председник владе познавајући његову агилност и љубав према Србији отпратио га је у Русију са задањом да помогне својим радом на формирању једне добровољачке војске из аустријских заробљеника. Тој задањи је сјајно одговорио и сакупио преко 20.000 добровољаца. Али његов рад није се ограничио само на повереној му задањи, већ је радио на свему што је могло користити Русији и Савезницима. Русија, Француска и Чехосло-

вачка одликоваше га високим одлицијама. При повратку из Русије 1919, Краљ Александар одликовао га особитом пажњом и орденом Белог Орла IV степена са мачевима. Исте године послат је поново у Русију са нарочитом мисијом. Захвални Бокелји, за његов српски и патриотски рад изабраше свог миљеника за народног посланика на програму Народне Радикалне Странке. Радећи као увек неуморно и предано своме народу, данашњи његов положај запрема на част Боке, задолство Бокеља и радикалне странке.

Андре Цветковић

† Андре Цветковић, трговац из Рековца био је дуго година народни посланик, као представник свога Левча. Врло популаран радикални првак у својој околини он је заузео угледно место и у Народној Скупштини, која га је бирала за свога секретара и благајника. Као посланик трагичне 1915. повукао се с војском и учествовао је у раду Скупштине на Крфу. По повратку у ослобођену Отаџбину разболе се и умре 1919. Оставио је за собом спомен честитог и ваљана човека и народна заступника.

† Д-р Јован Коцкар

† Др. Јован Коцкар, адвокат у Осеку и народни посланик, родио се 1877. у Осеку, а умро 24. маја 1923. напрасно у Новом Саду. Бистро селачко дете био је увек одличан ђак и као питомац свога родног места свршио је права у Загребу и Бечу. Као млад адвокат у Осеку развио је велику делатност у српским редовима и својом агилношћу постигао је велике успехе, да Срби у Осеку постану важна чињеница. Покренуо је и уређивао дневник „Стражу“, створио акционарску српску штампарију, основао је Српску ратарску и занатлијску штедионицу, покретач је идеје за оснивање Српске Централне Банке у Осеку, обновио је Српски Соко, коме је био председник, био је председник српске православне црквене општине, а одборник градске општине у којој су радикали, благодарећи највише њему, били најјача група. Био је председник месног одбора Н. Р. С. у Осеку и окружног зајупанију вировитичку у којој је изабран и за народног посланика као носилац радикалне листе. Његова прерана смрт тежак је губитак не само за уцвиљену породицу, не само за Радикалну Странку но и за Српство Славоније, која је у Коцкару имала достојна заступника.

НОВИ НАРАШТАЈИ

НАША ОМЛАДИНА

Чеда Јанковић

Чеда Јанковић, угледан радикални омладинац са Универзитета и када је ступио у самосталан живот остао је велики пријатељ народа и у жељи да по својим силама помогне предузео је један у толикој мери користан посао, да ће од тога посла, и умешности са којом га спроводи и љубави с којом се сав заложно, имати велике користи и далека наша покољења. Као директор Аграрних Заједница на Југу он је тако много учинио за нашу националну ствар, да ће му и деца деце наших честитих насељеника име с хвалом спомињати. Дobar познавалац проблема насељавања, загрејан за саму ствар као прави идеалиста он је стуб насељавања и главни ослонац насељеника, међу којима ужива љубав и симпатије, те га наше колоније дуж Косова и осталих крвавих и славних поља сматрају као свога најбољег пријатеља и највећег добротвора. Његов „Аграрни Преглед“ најбоље је наше гласило тога правца. У том смислу огледа се најбоље и љубав и способност Јанковића за посао кога се латио и на коме је постигао завидна успеха. Такви омладинци доста иду стопама радикалних апостола.

Вукашин Животић

Вукашин Животић, секретар у министарству спољних послова, од ране младости улази као одушевљен радикал активно у политику. За време изгнанства живо је радио на организацији радикалне универзитетске омладине у Француској, као што је у Отаџбини био неуморан у ширењу радикалних идеја у народу. По ослобођењу као угледан омладинац и способан службеник постаје секре-

тар пок. Протића, пок. Веснића и господина Палића. Ван службе је вредан сарадник на свима радикалним листовима.

Д-р Александар Ст. Вукчевић

Др. Александар Ст. Вукчевић, шеф кабинета министра спољних послова, син је старог радикалног ветерана др. Станојла, дугогодишњег народног посланика и бив. председника Народне Скупштине. Добивши лепо васпитање у родитељском дому и докторат на париском факултету посветио се дипломатској струци у којој је, као одличан службеник, правио врло лепу каријеру. Отац му је у доба стварања радикалне странке, када је за то требало много моралне снаге, био један од најсмелијих бораца за народне слободе, па није чудо што је и ваљани син такав изникао из такве средине. Ношен не само традицијом но и дубоким убеђењем он о одушевљењем ступа у редове странке, стваране трудом и жртвама и његова оца, и данас по својој личној вредности заузима угледно место у новом колу радикалне омладине на којој лежи будућност странке.

НАШИ ЈУНАЦИ

Станислав У. Благојевић

Станислав У. Благојевић, секретар министарства спољних послова, рез. пешадијски капетан и кроз цео рат водник и командир чете у 4. пуку првог позива, преминуо је на Крфу 13. септембра 1918. и сахрањен је у српско-француском гробљу код Ахилеона. Станислав је син нашег првака пок. Уроша, био је и стакнут радикални омладинац и у својој генерацији један од најбољих.

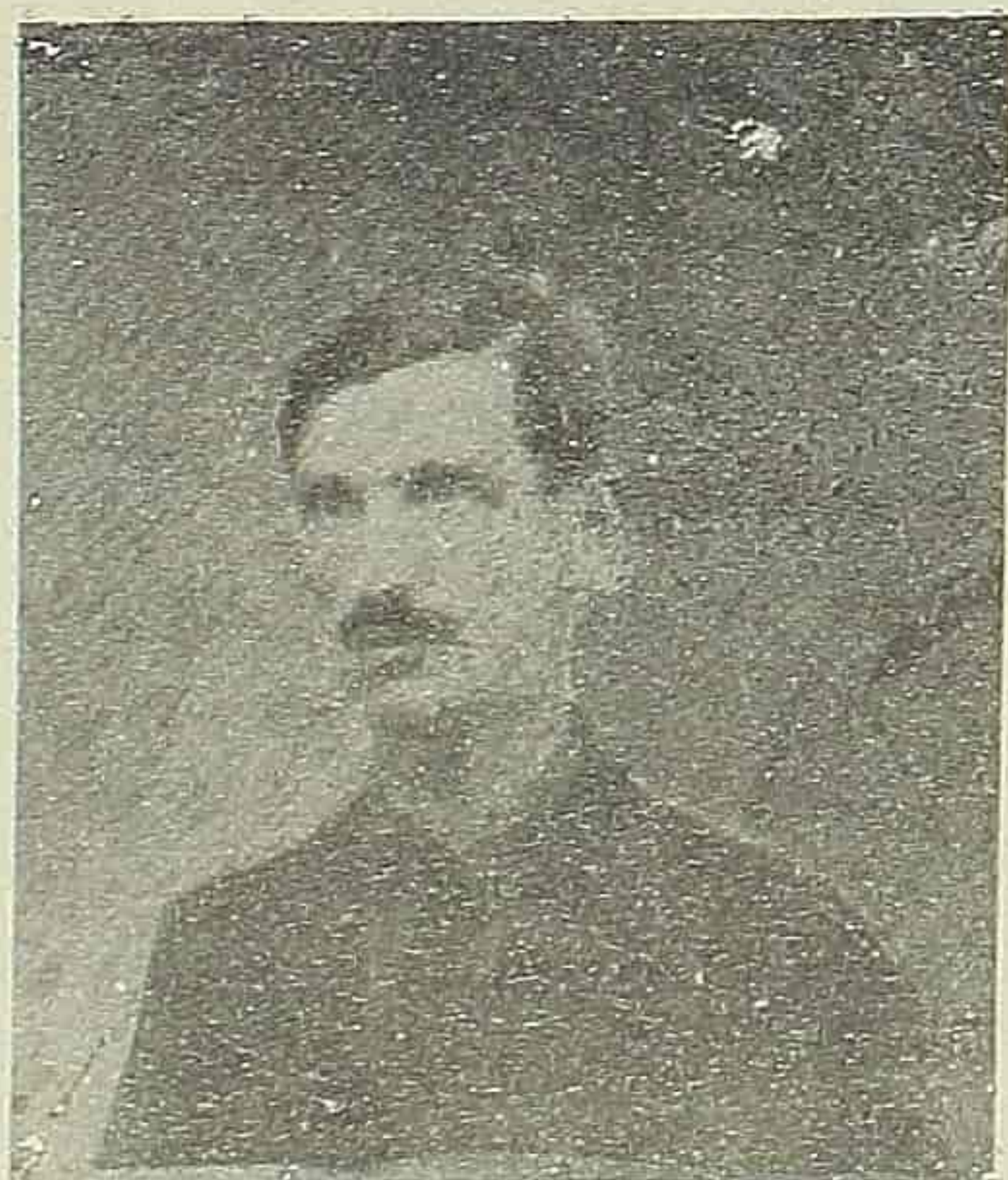
Свршио је права у Паризу, а ратом га ухватише у самом почетку чиновничке каријере. Као борац издржао је цео рат и више пута одликован за покаазну храброст. Пред крај рата позван је на службу у министарство на Крф где је убрзо подлегао ратним напорима у тридесетој години. Млађи брат Боривоје умро је после Албаније у Бизерти, где је и сахрањен.

Војин Михалцић

Војин Михалцић, свршени правник, син старог националног борца српског у Барањи, проте Стевана, бив. народног посланика и вође радикала у Барањи, као српски добровољац пао је на Руднику. Пребегавши у Србију Војин се ставио на службу Врховној Команди. Произведен је за резервног потпоручника и одређен за водника у трећој баталјон 6 пешадијског пука првог позива. У нашој рудничкој контраофанзиви при јуришу за освајање положаја Голупца пао је пред вече 22. новембра 1914. Рођен је у Барањи, у Кишфалуби 30. маја 1879., а вечни мир као прослављени јунак почива под горостасним и гордим Рудником, код села Рељинаца.

Нестор Вукојичић

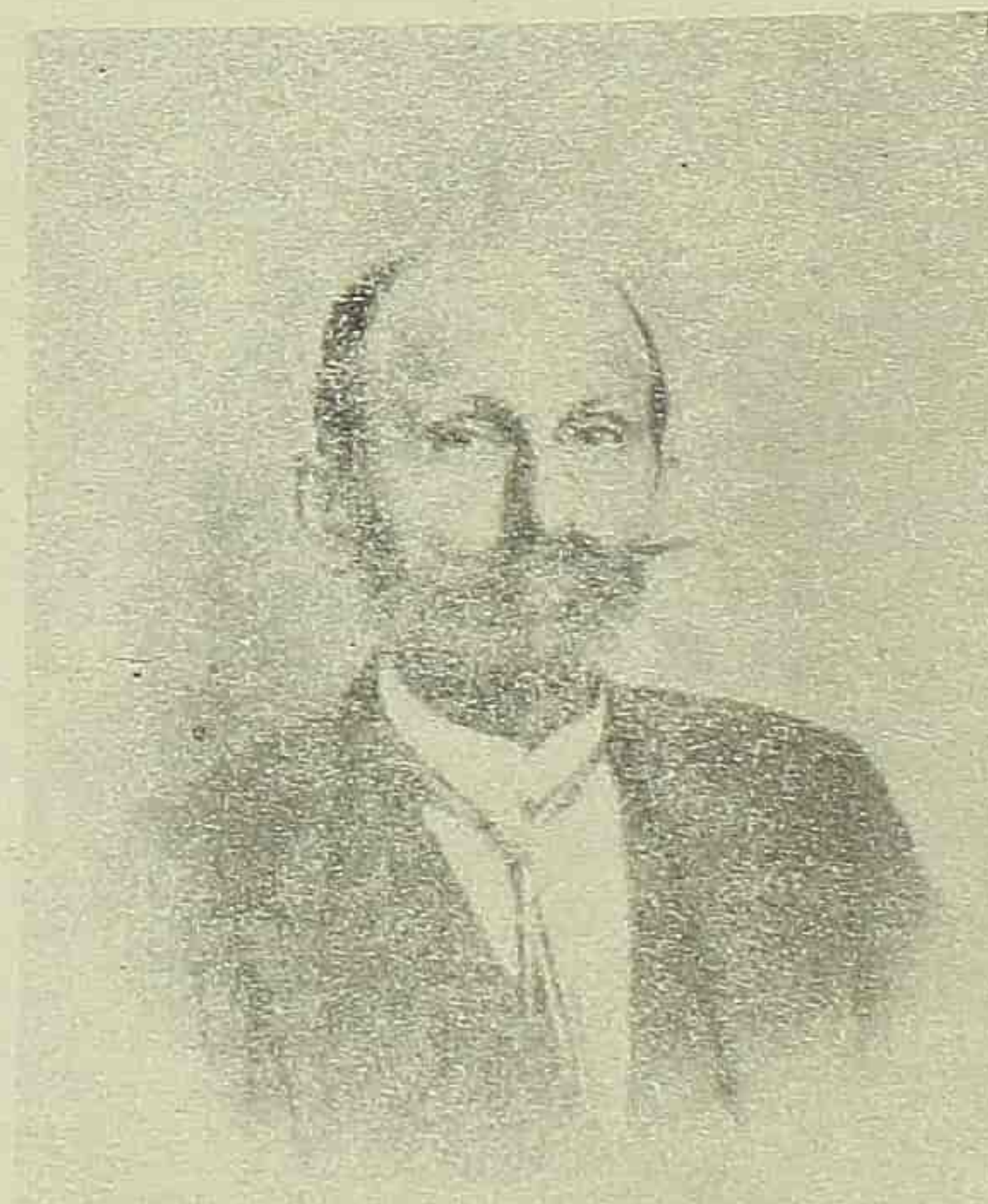
Нестор Вукојичић, угледни трговац у Куршумлији, од својих младих дана био је човек који се живо интересује за јавне ствари, а међу радикалима Косанице уживао је врло леп углед и велико поштовање свих својих суграђана. За време окупације Бугара кад је „крвца из земље проврла“ Вукојичић се одушевио за устанак противу Бугара и узео је активна учешћа с пушком у руци у Топличком устанку. У борби на Соколовом вису фебруара 1917. пао је као бранилац дома и домовине јуначком смрћу. Народ ће га узети с хвалом спомињати.

Милан Ј. Бузаџић, из Бањалуке, коме су Аустријанци дошли главе

Јермонах Ирић, из манастира Раванице у Срему

Радован Ј. Благојевић, пенз, председник подбора за Сењак у Београду

Лазар П. Ничолић, полицајски писар у Гродкој

Највреднији повереници Алманаха Пашић

Миланвоје В. Томић,
писар општине
Араалијске

Сава Л. Пашић,
прегледник Ф. К. у
Таванкуту

Радојица М. Марковић,
монополски чиновник,
Пирот

Александар Митић,
порезник
у Крушеву

Бран. Р. Шаулић,
п. т. чиновник
Лебане

Александар Петровић,
старешина среске испо-
ставе, Оџак

Милутин Негрић,
кројач
Топола, Бачка

Милан Љ. Мартиновић,
пол. чиновник
Бела Црква, Банат

Паун Костић
дел. општине
Мосњанске, Пореч

Петар М. Јагић,
чиновник
Беловар

Крста А. Поповић,
пол. писар
у Кос. Митровици

Љуб. М. Дедовић,
пол. писар прве класе
у Кос. Митровици

Вељко Мишкиновић,
ратар
Опава, Банат,

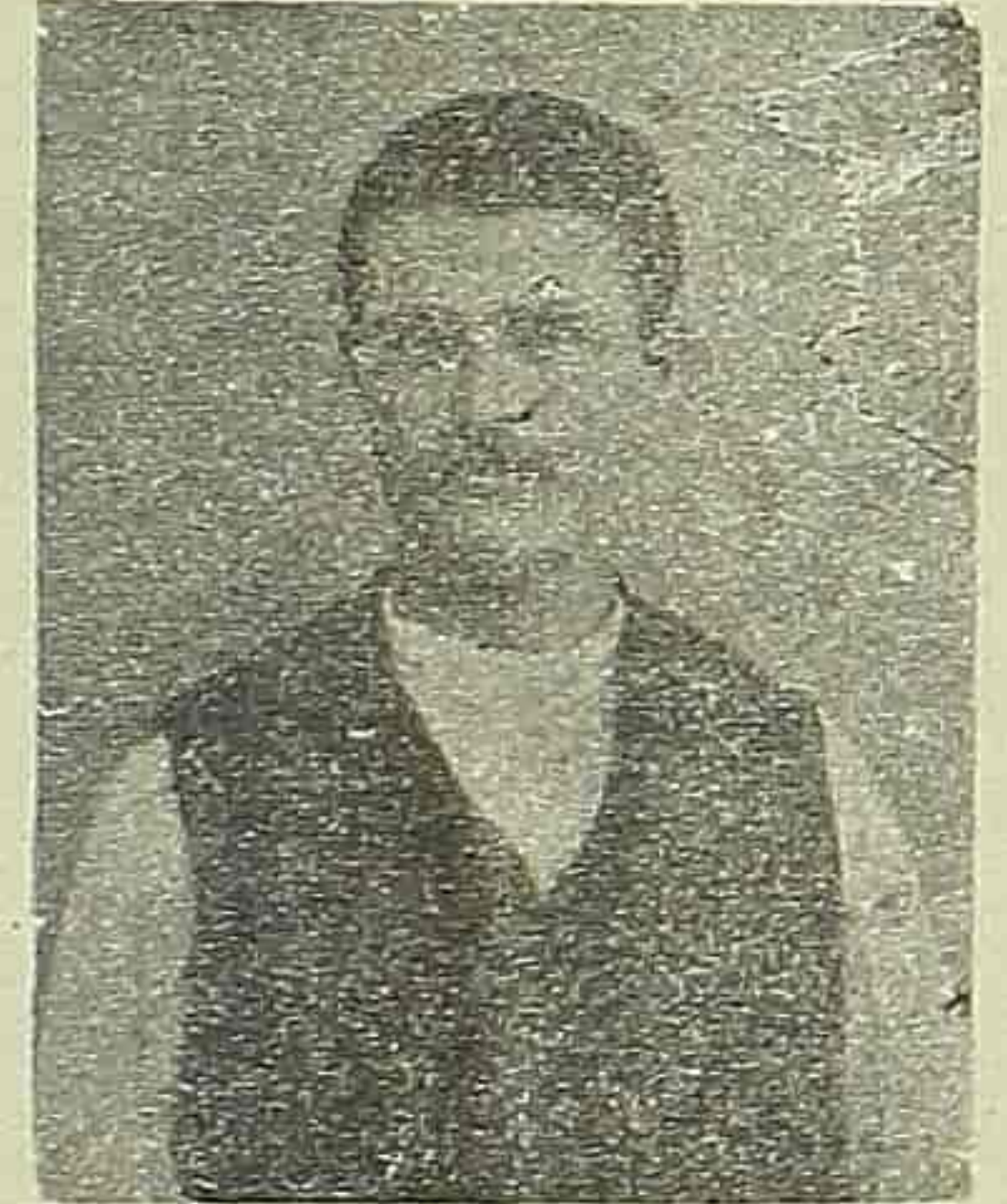
Илија Ст. Илић
писар среза
Хомољског

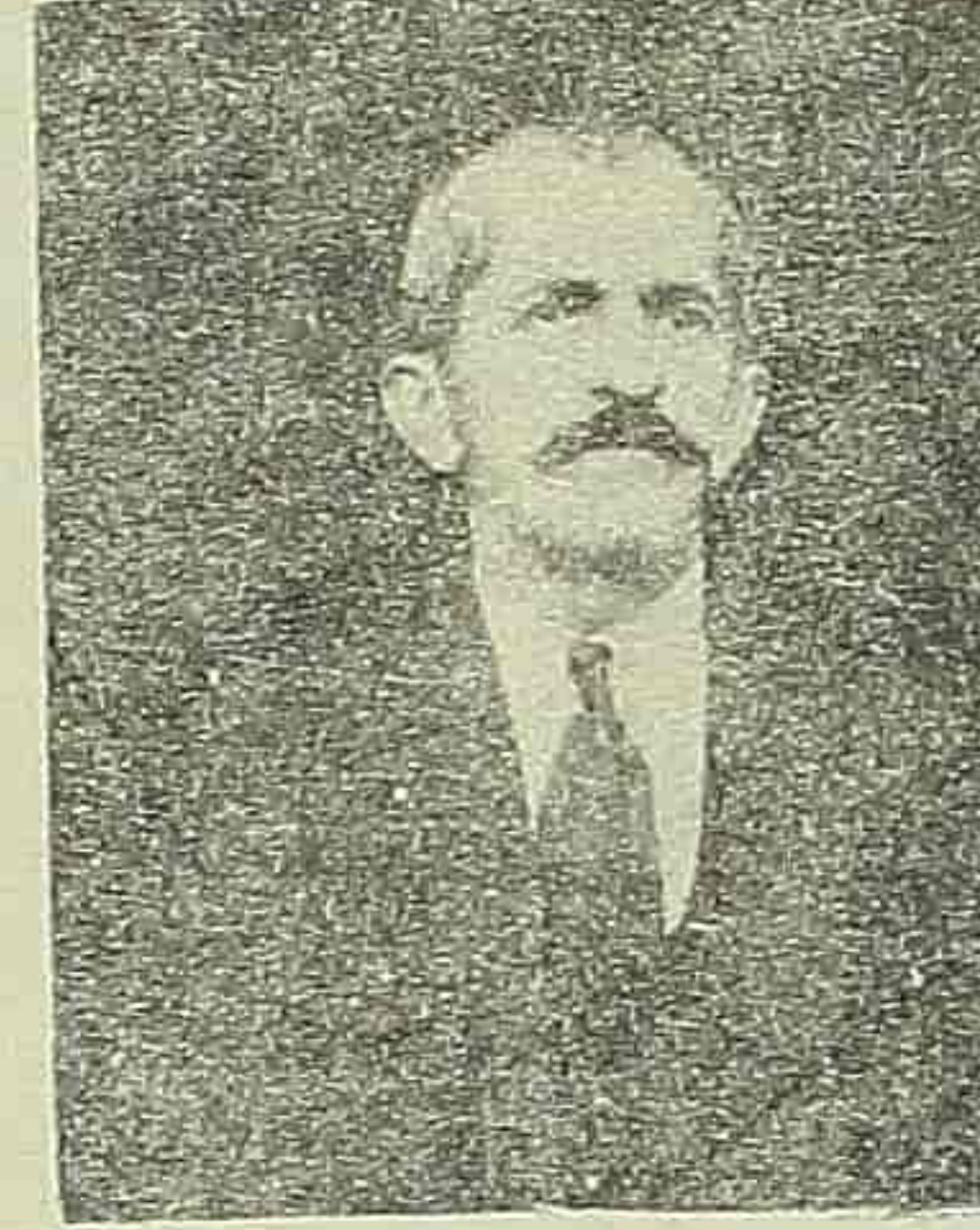
Илија К. Илић,
железничар
Суботица

Драгомир Ј. Савић, 1,
окожни економ
у Кавадару

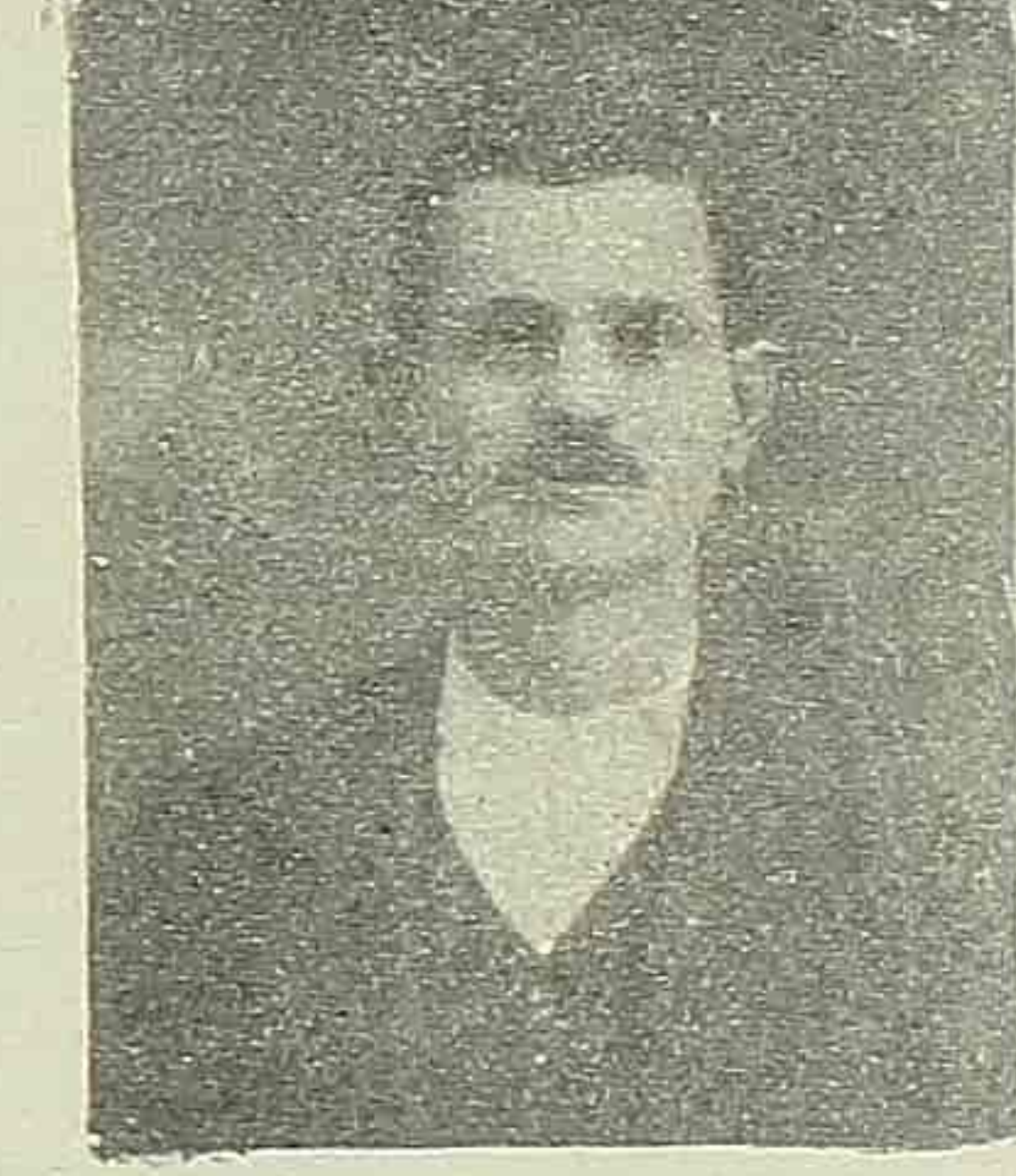
Милан Петрашиновић,
економ
из Брезовице

Дим. Ђ. Чаџовић,
општ. деловођа
оп. Журачке

Радоје М. Анђимић,
књиж.
Пиносава

Анта Јов. Анђонјевић,
дел. општине
Буковчанске

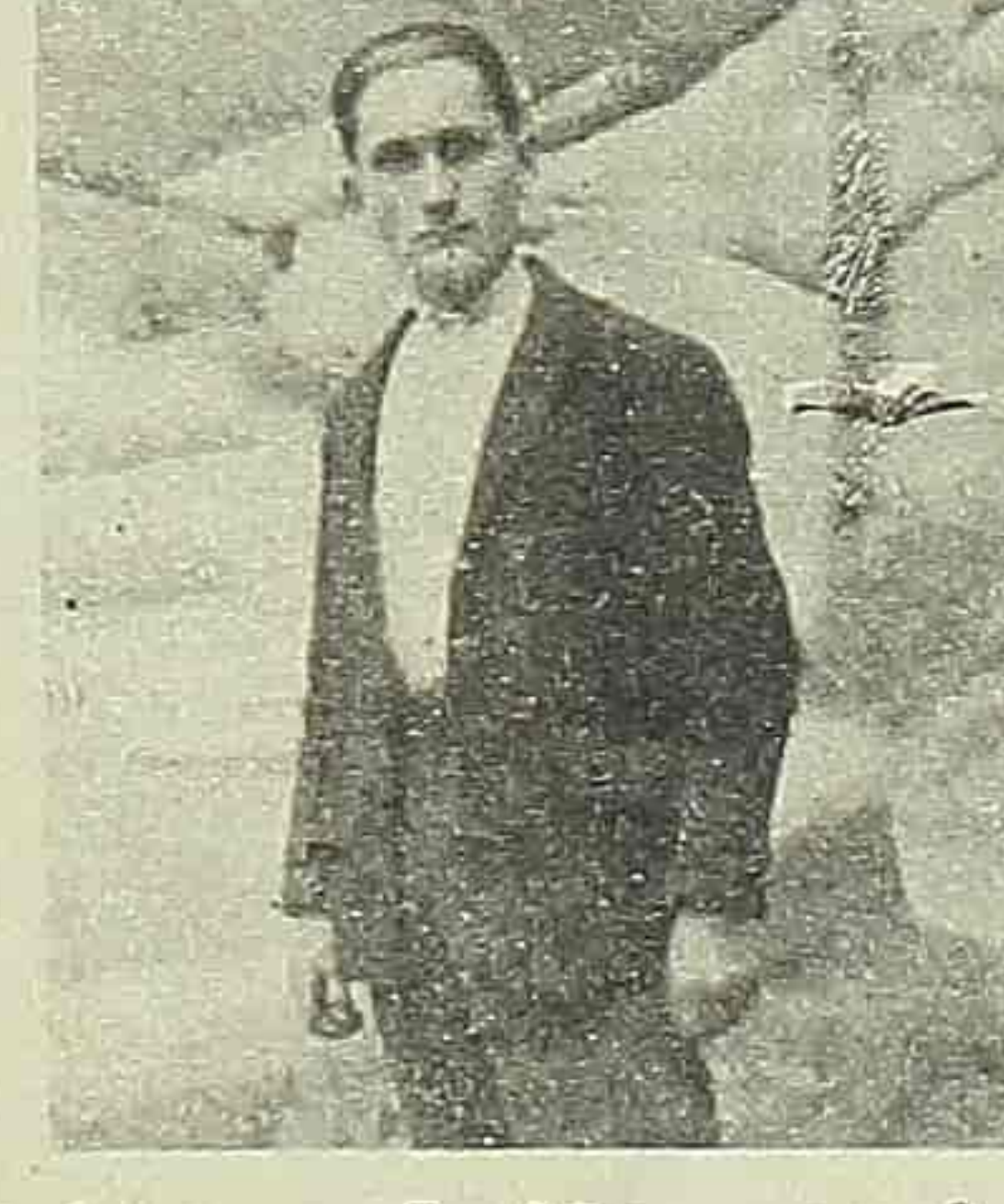
Крсто М. Меденић,
економ болнице
у Колашину

Властимир Илић,
писар општине
у Петки

Милутин Р. Дачић,
абација
из Вождаревца

Алекс. Ј. Миљковић,
ћурчија
из Стамнице

Вујо Т. Шеша,
подбележник,
Параге, Бачка

Светислав—Лица Ивановић

Светислав-Лица Ивановић, свршени техничар, добровољац, јунак са Циганлије, умро је далеко од толико љубљене Отаџбине за коју се жртвовао, на гостољубивој према Србима Корзици 18. јуна 1918., после четири године тешка мучења од претешке ране у главу, коју је добио као добровољац на ади Циганлији 15. септембра 1914. Родио се у Башину, у смедеревској Јасеници, у кући истакнутог радикала и честита домаћина Јефте, чију смо слику донели у првој књизи. Гимназију је свршио у Крагујевцу, а технику у Београду. На Универзитету је био истакнут у тадашњем у пуном јеку покрету Словенског Југа. Чим је оглашен рат Турској ступио је у војску као добровољац и као такав учествовао је све док није онеспособљен. У октобру 1916. погинуо му је у борбама код Битоља и млади му брат рез. потпоручник Чедомир, студент права. У то време и до краја рата остао му је на солунском фронту млади брат Драгољуб, сада председник општине у Башину и наш посланички кандидат. Као што се види кућа Ивановића достојно је и у рату оправдала глас једне од првих кућа у Шумадији.

Д-р Виктор Павловић

Др. Виктор Павловић, суплент трговачке Академије, рез. пешадијски потпоручник, водник 7. пешадијског пука, славно је пао у крвавој битци на Конацици 6. новембра 1914., погочен у потиљак. Редови којима је он припадао најгушће су проређени и у његовој је генерацији више гробова но живих. Био је ваљан радикални омладинац и цењен сарадник радикалних листова.

Василије Трбић

Војвода Василије Трбић, радикални посланички кандидат за Марков Прилеп, најскромнији је и сигурно најзаслужнији наш национални радник из четничке акције, коју је он почео па је он и завршио. О његовим неизмерним заслугама за нашу ствар у Старој Србији ми ћемо накнадно писати, као и о заслугама војвода Јована Бабунског, Ристе Старачког, Цене Марковића и осталих наших првака, који су играли видну улогу у четничком покрету, а данас се врстају у прве редове наше странке и као народни прваци и данас у миру, као и за време борби, налазе се на челу својих суграђана у нашој Јужној Србији, колевци нашег народа и наше старе славе.

НАШЕ ЧИНОВНИШТВО

Добро чиновништво је први предуслов за уређење и напредак ове државе. Нарочито то важи за крајеве вековима залуштене и од свих занемарене као што је колевка наше старе славе Маћедонија. У последње време на то се обраћа велика пажња и са задовољством се може у том правцу констатовати велики напредак. Млади, необично активни и способни велики жупан брегалничке области **Добрица Матковић**, брзо је схватио проблем Маћедоније и решио га је у овом крају на најбоље могући начин. Пре њега ту је било поприште сталних тразавица и непрестаног комитовања и јатаковања. Он је то својом умешношћу пресекао за свагда као на пању. Његов велики успех велика је добит за народ оног краја, његов мир, напредак и за развијање народне љубави за своју рођену груду. Радикалној Странци чине част такви чиновници.

Милутин Поповић

Милутин Поповић, члан Главне Контроле, умро је 1924 године када су његове велике способности и позната савесност на ради и прилежност у послу били најпотребнији, за сређивање прилика и уређење земље.

Душан Протић

Душан Протић, члан Пореске Управе, преминуо је на војној дужности у Ваљеву 13. јануара 1915. када је у Ваљеву после истеривања Аустријанаца био прави пакао тифуса. У својој генерацији Душан је био најистакнутији омладинац а међу радикалима првак. Када је у Београду основан Радикални Клуб, под председништвом пок. Андре Николића. Душан му је био први секретар. У државној служби важио је као један од најспособнијих и најрадљивијих, те је био врло цењен од својих предпостављених. Непуне три године после њега умро му је и млади брат Синиша, учитељ у Вукошићу, један од оних што чине част учитељском реду. Његову слику донећемо у идућој књизи.

Миливој Петровић

Миливој Петровић, велики жупан бачке области, родио се у Сомбору 1877. год. Гимназију је свршио са врло добрим успехом. Као студент испите из правних наука положио је на универзитету у Пешти, затим у Клужу. Под мађарском ером оставивши адвокатску струку прешао је на административно поље. Од

1904—1919. год. председник је сирочадског стола у Сомбору. 1919. Срби га поставе за среског начелника у Сомбору, 1923. постаје поджупан бачке жупаније, а 16. нов. 1924. велики жупан бачке области. Петровић је по вредности, савести, поштењу и родољубљу један од најзоритијих наших чиновника и као такав ужива неограничено поштовање код свију грађана без обзира на веру и народност. По политичким начелима је радикал, и најоданије ради на учвршћивању Српства и радикализма на нашем Северу.

Лазар Шуваковић

Лазар Шуваковић, професор панчевачке гимназије, уредник „Банатског Радикала“, добровољац рез. официр, посланички кандидат за доњи Банат, веома је агилан радикални агитатор. Њему се има много захвалити што су радикални редови у Банату тако чврсти. Сремац из Чортановаца, гимназију свршио у Карловцима, Универзитет у Загребу, Београду, Јени, Берлину, Минхену и Бечу. Као аустриски рез. официр пребегао са својом четом Русима и већ маја 1915. дошао као добровољац у Србију, да послужи и помогне остварењу народних идеала. Од младости ватрен радикал он је активношћу својом брзо постао првак Баната.

Васа Т. Димитријевић

Васа Т. Димитријевић, генерални директор дирекције царина, долази у ред најспособнијих службеника своје струке којој с правом стоји на челу. Предан послу и струци он је много допринео за углед наших царинарница. Увек у првим радикалним редовима он никад није био затрован партизан и интересе службе не би никад ничему претпоставио, ма за то он лично патио. У високој чиновничкој хијерархији он је од оних који чине част странци, јер се њихова служба увек своди на опште добро. Као Србин заузимљив за опште ствари председник је Народне Одбране кварта савског, где је и председник пододбора радикалног.

ЕНГЛЕЗИ О ПАШИЋУ

ДУГ ЕНГЛЕСКЕ ПРЕМА СРБИЈИ

Сваки, који је студирао дипломатију, зна колико Србија, а такође и Европа, дугује г. Пашићу, којему је суђено, да игра једну од најзначајнијих фигура у овој колосалној светској драми.

„Морнинг Пост“.

